

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TARİH KAYNAĞI OLARAK
16. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİ

Ali CANÇELİK
2502100004

Tez Danışmanı
Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN

İstanbul 2014

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TARİH KAYNAĞI OLARAK
16. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİ

Ali CANÇELİK
2502100004

Tez Danışmanı
Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN

İstanbul 2014

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Ali CANÇELİK Numarası : 2502100004

Anabilim/Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Danışman Öğretim Üyesi : Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN
Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Tez Savunma Tarihi : 22.12.2014 Tez Savunma Saati : 11.00

Tez Başlığı : Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~yla karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN		Kabul
2- Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN		Kabul
3- Prof. Dr. Zeynep T. ERTUĞ		Kabul
4- Prof. Dr. Ömer ZÜLFE		Kabul
5- Doç. Dr. Murat A. KARAVELİOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK		
2- Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU		

Ali Cançelik

Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri

ÖZ

“Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri” adlı tezimizde, 16. yüzyıl divanlarından Münîrî (ö. 927/1520), Revânî (ö. 930/1523), Hayâlî (ö. 964/1557), Âşık Çelebi (ö. 979/1572), Aşkî (ö. 984/1576), Yahya Bey (ö. 990/1582), Nâtukî (ö. 1003/1595?), Nev’î (ö. 1007/1599), Vecdî (ö. 1008/1599) ve Bâkî (ö. 1008/1600)’nin divanlarındaki kaside, mersiye, mesnevî ve tarih manzumeleri incelenmiştir.

Tez, Padişahlar, Şehzâdeler ve Sultanlar, Devlet Erkânı, Âlimler Şeyhler Şairler olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

16. yüzyıldaki şahıs, olay, mekân gibi tarihî unsurlar, sadece şiirde geçtikleri özellikleriyle teze konu edilmiş olup bu özellikleri, *Tevârih-i Âl-i Osman*lardan ve bazı güncel kaynaklardan tespit edilen metinlerle karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmayla 16. yüzyıl Divan şiirinin kendine mahsus dil ve üslubuyla tarih kaynaklığı ortaya konmuş, ayrıca divan şiirimizin *duygu tarihimizi* yansıtması hususunda değerlendirme ve tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, tarih, 16. yüzyıl, tevârih-i Âl-i Osman

Ali Cançelik

16th Century Divan Poetry as a Source of History

ABSTRACT

This dissertation titled “16th Century Divan Poetry as a Source of History” is an analysis of the 16th century divans Mûnîrî (d. 927/1520), Revânî (d. 930/1523), Hayâlî (d. 964/1557), Âşık Çelebi (d. 979/1572), Aşkî (d. 984/1576), Yahya Bey (d. 990/1582), Nâtîkî (d. 1003/1595?), Nev’î (d. 1007/1599), Vecdî (d. 1008/1599) ve Bâkî (d. 1008/1600)’s and an analysis of odes (kaside), threnody (mersiye), masnavi (mesnevi) and the historical poetry in these divans.

The dissertation consists of four sections titled: Sultans (Padişahlar), Princes (Şehzâdeler), Sultanas (Sultanlar), High Officials (Devlet Erkânı) and Scientists Seikhs Poems.

The historical constituents of the 16th century like the subjects, events and places are taken into the dissertation as long as they are related to the poems and these constituents are compared with some current historical resources especially *Tevârih-i Âl-i Osman*.

With this study it is put forward the 16th century Divan poetry is a prime historical resource and it reflects the history of our emotions.

Keywords: Divan poetry, history, 16th century, tevârih-i Âl-i Osman.

ÖNSÖZ

16. yüzyıla ait on divan üzerinde tarihî unsurlar tespit edilerek ve kronik eserlerle karşılaştırarak hazırlanmış olan bu tez, Osmanlı klasik şiirimizin tarih kaynaklığı olarak değerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Divanları tespit ederken dönemin olaylarına yer vermelerine ve 16. yüzyılı mümkün olduğunca kapsamasına dikkat edilmiştir.

Devlet erkânında isim benzerliği olması halinde, şairle adı geçen şahsın yaşadığı dönem göz önünde bulundurulmuş ayrıca şiirde işaret edilen veya anlatılan vasıflar, ilgili şahsın vasıfları ile karşılaştırılmış ve bu şekilde doğru ismin tespit edilmesine çalışılmıştır.

Tarihî unsurlar, sadece şiirde geçtiği sınırlarıyla kronik eserlerde tespit edilmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Devlet erkânından birisi, fetihlerde bulunmasıyla ve cesaretiyle anılmış ise bulunduğu fetihlere yer verilmiş ve savaşlarda gösterdiği yararlıklar kaynak olarak gösterilmiştir. Eğer cömertliğine işaret edilmişse, kronik eserden yapmış olduğu atiyeler, sadakalar tespit edilmiş ve ilgili şiirin altına kaynak metin yerleştirilmiştir.

Tez, birinci bölüm “Padişahlar”, ikinci bölüm “Şehzâdeler ve Sultanlar”, üçüncü bölüm “Devlet Erkânı”, dördüncü bölüm “Alimler Şeyhler Şairler” şeklinde olmak üzere dört bölümden teşekkül etmiştir. Padişahlar bölümünde, tespit edilen unsurların çokluğundan dolayı “Kişisel Unsurlar, Yönetime Dair Unsurlar ve Dönemindeki Olaylar” şeklinde üç alt başlık oluşturulmuş; diğer bölümlerde ise tespit ettiğimiz unsurları, tabiatına ait unsurlardan başlayıp katıldığı olaylara kadar sıraladık. Muhtelif vesilelerle sergiledikleri cömertlik vasfı kişisel olarak kabul edilmiş ve “Kişisel Unsurlar” başlığı altına alınmışken, âlim, şair ve sanatkârları himayesi, bir yönetim anlayışını aksettirmesi açısından “Yönetime Dair Unsurlar” başlığı altına alınmıştır.

Şiirde tespit ettiğimiz tarihî unsurları kronik eserlerle karşılaştırırken şiirin itham ve methiyelerini kabul ve ret anlayışından uzak durmaya çalıştık. Bir şahıs hakkında şairin ithamını veya methini onaylayan bir dil kullanmak yerine durumu olduğu gibi tespit edip kronik eserdeki karşılığını verdik. Bu, 16. yüzyılda yaşanan ve bizim şahit olmadığımız olay ve şahıslar üzerindeki bir töhmeti ve methiyeyi onaylamamak adına göstermeye çalıştığımız bir hassasiyettir.

Ömrü boyunca ait olduğu medeniyete hayranlıkla ve heyecanla hizmet eden Ali Nihad Tarlan'ın *“Altı asır bir milletin ruhu üzerinde gelişip ona hâkim olan, kütüphaneler dolusu eser veren bir edebiyat, incelenmeğe değer ve bu, neslimiz için mukaddes bir vazifedir.”* sözlerinde ifadesini bulan mukaddes vazifeye ve Erol Güngör'ün *“millete ait tarihin basit vakalar yığımından ibaret değil de bugünkü kaderi çizen manalı bir zincirin halkaları halinde anlaşılması”* şeklinde tanımladığı tarih şuuru'nun tekâmülüne katkı sağlamış olmayı temenni ediyoruz.

Yüksek lisansta Divan şiiri ve klasik Osmanlı musikisi, bu çalışmayla da Divan şiiri ile tarih ilişkisini tanıma ve klasik şiirimize farklı disiplinlerle birlikte yaklaşma imkânı sağlayan, teşvik edici ve kolaylaştırıcı tarzıyla danışmanlığımı yürüten Hocam Prof. Dr. A. Azmi Bilgin'e; akademik hassasiyet ve disiplinleriyle katkılarını cömertçe sunan Prof. Dr. Zeynep Tarım Ertuğ'a ve Doç. Dr. Murat Ali Karavelioğlu'na; tez aşamasında fikirlerine başvurduğum ve tezi kontrol etmek suretiyle desteklerini gördüğüm Dr. Meriç Ökten'e derûnî şükranlarımı arz etmek benim için büyük bir bahtiyarlıktır.

Ayrıca teze verdikleri desteklerinden dolayı Yard. Doç. Dr. Abdullah Tırabzon'a ve İlim Yayma Vakfı'na teşekkür ediyorum.

Son olarak bu tezin meydana gelmesinde büyük fedakarlıkları bulunan kıymetli eşim Medine'in, sevgili çocuklarım Leyla ve Emir Sadettin'in de hakkını teslim etmem gerekir; onlara da en içten muhabbet ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: PADİŞAHLAR.....	21
1.1. II. BAYEZİD (1481-1512).....	21
1.2. I. SELİM (1512-1520).....	54
1.3. I. SÜLEYMAN (1520-1566)	82
1.4. II. SELİM (1566-1574)	151
1.5. III. MURAD (1574-1595)	162
1.6. III. MEHMED (1595-1603)	188
2. BÖLÜM: ŞEHZÂDELER ve SULTANLAR.....	202
2.1. ŞEHZÂDE AHMED (ö. 1512-1513)	202
2.2. ŞEHZÂDE ÂLEMŞAH (ö. 1502).....	206
2.3. ŞEHZÂDE BÂYEZİD (ö. 1560).....	207
2.4. ŞEHZÂDE KORKUD (ö. 1512).....	208
2.5. ŞEHZÂDE MAHMUD (ö. 1507)	210
2.6. ŞEHZÂDE MEHMED (ö. 1543)	211
2.7. ŞEHZÂDE MUSTAFA (ö. 1553).....	213
2.8. III. MEHMED'İN CÜLUSUYLA BİRLİKTE ÖLDÜRÜLEN ŞEHZÂDELER (ö. 1595)	217
2.9. MİHRİMAH SULTAN (ö. 1558)	219
2.10. SÂFİYE SULTAN(ö. 1605).....	220
3. BÖLÜM: DEVLET ERKÂNI	223
3.1. ABDURRAHMAN MÜEYYEDZÂDE, Kazasker (ö. 1516).....	223
3.2. ALİ PAŞA, Hadım (ö. 1511).....	223
3.3. ALİ PAŞA, Semiz (ö. 1565)	225

3.4.	ARSLAN PAŞA, Budin Beylerbeyi (ö. 1566).....	227
3.5.	AYAS PAŞA, Rumeli Beylerbeyi (ö. 1560).....	229
3.6.	CAFER ÇELEBÎ, Tacizâde, Tuğrayî (ö. 1515)	230
3.7.	CELÂL ÇELEBÎ, Musâhib-i Sultan II. Selim Han (ö. ?)	231
3.8.	FERHAD PAŞA, Veziriazam (ö. 1594).....	232
3.9.	FERİDUN BEY, Nişancı (ö. 1583).....	234
3.10.	HASAN PAŞA, Tiryaki (ö. 1611).....	235
3.11.	HAYDAR PAŞA, Rumeli Beylerbeyi (ö. 1595-96)	236
3.12.	İBRAHİM PAŞA, Maktul (ö. 1536)	236
3.13.	İBRAHİM PAŞA, Damad (ö. 1602)	241
3.14.	İSKENDER ÇELEBÎ, Defterdar (ö. 1535)	243
3.15.	İVAZ EFENDÎ, Kazasker (ö. 1586).....	244
3.16.	KASIM PAŞA, Güzelce (ö. 1541?)	245
3.17.	MEHMED PAŞA, Cerrâh (ö. 1604)	245
3.18.	MEHMED PAŞA, Lala, Sokolluzâde (ö. 1606)	247
3.19.	MUSTAFA ÇELEBÎ, Nişancı Celâlzâde (ö. 1567)	248
3.20.	MUSTAFA PAŞA, Kızılâhmedli (ö. 1568)	249
3.21.	OSMAN PAŞA, Özdemiroğlu (ö. 1585).....	250
3.22.	RÜSTEM PAŞA, Veziriazam (ö. 1561)	252
3.23.	SİNAN PAŞA, Cağalazâde (ö. 1605)	256
3.24.	SİNAN PAŞA, Koca (ö. 1596)	259
3.25.	SIYAVUŞ PAŞA, Kanijeli (ö. 1602).....	260
3.26.	ŞEMSİ PAŞA, Kızılâhmedli (ö. 1580)	261
3.27.	YAHYA PAŞA, Malkoçoğlu, Rumeli Beylerbeyi (ö. 1506)	262
3.28.	YUSUF PAŞA, Budin Beylerbeyi (ö. 1590).....	263
4.	BÖLÜM: ÂLİMLER, ŞEYHLER, ŞAİRLER.....	266
4.1.	ÂŞIK ÇELEBÎ (ö. 1572)	266
4.2.	AŞKÎ (ö. 1576)	268
4.3.	ATAULLAH EFENDÎ, Hâce-i Sultan Selim (ö. 1571)	270
4.4.	BÂKÎ (ö. 1600).....	270
4.5.	EBUSSUUD EFENDÎ, Şeyhülislam (ö. 1574)	272
4.6.	EMRÎ ÇELEBÎ (ö. 1575)	275

4.7.	HAYÂLÎ (ö. 1557)	277
4.8.	KEMAL PAŞAZÂDE (ö. 1534)	280
4.9.	MEHMED EFENDÎ, Bostanzâde, Şeyhülislam (ö. 1598)	282
4.10.	MEHMED EFENDÎ, Karamanî (ö.?).....	283
4.11.	MEHMED DEDE, Üryânî (ö. 1591).....	284
4.12.	MUHYİDDİN ÇELEBÎ, Fenârizâde (ö. 1548)	285
4.13.	MÜNİRÎ (ö. 1520).....	286
4.14.	NEV'Î (ö. 1599)	286
4.15.	REVÂNÎ (ö. 1523)	288
4.16.	SADEDDİN EFENDÎ, Şeyhülislam (ö. 1599).....	289
4.17.	ŞERİFEZÂDE EFENDÎ, Edâyî (ö. 1574).....	291
4.18.	VECDÎ, Filibeli (ö. 1599).....	292
4.19.	YAHYÂ BEY, Taşlıcalı (ö. 1582)	292
4.20.	ZEKERİYYA EFENDÎ, Şeyhülislam (ö. 1593)	297
4.21.	ZEYREKZÂDE EFENDÎ (Molla Paşa Çelebi) (ö.?).....	299
SONUÇ		300
KAYNAKÇA.....		307
ÖZGEÇMİŞ		318

KISALTMALAR

ABD: Anabilim Dalı

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

a.g.e.: Adı geçen eser

Ed.: Editör

FBE: Fen Bilimleri Enstitüsü

H.: Hicrî

Haz: Hazırlayan

k.: Kaside

Kıt.: Kıtalar

M.: Miladî

Mers.: Mersiye

Mes.: Mesnevî

Mur.: Murabba

Mus.: Musammat

Müs.: Müsemmen

Naz.: Nazım

ö. : Ölüm

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Söy.: Söyleşi

Sur.: Surnâme

TAE: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Tar.: Tarih

Tb.: Terci‘-Bent

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Tkb.: Terkid-bent

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay.: Yayınları

YKY: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Tarih kaynağı olarak Divan şiiri adı altında inceleme yapmak, şiir ile tarihin¹ birlikteliğini ve şiirin diliyle tarihi anlama gayreti olsa gerektir.

Bu inceleme, klasik şiirimizin tarih kaynaklığı, tarihî olayları, dönemin inanç, kültür ve geleneğini; devlet/iktidar anlayışını kapsamaktadır. Bu incelemeyi yaparken temel aldığımız düşünce klasik Türk edebiyatımızın birçok açıdan geçmişe kaynaklık teşkil ettiği gerçeğidir. Zira, “Edebi eserlerdeki bu kültür ve tarih bilgisi kaynağı oluş hadisesi, belki de en fazla klasik Türk edebiyatı mahsulleri için geçerli olan bir husustur. Çünkü klasik Türk edebiyatı, yüzlerce yıllık bir büyük kültür, fikir, estetik ve tarih birikiminin edebiyatı; bugün bizim önemli oranda meçhulümüz olan muhteşem bir siyasî, tarihî, içtimaî, askerî ve medenî gerçekliğin estetik çerçevedeki resmidir.”²

Şiir, ferdi ve toplumu bilinçlendirerek önemli bir toplumsallaştırma vazifesi görürken³, toplumun fikir dünyasını ve hayatını etkin bir biçimde yansıtmayı açısından geçmiş ve geleceği tarihsel örgülerle birbirine bağlar.⁴ Edebiyat, “hayatın

¹ “Divan şiiri”, “Klasik şiir” ya da sadece “şiir” şeklinde kullandığımız ifadeler, Divan şiirinin inceleme yaptığımız bölümleri olan, kaside, musammatlardaki mesnevi ve mersiye, tarih manzumelerini içermektedir. Yine “tarih”, “kronik”, “tevârih” şeklinde kullandığımız ifadeler ise çoğunluk olarak 16. yüzyıl ve bazı muhtelif yüzyıllarda yazılmış olan Tevârih-i Âl-i Osmânîleri içermektedir.

² Muhammed Nur Doğan, “Bakî’nin Şiir Aynasında Osmanlı Hayatından Renkli Akisler”, **Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul, 10-12 Mayıs 2002, s. 251.

³ Fikir, düşünce ve amaçta ortak bir payda tesis etmede şiirin de bir pay sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Ortak amaç konusunda Mehmet Genç’in şu tespiti mühimdir: “Hiçbir Müslüman ve Türk devleti bu denli uzun yaşamadı. Ben bu uzun yaşama vasfını kazandırmak için yaptıkları her şeyi, bu hedefe doğru bilinçli çabalar olarak düşünüyorum. Devleti ebedi kılmak, yani ‘Devlet-i Âliye-i Ebed Müddet’, sonunda on beş, on altıncı yüzyılda kullandıklarını kesin olarak biliyoruz, ama daha önceden muhtemelen 14. yüzyılda kullanmıyorlardı. ‘Devlet-i Âliye-i Ebed Müddet’ yani ebedi yaşayacak yücel devlet. Ancak bunu yavaş yavaş, 100-150 yılda inşa ettiler. Yalnız inşa ederken bilinçli miydiler? Ne kadar bilinçliydi? Sonuçta bilinç de kat kat ilerler, yani bir şey yaparak ve bir sonrasını yaparak, yılan gibi kıvrıla kıvrıla hareket ederek bir sonuca varır. Neticesinde bu siyasî sistemi çözülmeyecek bir sağlamlıkta inşa etmeyi düşündüler.” Mehmet Genç, “Tarihsel Sosyoloji Üzerine” **Tarihsel Sosyoloji**, Editör: Elisabeth Özdağ, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2009, s. 80.

⁴ İbrahim Armağan, **Toplumsal Yapı, Bilim ve Sanat- Sanatın Toplumbilimsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme-**, İzmir, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 1982, s. 189-190. Şiirin çevresini yansıtmayı ve şekillendirmesi konusunda geniş bilgi için bkz. Walter G. Andrews, **Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 24-32.

akıp giden ırmağından beslenen canlı bir organizma”⁵ vasfına sahip olduğu için bu vazifeyi tabîi olarak yerine getirir. Bunu yerine getirirken din ve tasavvuf, tarih ve sosyal hayat, ilim ve felsefe, ve estetik değerler sistemi gibi hayatın bütün unsurlarından beslenir ve onları his âlemine yansıtır.⁶

Divan şiirinde daima bulunan realiteyi⁷, tarihî ve hissî yönleriyle anlamak, görmeden tanıma ve anlama çabasıdır. Belli bir zaman diliminde ve muhitte yaşamış bir insanı veya toplumu görmeden tanımak “onun düşünce ve eylem dünyasına girmek, oradaki icraatını takip etmek, bu icrat ve fikirler üzerinde düşünmek, bunları yorumlamak ve değerlendirmek demektir.”⁸

Geçmiş, şair ve yazarların gözünden görme ve değerlendirme isteğimizin temelinde onların tam anlamıyla çağın aynaları olmaları gerçeği yatmaktadır; zira “Şairler ve yazarlar söz malzemesini kullanarak kendilerini, etraflarında dönen hadiseleri, zaman ve mekan boyutu içerisinde ortaya çıkan hemen her şeyi sanatlarına konu edindikleri için, aynı zamanda, tarihte meydana gelen olayların en canlı şahitleri ve belki de en gerçekçi zabitleri konumundadırlar.”⁹ Ayrıca “söz ve edebiyat, insan zihninin ve ruhunun inceliklerini gösteren sihirli bir küre; hayatın ve tarihin sırlarını aksettiren bir âyine-i cihannümadır.”¹⁰

Klasik şiiri doğru zeminde ele alabilmek ve anlamak için toplumsal-tarihsel bağlamın¹¹ yanında yazarın kimliğini ve kişiliğini de dikkate almak¹² önemlidir. Bu

⁵ Doğan, “Bakî’nin Şiir Aynasında Osmanlı Hayatından Renkli Akisler”, **a.g.e.**, s. 251.

⁶ Muhammed Nur Doğan, **Eski Şiirin Bahçesinde**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002, s.16.

⁷ Tarlan, **Edebiyat Meseleleri**, s. 46-47. Ayrıca bkz. İskender Pala, “Bir Elmanın İki Yarısı: Klâsik Şiir ve Osmanlı Tarihi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı: 3, İstanbul, s. 141-154.

⁸ Sadettin Ökten, **Yahya Kemal’in İstanbul’u ve Devamı**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012, s. 143-144.

⁹ Doğan, “Bakî’nin Şiir Aynasında Osmanlı Hayatından Renkli Akisler”, **a.g.e.**, s. 251.

¹⁰ Doğan, **a.g.e.**, s. 17.

¹¹ Armağan, **Toplumsal Yapı, Bilim ve Sanat**, s. 160.

¹² İhsan Fazlıoğlu, **Işık İmiş...**, 2. bs., İstanbul, Klasik Yayınları, 2011, s. 19. Fazlıoğlu, yazar/şair ile ilgili bilinmesi gerekenler konusunda daha geniş bir açıklamada bulunur: “şahsiyet, ehliyet, aidiyet ve mensubiyet’inin, en nihayetinde hüviyetinin bilinmesinin zorunlu olduğudur.”¹² Ayrıca Ali Nihad Tarlan da sanatkarın şahsiyeti ve benliğine dikkat çeker: “Büyük san’atkâr, eserine ruhunu verir, ne kadar anonim bir âlemde dolaşsa kendi benliğini muhakkak bir taraftan bariz bir şekilde gösterir.” Tarlan, **Edebiyat Meseleleri**, s. 45.

sebeple dönem, kendi mantığı içinde ortaya konmalı¹³ ve kendi sözlüğüyle/ diliyle okunmalıdır¹⁴; çünkü “tarihî bir olgu ve olayın, hem kendi bağlamında hem de o bağlamın içinde yer aldığı medeniyet küresinde (dolayısıyla hayat ağı içinde) varlığa gelen bir bilinç içeriği olarak anlaşılması”¹⁵ gerekir. Burada dönem insanının neyi nasıl algıladığı öne çıkar. Bunu ortaya koyabilecek belgelerin arasında en önemlisi ve “en tartışmasız sonuçlara götüreni de kişiye ait yazı, mektup, şiir ve hikaye gibi söz malzemesidir. Bu sözlü malzeme, insana ve toplumlara ait maddî kültür unsurlarının aydınlatıcısı olabildiği gibi; insanın herkese açıklamadıkları gizli yanlarını, duygularını, sevgilerini, aşklarını, nefretlerini, gizli niyetlerini, karakterlerinin güçlü ve zayıf yanlarını, zihinlerinin ve ruhlarının kapalı taraflarını da gözler önüne serer.”¹⁶ Şiirde izini sürdüğümüz nokta, tam da burasıdır.

Divan şiirinde, “gerek duygu gerek düşüncenin asıl maddesi etrafında ekseriya hududları çizilmiş başka bir hayal âlemi vardır. ... Biz bu tabloyu göz önüne getirirken ona vereceğimiz dekor, bugünün değil onun yazıldığı zamanın dekoru olacaktır. ... Bu dekor içinde biçimlenen hayâl göz önüne gelmeyince beyti anlamış olmayız.”¹⁷ Bu açıdan bakıldığında bizim ortaya koyduğumuz tez, şiirin şahıs, olay ya da olguların varlığı hakkında tanıklığını göz ardı etmeden¹⁸, kanıt isteyen tarih bilimine¹⁹ belge sunmak değildir. Bu yaklaşım bizi, tarih biliminde bir yanılsama olarak kabul edilmiş “Kesinlik Yanılsaması”²⁰na düşmekten koruyacaktır ki biz kesinliğin peşinde değil şiire akseden tarihimizin, tarih algımızın peşindeyiz.

¹³ Armağan, **a.g.e.**, s. 191.

¹⁴ Fazlıoğlu, **İşk İmiş...**, s. 20.

¹⁵ Fazlıoğlu, **a.g.e...**, s. 19.

¹⁶ Muhammed Nur Doğan, “Fatih, İstanbul’u Fethetti; Avnî Mısraları”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 29, İstanbul, 2011, s. 17. Ayrıca bkz. Doğan, “Fatih Sultan Mehmet (Avnî)’in Şiirinde Hükümdarâne Duygular”, **İstanbul: Şehir ve Medeniyet**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2004, s. 215-223.

¹⁷ Tarlan, **Edebiyat Meseleleri**, s. 197-198.

¹⁸ Bizim burada kastettiğimiz şiirin tanıklığı, şiirde geçen bir şahıs, olay ve olgunun varlığının kabul edilmesidir. Ayrıca şiirin bizzat tarih kaynağı olarak kullanımıyla alakalı olarak bkz. Hilmi Yavuz, “Tarih ve Şiir”, **Kara Güneş**, 2. bs., İstanbul, Can Yayınları, 2003, s. 51-56; Robin George Collingwood, **Tarih Tasarımı**, Çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2010, s. 47.

¹⁹ Collingwood, **a.g.e.**, s. 331.

²⁰ Collingwood, **a.g.e.**, s. 43.

Şurası mühimdir ki, tarihin ve şiirin kendilerine mahsus bakış açıları vardır ve bunlar birbirinin zıddı değil birbirini farklı açılardan tamamlayan parçalardır. Mesela “davranışları anlatmak şiirin doğasında yoktur. ... Eğer insanların gerçekten nasıl davrandığını ortaya çıkarmak istiyorsak, tarihlere, arşiv belgelerine vb. bakmalıyız; gelgelelim, eğer psikolojik gerçeklikle, insanların davranışlarını nasıl yorumladıklarıyla ilgileniyorsak, şiir çok değerli bir kaynaktır. İnsan deneyiminin bu iki yönü -tarihsel bakış ve şiirsel bakış, davranış ile davranışın yorumu- sürekli etkileşim içindedirler. Her birinin diğerinin şekillenmesinde payı vardır.”²¹

Klasik şiir üzerinden insanı ve toplumu doğru anlayabilmek için şiire mahsus dili iyi çözümlemek ve özümsemek gerekir. Bunun için “...mecazın gizemli perdesini aralamak, sanatın büyüleyici ve değiştirici etkisini hesaba katmak, estetiğin başkalaştırıcı boyutunu doğru gözlemleyebilmek gerekmektedir.”²²

Buradan hareketle şiirin bize aksettirdiği tarihin bir “*duygu tarihi*” olduğunu ve bu çalışmayla *duygu tarihimizin* kodlarının izini sürdüğümüzü söyleyebiliriz. Bu çerçevede, *duygu*’yu insanî arzu ve hazların dışında bir zeminde değerlendirmek gerekir.²³ İnsanın zihnî ve teessürî²⁴ hayatın mahsülü olduğunu ve hatta teessürî

²¹ Andrews, **Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı**, s. 116.

²² Doğan, “Bakî’nin Şiir Aynasında Osmanlı Hayatından Renkli Akisler”, **a.g.e.**, s. 251.

²³ Erol Güngör, millî tarih şuurunu izah ederken “şuur”u “duygu” ile ifade etmektedir. “Duygu”, bu açıdan baktığımızda tarihin yorumunda hâkim bir müessir olarak karşımıza çıkar: “Millî tarih şuur, görüldüğü gibi basit bir tarih bilgisinden ibaret değildir. Buradaki şuur kelimesi bilgi ile birlikte ve belki ondan daha çok duygu manasında anlaşılmalıdır. İnsanla tarih arasında -tıpkı insanın kendi hayatına ait olaylarda olduğu gibi- bir hissî bağlılık kurulduğu takdirde o zaman insan-tarih özdeşleşmesi (identification) mümkün olacaktır. Bir milletin fertleri o millete ait tarihin büyük olaylarını kendi özel geçmişlerinin olayları halinde görmeye başlayınca bu özdeşleşme olmaktadır. Kendi geçmişimiz nasıl bizim şahsiyetimizin temelini teşkil ediyorsa, milletimizin geçmişi de milletimizle birlikte hepimizin malıdır. Bu geçmişin içinde her şey övünüleek mahiyette olmayabilir, belki insanı utandırıcı şeyler de bulunur; ama hepimizin özel geçmişinde bu tür utançlar yok mudur?” Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, s. 76.

Erol Güngör’ün “millî şuur” olarak ifade ettiği mefhumu Fernand Braudel “ulusal bilinç” olarak ifade eder ve Güngör’ün atfettiği önem gibi onsuz bir ulusal bilincin yaşamasının imkansızlığını belirtir: “Büyük sorun, tarihin o olmaksızın hiçbir ulusal bilincin yaşamasını olanaksız kılan bir unsur olmasıdır. Ve bu bilinç olmadan, tıpkı Fransa’da olduğu gibi İtalya’da da ne özgün kültür ne de gerçek uygarlık olabilir.” Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, 3. bs., çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 21.

²⁴ Teessür için F. Steingass, “Making an impression (izlenim bırakmak), leaving a mark (iz bırakmak)”; Devellioğlu, “bir şeyin tesirini duyma; hüznü içlenme, hislenme vb.” anlamlarını verir.

hayatımızın zihnî hayatımızı nüfuzu altına aldığını²⁵ düşündüğümüz zaman *duygu*’yu “teessürî hayat” sınırları içinde, bütün olup biten olaylardan, yaşananların karmaşıklığından sonra kalan ve zihnimizi kuşatan “nüfuz, intiba, iz” olarak düşünebiliriz.²⁶ Bu duygu, bize sanatını incelemek için “cemiyetin ruhuna intibak edecek kabiliyeti”²⁷ kazandıracaktır. Bu çerçevede Tarlan’ın “Bir millet ne kadar istese iç benliğinden sıyrılamaz.”²⁸ ifadesindeki “İç Benlik” kavramı ile V. Pareto’na ait olan “belirli bir toplumun değişmez ve ebedî kimliğini biçimlendiren olgular”²⁹ ifadesi bizim “duygu” ile ne kastettiğimizi izah etmeye ve onun üzerinden ulaşmaya çalıştığımız noktayı anlamaya yardımcı olacaktır. Nitekim zamana ve şartlara göre değişen olaylar ve değer hükümlerinden sonra maziden bize kalan bu *duygu*, Divan şiirinin diliyle bize maziye canlandırır ve yine Tarlan’ın ifadesiyle şuurumuza heyecan verir. Bunun için okuyucuyu “başka bir duygu ve düşünce âlemine sürükler.”³⁰

Bizim burada işaret etmek istediğimiz nokta, belli bir disipline bürünmüş “*düşünce âlemi*”nin yanında “*duygu âlemi*”nin de ayrı bir alan olarak incelenmeye değer olmasıdır.

Sanatın verdiği heyecanla birlikte sürüklendiğimiz noktada *tarih şuru* ile karşılaşırız. “Tarih şuru, tarihin akışı hakkında belli bir görüş sahibi olmak demektir. İnsan, tarih olaylarını manalı bir bütün içindeki parçalar halinde gördüğü anda ‘tarih şuru’ kazanmış olur.”³¹ Tarih şuru, “millete ait tarihin basit vakalar yığınyından ibaret değil de bugünkü kaderi çizen manalı bir zincirin halkaları halinde anlaşılması demektir. Her iki

²⁵ Tarlan, **Edebiyat Meseleleri**, s. 83.

²⁶ Bu konuda geniş açıklama için bkz. Nurettin Topçu, “Ruh Dünyası”, **Kültür ve Medeniyet**, 2.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1998, s. 159-162. Ayrıca aynı eserinin 68. sayfasında *duygunun* kültürü oluşturan temel elementlerden biri olduğunu ifade eder: “Kültür kelimesiyle akla gelen sadece bilgi değildir. Duygular ve değer hükümleri de kültür kelimesinin ifadesi içine girerler. Şöyle ki, bir milletin kültürü onun umumî olan ve hâdiselere reaksiyon teşkil eden duygularıyla bütün tarihi içerisinde meydana getirdiği değer hükümlerinden ibarettir.”

²⁷ Tarlan, **a.g.e.**, s. 83.

²⁸ Tarlan, **a.g.e.**, s. 48.

²⁹ Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi**, s. 125.

³⁰ Tarlan, **a.g.e.**, s.199.

³¹ Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, s. 75.

halde de tarih şuuru gerek halihazırda, gerek gelecek için bazı sonuçlar doğurması bakımından önemlidir.”³²

Şiirdeki sembollerin akla hitap eden taraflarının yanında duygusal boyutlarını da unutmamamız gerekir. Zira “Değerlerin lafzî ifadeleri ve izahları akla hitap etmekle birlikte, bunlara karşı gelen semboller duygusal alanda geçerlidir.”³³ Ayrıca bu sembollerin altında gerçek hayatta bir karşılık ve yaşanmışlık vardır. Çünkü “İmgelem gücüyle yepyeni, hiç yaşanmamış bir duygunun yaratılması imkânsızdır.”³⁴

Metnin kazandığı duygusal içerik sadece şairin şahsıyla ilişkili veya şairin kendisinden doğan bir boyut değildir. “Herhangi bir şiirin kendine özgü duygu içeriği, esas itibarıyla, şairin duygusal bakımdan yoğunlaştığı konuya işaret edebilir ama uzun dönemler boyunca, pek çok şairin eserinde devam eden bir şiir geleneğinin duygusal öğeleri, o şiirin üretildiği toplumun (kendisi için şiir üretilen toplumun) duygusal niteliğini, ihtiyaçlarını, ruh hallerini ve motivasyonlarını ortaya koyar. ... Kültürel ve insan davranışları ancak nesnel olgular ile o olguların algılanışına biçim veren köklü tutumların kombinasyonu olarak anlaşılabilir. ... ciddi olarak incelenirse, toplumsal davranışın arkasında yatan duygu karakterine ilişkin veri sağlayabilecek kaynaklar da vardır. Bunlar arasında, sanat ürünleri ve özel olarak şiir sayılabilir. ... Şiirin duygu yönü çeşitli yorum örüntülerini birbirine bağlar. Yukarıda belirtildiği üzere, şiirin duygu içeriği simgesel değil gerçektir -anlamını, herhangi bir yorum örüntüsünden değil, doğrudan doğruya ortak yaşantıdan/deneyimden alır. ... Pek çok insan ilişkisi, duygusal içeriğinden soyutlandığında hiçbir gerçek anlam taşımaz. Örneğin âşık-sevgili ilişkisi esas itibarıyla duygusaldır, dolayısıyla bu ilişkinin bütün varyantları -ayrılık, kavuşma, sadakatsizlik, vb.- ancak duygu açısından bakıldığında anlamlıdır.”³⁵

Şiirin bağlanması, bütünleşmesi gereken unsuru Christopher Caudwell, “derin duygusal dürtüler” şeklinde açıklar ve bunu “ana düzenleyici kuvvet” olarak

³² GÜNGÖR, **a.g.e.**, s. 75.

³³ Ökten, **Yahya Kemal’in Rüzgârıyla Duyuşlar ve Düşünceler**, s. 438.

³⁴ Andrews, **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı**, s. 140.

³⁵ Andrews, **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı**, s. 142.

değerlendirir. Şiirin sunduğu duygu, çoğu kişinin deneyiminde sessiz, bilinçdışı vardır.³⁶

Duygu boyutunun taşıdığı ehemmiyet, konu Osmanlı toplumu olduğu zaman daha da artmaktadır. Çünkü “Osmanlı toplumunda, duygusal hayatın temel niteliğine ilişkin bir bilincin ifade bulduğunu, hayatın duygusal yönüne büyük önem verildiğini gösteren pek çok kanıt vardır. Osmanlı hayat kavrayışının bu yönünde duyguya verilen ve şiirde güçlü bir şekilde yansıtılan değerın çok inandırıcı bir kanıtı, tasavvufî-dinî örüntüde duygunun tuttuğu yerdir. Osmanlılar için ve diğer birçok Müslüman için tasavvufî görüş, duygunun temel niteliğini, birincil ilişki temelinde duygusalın varlığının bir göstergesi olarak yorumlar -birincil ilişki ise, insanların Hak’la özsel ilişkisidir. ... Osmanlıların hepsi derviş değildi ama şairleri ve seslendikleri kitle içinde tasavvufî görüşün temel öğelerini bilmeyen ve bunlara yakınlık duymayan kimselerin var olduğunu düşünmek bile güçtür. Ayrıca şu makul bir varsayım gibi gözükmeaktadır: Osmanlı toplumunun geniş bir bölümü, hayatın duygusal boyutuna hatırı sayılır bir önem atfeden bir anlayışın etkisi altındaydı.”³⁷

Şiir ve tarih kavramlarıyla ilgili açıklamalardan sonra inceleyeceğimiz dönemin devlet ve toplum yapısını bilmek faydalı olacaktır. Çünkü şiirdeki ve tevarihlerdeki saltanata ve olaylara bakış açısı ve söylem, dönem bilgisiyle birlikte daha da anlam kazanacaktır.

Klasik çağ olarak nitelenen bu dönem, otokratik ve merkeziyetçi yönetimi, emir ve kumanda ekonomisi ile belirgin ve kendi içinde bütünlüklü³⁸ bir dönemdir. Ayrıca yalnız hegomanya mücadelesi bakımından değil, ekonomik ilişkiler

³⁶ “... sanat eserinin yerine getirdiği bütünleşme yalnızca şu koşullarda gerçekleşebilir: Bütünleştirilen özel deneyim (a) derin duygusal dürtülerle ilgili, değişmez içgüdülerle birlikte, önemli olmalıdır; bu içgüdüler, kültürün değişen adaptasyonlarının altında aynı kaldıkları için, sanat asırlarının oluşturduğu sosyal ego’da iskelet, ana düzenleyici kuvvet olarak işlev görürler; (b) genel olmalıdır, sanatçıya veya bir iki kişiye özgü çelişik bir deneyim olmamalı, çoğu kişinin deneyiminde, sessiz, bilinçdışı olarak var olmalıdır -aksi takdirde, sanat eseri onlar için nasıl anlamlı olur, sanatçının deneyimine ifade kazandırdığı gibi, onların da o günedek kargaşa halindeki deneyimini nasıl bütünleştirir, bu deneyime nasıl ifade kazandırır?” (Andrews, **a.g.e**, s. 142.)

³⁷ Andrews, **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı**, s. 142-143.

³⁸ Halil İnalcık, Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev: Halil Berktaş, c. 1, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, s. 39.

bakımında da Akdeniz dünyasının önemli bir parçasıdır.³⁹ Bir yandan Doğu'nun süper gücüyken diğer yandan Avrupa karşısında da büyük üstünlüğü vardır ve Avrupa'nın biçimlenmesinde önemli ölçüde katkıda bulunur.⁴⁰ Yine bu dönemde dünya ticaretinde çok etkili rol oynar. Bu çağda Volga Nehri'nden Akdeniz'e, Azerbaycan'dan ve Hazar Denizi'nden Yemen'e, Aden ve Diu'dan Sumatra ve Mombasa'ya kadar çok geniş alana yayılan girişimlerde bulunur.⁴¹

Osmanlının büyük bir güce ulaşması sistematik ve istikrarlı bir yürüyüşün ürünü olarak karşımıza çıkar. Donanmanın bu yükselişteki etkisi büyüktür ki Kemal Paşazâde bunu, diğer İslam sultanlıklarından üstünlüğünün nedenleri arasında sayar. II. Bayezid dönemi, merkezî hazinenin de büyümesi dolayısıyla ekonomik gelişme ve şehirleşme dönemi olur.⁴² Bu büyüme, orduyu ve donanmayı güçlendirir, ateşli silahlarla donatılmış yeniçeri sayısını artırır. Ayrıca bu büyüme sayesinde Cenovalı mühendislerin gözetimi altında o güne dek Akdeniz'de görülmemiş büyüklükte, 1.800 tonluk iki savaş gemisi inşa ettirilir.⁴³ Akdeniz'deki Osmanlı deniz gücünün gösterdiği bu gelişmenin çok önemli neticeleri olur. Bu güçle, Osmanlı Suriye ve Mısır'dan Fas'a kadar bütün Arap memleketlerini tahakkümü altına alır; Portekizlileri Kızıldeniz'den atmayı da başarır.

³⁹ Osmanlı İmparatorluğunun Akdeniz'de güçlü konumu hakkında bkz. Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası**, Çev: Bahar Tırnakçı, 3. bs., İstanbul, YKY, 2007, s. 169-172.

⁴⁰ Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkisi hakkında ayrıca bkz. Feridun M. Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası (14. ve 16. Yüzyıllar)" **Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi**, Ed.: Mustafa Bıyıklı, İstanbul, 2008, s. 9-25. Osmanlı'nın Avrupa politikasında rol oynaması hakkında ayrıca bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, 14. bs., İstanbul, YKY, 2010, s. 36.

⁴¹ İnalçık, Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c. 1, s. 40-42.

⁴² Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, 14. bs., İstanbul, YKY, 2010, s. 37-38.

⁴³ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, s. 36. II. Bayezid'in deniz savaşlarındaki stratejik adımları için bkz. Reha Bilge, **II. Bayezid Deniz Savaşları ve Büyük Strateji**, İstanbul, Giza Yayıncılık, 2012.

16. yüzyılda Akdeniz, Karadeniz ve Hint Okyanusu'ndaki varlığı ile bir deniz imparatorluğu görünümünde⁴⁴ olan Osmanlı'nın Deniz gücü sayesinde böyle bir dünya gücü konumuna yükselmelerinin altında, 1354'te Gelibolu'nun alınmasıyla başlayan denizcilik faaliyetlerini⁴⁵ de göz ardı etmeden söylenebilir ki II. Bayezid'in saltanat döneminde yaptıkları yatar.⁴⁶

Kâfirlere karşı savaş amacını güden “gazâ” anlayışı, 16. yüzyılda Doğuda bazı komşularına karşı yayılmayı haklı gösterecek biçimde yorumlanır. Gerek Anadolu beyliklerine, gerek Akkoyunlulara ve gerekse Safevîlere karşı harekete geçmiş, onları aslî görevleri olan Batı Hristiyanlığı'na karşı kutsal savaşı sürdürmelerine, ilâ-yı kelimetullah davasına engel olarak değerlendirmişlerdir. Şii olan Safevîlere karşı savaş açılması için Osmanlı uleması da fetvasıyla destek olmuştur. Bu konuda Ebussuud Efendi'nin vermiş olduğu fetvalardan biri, bunu en bariz şekilde gösterir. Ebussuud Efendi'ye sorulan soruda küfür sebepleri, acaba İslam askerine kılıç çektiği için mi yoksa başka bir sebebi mi var şeklinde, özellikle sorulmuştur. Ebussuud Efendi, cevabında inançları dolayısıyla kâfir olduklarını izah etmektedir. Hatta öyle ki küfür gerekçelerini saydıktan sonra onların küfürlerinde şüpheyi düşenlerin de kâfir olacağını eklemektedir.⁴⁷

Doğu'daki ve Batı'daki gücü sayesinde, bütün İslam dünyası Osmanlı'yı hamilik tahtında görür. Çünkü İslâm dünyası, Osmanlıları, Batı Hristiyanlığının saldırısına karşı kendilerini savunabilecek tek güç olarak kabul ediyordu.⁴⁸ Hatta Batılı devletlerin bile Osmanlı'dan yardım istemiş olması da bu gücün daha geniş sınırlara kadar yayılmış olduğunu gösterir. Dolayısıyla şiirlerdeki “pâdişâh-ı âlem-

⁴⁴ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, 2.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s.15.

⁴⁵ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, s.4.

⁴⁶ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, s.11. Ayrıca bkz. İncelik, Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c. 1, s. 55. II. Bayezid döneminde donanmaya yapılan yatırımlar için ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, 7. bs., Ankara, TTK, s. 222.

⁴⁷ M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2006, s. 133-135.

⁴⁸ İncelik, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, s. 63.

penâh” (âlemin sığınağı olan padişah), “Sultân-ı cihân” (dünya padişahı) gibi ifadeler, döneminde karşılığı olan ifadelerdir.

Böylesi siyasî, askerî ve iktisadî gücün yaşandığı bu dönemde âlim, şair ve muhtelif sahada hüner sahibi sanatkârlar ciddî manada desteklenmiştir. Bu dönem, “Türk kültürü ve medeniyetinin ve buna paralel olarak Türk sanatı ve edebiyatının hızla gelişerek mükemmeli yakaladığı bir dönemdir. Bütün Türk dünyasında sanatın devlet prestiji bakımından arz ettiği önem sebebiyle sanatçılar, savaşların en önemli ganimetleri arasında sayılmaktaydı.”⁴⁹ Fethedilen yerlerden İstanbul’a getirilen âlimler ve sanatkârlar olduğu gibi bizzat sarayda yetiştirilmiş sanatkârlar da bulunmaktadır. Saraya alınarak terbiye edilen çocuklardan sanata kabiliyetli olanlar, sarayda hizmet ettikleri sürece sanatla olan meşguliyetlerini devam ettirirken, sanatlarını da sarayda arz etme imkan ve müsalesini görmüşlerdir.⁵⁰

II. Mehmed’den itibaren doğunun ve batının padişahı olma iddiasında bulunan Osmanlı sultanlarının sanatı himayesinin yanında sanatla uğraşmaları, Fatih Sultan Mehmed’in “...ordulara hükmettiği gibi söz ve anlam dünyasına hükmetmiş⁵¹; ... birçok Doğu ve Batı lisanına vakıf, matematik ve müspet ilimlerde, felsefede ve edebiyatta söz sahibi”⁵² olması veya Yavuz Sultan Selim’in Farsa şiir yazması, bugün anlaşılması güç olan cihanşümül düşüncelerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.⁵³

“Fatih Sultan Mehmed’in oldukça kuvvetli düşünce, kültür, tasavvuf, felsefe ve estetik ışıkları saçan şiirleri, kudretli bir hükümdar şahsiyeti ile güçlü bir sanatkârlık ve şairlik kimliğini bütünleştirerek bizim devlet anlayışımızın ilme, kültüre, düşünce ve inanca, sanat ve edebiyata en büyük yeri ve değeri veren yönünü de gözler önüne seren belgeler

⁴⁹ A. Atillâ Şentürk, Ahmed Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, 4.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2010, s. 303-304.

⁵⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, Ankara, MEB, 1996.

⁵¹ Doğan, “Fatih, İstanbul’u Fethetti; Avnî Mısraları”, s. 18. Daha geniş bilgi için bkz. Doğan, “Fatih Sultan Mehmed Divanı Üzerine”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul 9-11 Mayıs 2003, s. 250-261.

⁵² Doğan, “Fatih, İstanbul’u Fethetti; Avnî Mısraları”, s. 19.

⁵³ Şentürk, Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 317.

durumundadır.”⁵⁴ II. Bayezid, babası II. Mehmed gibi âlim ve şairlerin hamisi olmaya devam etmiştir. Ahmed Paşa, Necati, Zati gibi şairler olgunluk devirlerini II. Bayezid döneminde yaşamış, babasının Molla Câmî’ye gönderdiği yılda bin filori altını göndermeye devam etmiştir. Devrinde otuzdan fazla şair salyane almıştır.⁵⁵ I. Selim döneminde şiir ve edebiyat inkişaf etmiş, himaye görmüştür. Yaptığı seferleri yazdırmaya önem göstermiş, şairleri ve tarihçileri beraberinde götürmüştür. Bunun neticesidir ki birçok *Selîm-nâme* yazılmıştır.⁵⁶ Sultan I. Selim’in etrafında Ali Cemalî Efendi gibi sözü dinlenen, padişahın saygı gösterdiği âlimler bulunmaktaydı. Etrafındaki âlim ve sanatkârları birçok caize ve ihsanlarıyla memnun etmiştir.⁵⁷ İlim tarihinin, İbn Kemal, Ebussuud, Taşköprüzâde gibi en büyük simaları I. Süleyman döneminde bulunmuştur. Uzun saltanatı döneminde I. Süleyman’ın etrafında geniş bir şair topluluğu meydana gelmiş, hünerini göstermek için sanatkârlar, muhtelif yerlerden İstanbul’a gelmişlerdir.⁵⁸ Ayrıca Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde, İslâm coğrafyacılarının eserleri tercüme edilirken yeryüzü ile ilgili ayrıntılı bilgiler içeren monografi özelliğini gösteren coğrafi çalışmalar da önemli bir yer tutar. Pîrî Reis, Hint ve Çin denizlerinin haritalarını çizmiş ve bunu Mısır’da Yavuz Sultan Selim’e sunmuştur.⁵⁹ II. Selim döneminde İstanbul’daki kültür ve sanat yoğunluğu devam etmiş, birçok şair, sultanın ihsanından ve ‘ulûfesinden istifade etmiştir.⁶⁰ Ayrıca şehzâdeliği dönemindeki şairleri de saraya davet ederek onlara himayesi altında tutmuştur.⁶¹ III. Murad devrinde, padişahın yakın muhitinde bulunan şairler ve diğer sanatkârlar himaye ve iltifatını kazanmışlardır. Bunlardan biri bizzat kendisinin Mustafa Âlî’den yazmasını istediği

⁵⁴ Muhammed Nur Doğan, “Fatih Sultan Mehmed Divanı Üzerine”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul, 9-11 Mayıs 2003, s. 261.

⁵⁵ İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, Ankara, MEB, 1996, s. 45. (Daha geniş bilgi için bkz. s. 44-59.)

⁵⁶ Şentürk, Kartal, **a.g.e.**, s. 306.

⁵⁷ İpekten, **a.g.e.**, s. 61. Daha geniş bilgi için bkz. s. 59-81.

⁵⁸ Şentürk, Kartal, **a.g.e.**, s. 310-311. Daha geniş bilgi için bkz. İpekten, **a.g.e.**, s. 81-118.

⁵⁹ Şentürk, Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 305.

⁶⁰ Şentürk, Kartal, **a.g.e.**, s. 312.

⁶¹ İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, s.118-119.

muaşeret kaidelerine dair olan *Mevâidü'n-nefâis fî kavâ'idî'l-mecâlis* adlı eserdir.⁶² Bir örnek de Kadı Abdurrahman'a tercüme ettirdiği Ahmed bin Alî Zünbülî er-Remmâl'a ait olan *Kânûn fî'd-dünyâ* adlı eserdir.⁶³ Döneminde himaye görenlerin çoğu Nev'î, Bâkî gibi önceki devirlerde himaye görenlerdir.⁶⁴ III. Mehmed devrinde, devrin siyasî, askerî ve ekonomik gerilemesine binanen himayenin azaldığı ve bununla birlikte edebiyatın zayıfladığı söylene de himaye geleneği devam etmiştir.⁶⁵

Padişah saraylarında bizzat himaye edilen ve inkişaf bulan sanatkârlar dışında şehzâdeler, sadrazamlar ve diğer devlet büyüklerinin himayesinde âlim, şair ve sanatkârlar bulunmaktadır.⁶⁶

Yukarıda zikrettiğimiz siyasî, askerî, iktisadî, ilmî ve sanat şartları altında bir insan ve toplum yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu yapı, Osmanlının kendine mahsus toplumsal yapılanmasının bir neticesidir. Bu yapılanmayla yine kendine mahsus bir fert tipi hasıl olur. Bazı tarih araştırmacılarına göre *Osmanlı fert tipi*, sadece müslümanlar için değil gayr-i müslim topluluklar dahil bütün Osmanlı tebası için geçerlidir. Nitekim "Osmanlı İmparatorluğu, sınırları içinde bir araya getirdiği yirmi-otuz etnik grubu, ticaret, askerlik (vb. alanlarda), genel bir *Kanûn-i Osmânî* çerçevesinde birbirine katmış; bir kültürleşme çevresi yaratarak benzerlikler ve ortak davranışlar sağlamıştır. Bir Yeniçerinin Hatıraları'nı, 'seyyah-i âlem' Evliya Çelebi'yi ya da Eremya Çelebi'yi okuduğumuzda, bir 'Osmanlı kültür potası'ndan söz etmenin mümkün olduğu ortaya çıkar. Macaristan'dan Yemen'e, Adriyatik'ten Kafkaslar'a kadar 'Osmanlı kültürü'nün damgasına tanıklık edebilirsiniz."⁶⁷

⁶² Mehmet Şeker, **Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Mevâ'idü'n-nefâis fî-Kavâ'idî'l-mecâlis**, Ankara, TTK, 1997, s. XXVII; İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, s. 128.

⁶³ Şentürk, Kartal, **a.g.e.**, s. 305.

⁶⁴ İpekten, **a.g.e.**, s. 126. (Daha geniş bilgi için bkz. s. 125-131.)

⁶⁵ İpekten, **a.g.e.**, s. 131-132.

⁶⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İpekten **a.g.e.**, s. 135-223.

⁶⁷ Halil İnalcık, **Osmanlılar Fütihat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler**, 3.bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 259; Kemal Beydilli, **Bir Yeniçerinin Hatıratı**, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2003.

Yukarıda tanıklık ettiğimiz Osmanlı kültürünün altında Osmanlı imparatorluk sisteminin ortaya koyduğu bir *kültürleşme potasının*⁶⁸ varlığından bahsedilmektedir. Michel Balivet, bu potanın nasıl bir değişiklik yarattığına kafa yoranlardan biridir. Balivet’ye göre “Osmanlı’nın benimsediği Rûm sözcüğü⁶⁹, sadece coğrafi bir terim değil, ‘şaşırtıcı biçimde’ gerçek bir insan ve kültür kaynaşmasını ifade eder. Hristiyan Rum olsun Müslüman Türk olsun, bu kaynaşmada gerçek bir değişikliğe (*transformisme*) uğramıştır (Avant-Propos, 2-3). Haklı olarak Balivet, Türklerin başlangıçta Anadolu ve Rumeli’de Hristiyan çoğunluk içinde nasıl olup da egemen bir grup olarak yaşadığını sorgular. Bu şaşırtıcı olgunun açıklamasını, XV. yüzyıl Timar defterlerinde Rumeli’de buluyoruz. Osmanlı Devleti hizmetine giren Hristiyan timarlı sipahileri ve diğer yerli askerî grupları tahrir defterlerinde tespit ettiğimiz zaman istilânın bir yok etme ve yerine geçme değil, bir uzlaşma ve özdeşleşme (*integration*) olduğu sonucuna vardık.”⁷⁰

Böyle bir sosyal ve tarihî zemin üzerine oturmuş olan klasik şiir, bize tarihî olay ve şahsiyetleri yarının gözlemleriyle değişmeyecek hakikatlere sahip olan matematik⁷¹ gibi kesinlik üzerine oturtamayacağımızı⁷², gözlem ve deney bilimleri gibi laboratuvar ortamındaki suni veya sanal şartlar altında olduğu gibi anlayamayacağımızı gösterir. Bu, her şeyden önce şiir ve tarihin doğa bilimlerinden farklı oluşu dolayısıyladır. Çünkü “savaşlar, devrimler ve uğraştığı başka olaylar, bilimsel kesinlikle incelenmek üzere laboratuvar koşullarında tarihçinin isteğiyle yaratılmaz.”⁷³ Ayrıca doğa bilimleri, “değişmez ya da yenilenen özellikler”⁷⁴ ile gerçekleşirken tarihteki olaylar değişmez yasalarla gerçekleşmezler. Ve yine doğa bilimindeki hakikat gözlem ve deneylerle uyuşup uyuşmadığı ölçüsünde ortaya çıkarken⁷⁵ tarih

⁶⁸ İnalçık, **Osmanlılar**, s. 253. Michel Balivet, kendi eserinde “ortak bir kültürel temel”den bahsetmektedir.. Michel Balivet, **Bizans ve Osmanlılar: İlişkiler, Karşılıklı Etkileşim, Kalıtım**, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul, Alkım Yayınları, 2009, s. 31, 68.

⁶⁹ Osmanlı’nın Rûm tabirini kendisi için benimsemesi ve kullanması hakkında bkz. Yahya Kemal, **Tarih Musâhabeleri**, 2. bs., İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1991, s. 123.

⁷⁰ İnalçık, **Osmanlılar**, s. 253.

⁷¹ Jerry P. King, **Matematik Sanatı**, Çev: Nermin Arık, 19. bs., Ankara, Tübitak Yayınları, 2010, s. 19.

⁷² King, **a.g.e.**, s. I.

⁷³ Collingwood, **Tarih Tasarımı**, s. 328.

⁷⁴ Collingwood, **a.g.e.**, s. 329.

⁷⁵ King, **a.g.e.**, s. 18.

gibi bir toplum biliminde hakikat ise kurgusal, öznel bir yöne de sahiptir. Bu kurgu yazarın yetiştiği toplumun sahip olduğu inanç, gelenek vb. ile ortaya çıkar. Bu sebeptendir ki şahıs, kurum ya da olaylar muhtelif cepheleriyle ve muhtelif zamanlarda ve yine muhtelif kalemlerden karşımıza tekrar tekrar çıkar. Şahıslar ve olaylar, bazen farklı yönleriyle gözler önüne serilmekte hatta bu yönleri bazen birbirinin zıddı olabilmektedir. Tarihin akışı içinde insan, farklı tavırlar ve söylemler veyahut özellikler sergileyebilir. Bu farklılıklar, değişimler, çok hızlı gerçekleşebilir fakat bu süreçlerin ne anlama geldiğini açıklayabilmek için bu tür olayları daha uzun bir tarihsel perspektife yerleştirmek gerekir.⁷⁶ Çünkü incelediğimiz dönem tarih sınırlarında kalmış bir dönemdir, bundan dolayıdır ki “insan etkinliğinin tüm yelpazesini kapsayacak şekilde daha geniş bir biçimde anlaşılmalıdır.”⁷⁷ Aksi halde bir olay üzerinden yapacağımız değerlendirmeler bizi yanlış fikirlere sevk edebilir. Dolayısıyla bir şairin bir şahıs hakkında övgüsü o şahsın tamamen ve hayatı boyunca övgüye mazhar olan özellikleriyle kaim olduğu anlamına gelmez. Bunun tam aksine, yerilen bir şahıs tamamen ve hayatı boyunca yerildiği bir tavır, davranış ve söylem özelliğini üzerinde barındırmayabilir. Bunun en bariz örneğini Taşlıcalı Yahya Bey ve Sadrazam Rüstem Paşa arasında görüyoruz. Yahya Bey, bir kasidesinde “Sükûneti, sabrı oldukça geniş, deniz gibi temizdir. Sert sözle insanı rencide etmez.”⁷⁸ ve “Şefkat ve merhameti bol, cömertliği ve iltifatı çoktur. Cömertlik ve iltifatın mazharı, zamanın şartlarının ıslah edenidir.”⁷⁹ sözleriyle Sadrazam Rüstem Paşa’nın hem yumuşak sözlülüğünü hem de cömertliğini över. Ancak Şehzâde Mustafa olayından dolayı Rüstem Paşa ile arası açılır, bununla da kalmaz hem Rüstem Paşa’dan azar işitir hem de elinden mütevellilik alınır.⁸⁰ Dolayısıyla Rüstem Paşa’nın övdüğü yönleri bir olay ile kendisine karşı ortadan kalkar. Çünkü insan, olaylara ve şartlara göre tavır ve söylem geliştirebilen, hayatı boyunca aynı ve benzer tavırda olmayan bir varlıktır.

⁷⁶ Elisabeth Özdalga, **Tarihsel Sosyoloji**, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2009, s. 11.

⁷⁷ Özdalga, **Tarihsel Sosyoloji**, s. 12.

⁷⁸ Yahya Bey, **Divan**, k. 23/26.

⁷⁹ Yahya Bey, **Divan**, k. 22/33.

⁸⁰ Âşık Çelebi, **Meşâirü’ş-Şu‘arâ**, c. I, s. 677. A. Atillâ Şentürk, “Taşlıcalı Yahya”, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, 1. bs., İstanbul, YKY, 1999, s. 391. A. Atillâ Şentürk, “En Hazin Mersiye’nin Şairi: Taşlıcalı Yahya Bey”, **Dil ve Edebiyat**, İstanbul, Temmuz 2011, s. 29.

Şiirin gösterdiği bu bilgi ve tecrübe, tarihî dönem içinde oluşmuş bazı “tarihî şartlar”ın varlığına işaret eder. Bu şartlardan biri, iktidarın kendisine itaat edene iltifat etmesidir. Yahya Bey, bunu kendi şiir diliyle ifade eder: “Allah’a şükür ki padişahımızın bir kulu kendisine itaat edene bu kadar çok ihsanda bulunur.”⁸¹

Bu çerçevede tezimizde 16. yüzyıl Divan şiirinin tarih kaynağı olarak değerini ve Divan şiirinin yine tarih kaynaklarıyla ne kadar örtüştüğünü ortaya koyma çalıştık. Bunun için öncelikle padişaha Ramazan, Kurban Bayramları ve Nevruz gibi özel günler vesilesiyle sunulan⁸² hediye⁸³ olarak telakki edilen kasideleri inceledik. Çünkü “Kasideler zaman zaman tarihî belge niteliğine de sahip olabilirler. Özellikle nevruz, cülus, fetih ve düğün konulu kasideler devrin toplumsal hayatına ışık tutması açısından önem taşımaktadırlar.”⁸⁴ Taşıdığı bu önem dolayısıyla tezimizde kasidelere yer vermekle birlikte, divanların musammatlar bölümündeki mersiye ve mesnevî gibi tarih içerikli kısımlarına ayrıca tarih manzumelerine de yer verdik.

Tarihî dönem 16. yüzyıl olarak belirlenmiş ancak önceki ve sonraki döneme ait bilgiler, 16. yüzyıla ait bir bilgiye ışık tutuyorsa, 16. yüzyılda yaşamış bir şahıs hakkındaki bilgi, önceki ve sonraki yüzyıllara dahil olmuşsa kullanılmıştır.

Tarihî unsurlar, değerlendirilirken şahıs, olay ve mekân isimleri üzerinde durulmuş; tarih kaynaklarında geçtikleri bilgiler tespit edilmiş ve şiirde yer aldıkları sınırlar üzerinden tarih kaynaklarında arama yapılmıştır. Ancak bütün unsurlar, şahıs isimleri altında ele alınmış, ayrıca “olay” ve “mekân” bölümü oluşturulmamıştır.

⁸¹ Yahya Bey, **Divan**, k. 23/23.

⁸² Azmi Bilgin, “Türk Edebiyatında Bayramlar ve Nevruz Bayramı”, **Türk Dili**, Ankara, sayı: 617, Mayıs 2003, s. 448.

⁸³ Mehmed Çavuşoğlu, **Necâti Bey Dîvânı’nın Tahlili**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001, s. 70. Burada Necati Bey’in Sultân II. Mehmed’in şehzâdesinin düğününe sunduğu kaside “hediye” olarak değerlendirilmiştir.

⁸⁴ Filiz Kılıç, “Nazım Şekilleri”, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları, 3. bs. 2005, s. 208.

Şiir dili çok yüksek bir telmih ve çoğul anlam potansiyeline sahip⁸⁵ olduğu için şiirde, doğrudan anlatılan tarihî unsurların yanısıra muhtelif benzetmeler, imalar ve atıflarla işaret olunan unsurlar da alınmıştır. Mesela “berf”, “hatem”, “hançer” vb. redifli kasidelerde, kasidenin sunulduğu şahsa ait özellikler muhtelif edebî sanatlarla ifade edilmiştir. Somut bir özelliğe işaret eden bu tür sanatsal ifadeler de değerlendirmeye alınmış ve tarihteki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şiirde geçen tarihî unsurlar, reel özellikleriyle ele alınmazlar. İnsan, mekân ve olay tasviri hatta kavramlar, şiire has üslupla şiirde yerlerini alırlar. Ayrıca olaylarda yaşananlar şairin hayal dünyasından süzülüp geldiğinden ve şiirin bu olayları ele alırken niyeti ortaya kat‘î bir tarih kaydı koymak⁸⁶ olmadığından hangi olayı anlattığı da bizzat şiirde anlaşılamaz. Bundan dolayı şiire ilham olan olay bizzat kronik eserlerde tespit edilememiş olabilir bu sebeple de şiirde geçen ilgili unsur, şairin yaşadığı yüzyıl veya kendi yaşadığı zaman dilimi içerisinde yaşanan başka bir olayla desteklenmiştir. Mesela şiirde Osmanlı’nın İran’ı harabe haline getirdiğinden bahsetmektedir; ancak bu olayın hangi seferde meydana geldiğine dair bir kayıt söz konusu değildir. Bundan dolayı, özellikle şairin hangi padişaha veya devlet erkânına sunduğu bilgisinin ve şahit olabileceğini veya duyabileceğini düşündüğümüz bir seferin kronik eserde tespiti yapılmış ve şiirde geçen yönleri aktarılmaya çalışılmış ve bu şekilde şiirdeki tarihî unsur ile tarih kaynağındaki metin karşılaştırılmıştır.⁸⁷

⁸⁵ Andrews, **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı**, s. 79.

⁸⁶ Burada tarih düşürme tekniğiyle meydana getirilmiş manzumeleri istisna tutmamız gerekir. Zira tarih kaydı düşürmek bir olayın tarihini bizzat kayıt altına almak işidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Güven Kaya, “Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey’in Bir Kasidesi”, **Atatürk Üniversitesi TAE Dergisi**, Sayı: 30, Erzurum, 2006, s. 39-56.

⁸⁷ Bu yöntem farklı yüzyıllardaki belgeleri birbirinin yerine değerlendirme şeklinde yapılan yanlışlıkla eşdeğer olmasa gerektir. Zira aynı dönemi yaşayan şair ve padişahın yaşadıkları savaş, bayram, eğlence vb. olayların ve aynı yüzyıldaki kurumsal yapının benzerliğine dayanarak şiir ve tarih kaynağı karşılaştırılmıştır. Farklı yüzyıllardaki uygulamaları aynı kaynakla açıklama yanlışlığı için bkz. “Osmanlı tarihi uzun bir zamana ve geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasına karşılık özellikle onaltıncı asır ve öncesi kaynaklarda sosyal hayata dair ayrıntıları tesbit etmek uzun ve yorucu bir çaba gerektirmektedir. Belki bu nedenden dolayı kültür tarihçilerinin genelleme yapmaya eğilimleri daha fazladır. Bu durum biraz da olaylara hikâyeci bir anlayışla bakmaktan kaynaklanmış olmalıdır. Bir başka bakış açısı ise resmî tarih adı verilen askerî ve siyasi yaptırımlara sahip olan kesimin tarihçelerinin yine belki aynı yaptırımla önemsenilmesi sağlanmıştır. Kültür tarihi çerçevesine giren bir etkinlik onbeşinci yüzyılda nasılsa ondokuzuncu yüzyılda da öyledir düşüncesine kurban olmakta,

Metin karşılaştırması yapılırken şiirde geçen bir unsur kaynak metin tarafından doğrulanmıyorsa, ilgili şahsı itham etmekten uzak durmaya çalışılmış, bu çerçevede sadece şiirdeki ve metindeki bilgiler ithamdan uzak bir üslupla karşılaştırılmıştır.

Tezimizde kullandığımız kronik eserlerin gerek kendi dönemlerinden gerekse de transkripsiyon çalışmalarından kaynaklanan bazı farklılıkları gidererek dil ve yazım birliğini sağlamaya çalıştık. Bunun için gerek şiirde gerekse nesirde tespit ettiğimiz hataları ve farklılıkları düzelttik. Bu çerçevede ‘ayn’ (‘) ile hemze (‘) işaretlerindeki, ‘g’, yumuşak g (ğ)⁸⁸ ve imale (^) vb. yazımlarındaki yanlışları giderip; “deyüb, diyûb, diyüb” gibi yazım farklılıklarını “diyüp”⁸⁹ şeklinde düzelttik.

Ancak gerek (‘), (‘), (^) işaretlerini gerekse “g” ve “ğ” yazımlarını sadece tüm dil özellikleriyle latinize edilmiş kronik eserlerde uyguladık. Kronik eser olmakla birlikte günümüz Türkçesiyle yazılmış metinlerde ise uygulamadık. Örneğin Âşık Paşazâde’nin Sultan II. Mehmed’in vefatından sonra II. Bayezid’in tahta çıkışını anlattığı metin çekim ekleri vs. ile dil özellikleri dikkate alınarak çevrildiğinden “g” ve “ğ” harflerinin yazımında “g” harfini tercih ettik: “Sultân Mehmed Allah rahmetine vardı; iki oğlu kaldı; bir Sultân Bâyezîd ve biri Cem Sultân. Sultân Bâyezîd tahta geçdi, pâdişâh oldu. Cem Sultân kaçdı Mısır’a vardı.”⁹⁰ Kronik olmasına rağmen eserin dil özellikleri dikkate alınmadan yapıldığı için *İbn Zünbül’ün “Vâkı’ât-ı Sultân Selîm ve es-Sultân Kansu el-Gavri” Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi*” adlı çalışmada ve buna benzer metinlerde “ğ” harfleri olduğu

arada geçen yüzyıllar yok sayılmaktadır. Herhangi bir çalışmada onaltıncı yüzyıla dair bir resim yoksa onsekizinci yüzyıla ait bir minyatur veya gravür rahatlıkla hatta hiçbir kuşku belirtilmeden yerleştirilmektedir.” Zeynep Tarım Ertuğ, “Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı Sarayı’nda Eğlence ve Meclis”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c. 4, sayı 1, 2007, s. 3.

⁸⁸ g/ğ konsonantlarının gerek dativ ve akkuzativ gibi isim çekim eklerinde ve gerekse k>g şeklinde meydana gelen konsonant benzeşmesindeki yazımları konusunda bkz. Faruk Kadri Timurtaş, “Dil ve Gramer İncelemeleri”, **Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)**, Haz. Mustafa Özkan, Ankara, TDK Yayınları, 1997, s. 102-103, 112-114.

⁸⁹ Gerindium (-up, üp) eklerinin yazımı için bkz. Timurtaş, **Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)**, s. 79. Ayrıca aynı eserin 69-72 sayfaları arasında i/e değişmesi konusunda açıklama getirilmekte, “e” ile yazılan kelimelerin Osmanlı Türkçesinde “i” sesiyle yazıldığı açıklanmaktadır.

⁹⁰ Kemal Yavuz, M. Yektâ Saraç, **Âşık Paşazâde Osmanogullarının Tarihi Tevârih-i Âl-i Osmân**, İstanbul, 2.bs., Gökkuşbu Yayınları, 2010, s. 493.

gibi bırakılmıştır: “...Camiler inşa etmeyi seviyordu. Bu arada o, gelir bakımından Osmanlı topraklarında benzeri olmayan bir imaret yaptırdı. Bu imarete halen yolculara ve bölge sakinlerine bol yemek verilmektedir. Bu cami ve imaret için birçok vakıf kurdu. Yine caminin batı tarafında bir medrese yaptırdı. İstanbul'da ileri gelen insanların bir çoğundan işittiğime göre, adı geçen cami inşa edilirken Sultân Bâyezîd işçilere bizzat yardım etmiş, onlarla beraber sütunları ayağa kaldırmıştır.”⁹¹

Özel ve yer isimlerini çekim eklerinden ayırmak için bazı metinlerde ayraç (') konulmamıştır. Bu gibi durumda da kronik metin içinde ayraç (') işareti gerekli yerlere konulmuştur.

Gibi anlamına gelen “veş” eki bazı şiirlerde ve metinlerde bitişik yazıldığı görülmüştür. Bunlar da eklendiği kelimelere “-veş” şeklinde birleştirilerek yazılmıştır.

Tez metni oluşturulurken önce şiir verilmiş, ardından şiirin nesre çevirisi yapılmış, şiir ile metin arasında yorum, açıklama eklenmiş ve en sonunda da şiire kaynaklık eden metin verilmiştir. Şiirde geçen tarihî unsurun tarih kaynağındaki yeri, italik şekilde şiirin açıklamasından sonra yerleştirmek suretiyle verilmiştir. Ancak aralarında çeşitli anlam ilişkileri bulunan cümlelerden oluşan metinlerde, şahıs, zaman, mekân, nesne ve harekete ait kavramlarda karşılaştırma, açıklama ile ve bazı içerik özellikleriyle anlam ilişkisi sağlandığından⁹² ilgili bölümler bu anlam ilişkisini bozmaktan kaçınılarak kaynak metinde verilmeye çalışılmış, bağlamından ayrı düşünülemeyecek metinlerde özellikle bağlamına dair bilgiler verilmiştir. Kaynak metnin günümüz Türkçesine çevirisi yapılmamış, sadece metnin mahiyeti hakkında bilgi verilmiştir. Eğer şiirdeki tarih unsurunu karşılaştırabileceğimiz bilgi, kronik kaynaklarda tespit edilemediyse karşılaştırma güncel kaynaklarla yapılmıştır.

⁹¹ İbn Zümbül, “**Vâkı‘ât-ı Sultân Selîm ve Es-Sultân Kansu El-Gavri**” Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi” Haz. Eman Hayajneh, Erciyes Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Erciyes 2005, s. 87.

⁹² Leyla Karahan, **Türkçe’de Söz Dizimi**, 15. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2010, s. 94.

Kaynaklar kullanılırken, eser sahibinin olaya en yakın kişi olmasına dikkat edilmiş, bunu sağlamak için ise eser sahiplerinin olaya tanıklık derecelerine, ayrıca doğum ve ölüm tarihlerine dikkat edilmiştir.

Efsanevî, kozmik benzetmelere yer verilmemiştir. Divanlarda geçen dinî, efsanevî, kozmik ve mitolojik unsurlar ilgili şahsa ait somut, kaynakla desteklenebilecek bir benzetme unsuru olarak yer alınca incelemeye tabi tutulmuştur.

Beyitlerdeki mübalağalı anlatımlarda gerçek bir olaya işaret ediliyorsa gerçek olayın üzerinde durulmuş, mübalağalı taraf dikkate alınmamıştır. Mesela aşağıya aldığımız beyitte padişah adına hutbe okunması geleneği vardır. Ancak şair, bunu oldukça abartılı bir biçimde yapmış ve hutbeyi Cebrail'e okutmuştur. Biz hutbe okunmasını kronik kaynakta bulmaya çalıştık, mübalağalı tarafla ilgili herhangi bir işlem yapmadık.

Cüz-hutbe-i celâl-i to kâr-ı diger ne-şod

Cibrîl-râ ki kûngüre-i arş minberest

Münîrî, k. 10/29.

*“Cebrail’e isminin büyüklüğüne hutbe okumaktan başka bir iş yoktur. (Bunun için) arşın zirvesi ona minber olmuştur.”*⁹³

Şiirde geçen tarihî unsurun bizzat kendisi, tarihî kaynakta bulunamamış ise benzer bir olayla desteklenmiştir. Mesela şiirde işaret edilen olaya kendisine yazılan padişah döneminde rastlanmamışsa olay, başka bir padişahın olayından alıntılanmıştır. Veya aynı padişahın bir olayında geçen unsurlar başka olayın unsurlarıyla özdeşse şiir başka bir olay ile açıklanmıştır.⁹⁴ Mesela Sultan I. Süleyman’ın Nevruz mevsiminde Edirne’de ava çıkması anlatılmaktadır. Elimize geçen eserde bir seferden dönüşü esnasında kış mevsiminden önce Edirne’de av yaptığı anlatılmaktadır. Şiir genel av tasvirleri yaptığı için her iki avda da aynı

⁹³ Münîrî, **II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîri: Hayatı, Eserleri ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Haz: Ersen Ersoy, (Çevrimiçi), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90180/muniri-divani.html>, 21 Mayıs 2012.

⁹⁴ Bu konuyla alakalı açıklama için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, “Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı Sarayı’nda Eğlence ve Meclis”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c. 4, sayı 1, 2007, s. 3.

tasvirlerin karşılığını bulmak mümkündür. [Celalzâde Salih, *Târih-i Sultân Süleymân*, v. 85a. (Haz: Seyid Ali Topal, s. 196-197.)]⁹⁵ Bundan dolayı bizzat kasidenin yazıldığı olay bulunamadığı zaman aynı biçimdeki başka bir olay ile izah edilmiştir.

Çalışmamız, daha önce yapılan Divan şiirinde sosyal hayat veya gündelik hayat gibi çalışmalarla farklılık arz etmektedir. Tarih kaynağı olarak Divan şiiri yaklaşımı, şiirde geçen unsurların yine kendi dönemine ait eserlerle desteklenmesini, doğrulanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Oysa sosyal hayat veya gündelik hayatı şiirde ortaya koymaya çalışan tezler divanda geçen terimler ve isimleri tespit edip güncel kaynaklara dayanarak veya mazmun ve sözlük desteğiyle yorumlayarak izaha çalışmışlardır. Ancak ilgili terimin kronik eserlerde gerçekliğiyle ilgili herhangi bir çalışma yapmamışlardır. Bu yönüyle yapmış olduğumuz çalışma öncekilerden ayrılır.

Tezin bölümleri, “Padişahlar, Şehzâdeler ve Vâlide Sultanlar, Devlet Erkânı, Alimler, Şeyhler Şairler” şeklinde oluşturulmuştur. Padişahlar yönetim sırasına diğer isimler ise alfabetik olarak sıralanmıştır.

İsimler, başlıklarda “EBUSSUUD EFENDİ, Şeyhülislam; MUSTAFA PAŞA, Lala; SİNAN PAŞA, Koca” gibi önce isim, sonra unvan gelecek şekilde yazılmıştır.

⁹⁵ “Tazıların bendi alınıp bâzîler salındı. Ol vuhûş u tuyûr içine velvele düstüp birbirine koyuldılar. Tazıların dendânı hançer-i hûn-feşân olup bâzîlerin minkârı nîşter-i dimârîz oldu. Hûn-ı cânâvar ile ol sahrâ fezâ-yı Bedahşan'a dönüp katarât-ı hûnile pür-la ‘l ü yevâkît oldu.”

1. BÖLÜM: PADİŞAHLAR

1.1. II. BAYEZİD (1481-1512)

1.1.1. Kişisel Unsurlar

Sultan II. Mehmed'in Oğlu

Aşağıdaki beyit, Sultan II. Bayezid'in Sultan II. Mehmed'in oğlu oluşunu ifade etmektedir.

Bâyezîd ibn Mehmedmed şeh-i gerdûn-‘azâmet

Kim işiginde anun bende durur ‘izz ü celâl Revânî, k. 17/23.

“Eşiğinde izzet ve celalin köle olduğu kişi felek azametli padişah Mehmedmed oğlu Bayezid’dir.”

Beyitte II. Bayezid'in Sultan II. Mehmed'in oğlu olduğu ifade edilmektedir. Âşıkpaşazâde'de Sultan II. Mehmed'in vefatından sonra II. Bayezid'in tahta çıkışını anlatırken II. Mehmed'in oğlu olduğunu ifade eder:

“Sultân Mehmedmed Allah rahmetine vardı; iki oğlu kaldı; bir Sultân Bâyezîd ve biri Cem Sultân. Sultân Bâyezîd tahta geçti, pâdişâh oldu. Cem Sultân kaçdı Mısır’a vardı.”⁹⁶

Tursun Bey, Karamanoğulları'nın bir sebeple Osmanogulları topraklarından geçmek için Sultan II. Bayezid'den destur almalarını anlatırken II. Bayezid'in II. Mehmed'in en büyük oğlu olduğunu ifade eder:

“...Vaktâ ki Erzincân'dan göçdiler. Sultân Bâyezîd'e -ki ekber-i ebnâ-yı Sultân Mehmedmed'dür ve eyâlet-i Rûm anun taht-ı hükûmetinde idi- ilçi gönderdiler (140^a) ki: “Biz konşılırız, pâdişâh memleketine ayak basmaga me'mûr degülüz. Kılıç Arslan oğlını atası

⁹⁶ Âşık Paşazâde, *Osmanogullarının Tarihi Tevârih-i Âl-i Osmân*, Haz. Kemal Yavuz, M. Yektâ Saraç, İstanbul, 2.bs., Gökkuşbu Yayınları, 2010, s. 493; Tursun Bey, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977, s. 13.-14.

yirine nasb itmege Dulkadır iline giderüz.” diyü, geçmege destûr sûretin ve özr-hâhlık merâsimin gösterdiler.”⁹⁷

Fizikî Özellikleri

Aşağıdaki beyitlerde II. Bâyezid’in uzun boylu, açık tenli ve yüzünün ben’li olduğu belirtilmiştir. Ayrıca boyunun uzunluğunu ifade etmek için de “şimşir boylumuz” ifadesi kullanılmıştır.

Ân şeh ki bâ-vücûd-ı meh-i tal‘ateş Münîr

Yek dem be-devr-i û ne-buved infisâl-i ‘îd Münîrî, k. 8/20.

*“Ey Münir! O padişahın bir aya benzeyen yanağı varken onun devrinde bir an bile bayramdan ayrılık olmaz.”*⁹⁸

Hâlet ender-âteş-i ruhsâr u mâh-ı ârizet

Gûyiyâ şod âteşş gül-şen Halîl-i Âzerest Münîrî, k. 9/6.

“Ay gibi parlak ve ateş misali sıcak yanağındaki benin ateşi gül bahçesine dönen Hz. İbrahim gibidir.”

Şâh-ı gül-i İrem be-nazar der-ne-mî-reved

Şimşâd-ı sâye-perver-i mâ ez-ki kemterest Münîrî, k. 10/19.

“İrem gülünün dalı göze bile gelmez. Bizim asude şimşir boylumuz kimden kısa olabilir?”

Altıntıladığımız metinde, Padişah’ın açık tenli, yüzü benli ve uzun boylu olduğunu belirtir:

“Uzun boylu, beyaz tenli, açık yüzlü, elâ gözlü, benli, siyah çatık kaşlı, biçimli sakallı, geniş göğüslüydü.”⁹⁹

⁹⁷ Tursun Bey, **Târîh-i Ebu’l-Feth**, s. 153; Mahremî, **Şehnâme I. Kısım Yavuz Sultân Selîm Dönemi İnceleme-Metîn-Sözlük-Dizin**, Haz. Hatice Aynur, İstanbul Üniversitesi, SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 235.

⁹⁸ Münîrî divanındaki Farsça beyitlerin nesir çevirileri için Ersen Ersoy tarafından yapılan çalışma esas alınmıştır. (Münîrî, **II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî: Hayatı, Eserleri ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Haz. Ersen Ersoy, Marmara Üniv., TAE, Eski Türk Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

⁹⁹ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, c.1, s. 8.

Yukarıdaki beyitte II. Bayezid'in boyunun uzunluğunu ifade etmek için "şimşir boylumuz" ifadesi kullanılmıştır. Şimşir ağacı genellikle park ve bahçelerde çit bitkisi olarak kullanılan, küçük koyu yeşil yapraklı kısa boylu bir ağaçtır.¹⁰⁰ Ancak burada Padişah'ın uzun boyuna işaret etmek için kullanıldığı göz önüne alınırsa, şimşirin ağaç formunda olup 6-10 m'ye kadar büyüeyebilenlerine bir benzetme yapıldığı düşünülebilir. Zira adı şimşir veya Anadolu Şimşiri (*Buxus sempervirens*) olan şimşir cinsi 10 m'ye kadar boylanabilen bir ağaç türüdür.¹⁰¹

Divan şiirinde şimşir anlamına gelen "şimşâd" sözcüğü kullanılır ve sevgilinin uzun boyuna işaret edilir. Öyle ki sevgili, uzun boyundan dolayı aşığın feryadını işitmez:

Feryâduma ol kâmeti şimşâd yitişmez

Benzer ki anun gûşına feryâd yitişmez Bâkî, g. 201/1.¹⁰²

"Feryadıma o boyu şimşir (gibi olan sevgili) gelmez. Anlaşılan o ki onun kulağına feryadımın sesi yetişmez."

Cömert

Burada aktardığımız beyitler, Sultan II. Bayezid'in cömertliğini, fukaraya yaptığı ihsanları, ulema, fuzala ve sanatkârlara gösterdiği iltifatları ve yaptırdığı imaretleri anlatmaktadır.

Cûdun şu denlü yagdurur etrâfa sîmi kim

Gören sanur ki toldı yemîn ü yesâr berf Revânî, k. 13/33.

"Cömertliğin etrafa o kadar gümüş yağdırır ki gören sağ sol, her yer kar doldu zanneder."

¹⁰⁰ Cenk Durmuşkâhya, **Bitkisel Hayat**, Ankara, Tübitak, 2006, s. 84.

¹⁰¹ Hasan Torlak, "Boyundan Büyük Bir Kültürel Tarih: Şimşir Ağacı", (Çevrimiçi) <http://www.bilimvegelecek.com.tr/?goster=1974>, 24 Eylül 2013; Esra Türkyılmaz, "**Anadolu Şimşirinin (*Buxus sempervirens* L.) Bazı Morfolojik ve Fiziksel Özellikleri**", Gazi Üniversitesi, FBE, Orman Mühendisliği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 11.

¹⁰² Hüseyin Gönel, "**15.-16.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili**" Gazi Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 425; Ayrıca bkz. Mehmet Pektaş, "**XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler**", Gazi Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 614.

Beyit, cömertliğinin her tarafa, herkese ulaştığını ifade etmektedir. Nitekim Âşık Paşazâde, II. Bayezid'in yaptırdığı iyiliklerin yanısıra bizzat kendi eliyle hasenatını taksim ettirdiğini bildirir:

“Ammâ haslet-i Sultân Bâyezîd [396] Edrene'de bir 'imâret yaptı. Ve her yıl üç bin beş yüz filori Mekke'ye Kuds-i Şerîf'e ve Halîlürrahman'a ve Medîne-i Resûl'e ve Ka'betullah'a gönderür idi. Ve kendünün âdeti buydı kim seyyidlere bin filori kendi mübârek eliyle üleşdürür idi. Ve her şehirde kim olurdu, atası dedesi [gibi] fukarâya akça üleşdürür idi. Rahmetullâhi aleyh.”¹⁰³

Cömertliği arasına yaptırmış olduğu bir imareti de sayabiliriz. Onlardan biri de Münîrî'nin divanında tarih düşürülen 889/1484'te yaptırılan musalladır:

Târîh-i Musallâ-yı [Şeh Bâyezîd]

Secde-gâh-ı kudsîyânest în musallâ-yı şerîf

Gerçi bünyâdeş şod ez-behr-i namâz-ı ehl-i 'îd Münîrî, Tar. 1.

Âhir în mısra' ber-în târîh mî-gerded Münîr

Her geh efvân bâd bâdâ ömr-i sultân Bâyezîd [Sene 889] Münîrî, Tar. 2.

“Her ne kadar bu mübarek musalla, bayram ehlinin namazı için yapılmışsa da burası (aynı zamanda) kutsîlerin secdegâhı olmuştur. Ey Münîr! Nihâyetinde “Sultan Bayezid'in ömrü her daim uzun olsun” mısraı buna tarih (kütasıdır).”

İbni Zünbül'ün, *Vâkı'ât-ı Sultân Selîm*'indeki aşağıdaki satırlar, Sultan II. Bayezid'in yaptırdığı imaret hakkında bilgi vermekte ve bu şekilde Münîrî'nin tarih düştüğü beyitleri doğrulamaktadır:

“Sultân Bâyezîd güvenilir, dindar ve iyi bir insandı. Hayır yapmayı severdi. ... Camiler inşa etmeyi seviyordu. Bu arada o, gelir bakımından Osmanlı topraklarında benzeri olmayan bir imaret yaptırdı. Bu imarete halen yolculara ve bölge sakinlerine bol yemek verilmektedir. Bu cami ve imaret için birçok vakıf kurdu. Yine caminin batı tarafında bir medrese yaptırdı. İstanbul'da ileri gelen insanların bir çoğundan işittiğime göre, adı geçen

¹⁰³ Âşık Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 499. Ayrıca bkz. İshak b. İbrâhîm, *Selîm-nâme*, s. 52-53. Tevki'î Mehmed Pâşâ, *Osmanlı Târîhi*, s. 79.

camî inşa edilirken Sultân Bâyezîd işçilere bizzat yardım etmiş, onlarla beraber sütunları ayağa kaldırmıştır.”¹⁰⁴

İlim Sahibi, Nüktedan

Söyler felegün gerdişini hâl dili ile

Vâkıf gibi ‘âlemdeki esrâra benefşe Revânî, k. 29/12.

“Feleğin dönüşünü hal diliyle söylemesine bakılırsa galiba menekşe, âlemdeki sırlara vâkıf gibi.”

Der-her sühan hayâl-i dakîka-şinâs-ı to

Ta‘lîm-i nükte-i hîred-i hurde-dân dehed Münîrî, k. 17/39.

“Her sözde inceliklere vâkıf olan sen padişahın hayali, kavranması zor meseleleri kavrayan akla nükteler öğretir.”

Beyitlerde Sultan Bayezid’in âlemdeki sırlara, aydınlatıcı fikirlere sahip olduğu ve bu fikirler sayesinde dünyanın daha güzel hale geldiği ifade edilmektedir. Beyitlerde ‘fikir’ kelimesi kullanılmasına rağmen bu beyitlerin “ilmi” başlığı altında alınmasının sebebi, âlemdeki sırların ilimle ilgili olması ve yine iyi fikirlerin bir ilim alt yapısıyla meydana gelebilmesi dolayısıyladır:

“Ve kendülerün dahî fûnûn-ı ma‘ârifden hatt-ı vâfirî ve nasîb-i bâhirî olup nazm-ı revân-bahşa kudret-i tâmmı ve mahâret-i mâlâ-keîâmı var idi. Mahlası ‘Adlî’dür.”¹⁰⁵

Gazi

Ser-çeşme-i hilâfet ü gâzî ki rûtbeteş

Âb-ı nihâl-i ‘adl zi-tîg-i Yemân dehed Münîrî, k. 17/28.

“Hilafet askerlerinin başı ve rütbesi gazi (olan padişah), adalet fîdanının suyunu Yemen yapımı kılıçtan vermektedir.”

Şeh Bâyezîd husrev-i gâzî ki tîgidür

Ye’cûc-i küfrün üzre olan sedd-i üstüvâr Revânî, k. 4/28.

“Küfür Ye’cûcünün üzerine olan sağlam set, Gazi Padişah Bayezid’in kılıcıdır.”

¹⁰⁴ İbni Zünbül, **Vâkı‘ât-ı Sultân Selîm**, s. 87.

¹⁰⁵ Beyânî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, s. 6.

Sen husrev-i gâzîye diler kim ola câsûs

Girdügi budur kisvet-i küffâra benefşe Revânî, k. 29/36.

“*Sen Gazi Padişah’ın casusu olmayı istediği için menekşe kâfirlerin kılığına girer.*”

II. Bayezid, beyitlerde “Gazi Padişah” olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Sultan, bizzat bazı gazalara iştirak etmiştir. Bundan dolayı da “Gazi Padişah”tır. Tursun Bey’in *Târîh-i Ebu’l-feth*’inde, Sultan’ın Kili ve Akkirman fetihlerini gerçekleştirdiğini görürüz. Bu bilgi, II. Bayezid’in “Gazi Padişah” ünvanını doğrular:

“Pâdişâh-ı gayûr ve ‘asker-i mansûr ‘ubûr itdi ve atası Sultân Mehemmed “tâbe serâhü” bunca mehâbet ü azâmet ile üzerine varamadığı Kal’a-i Kili üstine müteveccih oldu. ... Vaktâ ki toplar atulmalı oldu, top mehâbetinden ve ‘asker-i kattâlün gurriş ü hücumından kâfir-i la’în serâsîme olup “Kable en ye’tîhimü’l-azâb” kar’-ı bâb-ı istî’mâna şitâb ittiler. (181b) Kal’ayı teslîm idüp il ü münkâd oldılar. ... Çün bu Kal’a-i ‘azrâ kuvvet-i devlet âsânlığı ile udde-i firâvân müzâheresi ile feth oldu, dizdâr-ı namdâr ve hafaza-i cân-sipâra sipâriş idüp azug u yarag ile memlû kıldılar ve bî-tavakkuf inân-ı zafer-ıyânı Kal’a-i Akkirman üzerine mün’atîf buyurdu. ... dört biş günde küffâr-ı eşrâr evc-i temerrüdden hazîz-i tezellüle düşüp amân etegine yapışmak ardınca oldılar; miftâh-ı Kal’ayı teslîm ittiler.”¹⁰⁶

Beyânî, II. Bayezid’in cülûsundan hemen sonra Belgrad Kalesi’nin fethine yöneldiğini ve bunda da müyesser olduğunu ifade eder:

“Hicret-i nebeviyyenün sekiz yüz seksen altısında izzet-i ikbâlle serîr-i saltanata cülûs-ı bâ-iclâlleri müyesser oldukda ekber-i husûn-ı ehl-i küfr ü erbâb-ı fesâd Kal’a-i Belgrad fethine teveccüh idüp feth ü teshîr olunmuşdur.”¹⁰⁷

Şair

Cevr eyleme inende bana yoksa işidür

Sultân-ı cihân Hazret-i ‘Adlî şeh-i ‘âdil Münîrî, k. 13/15.

“*Bana çok eziyet etme yoksa cihan Sultânı, âdil padişah Hazret-i Adlî (Sultan II. Bâyezid) işidir.*”

¹⁰⁶ Tursun Bey, *Târîh-i Ebu’l-Feth*, s. 201-202. Kili ve Akkirman fetihleri hakkında detaylı bilgi için bkz. İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 58-76; Kili Kalesi fethi için ayrıca bkz. Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 135-136.

¹⁰⁷ Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 6.

Nevk-i kilkinden görünse tâze ma'nâlar n'ola

Ekseriyyâ hâr ile olur gül-i ter hem-nişîn Revânî, k. 23/40.

“Kaleminin ucundan orijinal manalar ortaya çıkmasına şaşılmaz. Çoğunlukla taze gül diken ile birlikte olur.”

II. Bayezid, mahlası Adlî olan ve orijinal manalar ortaya çıkaran bir şairdir. Âşık Çelebi, şiirlerinin tazeliğini ifade ederken onların sehl-i mümteni oluşlarını da vurgular:

“Kendüler dahî işigâl-i saltanattan vâdî-i şî're tenezzül iderlerdi. “Erbâbu'd-duveli mulhemûne” mûcibince merci' ü me'âllerine vâkıf olup 'Adlî tahallus idinmişlerdi. Mezkûr mahlas üzre şî'r söyleyüp tegazzül iderlerdi. Hakkâ ki bu matla' dahî zâde-i tab'-ı şerîflerinden tâlî' olmuşdur, sehl-i mümteni' vâkı' olmuşdur.

Matla'

Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı câne bas

Hüsn meydânı senündür ayagun merdâne bas”¹⁰⁸

Kınalızâde'ye göre orijinal manalara sahip olan II. Bayezid, belâgat ilimine de sahiptir. Zira yeni manalar ortaya çıkarmak, birçok ilimle birlikte belâgat ilmine sahip olmakla elde edilebilir:

“Ol şâh-ı ra'yyet-perver ve şehenşâh-ı 'adâlet-güsterün mahlası 'Adlîdür. Bu bir iki kelimât-ı belâgat-simât ol pâdşâh-ı sûtûde-sıfâtun ve ol şâh-ı gîtî-bahş u gerdûn iktidârun ve ol hulâsa-i havâkîn ü nukâve-i selâtîn-kâmkârun nâsib-i râyât-ı cûd u imtinânun râfî'ü'd-dîn-i envâ'-ı me'âlî vü ihsânun ebyât-ı belâgat-'unvânıdur.”¹⁰⁹

1.1.2. Yönetime Dair Unsurlar

Bu kısımda, Sultan'ın yönetimle alakalı özellikleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, adına hutbe okunması, yönetim süresi, yönetim sistemi ve anlayışı gibi hususlar dile getirilmektedir. Bu hususların başında adına hutbe okunması bulunur.

Adına Hutbe Okunması

¹⁰⁸ Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Su'arâ*, c. 1, s. 196.

¹⁰⁹ Kınalızâde, *Tezkiretü's-Su'arâ*, s. 69.

Padişah adına daima hutbe okunmasına değinilmiş ve Cebrail'in Padişah'ın isminin büyüklüğüne hutbe okuduğu ifade edilmiştir.

Cüz-hutbe-i celâl-i to kâr-ı diğer ne-şod

Cibrîl-râ ki küngüre-i 'arş minberest Münîrî, k. 10/29.

“Cebrail’e isminin büyüklüğüne hutbe okumaktan başka bir iş yoktur. (Bunun için) arşın zirvesi ona minber olmuştur.”

Hûtbe okursa ‘aceb mi yüce aduna müdâm

İdinüp çarh-ı berîni kendüye minber güneş Münîrî, k. 18/81.

“Güneş, yüksek feleği kendisine minber edinip yüce adına her zaman hutbe okusa buna şaşılmaz.”

Osmanlı sultanlarının hükmü altında olan yerlerde adına hutbe okunması onun saltanatının bir gereği ve göstergesidir. Hatta hutbe ile padişahın iktidarı ilahî güç nezdinde de tescillenmiş olmaktadır.¹¹⁰

“Sikke-i celîle ile mergûb olan derâhim ve denâyir husûsîdür ki selâtîn-i zü'l-iktidâra mevâhib-i hâssa-i ilâhiyyeden iki mevhibe-i celîle vardır ki biri hutbe-i şerîfe ve biri sikke-i münîfedür.”¹¹¹

Âşık Paşazâde, Sultan II. Bayezid’e gelene kadar geçmiş padişahların ömürleri ve salatanat süreleri hakkında bilgi verirken onların adına hutbe okunduğunu belirtmiştir. Alıntıladığımız metin, Sultan II. Mehmed’in ömrü ve hükümdarlık süresi hakkında bilgi vermektedir:

“Ve bunun oğlu Sultân Mehmed Hân-ı Gâzî’nün ‘ömri elli bir yıl oldu. Ata vefâtında on yidi yaşındaydı. Bunun dahî otuz yıl hutbesi okundu.”¹¹²

Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserinde Cem Sultan’ın kardeşinden önce tahta çıkınca adına sikke bastırıp hutbe okuttuğunu ifade eder:

¹¹⁰ Zeynep Tarım Ertuğ, XVI. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Cülûs ve Cenaze Törenleri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 79.

¹¹¹ Mustafa Âlî, *Teşrifat-nâme*, Haz. Esra Kesinkılıç Akdaş, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 26. [20b]

¹¹² Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 497.

“Andan Sultân Bâyezîd Amasya’dan gelüp tahta cülûs itdi. (1) Karındaşı Cem Sultân dahî Karaman’dan, Burusa’ya gelüp kendü adına hutbe okudup sikke yazdırdı.”¹¹³

Hükümdarlık Süresi

Buradaki beyit, Sultan’ın hükümdarlık süresinin uzunluğuna değinmekte ancak süre hakkında bir bilgi vermemektedir.

Zıll-i memdûdeş Münîrî tâ ebed memdûd bâd

Ber-ser-i dünyâ vü dîn k’ez sâyeş devlet resîd Münîrî, k. 15/13.

“Ey Münîrî! Onun upuzun gölgesinin varlığı ebediyete kadar devam etsin. Çünkü onun gölgesinden dünyanın ve dinin başına saadet erişti.”

Münîrî’nin II. Bayezîd için kullandığı ‘Upuzun gölgesinin varlığı’ ifadesi Padişah’ın uzun padişahlık dönemine işaret eder. Nitekim II. Bayezîd h. 886 - h. 918 tarihleri arasında otuz iki sene saltanat sürmüştür. Tursun Bey, eserinde cülûsunu bir tarih kıtasıyla ifade eder:

“Kıt’a-i Tarih

Çü Sultân Bâyezîd oturdı tahta

Şi‘âr-ı ‘adl ile zeyn itti şer‘i

Vücûdıyle müşerref oldu çün taht

Mübârek ola âna târîh vaz‘ı [886]”¹¹⁴

1299-1512 tarihlerini kapsayan anonim bir tevârihte ise Sultan’ın otuz iki sene saltanat sürdüğü ifade edilmektedir. Ayrıca vefat tarihi tahtı bıraktıktan iki sene sonra olarak gösterilmektedir. Bu ise dipnotta da belirttiğimiz üzere başka kaynaklarca doğrulanmamaktadır:

“Sultân Bâyezîd-i Velî hazretleri otuz iki sene saltanat sürdi. Sultân Selîm’in cülûsundan sonra iki sene kendi ibâdetinde olup vefât eyledi. Rahmetu’llâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi‘aten.”¹¹⁵

¹¹³ Lütî Paşa, *Tevâri-i Âl-i Osmân*, Haz. Kayhan Atik, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 189.

¹¹⁴ Tursun Bey, *Târîh-i Ebu’l-Feth*, s. 193; Âşık Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 493.

Tevki'î Mehmed Paşa'nın "Velâdetiş fi sene 856 (1452). Cülûşeş, ber-taht-ı şâhî fi 18 Rebiü'l-evvel, fi-yevmü's-sâbit sene 886 (1481). Müddet-i saltanat sene 32."¹¹⁶ şeklindeki ifadelerinde II. Bayezid'in cülus tarihî, 886/1481 şeklinde verilmiş ancak Seyyid Halil İbrahim b. Mahmud tarafından yazılan *Zübdetü'l-Vefeyât* adlı eserde 885/1480 olarak gösterilmiştir:

"Cülûs-ı Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî ibn-i Ebu'l-Feth kuddîse sırruhû, sene 885."¹¹⁷

II. Bayezid'in vefat tarihi aynı zamanda hükümdarlığının son bulduğu tarihtir. Nitekim hükümdarlığı oğlu Yavuz Sultan Selim'e verdiği yıl kendisi de vefat etmiştir. Dolayısıyla Mahremî'nin işaret ettiği vefat yılı, hükümdarlık süresinin bitiş dönemine de ışık tutmaktadır:

"Yitürenler didi târîhin anun

Cihândan yitdi sâlârı cihânûn (918/1512)"¹¹⁸

Allah'ın Gölgesi, İslam'a Bağlılık

Bu başlık altında alıntıladığımız beyitler, Sultan II. Bayezid'in din ve dünya padişahı, Allah'ın gölgesi ve İslam'ın uygulayıcısı olduğunu ifade etmektedir.

Ân mihr-i çarh-ı saltanat u haşmet ü celâl

Zıll-i Hudâ vü devlet-i dîn-i Peyamberest Münîrî, k. 10/4.

"*Saltanat, haşmet ve yücelik feleğinin güneşi olan (padişah) Allah'ın gölgesi ve Hz. Peygamber'in dininin saadetidir.*"

Dil sabâh-ı 'îd-i vasla ey şeh-i dünyâ vü dîn

İrdi mihr-i tal'atun birle yine şükr-i Hudâ Münîrî, k. 12/18.

¹¹⁵ Anonim, **Tevârîh-i Âl-i Osmân (1299-1512)**, s.121. Sultan Bâyezîd'in vefat tarihi Sultan Selim'in cülusundan iki sene sonra demektir ki bu bilgi Mahremî'den yaptığımız alıntıya ters düşmektedir. Ayrıca F. M. Emecen tarafından verilen vefat tarihi ile Mahremî'nin vermiş olduğu tarih örtüşmektedir. Bkz. Emecen, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I Bayezid (II), Yavuz, Kanunî**, s. 45.

¹¹⁶ Tevki'î Mehmed Pâşâ, **Osmanlı Tarihi**, s. 74.

¹¹⁷ Seyyid Halil İbrahim b. Mahmud, **Zübdetü'l-Vefâyât (Tahlil ve Metin)**, Haz. Davut Ertiryaki, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000, s. 27.

¹¹⁸ Mahremî, **Şeh-nâme**, s. 260.

“Ey din ve dünyanın sultanı! Gönül, vuslat bayramının sabahına, Allah’a şükürler olsun ki yine güzel yüzünün güneşiyle erdi.”

Mesned-i şer‘-i Resûl ol şâh-ı ins ü cân k’odur

Gül gibi vech-i hasen birle şeh-i Yûsuf-şiyem Münîrî, k. 11/37.

“Gül gibi güzel yüzüyle Yusuf huylu padişah, Peygamber şeriatının dayanağı, insan ve cinlerin sultanıdır.”

Yukarıda II. Bayezid’in eli altındaki toprakları İslamî hassasiyetlere idare ettiği, adaletle hükmettiği ifade edilmektedir. II. Bayezid devrini de idrak etmiş olan Tursun Bey, eserinde bu ifadeleri destekler. Devrindeki adaletin göstergesi olarak da fitne ve fesadın kesilmesini gösterir:

“Çün ecnâs-ı mekârim-i ahlâk vâsıta-i kalem ile tahrir olundu, diledüm ki zât-ı kudsiyyetü’s-sıfât Hazret-i saltanat-penâhî pâdişâhumuz Sultân Bâyezîd “e‘azza’llâhü ensârahû” hazretinün (13b) evsâfindan tasvir idüp mu‘âyene gösterem. Ammâ fazîlet-i adâlet ki ‘adl ü insâf andan ibârettür -ki hâfız-ı silsile-i mevcûdât ve râdi‘i-i mevâdd-ı fesâd-ı mahlûkâtur- padişâh-ı muzafferün gazrîze-i şerîfnde merkûzdür; nitekim âsârı mahsûstur. Bi-hamdi’llah ki ‘ahd-i saltanatında tîg-ı şer‘-i hak meslûl ve rakabe-i zulm ü bâtıl maglûldür. Ve emn ü emân ve inkıtâ‘-ı mevâdd-ı fetret ü fesâd ve inhidâm-ı ekser-i bünyân-ı bida‘ bunun şâhid-i ‘adlîdür.”¹¹⁹

Beyitlerde padişahın özellikle din ve dünya padişahı olduğu vurgulanmaktadır. Bu konuda İdris-i Bitlisî’nin Sultan I. Selim üzerinden diğer padişahları da kapsayacak bir Osmanlı yorumunu görmekteyiz. Bu yorum bize Osmanlı’nın din hassasiyetini ve padişahların da Allah’a itaat konusundaki rikkatlerini göstermektedir. İdris-i Bitlisî doğu bölgesindeki insanların çeşitliliğinden bahseder ve ardından onları bira araya getirecek olan şeyin Allah’a itaatten geçtiğini ve bunun da Osmanlı padişahlarında olduğunu belirtir:

“...Çünkü Kürt beldelerinde tâife, kavim ve aşiretlerin melikleri çeşitlidir. Ortak tevhid kelimesi ümmet olma müsâmahası olmaksızın ortak bir iş yapmaları mümkün

¹¹⁹ Tursun Bey, **Târîh-i Ebu’l-Feth**, s. 17.

değildir. Şimdi sultâna itâ‘at etmek Allah ve Resulü’nün sözüne uymaktan gelir. Allah’a şükür itâ‘at yolundadırlar.”¹²⁰

İshak Çelebi, II. Bayezid’in İslamî değerler ile hükmettiğini, devrinde adaletin cari olduğunu ve herkesin mutlu olduğunu ifade eder, hilafet ve saltanatı yan yana zikreder. Henüz Yavuz Sultan Selim, Mısır’ı alarak hilafeti elde etmemişken hilafet zikrolunmaktadır. Nitekim şiirde de “Hilafet askerleri” ifadesi kullanılmaktadır. Şairin şiirdeki yorumunu, İshak Çelebi’nin alıntıladığımız ifadelerinde görebiliyoruz:

“...hulâsa-i selâtîn-i zü’l-iktidâr ve güzîde-i havâkîn-i ‘âlî-mikdâr Hazret-i Sultân Bâyezîd Şehriyâr “eskenehü’llâhü ma‘a hulefâi’r-râşidîne fî dâri’l-karâr” belde-i tayyibe-i Kostantînî’de ki makarr-ı eyâlet ü hükümet ve müstekarr-ı saltanat ü hilâfettir. Devlet ve sa‘âdetle karâr idüp cem‘ vüzerâ ve erkân muntazamü’l-ahvâl ve kâffe-i re‘âyâ eyyâm-ı saltanatda müreffehü’l-hâl idi. Kavânîn-i şer‘i ‘adâlet muhkem devletinde kamu ehl-i vilâyet mu‘azzez ve muhterem idi.”¹²¹

Âdil Padişah

Aşağıdaki beyitler, Sultan Bâyezid’in âdil bir padişah olduğu, adaleti sayesinde insanların vakitlerinin hoş, hallerinin iyi olduğu ve herkesin ganimete eriştiği belirtilmektedir.

Şâh-ı ‘âdil serv-i bâg-ı saltanat Şeh Bâyezîd

Kim bahâr-ı hulkı kıldı yir yüzün hemvâre gül Revânî, k. 15/23.

“Mizacının baharıyla yeryüzünü daima gül ile dolduran Şah Bayezid, saltanat bağının servisi ve âdil padişaktır.”

Der-‘adl ü sâyeş heme hoş-vakt ü hâletîm

Zıll-i Hudâst z’ân be-cihân sâye-güsterest Münîrî, k. 10/2.

“Onun adaletinde ve gölgesinde hepimizin vakti hoş ve hali iyidir. O, Allah’ın gölgesi (hükümdar) olduğu için dünyaya gölge salmıştır.”

¹²⁰ İdris-i Bitlisî, **Selîm-nâmesinde Doğu Anadolu’nun Fethi**, Haz. B. Yaçın Hatunoğlu, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 90.

¹²¹ İshak b. İbrahim, **Selîm-nâme**, s. 18.

Tursun Bey, Sultan'ın adaletiyle ilgili ifadeleri destekler. Devrindeki adaletin göstergesi olarak da fitne ve fesadın kesilmesini gösterir:

“Bi-hamdi'llah ki 'ahd-i saltanatında tîg-ı şer'-i hak meslûl ve rakabe-i zulm ü bâtil maglûldür. Ve emn ü emân ve inkıtâ'-ı mevâdd-ı fetret ü fesâd ve inhidâm-ı ekser-i bünyân-ı bida' bunun şâhid-i 'adlîdür.”¹²²

Tursun Bey'de II. Bayezid'in adaletinden bahsedilirken cûlusundan sonra II. Mehmed zamanında el konulan binden fazla vakıf mallarını, timarları, toprakları vs. tekrar sahiplerine vermesine vurgu yapılmaktadır:

“Ya'nî pâdişâhumuz cûd-ı zâtîsinün sübûtı âsâr-ı ihsânından istidlâl mümkündür ki, binden ziyâde kurâ vü mezâri' sâhib-i emlâk u evkâf elinden istinzâ' olunmuş idi ve zulmet-i tîh-i tahayyürde ol dervîşlerin çerâgları bî-pîh kalmış idi. Bu pâdişâhumuz, zıll-ı ilâhumuz avâtıf-ı pür-avârifinden halka 'inâyet idüp her mülki ve vakfı sâhiblerine in'âm idüp mukarrer itti ve beglerine niçe şehir gibi kûyler temlik eyledi. (179a) Her birini, mertebelü mertebesince ri'âyet ü tesellî kıldı ve devleti kapısı 'aded ü 'udedde ve şevket ü mehâbette atası kapusından ziyâde oldu.”¹²³

Henüz şehzâde iken giriştiği bir mücadele, II. Bayezid'in adalet duygusunun bir örneği olarak gösterilebilir. Bu mücadele Gürcüler tarafından zulme uğrayan bir tüccar taifesinin hakkını savunmak içindir. Sultan Bayezid, şehzâde iken Doğu Anadolu'da avlanmaya çıkar. Avlanma esnasında karşılına bir tüccar taifesi çıkar. Gürcüler tarafından uğradıkları zulmü anlatıp onlardan şikayetçi oldular. Bunun üzerine Şehzâde Bayezid, babası Sultan II. Mehmed'den izin alarak eşkıyalık yapan Torul adındaki kaleye asker gönderir. Bu sayede zulümlerini yanlarına bırakmaz:

“Zikr olan gazâ ki vâki' olmuşdı, vuku' bulmasına sebep bu olmuşdu ki mezkûr Şâhzâde diyâr-ı Rûm'da birgün şikâra çıkdı, tahtgâhından göçüp heyme ü hergâhla kenâra çıkdı. Deşt ü derde geşt idüp fârigü'l-bâl giderken kenâr-ı kûsârda bî-kayd olup sayd iderken cins-i tüccârdan bir tâyife rehğüzârında turdılar, izhâr-ı tazallüm idüp Gürciler'den şikâyet eylediler: “Diyâr-ı 'Acem'den gelürken Torul nâm kal'anun ehli [518] bizi gâret etdiler.” deyüp mâcerâlarını hikâye eylediler. Sultân-ı keyvân menzilet, kayser-i kisrâ-ma'delet, ol

¹²² Tursun Bey, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, s. 17.

¹²³ Tursun Bey, *a.g.e.*, s. 197-198.

zulmle malları alınan mazlûmların hâllerini ki ma‘lûm idindi, tarâhüm idüp mezkûr magrûr zâlimlerden dâdlarını alıvirmesini ikdâm etdi; hılâfet-dest-gâhı sultân-ı cihân Mehemmed Hân’un dergâh-ı âsumân-iştibâhına vak‘ayî i‘lâm etdi; icâzet istedi ki ol diyâra leşker-i cerrâr göndere, mezkûr hisârun binyâdını berbâd idüp altın üstine döndere. Ol âsitân-ı murâd-bahşda mes‘ûl-ı ma‘kûlî makbûl olup me‘mûl-i menkûlî hayyız-i husûle vusûl buldı; sâbika zikr olan serdâra, “Torul hisârunun üzerine togrul var” deyu fermân-ı ‘âlî-şân vârid oldı.”¹²⁴

Sultan Bâyezid’in adaleti yönüyle övgüsüne Firdevsî-i Rûmî’ye ait *Kutb-nâme*’de de rastlarız:

“Leşker-i â‘dâyadur mansûr anun
‘Adl ile mülküdurur ma‘mûr anun”¹²⁵

II. Bayezid’in genel anlamda adaletinin övüldüğü ancak döneminin sonlarında adalet konusunda bazı sorunların yaşandığı söylenmektedir. Son dönemde işleri vezirlere emanet edip kendisinin uzlete çekilmesi dolayısıyla oluşan boşluktan istifadeyle fitne fesadın ve bazı haksızlıkların kol gezmesi Padişah’ın genel olarak adaletsiz olduğunu göstermez. Son dönemdeki durumla ilgili olarak İshak Çelebi’de aşağıdaki bilgilere rastlamaktayız:

“Çün Hazret-i pâdişâh-ı hilâfet penâh rahmetu’llâh inân-ı ihtiyarın makâm-ı vezâretde olan bir nice bed-kirdârların eline virüp kendüler zühd ü salâhı hem-nişîn idinüp serîr-i ferâgatda ‘uzlet-güzîn olmuşlardı. Vüzerâ-i kejrânin kemâl-i istikâmetlerine hüsn-i i‘tikâdları ve i‘timâd-ı küllîleri müte‘allik olduğu ecilden kendüler ra‘iyyet ahvâline bi-nefsihî mübâşir degillerdi. Alâ’l-husûs mübârek mizâclarında vâki‘ olan ihtilâl sebep-i infi‘âl olmagnın memleket bunların sû’-i tedbîriyle hale’l-pezîr olduğuna nâzır olmazdı. ... Bi’l-küllîye gâfillerdi. Hukuk-ı nâs ri‘âyet-i şânlarında yogdı. Hakkla müstehak arasında tûl-i mesâfe ba‘de’l-meşrikayn vâki‘ olmuşdı. Cemî‘-ı erbâb ü fazl ü kemâl dest-i vekâyî’la pây-

¹²⁴ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VII. Defter Tenkidli Transkripsiyon*, Haz: Şerafettin Turan, Ankara, TTK, 1991, s. 465.

¹²⁵ Firdevsî-i Rumî, *Kutb-nâme*, Haz. İbrahim Olgun, İsmet Parmaksızoglu, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 129.

mâl ve kamu iskât-ı erzâl huzûr-ı kalble müreffehü'l-ahvâl idi. Cibilletlerinde rezâlet-i nefis ve denâet-i tab‘ merkûz olup hitâm-ı dünyâyı dîniyye cân ü dilden râgıblardı.”¹²⁶

Sultan Bâyezid’in bir dönem işleri yardımcılara verdiği ve bu sebeple bozulmanın baş gösterdiği bilgisine İdrîs-i Bitlîsî’de de ratlarız:

“ ...104. Mal ve mülkünden feragâd edip pâdişahlığı ve yönetimi nâiplere bıraktı./ 105. O, nâiplerin güvenilir kişiler olduğunu ve daima memleket ve din işlerinin düzeninin korunması için çalıştıklarını sanıyordu./ ... 108. Onun saltanat ve makamının sağlığı gidince ihtiyarlık döneminde gevşemeye yüz tuttu./ 109. İhtiyarlığının otuz birinci yılı olunca hatalı devlet erkânından kusurlar görülmeye başlandı./ 110. Yaşı ömrün en kötü çağına varmış; hayatı ömrün en güzel dönemini geride bırakmıştı.”¹²⁷

Âlim ve Sanatkârı Himayesi/İltifat Göstermesi

Bu başlık altında derlediğimiz beyitlerde, Sultan’ın iltifatı sayesinde âlim ve sanatkârların şöret, kıymet ve itibar bulmaları, aldıkları gümüş ve altın atiyelerle zenginliğe erişmeleri dile getirilmektedir.

Ya‘nî sipihr-mertebe Sultân Bâyezîd

Toldı ‘atâ-yı sîmiyile her diyâr berf Revânî, k. 13/19.

“Felek mertebeli Sultan Bayezid’in gümüş hediyeleriyle her yer kar doldu (beyaza büründü).”

Şol kadar in‘âm kıldun atlas-ı zer-befti kim

Kırmızı altunlar ile salınur her bâr gül Revânî, k. 12/28.

“O kadar sırmalı atlası bağışladın ki gül, sürekli kırmızı altunlar ile salınır.”

Beyitte II. Bayezid’in sırmalı kumaşları atıye olarak vermesinden ve atıye verilen sanatkârın altınlarla donatılmasından bahsetmektedir. Tursun Bey, II. Bayezid’in tahta oturduktan sonra havas ve avama da ihsan ve atıye verdiğini ifade etmektedir. Havas malum olduğu üzere, alim, sanatkâr ve şair taifesini de içerir. Dolayısıyla Tursun Bey’in ifadeleri yukarıdaki beyitlere mesnet teşkil etmektedir:

¹²⁶ İshak b. İbrahim, **Selîm-nâme**, s. 40, 49.

¹²⁷ İdrîs-i Bitlîsî, **Heşt Behîşt (Hâtîme) Metin-İnceleme-Çeviri**, s. 126.

“Bi’l-cümle in‘âm hazînelerinün kapuları açıldı ve havâss u avâmm üzre (176b) sîm ü zer saçıldı.”¹²⁸

Yukarıdaki beyte mesnet teşkil etmek üzere aşağıya alıntıladığımız metinde Kınalızâde, Padişah’ın bahsettiği ihsanlara değinmiş ve Mevlânâ Celâlüddîn ed-Devvânî, Hazret-i Mevlânâ Câmi gibi isimleri de zikrederek onlara vermiş olduğu atiyeleri belirtmiştir:

“Pâdşâh-ı mezkûrun ‘aleyhi rahmetü’l-meliki’l-gafûr, ‘ulemâ vü sulehâ ve hünerverân-ı şu‘arâya gâyet meyl ü ragbeti olup sâ’ir-i havâkîn-i cihânun kalem-rev-i fermânında olan fuzalâ-yı zemân ve bulegâ-yı fesâhat-‘unvâna irsâl-i cevâ’iz ü ihsân iderler idi. Cümleden iklîm-i fazl u kemâlün sultân-ı ‘âlî-şânı ve ‘âlem-i ‘ilm ü ‘irfânun hûrşîd-i nûr-eşânı olduğu ma‘lûm u mefhûm-ı her kâsı vü dâni olan Mevlânâ Celâlüddîn ed-Devvânî ve hum-hâne-i ‘ışk u mahabbetde sâkî-i şühûd u hakikat elinden nûş-ı döstkâmî iden cenâb-ı sâmi Hazret-i Mevlânâ Câmi’ye zerre-perverlikler ve hâk-nevâzlikler idüp irsâl-i cevâ’iz ü salât iderler idi. Anlar dahî elden geldükce kasâ’id ü resâ’il gönderüp miyânlarında ‘âmed ü şûd-ı vesâ’it ü vesâ’il eksük degül idi. Vâlid-i firdevs-mekân bu gûne gevher-feşân olup buyururlar idi ki Mevlânâ Câmi’ye bir def’a beş yüz filori ziyâde gönderdüklerinden...”¹²⁹

Kapunda almasaydı berât-ı şehenşehî

Tutmazdı ‘âlemi oluban nâmdâr berf Revânî, k. 13/23.

“Kar, senin kapında padişah beratını almasaydı ünü âlemi bu kadar sarmazdı.”

Beyitte kar, padişahın beratı sayesinde âleme ün salmıştır. Berat, “Osmanlı diplomatiğinde padişah tarafından bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz ve muafiyetin verildiğini gösteren padişahın tuğrasını taşıyan belgedir.”¹³⁰ Beyitte, karın padişah beratı ile elde ettiği imtiyaz sayesinde herkes tarafından tanınmasına dikkat çekilmiştir.

Fars Şairlerin Rağbet Görmesi

¹²⁸ Tursun Bey, *Târîh-i Ebu’l-Feth*, s. 195.

¹²⁹ Kınalızâde, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 68.

¹³⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1994, s. 124; Ayrıca bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c.1, s. 205.

Şâhâ egerçi Rûmîyem ü bende-i hakîr

Ammâ zebân-ı Fûrs be-kes hak hemân dehed Mûnîrî, k. 17/54.

“Ey şah! Her ne kadar Rûmî (Anadolulu) ve hakir bir köle olsam da Farsça’yı bilmek kişiye hakkını teslim ettirir.”

Mûnîrî, II. Bayezid’in Fars şairlere ve Farsça’da şiir yazmaya olan rağbetine atıfta bulunur. Âşık Çelebi’den alıntıladığımız aşağıdaki metin Yavuz Sultan Selim döneminde bu hususiyetten bahseder. Böyle bir sosyal vakıanın birden bire ortaya çıkamayacağını dikkate alarak aşağıdaki metnin II. Bayezid için de kaynak teşkil edeceği söylenebilir:

“Fusahâ-yı ‘Arab cenâbına kasîdeler virdiler ve bulegâ-yı ‘Acem rikâbına cerîdeler virdiler. Kavâbil-i Rûm’a dahî gayret gelüp ‘Arab şâtırlarınun revîşin gördiler. ‘Acem şâ’irlerinün verzişin gördiler, kendüler dahî kâbiliyetleri hasebi ile mezâyâ arturdılar. Şi’r bir tabaka dahî terakkî itdi. Pâdşâh dahî ehl-i ‘irfân ve mürebbî-i zarîfân idi, kâmillere murâdlarınca ve kâbillere isti’dâdlarınca envâ’-ı bahşîş u bahşâyîş ile ve bâb-ı lutf u ihsânından küşâyîş ile telakkî itdi.”¹³¹

Casus Bulundurması

Sen husrev-i gâzîye diler kim ola câsûs

Girdügi budur kisvet-i küffâra benefşe Revânî, k. 29/36.

“Gazi Padişah’ın casusu olmayı istediği için menekşe kâfirlerin kılığına girer.”

Beyit, Sultan II. Bayezid’in casus bulundurmasına işaret eder. Buna örnek olarak Şehzâde Ahmed’i tahrik eden müfsitlerin planlarının Padişah tarafından bilinmesini zikredebiliriz:

“Hazret-i Hüdâvendigâr’ı ol âf-tâb-ı saltanat-medârdan ne tedbîrle tedbîr ideceklerin bilmeyüp âhar ol hurşîd-i sa’âdet makarr-bülend ahterî Hazret-i Hüdâvendigâr’un hâtırından bu takrîble teb’îd itmege mekr sâz ve hîle per-dâz oldılar ki, devletlü hüdâvendigârın ‘ilm-i şerîfi memleket arasına hafî degildir ki...”¹³²

Tuğranın Hükümdarlık Alâmeti Olması

¹³¹ Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu‘arâ*, c. 1, s. 198.

¹³² Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 169.

Tuğrâ-yı zer-feşânına olmuş kamer mutî‘

Bilür güneşle olmadugın pâydâr berf Revânî, k. 13/26.

“Ay, kar’ın güneşle kaim olmadığını (hayatta kalmadığını) bildiğinden altın işlemeli tuğrana itaatkâr olmuştur.”

Beyit, ay’ın tuğraya itaatkâr oluşunu ifade etmek suretiyle tuğranın hükümdarlığın bir alameti oluşuna işaret eder. Tuğra, padişah adını taşır. Tuğrayı taşıyan bir ferman veya berata itaat, padişaha itaattir:

“Ferman, berat, menşur vesaire ile paralarda padişâhların nişân ve alâmetleri olarak kullanılan işaretlerin adıdır. ...Tuğra ma‘lûm olduğu üzere hükümdarın isim ve elkâbını hâvi kalın kalemle yazılmış bir nakışdır. Bu (tuğra) hükümdarın işaret-i mahsûsası yerine kâim idi. Selâtin ve ümerâ zamanında fermanlar ve beyannameler (tuğra) ile muvaşşah (süslenmiş) olunca hükümdarların kendi elleri ile diğer bir işaretin konulmasına lüzûm görülmezdi.”¹³³

Padişah Meclisi

Aşağıda alıntıladığımız beyitler, Sultan II. Bayezid’in meclisine ait bazı unsurları ve özellikleri anlatmaktadır. Bunlar, padişahın daveti, musiki, ikram, buhurdan gibi unsurlardır. İlk olarak karşımıza davet konusu çıkar. Zira padişah meclisine davetsiz gelinmez. Beyte göre melise katılmak liyakat gerektirir. Ayrıca beyitlerde, mutrib, muğanni, sazende, daire/def, çeng gibi bazı musiki unsurları zikredilir.

Meclis-i hâsuna bilür lâyük olmadugını

Davet olursa da gelmez eylemez bâver güneş Münîrî, k. 18/72.

“Güneş (kendisine) davet olsa da inanıp gelmez, (çünkü padişahın) özel meclisine layık olmadığını bilir.”

Husrevâ mutriblerünle bezmüne irem diyü

Destine bir dâyire almış dutar zergâr gül Revânî, k. 15/25.

“Ey padişah! Gül, sâzendelerinle birlikte meclisine girebileyim diye eline bir daire almış, elinde tutar.”

¹³³ Pakalın, **Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, c. 3, s. 525.

Gah Cem misâli câm-ı murassa‘ alur ele

Gâhî muganni-veş getürür bezme def ü çeng Revânî, k. 14/3.

“Bazen eline Cem gibi süslü kadeh alır, bazen muğanni gibi bezme def ve çeng getirir.”

Revânî, aşağıdaki “Gül meclisinde dâyim okur ider âh ü zâr” mısraıyla bülbüle gül meclisinde şiir okutmuştur. Bülbül, okurken kendinden feryat etmektedir. Bu teşhis ile şair, Sultan’ın meclisinde şairlerin, orijinal mana ve sanatlar ile süslü şiirler sunduklarını belirtmektedir.

Bülbül zebân-ı hâl ile bu hûb matla‘ı

Gül meclisinde dâyim okur ider âh ü zâr Revânî, k. 4/20.

“Bülbül bu güzel matla ‘ı hal diliyle gül meclisinde daima okur ve âh u zâr eder.”

Kâmkârâ medhüni yazdukça hâmem dir gören

Sanki bir reyhâncıdur bezme ider îsâr gül Revânî, k. 15/34.

“Ey bahtiyar (padişah)! Methini yazdıkça nazmımı görenler, kalemim için sanki meclise gül saçan bir çiçekçidir derler.”

Bıkr yetişmek için dâmâd-ı bezmüne senün

Nev-arûs-ı Zühreye günde tutar mi‘cer güneş Münîrî, k. 18/83.

“Güneş, meclis damadına el değmemiş bir halde ulaşsın diye yeni gelin Zühreye her gün başörtüsü tutar.”

Sultan’ın meclisinde lezzetli yiyecek ve içecekler ikram edilir. Bunlar gümüş tepsilerde ve mücevherle süslü kadehlerde sunulur. Ayrıca meclisinde buhurdan ve mum bulunur.

Bir gümüş tepsi durur meclisüne mâh-ı münîr

Bezmüne çarh cevâhirle düzülmüş sâgar Revânî, k. 10/20.

“Parlak ay, meclisinde bir gümüş tepsidir; felek ise mücevherle süslenmiş bir kadehtir.”

Germ itdi meclis ehlini nâr-ı şarâb ile

Gûyâ ki oldu sâki-i semen-‘izâr berf Revânî, k. 13/6.

“Mecliste bulunanları şarabın ateşiyle ısıttı, kar sanki yasemin yanaklı bir sâki oldu.”

Geh oldu meş‘ale-dârı harîm-i meclisünün

Geh oldu bezmüne sâkî-i sîm-ber nergis Münîrî, k. 16/50.

“Nergis, bazen özel meclisinin meşalecisi, bazen meclisine gümüş sineli bir sâki oldu.”

Kâmkârâ meclisünde kılmaga her dem buhûr

Lâlelerden yine almışdur ele micmer çemen Revânî, k. 22/31.

“Ey bahtiyar (padişah)! Çemen, senin meclisinde her an tütsü sunmak için eline laleleri buhurdan olarak almıştır.”

Beyitlerde II. Bayezid’in meclisinde yapılan usule dair ikram, musiki, buhurdan gibi bazı örnek unsurlar verilmiştir. “Osmanlı Sarayı’nda padişahın katıldığı eğlenceler; düğün, bayram gibi belirli günlerde yapılan şenlikler ve herhangi bir günde isteğe bağlı yapılan eğlenceler olarak iki çeşittir. Bu eğlenceler; iç mekânlarda ve açık alanlarda yapılanlar olarak ayrıca iki kısımda incelenebilir. İç mekânlarda veya açık alanlarda yapılan eğlenceler sadece davetli kişilerin katılımı ile yapılıyorsa bezm veya meclis adıyla isimlendirilmektedir.”¹³⁴

Beyitte ifade edilen unsurlara bakıldığında padişahın özel davetiyle katılımın sağlandığı ve padişahın da bizzat katıldığı meclise ait olduğu anlaşılır. Meclisle alakalı edindiğimiz aşağıdaki bilgiler bir yandan meclisin özelliklerini açıklarken bir yandan da şiirde geçen unsurları desteklemektedir:

“Padişahın katıldığı daha doğrusu onun istediği eğlence meclisleri ise düğün, bayram, cülûs sonrası gibi özel günlerde yapılan şenliklerin dışında kalan, kişisel tercihlerle oluşan bir meclistir ve Osmanlı sarayındaki eğlenme anlayışının en iyi ifadesi bu küçük eğlence meclisleri göz önüne alınarak anlaşılabilir. Bu meclisler çok daha serbest olarak, yani kurallara bağlı olmaksızın yapılabilir ve neredeyse pek çok değişik şekillerde olabilir.

¹³⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, “Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı Sarayı’nda Eğlence ve Meclis”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c. 4, sayı 1, 2007, s. 4.

Bütün müzik, şiir, edebiyat, sanata dair küçük toplantılar için Osmanlı tarihinde veya minyatürlerinde eğlence meclisi tabiri kullanılabilmektedir.”¹³⁵

Osmanlı sarayındaki padişah meclisi genelde aynı özellikleri haizdir. 15. yüzyıl divan şairi olan Ahmet Paşa’nın divanındaki meclis özelliklerine baktığımız zaman 16. yüzyıl padişahlarına sunulan kasidelerde dile getirilen meclisin özellikleriyle benzerlik gösterdiğini görürüz. Harun Tolasa, Ahmet Paşa’nın şiir dünyasını anlatırken genellemelere gider. Bu da bir nevi bize meclis konusunda ortak bir payda olduğunu ve diğer padişahlar için de benzer izahlarda bulunabileceğimizi gösterir. Beyitlerde saki, sevgili, mutrib, yaran ve içkiden teşekkül eden bezm âlemine rastlamaktayız. Meclisin en temel unsurlar; mum, micmer, buhur, çalgılar, okuyucular, kadeh ve zöhre olarak karşımıza çıkar. Padişah meclisleri, “bezm-i şâhî, bezm-i sultan” gibi tabirler şeklinde zikredilir. Padişah meclisinin öne çıkan unsurlarından biri de saçı saçılmasıdır. Bununla birlikte padişah meclislerinin olmazsa olmazı eşsiz ikramlarıdır.¹³⁶

1.1.3. Dönemindeki Olaylar

Bu kısımda, Sultan II. Bayezid döneminde yaşanan olaylardan sadece şiirde bahsi geçenlere yer verilmiştir. Bunlar, Sultan’ın yaşadığı taht kavgaları, Şah İsmail’in başını çektiği fitne hareketlerine karşı verdiği mücadele, kazandığı zaferler, dönemindeki savaşlarda yaşanan bazı olaylar, kullanılan silahlar ve toplar gibi unsurlardır.

Savaşlar ve Savaşlara Dair Bazı Uygulamalar

Fitne ile Mücadelesi

Bu bölümde özellikle Safevîlerin başını çektiği fitne olaylarına değinilmiştir. Onların fitneleriyle alakalı yorumlar, onlara yapılan saldırıların gerekçelerine beyitlerde yer verilmiştir. Metinler, bu unsurları desteklemektedir.

¹³⁵ Tarım Ertuğ, “Osmanlı Sarayı’nda Eğlence ve Meclis”, s. 4.

¹³⁶ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001, s. 120.

Pâdişâh-ı heft kişver ya‘nî Sultân Bâyezîd

Kâhır-ı ashâb-ı küfr ü nâsır-ı a‘lâm-ı dîn Revânî, k. 23/25.

“Yedi iklim padişahı olan Sultan Bayezid, küfür topluluğunun kahredicisi ve dinin en önemli, en seçkin yardımcısıdır.”¹³⁷

Fitne ateşinden maksat sadece taht kavgasından dolayı ortaya çıkan fitne değil aynı zamanda Kızılbaşların ortaya çıkmasıyla baş gösteren fitnedir. II. Bayezid aynı zamanda bununla da mücadele etmiştir. Kemal Paşazâde, Yavuz Sultan Selim’in şehzâdeliğinden bahsederken Şah İsmail’in ortaya çıkışına değinir.¹³⁸ Buna göre Safevîlerin fitnelerinin ortaya çıkması 905/1499 yılına rastlar. Bu dönemde Yavuz Sultan Selim henüz şehzâdedir. Metinde verilen beyit ise Yavuz Sultan Selim’e aittir. Kızılbaşların ortaya çıkmasını lalerin açmasına benzetmiş kendisi de süsen bitkisi olup eline sipahiler gibi kılıcını almıştır. Bu ifadeyle Sultan Selim’in şehzâdeliğindeyken Safevîlere karşı mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu mücadelesini Gürcistan sınırlarında vermiştir:

“Kızılbaş evbâşlarının İran-zemîninde mi‘râc-ı ‘urûca hurûcları, sene-i hamse ve tis‘a-mi’e (905/1499) şühûrunda vukû‘(u) şüyû‘ buldı. Baht-ı sâ‘id musâ‘adesiyle taht-nişîn olan tâcdarlarının zuhûr-ı şânına (kâhır-i kahramân-ı melik-i ‘Acem) târîh oldu.

Beyt-i Türkî

Lâleler çıkdı kızılbaşıyle şâhîler gibi

Aldı süsenler ele tîgîn sipâhîler gibi

Matla‘-ı mezbûr, mecma‘-ı fezâyil-i mevfûr ve menbâ‘-ı fevâzıl-ı nâ-mahsûr, şâhzâde-i mu‘azzam, Câmi‘-i mekârim-i ahlâk-ı ümem merci‘-i erbâb-ı seyf ü eshâb-ı kalem Sultân Selim Şâha mensûbdur. Mezkûr şehriyâr-ı kâmkâr ki, şemsîr-i bark-âsârınun te’sîriyle a‘dâ-yı bed-rayın sahire-i sâmmâ gibi kalb-i selbî meksûr ve ‘alem-i ‘âlem-gîri mihr-i münîr

¹³⁷ Beyitte geçen “a‘lâm” kelimesi “‘alem” kelimesinin çoğulu olup “işaret, iz” anlamlarının yanında “önemli, mühim ve meşhur şahsiyet; seçkin, güzide, otorite” anlamlarına da gelmektedir. Burada “önemli şahsiyet” anlamı tercih edilmiştir. (Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 2012, s. 637.)

¹³⁸ Kızılbaşların, II. Bayezid döneminde, bir iç sorundan devletlerarası bir sorun haline dönüşmesi hakkında bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, 14. bs., İstanbul, YKY, 2010, s. 37.

gibi kulle-i kal'a-yı sipihr-i esîrde mansûbdur. Serhadd-ı Gürcistân'da sedd-i İslâm olupdururdu, âsâr-ı mahâbetiyle ol diyâr tolupdururdu. Dergâh-ı âsümân iştibâhı Kızılbaş elinden kaçup halâs bulan Türkmân serdârlarına penâh oldu, Rû-yı zemînde kimseye baş indirmiyen âteş-hûy serkeşlere âsitân-ı sa'âdet-âşiyânı secde-gâh oldu."¹³⁹

Tevki'î Mehmed Paşa, Safevîlerin fitne olmaları cihetiyle ortaya çıkmalarına değinir. Ona göre Şeyh Haydar'ın oğlu olan Şah İsmail, Acem beylerini öldürüp Tebriz'i alır böylece Kızılbaşlara Şah olur. Bu olayların başlangıcı 908'dir:

“İbtidâ zuhûr-ı Kızılbaş u baş bed-ma'âş ki Şeyh Haydaroglu İsmail hurûç idüp bazı 'Acem beylerini katl idüp şehr-i Tebrîz'i alup adını Şâh kodular. Fî sene 908. ... Anadolu'da Şeytan Kulu dimekle ma'rûf Kızılbaş hurûç idüp çok fesad itdi.”¹⁴⁰

Kızılbaşların beyitlerde, küfür, sapkın, fesat ve nifak ehli olarak nitelendirilmeleri sadece dönemin şairleri veya toplum tarafından kabul görmüş bir kanaat değildir. Devletin en üst dinî makamı olan şeyhülislamlık makamınca dolayısıyla resmî ve dinî bir kimlikle de bu görüş veya inanç kabul görmüştür. Ebussuud Efendi, vermiş olduğu fetvalardan birinde Safevîlerin neden küfür ehli olduklarını gerekçesiyle izah eder. Şiirlerde ve kronik eserlerde de aynı söylemin görülmesi devlet ve milletçe aynı inanca sahip oluşa işaret eder. Ebussuud Efendi'ye sorulan soruda küfür sebepleri, acaba İslam askerine kılıç çektiği için mi yoksa başka bir sebebi mi var şeklinde, özellikle sorulmuştur. Ebussuud Efendi cevabında inançları dolayısıyla kâfir olduklarını izah etmektedir. Hatta öyle ki küfür gerekçelerini saydıktan sonra onların küfürlerinde şüpheyne düşenlerin de kâfir olacağını eklemektedir:

“Su'âl-i âhar: Kıtâlleri helal olduğu takdirce, mahzâ sultân-ı ehl-i İslâm hazretlerine bağî ve 'adâvet üzre olup 'asker-i İslâm'a kılıç çektiği için mi olur, yâhûd gayri sebebi var mı?

Elcevap: Hem bağîlerdir hem vücûh-i kesîreden kâfirlerdir. ...

481. Mes'ele: Tâ'ife-i mezbûre Şî'a'dan olmak da'va ederler “lâ ilâhe illâllah” derler iken bu mertebeyi icâb eden halleri nedir, mufasssal ve meşrûh beyan buyrula?

¹³⁹ İbn Kemâl, **Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter**, s. 232.

¹⁴⁰ Tevki'î Mehmed Pâşâ, **Osmanlı Tarihi**, s. 79; Lütî Paşa, **Tevârîh-i Âl-i Osmân**, s. 195-196.

Elcevap: Şî‘a’dan degil “yetmiş üç fırka ki içinde Ehl-i Sünnet fırkasından gayrı nârdadır” deyu Hazret-i Rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem) tasrih buyurmuşlardır, bu tâ‘ife ol yetmiş üç fırkanın hâlis birinden degildir. Her birinden bir mikdar şer‘ ve fesad alıp kendiler hevâlarınca ihtiyâr ettikleri küfr ü bid‘atlere ilhâk edip bir mezheb-i küfr ü dalâlet ihtirâ‘ eylemişlerdir. ... Ol zâlimler Kur’ân-ı ‘Azîm’i ve şer‘at-i şerîfeyi ve dîn-i İslâm’ı istihfâf eylemekle ve kütüb-i şer‘iyyeyi tahkîr edip oda yakmak ile ve ‘ulemâ-i dîni ilimleri için ihânet edip kırmak ile ve reisleri olan fâcir mel‘ûnu ma‘bûd yerine koyup ana secde eylemekle ve dahî hurmet-i nusûs-ı kat‘iyye ile sâbit envâ‘-ı hurûmet-i dîniyyeyi istihlâl eylemekle ve Hazret-i Ebî Bekr ile Hazret-i Ömer’e (radiyallahu anhum) la‘n eylemekle kâfir olduklarından sonra Hazret-i Âişe-i siddîkâ’nın (radiyallahu anhâ) berâati hakkında bunca âyât-i ‘azîme nâzile olmuş iken ana ‘itâle-i lisân eylemekle Kur’ân-ı Kerîm’i tekzîb edip kâfir olduklarından ... katilleri mübah olup küfürlerinde şek edenler kâfir olurlar.”¹⁴¹

Taht Mücadelesi

Sultan II. Bayezid, Safevîlere karşı verdiği fitne mücadelesini taht için de vermiştir. Bu tür fitnede bir yandan kılıcının tesiri zikredilirken bir yandan da adaletine vurgu yapılır. Zira fitneyi adaletiyle söndürmüştür.

Mihr-i burc-ı devletest ü Hüsrev-i sâhib-kırân

Âteş-i fitne zi-âb-ı tîg-i û şod nâ-bedîd Mûnîrî, k. 15/6.

“O, saadet burcunun güneşi ve kutlu bir padişahdır. Fitne ateşi onun kılıcının suyundan görünmez oldu (söndü).”

Beyitte, II. Bayezid’in fitneyi adaletiyle söndürdüğü belirtilir. Cem Sultan ile yaşadığı fitne ateşi ise, II. Bayezid’in kılıç ve siyaset yöntemleriyle çözülür. Kemal Paşazâde’de Padişah’ın çarpışmaya bizzat iştirak ettiğini belirtir:

“Sultân-ı cihân karındâşının tevsen-i nefsinde licâm-ı in‘âm-ı ihsânla râm olacak başı yok gördi, (mesel) A‘tî ahâke temreten fe-in ebâ fe-cemreten deyüp akdâm-ı ikdâm ve ‘azm-i rezm üzerine [6b] muhkem turdı. Hitâb-ı nush u pendî gûş itmeden ve cevâb-ı sulh-ı sûmendi nûş itmeden, ol serkeşün tab‘-ı âb-ı olup âteş-i sitfîzî tîz itdüğünü işitdi. el-Bâdî

¹⁴¹ M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuud Efendi’nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2006, s. 133-135.

ezlamü diyüp buyurdi. Sipâh-ı ‘âlem-penâh ol fitne odını, ki dūd-ı gülşen-i mülki külhâna döndürmüşdi, söyündürmesine seyl gibi hîz itdi.”¹⁴²

Kemal Paşazâde’nin Sultan Cem ile mücadelesinde anlattıkları, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)* adlı eserde de karşımıza çıkar. Sultan Cem, Karaman’da Karamanoğlu Kasım Bey gibi fitnecilerle birlik olup Sultan II. Bayezid’e karşı mücadeleye kalkışır. Sultan’ın Gedik Ahmet Paşa komutasında gönderdiği birliklere karşı Cem Sultan bir varlık gösteremez ve Konya, Rodos, oradan da Fransa’ya kaçmak zorunda kalır:

“...Hazret-i şehr-yâr ‘asâkir-i bî-şümârla nihâl-i bag-ı saltanat-intisâb-ı şemere-i şecere-i tubâ le-hüm ve hüsne meâbin oğlu Abdullah’ı Karaman’a hâkim-i memleket nasb idüp ondan sonra sene-i mezbûre Ramazanının evâ’ilinde (Ekim sonları) İstanbul’a gelüp sa‘âdetle ârâm eyledi. Ol vakitte Karamanoglu Kasım Beg İçil’de idi. Nâgâh bir fitne vü fesâd bâ’is ola deyü Hazret-i saltanat-penâh Gedik Ahmed Pâşâ’ya ‘asker koşup gerü Karaman’a gönderdi’¹⁴³. ...Hüdâvendigâr Hazretleri ‘asker-memleket-kûşâyı iki menzili bir idüp Engüri Şahrası’na varup nüzûl idicek. Sultân Cem, Karamanoglu vesâir müfsidlerle Varsak iline kaçup Hazret-i Şehr-yâr dahî Konya’[ya] varup üzerlerine bî-hadd ceng-sâz ve tüfenk-endâz ‘asker gönderdi. Sultân Cem varan ‘askerile mukavemet idemeyüp nâçâr dâmen-i [3b]mülki elden bıragup Rodos’a ve Rodos’dan Frengistan’a varup Yense[Nise/Nice] nâm kal’ada temekkün eyledi. Pâdişâh Hazretleri gerü Karaman’a oğlu Abdullah’ı nasb idüp andan sonra dârü’s-saltanat Kostantiniyye’[ye] gelüp ârâm eyledi.”¹⁴⁴

Savaş Şafak Vakti Başlanması

Söyündürür ocagını felek ebr ile a‘dânun

Hasûdun mülkine urur şafakdan âsümân âteş Revânî, k. 11/16.

“Felek bulutla düşmanın ocagını söndürür; gökyüzü şafakt vaktinde hasedçinin mülkünü ateşe verir.”

¹⁴² İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, Haz. Ahmet Uğur, Ankara, TTK, 1997, s. 13. Sultân Bâyezid’in Sultân Cem ile olan mücadelesi hakkında daha geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kemâl, *a.g.e., VIII. Defter*, s. 10-51.

¹⁴³ Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 131.

¹⁴⁴ Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 133.

Şiirde savaşa şafak veya seherle birlikte başlanılmasına değinilmektedir. Bu olay için Celalzâde Salih'in Mohaç Meydan Muharebesi'ni anlattığı bölümden örnek vermekteyiz. Sultan, gökyüzü meydanına sabah olur olmaz yönelmiştir ve savaş şafakla birlikte başlamıştır:

“Çün sabâh olup husrev-i zafer-karîn-i mihr-i münîr tûg-ı zerrîn-i ‘âlem-gîrle müteveccih-i meydân-ı âsumân oldı.”¹⁴⁵

Mısır ve Osmanlı ordusu Ridaniye’de karşılaştıklarında savaşa seher vakti başlarlar:

“Mısır Sultânı dahî ‘ale’s-seher at arkasına gelüp ümerâ-i fihâmın yanına aldı. Beyi Hüsâm hûn-ı Şam ve kimi Sinân-ı se‘bân âteş fişân birle likâya muheyyâ oldular.”¹⁴⁶

Belgrad’ın fethine giderken Sikloş Kalesi muhasarasına seher vakti başlanır. Seher vakti padişahın tuğu, başını açar yani savaş için hazır olunduğunu gösterir. Padişahın savaş kösleri çalınır, böylece savaş seher vakti başlar:

“Seherdi başın açdı tûg-ı şâhî

Çalındı kûs-ı rezm-i pâdişâhî”¹⁴⁷

Kale Muhasarasında Merdiven Kullanılması

Zafer bulmag içün düşmen hisârına ider ihzâr

Duhânun pîç ü tâbından idünüp nerdübân âteş Revânî, k. 11/13.

“Ateş, dumanın kıvrımlarından merdiven yaparak zafer elde etmek için düşman kalesine hazırlanır.”

Kale kuşatmalarında yapılan bir askeri taktik, kale burçlarına fırsatı yakalandığı anda kemend/merdiven ile tırmanmaktır. Şair, top atışlarının sebep olduğu dumanın kale burçlarına yükselmesini askerlerin merdiven kullanımına benzettir:

¹⁴⁵ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, Haz. Seyid Ali Topal, Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 2008.s. 300.

¹⁴⁶ Çerkesler Kâtibi Yusuf, **Selîm-nâme**, s. 111.

¹⁴⁷ Matrakçı Nasuh, **Süleyman-nâme (1a-95b) Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Haz. Sinan Çukuryurt, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 37.

“Hisar gediklerinde turan cenk-sâz ü tüfenk-endâz kâfirler yardım geldi deyü gediklerin hâli koyup ol gelen kadırgalara, vardılar ol fırsat ile gâzîler yürüyüş idüp hisâr bedenlerine kemend atup çıkmaga başladılar.”¹⁴⁸

Hisar kuşatmasında merdiven kullanılmasına, Bosna Beyi Hüsrev Paşa’nın Bosna ucunda kalan Baytisa Kalesi’ni fethinde rastlarız. Hüsrev Paşa’nın askerleri kafir askerlerinin haberi olmadan iyilerin duası gibi gökyüzü duvarına çıkarlar:

“Vilâyet-i Üngürüs’ün husûn-ı hasîne ve kılâ’-ı rasînesinden Bosna ucında olan Kal’a-i Baytisa dahî feth olındı. ...Bosna Sancagı Begi Husrev Beg’ün âdemîlerinden ba’zı ol uclarda olan kâr-dîde kimesnelerile fırsat bulup kâr-ı fütûhında yûsr-i kudret ekledi. ... Du’â-yı ebrâr gibi nerdübânlarıyla âsumân-ı dîvârına ‘urûc eylediler. Derûnındaki küffâr âgâh olmadın nâ-gâh içine girdiler.”¹⁴⁹

Sigetvar Kalesi’nin kuşatmasında da merdiven kullanımına şahit oluruz:

“Mâh-ı muharremün yigirminci gününden ibtidâ olundı. Muhkem ceng ü âşûb idüp on birinci gün Anadolu-kolı tarafından göl üstüne köpri tedârük eyleyüp kal’a dibinde yapışılup yürüyüş ile nerdübânlar ve lagımlar tedbîrin eylediler.”¹⁵⁰

Kale Muhasaralarında Top Kullanılması

Sûretde ejdehâ görünür tûpı düşmene

Tâkat nice getüre ana Kal’a-i Fireng Revânî, k. 14/13.

“(Padişahın) topu düşmana dış görünüş itibariyle ejderha görünür, bu duruma Frenk Kalesi nasıl dayanabilsin!”

Sultan II. Bayezid, İnebahtı fethinde top kullanmıştır. Fetihte birçok Avrupa ülkesine karşı mücadele verdiği için olsa gerek şair tarafından alınan kale Frenk Kalesi şeklinde ifade edilir. Kalenin muhasarasında, kâfirlerden gözü pek kimselerle önce kılıçlarla vuruşulur, ardından kaleye yapılan top atışlarıyla kaledakilere korku düşer, kalenin beklediği yardım da gelmeyince kale eman ile teslim alınır:

¹⁴⁸ Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 154.

¹⁴⁹ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 368-369; Kemâh Kalesi’nin fethinde de merdiven kullanılmıştır. Bkz. Celalzâde Mustafa, *Selîm-nâme*, s. 163.

¹⁵⁰ Selânîkî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânîkî*, c. I, s. 30.

“...Mustafa Pâşâ kalan leşkerlerle kal‘ayı muhâsaraya teveccüh idicek, Sinan Pâşâ Anadolu begleri ile kendüye hizmet buyurulmadugına infî‘âl gösterüp ‘arz-ı melâl itdi. Hazret-i Pâdişâh-ı hilâfet-penâhdan ana dahî ‘icâzet oldu ki, hisâr üzerine vara. Fi‘l-hâl göçdi gitdi. ...Küffâr-ı bed-kirdârün çanlarına ot tıklulup cihân deyri başlarına yıkılup putları sındı. Dizdârün başı dîvâra sıkılup hemân amân diledi. ‘Ahd ü peymânla hisârdan aşaga indi, togrı Mustafa Pâşâ hizmetine vardı. ... Sâl-i ferhunde-fâl hamse ve tis‘a mi‘ede Muharrem-i mükerreremün yigirmi birinde Çihâr-şenbe (21 Muh. 905/ 28 Ağt. 1499 Çarşamba) günü İnebahtı alındı.”¹⁵¹

Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)’da topların kurulup hisara atışlar yapıldığı anlatılır. Gazilerin top atışları o kadar etkili olmaktadır ki kale içindekiler çareyi teslim olmakta bulurlar:

“Bu cânibden Pâdişâh-ı İslâm dahî ‘asâkir-i nusret-encâm ile irişüp hemândem berr u bahrdan göz açdurmayup guzât-i zafer-encâm toplar kurup muhâsara-i hisâra mübâşeret ve muhârebe-i dâr-u gire mübâderet eyledikleri gibi kal‘a içindeki küffâr-ı hüsrân ‘âyinun kalb-i saliblerine sehâm-ı ehl-i İslâmdan ru‘b-ı harâs müstevlî olup heman-dem istid‘a-i âmân ile kal‘aların teslîm eylediler.”¹⁵²

Muton ve İnebahtı kalelerinin fethinde toplar kullanılmıştır. Kale dışındaki yerler alındıktan sonra getirttiği topların birini Rumeli Beylerbeyine birini ise Anadolu Beylereyi’ne kurdurup top atışlarını gerçekleştirmiştir. Topların büyüklüğünü ifade için İbni Kemâl, onları ay ve güneşe benzetmiştir:

“Hazret-i Pâdişâh-ı hilâfet-penâh ol vakit ki Çatalca’dan ‘inân-ı ‘azîmeti Mütûn tarafına döndürmüşdi, Rûmili’nün sipâhîsiyle Mustafa Pâşâ’yı toplar getürmek için İnebahtı cânibine göndürmüşdi. ... Kal‘adan taşra olan şehir alındıktan sonra diyâr-ı küffâra nâr-ı kahr salındıktan sonra Hazret-i Hüdâvendigâr buyurdi; ol gelen topların birini Rûmili beglerbegisi, birini Anotılı beglerbegisi kurdılar. Top atışların ki, oranı bir tag başınca var idi. Ol tâgîlerin bih-ı saht-ı dırat-ı bahtın kal‘i-çün kal‘anın dîvârına urdılar. ... Meydân-ı cihânda küre-i zemîn ol zamanda atılan havayî-topların biridür ki, hisâr-ı âsümânun içine düşüp kalupdur. Sakf-ı sipihr-i berînde görünen rûzen-i mâh u mihr iki delükdür ki, ol top

¹⁵¹ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 187-189.

¹⁵² Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 152-153.

birin yukaru çıkarken birin aşaga inerken delüpdür, Mâh u mihr kal‘a-i sipihri egirdür gibi bir ay ol hisârı leyl ü nehâr egirdüp üzerinde turdılar.”¹⁵³

Sancak Kaldırarak Savaşa Gitmek

Şâh-ı gülden yine altun başlu sancak kaldurup

Pâdişâh ile gazâyâ ‘azm ider benzer çemen Revânî, k. 22/14.

“Çemen, gül dalından yine altın başlı sancak kaldırıp padişah ile gazaya gider gibidir.”

Der-‘âlem-i zafer ki çonîn tâb mî-dehed

Hurşîd-i feth z’ân ‘âlem-i mâh-peykerest Münîrî, k. 10/7.

“Zafer zamanında fetih güneşi olan ay nakışlı bayrak öyle bir ıstık verir ki...”

Sancak kaldırmak, askerlerin sefere sevk edilmesi anlamında kullanılmıştır. Nitekim askerlerin sevkiyle ilgili olarak “bir sancak asker vermek” deyimini de sancak altında asker sevkini ifade etmek için kullanılır. Arap vilâyetini fethetmek isteyen Alaüddevle, “Bana bir sancag yoldaş vir” ifadesiyle Padişah’tan himmet istemektedir:

“...‘Alâüddevle dahî Rûm pâdişâhı etegine yapışdı, eyitdi: “Devletlü sultânüm! Ben kuluna himmet eyle.” didi. “Bana bir sancag yoldaş vir, ‘Arab vilâyetin feth ideyin, sultânümün olsun.” didi. ‘Hemân ben kulun anların şerrinden emîn olayın.” didi. Sultân Bâyezîd dahî bu ‘Alâüddevle’nün sözine i‘timâd itdi, bir sancag er virdi. ...”¹⁵⁴

Revânî’nin yukarıdaki beytinde geçen altın başlı sancak kaldırmak uygulamasını, II. Bayezid’in bizzat katıldığı İnebahtı seferi için yapılan hazırlıklarda görürüz:

“(80a) Sultân-ı cihânun altun başlu sancakları gögün yüzinde âfitâb-ı ‘âlem-tâba dönmüşdi, ol ‘âlemlerin yanlarındagı rengîn bayraklar üzerine gün düşmüş gülgün sehâba dönmüşdi.”¹⁵⁵

Savaş Öncesi Eline Kına Yakılması

¹⁵³ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 198-200.

¹⁵⁴ Âşık Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 493.

¹⁵⁵ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 177.

Hıdmetünce bile bulunmaga bu hayr işde çarh

Subh-dem gördüm ki yakınmış şafak birle hınâ Münîrî, k. 19/2.

“Sabah vakti gördüm ki, felek bu hayır işinde hizmet etmek için şafak vaktinde eline kına yakmış.”

Şiir, askerlerin savaş öncesi ellerine kına yaktığını ifade eder. Bu uygulamaya Sultan I. Süleyman’ın Mohaç Meydan Muharebesi’nde rastlarız. Buna göre gaziler bayram gecesi gibi ellerine gûyekû (güvey) kınaları yakarlardı:

“Düğün bayram giceleri gibi ellerine Gûyekû kınaları yakdılar, şehâdet mertebesinin arzûsı dillerinde karâr komadı. Ölmek ümmîdiyle irtesi diri çıkardılar.”¹⁵⁶

Kutlamalar

Bayram Kutlaması

Sultan II. Bayezid dönemindeki bayram kutlamasına dair tespit ettiğimiz beyitlerde, müzik, eğlence ve ikramlar konu edinilmiştir.

Bâzem be-devr-i Hazret-i Şeh Bâyezîd Hân

Şükr-i Hudâ ki geşt müyesser visâl-i ‘îd Münîrî, k. 8/9.

“Allah’a şükürler olsun ki Sultan Bayezid Han devrinde bir kere daha bayrama kavuşmak müyesser oldu.”

Çeng-i hamîde-kad eger ez-perde ûftâd

Şod vakt-i ân ki mey hored ez-gûşmâl-i ‘îd Münîrî, k. 8/13.

“Eğer boyu bükülmüş çeng, perdeden düşerse (akordu bozulursa) bayramda onun kulağını büküp (akort edip) şarap içmenin vakti gelmiştir.”

Ez-hân-ı sofra-i şeh-i gîtî-penâh-ı mâ

Her kes nevâleî bered ey dil çü âl-i ‘îd Münîrî, k. 8/18.

“Ey gönül! Herkes bütün cihanın kendisine sığındığı padişahımızdan bayram ehli gibi bir nevale götürür.”

¹⁵⁶ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 299.

II. Bayezid dönemindeki bir Ramazan Bayramı için yazılmış bu beyitler sadece yazıldığı şahıs ve dönemiyle sınırlı değildir. Dolayısıyla sonraki dönemde yapılagelen uygulamanın yukarıdaki beyitlere mesnet teşkil edebileceğini söyleyebiliriz. Binaen aleyh, Zeynep Tarım Ertuğ tarafından yapılan Osmanlı Saray Mutfağının halka açılan yönleri konusundaki çalışmada, halkın bayramlarda mutfaktan yararlandığını görürüz. Bu ise beyitlerde geçen ikramlar için bir kaynak teşkil etmektedir. Sarayda “ikram” ve “yardım” olarak iki şekilde yemek çıkmaktaydı. İkram, bazı devlet adamlarının evine iltifat olarak; bayram ve ramazanda ise askerlere verilmekteydi. Bunu dışında pişirelerek dağıtılan bir yemek vardır. Bu, saray çevresindeki halka perakende mutfağından sefer taşı veya karavanayla veya hazır sofra ile yemek gönderilmekteydi. Hazır sofralar şeklinde götürülürken görünmemesi ve kokusunu yayması için çok özen gösterilmekteydi. Bunlarında dışında büyük sadakalar Ramazan ayı içinde verilmekteydi. İftar vaktinde yemek dağıtılmakta ve dış kirası olarak atiyelere saray mutfağı bütçesinden ve padişahın kendi cebinden eklemeler yapılmıyordu.”¹⁵⁷

Düğün Töreni

Sultan II. Bayezid’in tertip ettiği düğünün kızına ait bir izdivaç töreni mi yoksa çocukları için tertip ettirdiği bir sünnet töreni mi olduğu beyitlerden anlaşılamamaktadır. Beyitlerde yapılan uygulamalara ve çeşitli eğlencelere yer verilmiştir. Düğünde, methiye için gelen şairlere, misafirler için çeşitli ve bolca yapılan ikramlara, gökyüzüne atılan havaî fişeklere, müziklere, gösterilere ve müsabakalara yer verilmiştir.

Bu sûr medhin itmede ağız bir itdiler

Şol tâze goncalar ki gülistâna geldiler Revânî, Sur. V/6.

“Gülbahçesine gelen şu taze gonca (şairler), bu düğünü övmek için ağız birliği ettiler.”

¹⁵⁷ Zeynep Tarım Ertuğ, “Saray Mutfağının Halka Açılan Kapısı”, **Osmanlı Bankası Voyvoda Caddesi Toplantıları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008, s. 4-5. (Çevrimiçi) <http://www.obarsiv.com/pdf/ZeynepTarimErtug080908.pdf>, 1 Mart 2013.

Şerbet yirine kişi şarâb-ı tahûr içer

Gösterdi halka ni‘met-i cennet ta‘âmını Revânî, Sur. II/1.

“(Düğüne katılan) kişi, şerbet yerine temiz şarap içer. (Padişah), halka cennet nimetlerinden yemekler sundu.”

Yılduz gibi fişekler atıldığını görüp

Seyrâna geldi cümle kevâkib be bak be bak Revânî, Sur. IV/2.

“Yıldız gibi fişekler atıldığını görünce bütün yıldızlar ‘bir bak bir bak’ diyerek seyretmeğe geldiler.”

Bu bezm içinde mâh ile gerdûn gûyiyâ

Bir hûb çengidür ki açılmış boyun kulak Revânî, Sur. IV/3.

“Bu meclis içinde ay ile sema, sanki boynu kulağı açılmış güzel bir rakkasedir.”

Çeng ü rebâbı söylede bezm içre mutribâ

Çün ‘arz-ı hâle âsaf-ı devrâna geldiler Revânî, Sur. V/7.

“Mutrip meclis içinde çeng ve rebabı söyletsin. Çünkü zamanın vezirine hallerini arz etmeğe geldiler.”

Meydân-ı rezm içinde yanar od durur hemân

Anunla tutuşa ya nice pehlevân ola Revânî, Sur. VI/2.

“Onunla güreşe tutuşan ne kadar (büyük) pehlivan olursa olsun, anında savaş meydanı içinde yanan bir ateş olur.”

Sultan Bayezid 1490 Şubatında şehzâdelerini sünnet ettirmiş, kızlarının da düğününü gerçekleştirmiştir. Sultan Bayezid’in kızlarını evlendirip onlar için düğün yaptığı bilgisine 1288-1514 tarihlerini kapsayan bir anonim tarihte rastlarız. Ancak düğünle ilgili evlendirilen şahıslar ve tarih dışında herhangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Tarih olarak 895/1490 verilmektedir:

“Def’a Sultân Bâyezîd bin [86a] Mehemed Han halleda’llâhu saltanatahu düğün eyleyüp üç mahtûme zâdelerin birin Dâvud Pâşâ vezîri oğluna virüp ve birin Uzun Hasanoglı Ugurhoglı’na virdi. Ve birin Nasûh Beg’e virdi, sene 895.”¹⁵⁸

¹⁵⁸ Anonim, **Tevârîh-i Âl-i Osmân (687-920/1288-1514) -İnceleme ve Metin-**, Haz. Alper İğci, Marmara Üniversitesi, TAE, Türk Tarihi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 64. Düğün usulüyle ilgili ayrıntılı bilgiler için Kanunî Sultan Süleyman’ın şehzâdeleri için yaptığı sünnet düğünü (s. 174-177), III. Murad’ın şehzâdeleri için yaptıkları sünnet düğünü (s. 226-237) ile Maktul İbrahim Paşa’nın nikâh merasimine (s. 304-307) bakınız.

1.2. I. SELİM (1512-1520)

1.2.1. Kişisel Unsurlar

Sufi

Yavuz Sultan Selim'in kişisel unsurlarında sufi özelliği öne çıkmaktadır. Sufi olduğu için sufiler gibi vakar takınır ve elinden teşbihi düşürmez; riyazet ehlidir ve bunun için kendisine bir riyazet köşesi seçer; ayrıca dünyaya meyletmez.

Tesbîhini düşürmese elden 'aceb degül

Takındı sûfiler gibi çünkü vakâr serv Revânî, k. 27/8.

"Sufiler gibi vakur olduğu için servin tesbihini elinden düşürmemesi tuhaf değildir."

Ehl-i riyâzet oldu ta'allukdan el çeküp

Bir gûşeyi idindi bugün ihtiyâr serv Revânî, k. 27/9.

"Serv, dünya işlerinden el çekerek riyazet ehli oldu; bugün kendisine bir köşe edindi."

Sunmaz çenâr gibi elini zamâneye

Dünyâya hergiz eylemedi i'tibâr serv Revânî, k. 27/11.

"Elini çınar ağacı gibi zamaneye sunmaz; (çünkü) serv asla dünyaya itibar etmedi."

Sultan Selim, beyitlerde riyazet ehli, dünyaya kendini kaptırmamış ve dünyaya itibar etmemiş aşk ehli bir sufi olarak anlatılmıştır. Kemal Paşazâde'nin aşağıdaki ifadeleri, bu bilgileri desteklemektedir:

"Merhûm Sultân-ı cihân Selîm Hân ki mekârim-i ahlâkda meşhûr-ı âfâkdı. Fezâyil-i fevâzıl ile ve ferâyid-i hasâyil ile ârâste ve cevâhir-i zevâhir-i 'avârif-i ma'ârifle pîraste idi ... Ol Şâh-ı âsumân-bâr-gâh külâh-ı mâha baş indirmez, tâc u efserden 'âr iderdi. Hilkat-i hilâfeti istihkâkla giymiş iken fakîrâne libâs-kisvet ihtiyâr itmişdi. Cism-i şerîfi masdar-ı rûh-i latîfdi ve kâlib-i pâki, mücessem-i nûr-ı tâb-nâkdı. Hayvân gibi ta'âm u şarâba ve hord u hâba tâlib u râgıb degildi. Tahsîl-i fezâil-i ruhânîye mâyil ve tekâmîl-i nefis-i nefîs-i insânîye müştâgildi. Zamîr-i münîr ki şem'-i cem'-ârâ-yi ervâh-ı kudsiyye idi. Geceler tâ subha degin

envâr-ı efkâr u ârâ ile müşta‘ildi. Henüz diraht-i bahti nihâl ve bedr-i kadri hilâl iken ol servin sâyesi rûy-i zemîni tutup ol mâhın pâyese çarh-ı berîn olacağı lâyh u vâzıhdı.”¹⁵⁹

Sultan Selim’in Pîrî Paşa’dan naklen alıntıladığımız sözleri, kendisinin ne derece dinî hassasiyetlere sahip olduğunu ve hareket noktasının dünyaya sahip olmak değil Hakk’ın rızasına sahip olmak olduğunu bildirmektedir:

“Merhûm Pîrî Paşa’dan hikâyet etmişler: ‘Hak sübhânehu ve te‘âla âbâ vü ecdâdım ocağına beni pâdişah idicek. Hâlık-ı bî-enbâz hazretlerine tazarru ve niyâz ile münâcâtlar eyledim ki ey âsumân u zemînin hâlıkı, ey ins ü cin ve vuhûşın râzıkı, ilâh-ı kadîm ve husâyı kerîm, yeryüzünde Harem-i hâssın olan Beytullah ki Ka‘be-i sa‘âdet-penâhdır, iki cihân fahri habîbin Muhammed Mustafâ’nın mübârek mezârları, sa‘âdetlü merkad-i hümayûnları olduğu Medîne-i Münevvere’nin bana cârub-keşliğini müyesser it deyü nice zemânlar yüzümi hâke sürdüm. Çok şükürler ki Hak subhânehu ve Te‘âla beni ol sa‘âdetlere iriştirdi. Dünyâda murâd u maksûdum olduğu ümidlere vusûl buldum. Benim ‘Arabsitan iklimlerine muhabbetim sâyir vilâyetler gibi değildir.”¹⁶⁰

Yavuz Sultan Selim, ilmî ve tasavvufî eserleri okumaktadır:

“Çünkü o, âlimlerle çok oturup kalkan, ilmî ve tasavvufî eserleri okuyan, şiir ve edebiyattan anlayan bir kişi idi.”¹⁶¹

Yavuz Sultan Selim, ahlakı güzel, mülayim, olgun, akıllı, faziletli ve gayb ilimlerine sahip biridir:

“Hâtır-ı âtın revâiyih-ı ‘ulûm-i gaybı istinşâk itmekle tehzîb-i ahlâk eyleyüp mebâdî-i âliye ile münâsebet-i küllî tahsîl itmişti. Recâhat-i halk ve secâhat-i hulka tezkiye-i nefis idüp hilye-i kemâl-i akl ile ârâste ve funûn-ı hasâyıl ve üsûl-i fezâyille pîrâste idi.”¹⁶²

Cömert

Sultan, cömetlikte güneşe benzetilir. Güneşin tüm mahlukata ziyasını sunması gibi Sultan da cömertliğini istisnasız herkese sunmaktadır.

¹⁵⁹ Kemal Paşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter**, Haz. Şerafettin Severcan, Ankara, TTK, 1996, s. 25-27; Sultan Selim’in sufilîği için ayrıca bkz. Celâlzâde Mustafa, **Selim-nâme**, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990, s. 38.

¹⁶⁰ Celalzâde Mustafa, **Selim-nâme**, s. 43-44; s. 36-37.

¹⁶¹ İbni Zünbül, **Vâkı‘at-ı Sultân Selîm**, s. 54.

¹⁶² İshak b. İbrahim, **Selim-nâme**, s. 153.

Tab‘ıdur kân-ı kerem zâtı durur mihr-i sehâ

Yaraşur keffine gün gibi k’ola zer-efşân Revânî, k. 25/12.

“Cömertlik onun yaratılışında var; cömertlik güneşi bizzat kendisidir; güneş gibi altın saçmak eline yakışır.”

Kulzüm-i cûd u sehâ Hazret-i Sultân Selîm

K’oldı nîsân-ı kefi ebr-i dür-efşân-ı kerem Aşkî, k. 21-b/8.

*“Avucunun nisanı (nisan gibi olan avucu) inci saçan cömertlik bulutu olan Hazreti Sultan Selim, ihsan ve himmet okyanusudur.”*¹⁶³

Celalzâde Mustafa’nın, Sultan’ın cömertliği ve himmeti hakkındaki övgü dolu sözleri beyitlerde geçen cömertlik vurgusuyla örtüşmektedir:

“Himmet-i ‘ulyâları bir mesâbede bülend ve bir derecede sâmi ve ercümend idi ki ... Mâl u mülk ve cevâhirin kadri, yanlarında -lâ şey- bütün ‘âleme dâver ü pâdişâh olmadan bir hâtır-ı hakîri gamdan âzâd eylemegi yeg severdi. Manâsıb-ı ‘ulyâya istihkâk katında makbûl ve müselleme olup bir yararca müselleme sancak ve mîrlik, makbûlca payâdeye ‘âlî dîrlik ve kişver-gîrlik virmek câyiz idi.”¹⁶⁴

Yavuz Sultan Selim, gerek sefere çıkmadan önce gerekse fetih sonrası Allah’a şükür kabilinden fakir fukaraya sadaka dağıtmıştır. Bunlardan birisi de Tebriz ve Azerbaycan seferleri sonrası yaşanmıştır. Ayrıca fethedilen yerlerin imaretini de bizzat üstlenmiş ve takip etmiştir:

“...Pâdişâh-ı ‘asr çıkup fukarâ-yı şehîr ve mesâkin-i dehre şükrü’llah çok sadaka verdi. Andan Sultan Yakub’un Heş Bihişt nâm imaretine varup hâsılı şehîr-i Tebriz’i garip yerleri heme temâşâ idüp ve diyâr-ı Âzerbaycân halkına nidâ-yı emniyet fermenin etdi.”¹⁶⁵

Yavuz Sultan Selim’in cömertliklerinden biri de Tebriz’in fethinden sonra halka dağıtmış olduğu ihsanlardır:

¹⁶³ Aşkî (Üsküdarlı), **Divan Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları**, Haz. Süreyya Uzun, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011. (Aşkî Divanı’ndaki nesir çevirilerinde Süreyya Uzun tarafından hazırlanan tez değerlendirilmiş, gerekli görülen yerlerde değişiklikler yapılmıştır.)

¹⁶⁴ Celalzâde Mustafa, **Selim-nâme**, s. 37.

¹⁶⁵ Çerkesler Kâtibi Yusuf, **Selim-Nâme Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi**, Haz. Mehmed Doğan, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 65.

“...Beş gün sonra Sultân Selîm, sufîlerin yanından Tebriz'e yöneldi. Şehir halkının refahı için Bulser sahrasında nehir geçidine ırmağın başındaki köprü yakınına yer yaptılar. ... Cömert sultân bütün hatip, hafız, miskin, fakir vs.lere bol bol ihsanlarda bulunulmasını emretti.”¹⁶⁶

Şair

Sultan'ın hoş sözlere, derin fikirlere ve maksadına vasıl olan bir üsluba sahip olduğu belirtilmektedir. Padişah ayrıca nükte-şinas yönüyle de öne çıkarılır.

İtdi me‘ânî lafz-ı bedî‘ünle iktirân

Kıldı me‘âlî câh-ı refî‘ünle iktirâb Revânî, k. 1/34.

“Belagat ilmi sanatlı sözlerinle; derin fikirler senin yüksek makamınla (kemâle) yakınlaştı.”

Bilür çü bendesi hâlini şâh-ı nükte-şinâs

Uzatma ‘izz-i huzûrında hiç güftârı Revânî, k. 32/47.

“Onun izzetli huzurunda sözü hiç uzatma; çünkü nükte-şinas padişah, kulunun halini bilir.”

Sultan Selim, edebî açıdan kemal derecesine erişmiştir. Aynı zamanda nükteşinastır ve söze hâkimdir. Bu kemalat, onun şairliğine işaret etmektedir. Kemal Paşazâde'ye göre, Sultan Selim, latif şiirler yazar ve şiirleriyle âlemde meşhurdur. Farsça yazdığı şiirlerde Firdevsi tarzında şiirler ortaya koymuştur:

“Sabâhat-i vech fesâhât-i lisânile gayret-fezâ-yı akrândı. Bedî‘î ma‘ânînin Sahbân-ı zamân ve Selmân-ı devrândı.

Beyt

Kuned tîg-ı zebân-ı kâm-rân

Der iklîm-i sahn-ı sâhib-kırânı

Fârisi ve Türki ve Tatarı mâ-i cârî gibi selîs, latîf eş‘ârı, etrâf-ı ‘âlemde münteşir ve eşrâf-ı benî âdem içinde müştehir olmuşdı. Bu matla‘-ı garîb ki teşbîh-i ‘acîbi muntazammındır. Ol gurer-i dürerle mâlî olan deryâ-yı ma‘âlîden çıkan leâlîdendir. ... Edâ-yı şâ‘ir ki edâ-yı hakk-ı nazmda mâhirdir. “İnne mine’l-beyâni le-sihran” esrârı ol sâhirin

¹⁶⁶ İdris-i Bitlisî, **Selîm-nâme**, s. 81; s. 114; s. 117.

eş‘ârında zâhirdir. Lisân-ı Fârisî’de Firdevsî tarzında Şeh-nâme’ye bünyâd urmuştur. Mezkûr şehir-yârın seferinün ve hazerinün ve sâir seyrinün beyânında bir nice bin beytin dürr ü dîvârın âbâd itmiştir.”¹⁶⁷

Kınalızâde, Yavuz Sultan Selim’in mahlasının “Selîmî” olduğunu bildirir:

“...es-Sultân Selîm (Hazret)leridür-revveha’llâhu Te’âlâ rûhahu –ve‘zâde fî ‘âlemi’l-kudsi fûtûhahu- mahlas-ı şerîfleri Selîmî’dür.”¹⁶⁸

Âşık Çelebi’ye göre şiiri kemal derecesindedir. Farsça şiirleri de Türkçeleri kadar şahanedir:

“Ve kendüler dahî sâ’ir ecâdından ziyâde şi’re müştâgıl oldu. Şem‘-i tûmâr-ı şi‘r-tab‘-ı vakkâdlarından muktebes olup ziyâde ziyâda müştâ‘il oldu. Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şi’re tettebbu‘ itdiler ammâ ol Fâris-i feres-i ma‘areke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsî’ye meyyleri olduğu sebebden üslûb-ı ‘Acem dahî tettebbu‘ itdiler. Bu sebebden Türkîden Fârsî şi‘rleri ekser ve halk içinde eşherdür.”¹⁶⁹

Gazi Padişah

Fahr-ı zamâne Hazret-i Sultân Selîm kim

Oldur cihânda husrev-i gâzî-i kâmrân Revânî, k. 26/8.

“Dünyada bahtiyar, gazi bir padişah olan Hazret-i Sultan Selim, zamanın övüncüdür.”

Sultan Selim, bizzat gazalara katıldığı için “Gazi Padişah” ünvanıyla anılmıştır. Yavuz Sultan Selim’in çıktığı seferlerden biri Çaldıran Savaşı’nın gerçekleştiği Şark seferidir. İlkbahar geldiğinde Edirne’ye gider, vezirlerini toplar ve sefer için istişarede bulunur:

¹⁶⁷ Kemal Pâşâzâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 25-26; Celâlzâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 36; Ayrıca bkz. Mahremî, *Şeh-nâme*, s. 262-263.

¹⁶⁸ Kınalızâde, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 71.

¹⁶⁹ Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu‘arâ*, c. 1, s. 198; Kınalızâde, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 77; İshak b. İbrahim, *Selim-nâme*, s. 16.

“Çün fasl-i şitâ çıkup eyyâm-ı bahâr girdi Pâdişâh İstanbul’dan çıkup Edirne tahtına vardı. Birkaç eyyâm-ı ‘ıyş u adâmeden sonra bir seher tahta geçüp ve gönderüp vüzerâyı istedi.”¹⁷⁰

Birçok beylerbeyini, valiyi seferine çağırdıktan sonra Türkistan Hâkimi Alaüddevle’ye de bir ferman gönderir ve onu da sefere davet eder:

“...Andan [Türkistan hâkimi Alaüddevle’ye müstakilen adam gitdi: “Sen ki zuhûr-ı İslam ve Dulkadir mülkünde vâlâ makamsın. Gerekir ki ber mûcîp şart-ı İslam gelüp asâkir-i’l-muvahhidîn mecma’inde bulasın. Zira Şark diyârın serâpâ harab ve bunca serverlerin turâb iden Şâh İsmail didükleri zâlimden intikam almaga kıyam gösterdüm. İmdi bu murâdumda inâd itmeyüp zümre-i zübde-i fırka-i ehl-i cihâda dâhil olup savap hâsıl idesin.””¹⁷¹

Ayrıca beyitte “zamanın övüncü” olduğu vurgulanır. Sultan I. Selim, henüz şehzâde iken zamanın Sultanları kendisine aferin etmişlerdir:

“Trabzon diyârında sâhat-i mükneti târiken kenâr-ı gül-şen-i meskeni düşmen-i bedkirdârdan pür-hârîken bir vechile serdârlik ve sipehsâlârlık eyledi ki etrâf u eknâfında olan selâtîn-i taht-nişîn, tahsîn u âferîn itdiler. Hadem u haşemle sâyir birâderlerinde gâlibdi. Her kande bir neberde yarar, neberde süvâr olsa anun hidmetine tâibdi. Dergâh-ı âsumân-iştibâhı kaçup kızılbaş elinden halâs bulan Akkoyunlu serdârlarına penâh olmuşdı. Rûy-i zemînde kimseye baş indirmeyen âteş-hûy ser-keşlere âsitân-ı sa’âdet-âşiyânı secde-gâh olmuşdı.”¹⁷²

1.2.2. Yönetime Dair Unsurlar

Tahta Ansızın Geçmesi

Taht-ı zümür-rüdüne geçüp nâ-gehân gül

Ezhâr içinde oldı şeh-i kâmrân gül Revânî, k. 16/1.

“Gül, ansızın zümürütten tahtına geçerek çiçekler içinde bahtiyar bir padişah oldu.”

¹⁷⁰ Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîm-nâme*, s. 42.

¹⁷¹ Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîm-nâme*, s. 44.

¹⁷² Kemal Pâşâzâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 27-28. Ayrıca bkz. Rumlu Hasan, *Ahsenü’t-Tevârih*, s. 166; Ayrıca bkz. Lütî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 197.

Beyit, Sultan I. Selim'in tahta ansızın geçişine işaret etmektedir. Sultan I. Selim, II. Bayezid hayattayken Şehzâde Sultan Ahmed'in tahta geçeceğini duyunca birden bire gelişen taht kavgasından sonra tahta geçer:¹⁷³

“Âhirü'l-emr ümerâ-yı nâmdâr ve bendegân-ı sâhib-i 'akl u ihtibâra Sultân Ahmed'ün saltanata 'adem-i liyâkâtî manzûr-ı nazar-ı i'tibârları olup 'akl-ı hâzık ve re'y-i sâdık ile mütefekkir ü müte'emmil oldılar ki Şehzâdenün sâgar-ı vücûdî sahbâ-yı saltanata mütehammil degüldür. Kâse mel'ân oldukca 'âkıbet bâde rîzân olması muhakkak u vâki' ve müdâm mey-perest olmagla halk-ı 'âlem mest-i medhûş-ı câm-ı elem olması lâmi'-i sâti'dür diyü 'âlem ü 'âlemiyân bî-nizâ' u nifâk cümlesinün icmâ' u ittifâkı ile Sultân Selîm Hân (Hazret)lerini Kefe'de mutasarrıf-ı 'imâret iken getirüp tâc-ı pür-ibtihâc-ı saltanat ve hil'at-i bâ-revâc-ı eyâleti ilbâs idüp serîr-i satanat u hilâfete iclâs itdiler.”¹⁷⁴

Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512) adlı eserde, Yavuz Sultan Selim'in 8 Safer 918'de tahta anısızın geçmesine değinir:

“el-Kıssa: Sene semeniye 'aşere ve tis'â miete Saferinin sekizinci günü (8 Safer 918 / 25 Nisan 1512)-ki; Şenbe günü idi-Hüdâvendigâr'dan haber-i bişâret-i saltanat varup Sultân Selîm-i Şehr-yâr hemândem serîr-i saltanata cülûs idüp kevn ü mekânun gönlü hafakân-ı ıstırâbdan [ıztırâbdan] sâlim olup tefrika-i hâtır ber-taraf ve taht-ı firûz-baht makdem-i humâyuniyle müşerref oldu.”¹⁷⁵

Adına Hutbe Okunması

Bülbül çemende hutbeyi gül adına okur

Çün câmi'inde gülşenün olmuş menâr serv Revânî, k. 27/6.

“*Gül bahçesi camiinde servi minare olduğu için bülbül, çemende hutbeyi gül adına okur.*”

¹⁷³ Bu konuda Celalzâde Mustafa, *Selim-nâme* adlı eserinin 5. faslından 14. faslına kadar olan kısmını Sultan Selim ile Sultan II. Bâyezid ve kardeşleri arasındaki taht mücadelesine ayırmıştır. Bkz. Celalzâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 63-126; Ayrıca bkz. İdrîs-i Bitlîsî, *Heşt Behişt Hâtîme Metin-İnceleme-Çeviri*, s. 131-160.

¹⁷⁴ Kınalızâde, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 67.

¹⁷⁵ Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 279.

Beyitte Sultan'ın adına hutbe okunduğu ifade edilmektedir. Sultan Selim'in ağzından Celalzâde Mustafa tarafından aktarılan aşağıdaki sözler, hutbenin padişah adına okunduğunun güzel bir örneğidir:

“...Şeb u rûz Allâhu te‘âlâya şükür ve senâlar iderim ki Hak subhânehu ve te‘âlâ bana ihsân u lutuflar eyledi ki Mekke’de ve Medîne’de ‘idlerde ve Cum’a günlerinde hutbelerde benim ismim yâd olunur. Bu sa‘âdeti bütün dünya pâdişahlığına virmezem.”¹⁷⁶

Saltanat kanunu gereği fethedilen bir yerde hutbe, padişah adına okutulur. Bunun bir örneğini Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i fethinde görürüz:

“Fakir, evvela büyük câmi‘i mescidine indi. Bütün şehir ile beraber edîb ve hatipleri huzuruna getirdi. Sünnet usûlü hutbe ve vaaz edildiği üzere padişahın lakaplarını yazdı.”¹⁷⁷

İdris-i Bitlisî'nin Diyarbakır'ın Fethi ve Çemişgezek Harbi faslında bazı bölgelerin Osmanlı'ya biatını anlatır ve padişah adına okunan hutbeye değinir:

“Bütün Kürdistan hâkim ve melikleri cân u gönülden anlaşmalarını yenilediler. Bu fakîrin davetiyle sultâna biat ettiler. İslam sultânlarına tam bir dostluk gösterdiler. Samimiyetle inançsız Kızılbaş inancından ayrıldılar. Kürdistan memleketinin sol tarafına bir aylık mesafede bulunup Kızılbaş mezhebinden olan diğer bir kavim o bâtil mezhebi bıraktılar. Hatipler ve edîbler camii ve mescitlerde padişahın adını okudular.”¹⁷⁸

Âdil

Gerek ümmetin, gerekse yeryüzünün işleri, Sultan I. Selim'in adaleti sayesinde düzene girmiştir. Yeryüzü emniyeti de adaleti sayesinde yerini buldu. Herkes adaletini umduğu için de adalet padişahı istemektedir.

‘Adlünledür umûr-ı ümem cümle muntazam

Lutfunladur esâs-ı kerem şimdi pâydâr

Revânî, k. 4/41.

“Ümmetin bütün işleri adaletin ile düzene girmiştir; cömertlik kaynağının şimdi devam ediyor olması lütfunladır.”

¹⁷⁶ Celalzâde Mustafa, **Selîm-nâme**, s. 44.

¹⁷⁷ İdris-i Bitlisî, **Selîm-nâme**, s. 80.

¹⁷⁸ İdris-i Bitlisî, **a.g.e.**, s. 90; Kürdistan ileri gelenlerinin Sultan Selim'e itaat etmeleri hakkında ayrıca bkz. Celalzâde Mustafa, **Selîm-nâme**, s. 169.

‘Adlün uma gelmese ey serv-i bâg-ı saltanat

Başına od yakmaz idi nergis-i ra‘nâ yine

Revânî, k. 30/21.

“Ey saltanat bağının servisi, güzel nergis adaletini umarak gelmese başında yine ateş yakmazdı.”

Beyitlerde Sultan I. Selim’in adaletiyle işlerin düzene girmesine ve insanların adalet umarak padişaha gelmesine işaret edilir. Padişah, gerek kendi topraklarında gerekse fethettiği yerlerdeki topraklarda tavizsiz bir adaletle sahiptir. Örnek olarak Tebriz’in fethi öncesi herhangi bir taşkınlık yapılmayacağına, insanlara zarar verilmeyeceğine ve hilafet merkezi İstanbul nasılsa Tebriz’e de öyle muamele edileceğine dair ahitlerde bulunur ve bunları yerine getirir:

“Selîm oraya varınca, orduyu güçsüzlere ve evlere dokunmaktan alıkoydu. Kızılbaş ordusundan başkasına saldırılmasına müsaade etmedi. Eğer Tebriz’in fethi nasip olursa o şehir ve havalisini bazı âlimlerin fetvaları ve Selçukluların bütün Kızılbaş memleketlerinde yaptıkları gibi kaçırma, esir olma ve katliamdan beri tutup o yerde sâkin olan hiçbir canlıya zarar vermemeyi ‘ahdetmişlerdi. “Ahitlerinde mesuldürler.” ayetine uyarak Tebriz’in korunmasını emretti. Evvela devlet erkânı ve muzaffer ordu arasında şu kayda değer sözleri söylediler: Hilâfet merkezi İstanbul ile Başşehir Tebriz arasında hiçbir fark yoktur. (I3a) Kim oranın sakinleri ve ağır süvarisine hücum ederse hemen gereken ceza verilecektir. Çünkü orası için ‘ahdim vardır. Bazı tehdit ve şiddetli ifadelerden sonra vezîri Ahmed Pâşâ veled-i Tokakin ile malî vezîri Piri Pâşâ’yı 400 namılı yeniçeri ile birlikte padişahın gelmesine daha çok teveccüh göstermeleri için Tebriz’in himayesine ta‘yin etti.”¹⁷⁹

Revânî’nin yukarıda geçen, k. 30/21. no’lu beytinde, Eski Türk Edebiyatında en çok bilenenlerden biri olan “başta hasır yakmak” mazmununu çağrıştıracak şekilde “başında ateş yakmak” ifadesi kullanılmaktadır. Mazmunun ifade ettiği olayı birebir karşılamasa da Sultan III. Murad zamanında meydana gelen bir huzursuzluğu şikâyet için bölge halkı “bereme” ile padişahın yoluna çıkar. “Bereme” “berem” olarak, “Üzüm çubuklarının altına konulan çatal ağaç, hereke; asma ve kabak çardağı” anlamına gelmektedir. Bu usulle Galata Kadılığında meydana gelen

¹⁷⁹ İdris-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, s. 80; s. 81; Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 193; Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîm-nâme*, s. 72-73; İbni Zünbül, *Vâkı‘ât-ı Sultân Selîm*, s. 91.

şikayetler neticesinde, Abdülkerîm-zâde Kadı Abdullah Efendi'nin yerine Muhyiddin Efendi getirilmiştir:

“Ve bu sene 999 Cumâdelûlâsının yigirmi beşinci günü seherden nevrûz-ı hümâyûn olup nokta-i i'tidâl burc-ı hamele tahvîl eyledi. Pâdişâh-ı zemîn ü zemân halîfe-i emn ü emân -hullidet hilâfetühû- hazretleri tefrîh-i tab' ve teşhîz-i hâtır için leb-i deryâda olan Sultân Bâyezîd Han Kasrı'na çıkduklarında Mahrûsa-i (134b) Galata halkı bereme ile gelüp feryâdlar idüp Abdülkerîm-zâde Kadı Abdullah Efendi'den ruk'alar sunup şikâyetler eyledüklerinde ma'zûl olmak buyuruldu ve yerine Semâniye Medresesi'nden Râziye Hâtun dâmâdı Mevlânâ Muhyiddîn Kadı buyuruldu.”¹⁸⁰

Padişahlık ve Şöhret Sınırları; İslamî Hassasiyeti

Bu başlık altındaki beyitlerde Sultan'ın dünyanın her yanına hükmettiği ifade edilmiştir. Bu mana, “rub'-ı meskûn” gibi genelleme yapan bir tabirle ya da memleket isimleri verilerek ifade edilmiştir. Ayrıca sınırları altındaki yerleri İslamî esaslara göre yönettiği, Allah'ın gölgesi olduğu belirtilmiştir.

Pâdişâh-ı rub'-ı meskûn Hazret-i Sultân Selîm

K'ışiginde bende olmuş Husrev ü Dârâ yine Revânî, k. 30/19.

“Eşiginde Husrev ve Dârâ'nın köle olduğu Padişah Hazret-i Sultan Selim, dünyanın dört bir köşesine hükmetmektedir.”

“Rub'-ı meskûn” bütün dünya anlamına gelmektedir. “Eskiler arzı dört müsavi kısma ayırırlardı, Rub'-ı meskûn ve rub'-ı ma'mûr tâbirleri de buradan ileri gelmiştir. Bu kısımların her birinde müte'addit iklimler farz ederler ve bunları ayıran hatları daima istivâ hattına muvâzî olarak çizerlerdi.”¹⁸¹ Buradan hareketle padişahın dünya padişahı olduğuna işaret edilmektedir.

Celalzâde Mustafa, Sultan'ın hakimiyeti altındaki ve şöhretinin ulaştığı yerleri anlatırken hem ilgili yerlerin adını zikreder hem de dünya hakimiyetini vurgulamak için “rub'-ı meskûn” ifadesini kullanır:

¹⁸⁰ Selânikî Mustafa Efendi, **Târih-i Selânikî**, c. I, s. 237.

¹⁸¹ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.I, s. 514.

“Memâlik-i Hindüstan u Çîn ve ekâlîm-i Kaşgâr u Semerkand u Maçîn, kâffe-i hudûd-ı Fâris ve Horâsân ve Sıfâhan ve ‘âmme-i eknâf-ı Irâk u Âzerbaycan ve Şîrvân ve Gîlâna şa‘şa‘a-i âfîtâb-ı heybet-intisâbları irişüp sahâyif-i rub‘-ı meskûn cerîdelerinde isimleri merkûm olan erbâb-ı ‘irfân u hüner ve eshâb-ı ma‘ânî-şînâsân-ı bahr u berr, ‘atebe-i ‘ulyâlarına irmeğe tâlib ü müştâk idiler.”¹⁸²

Mahremî de Sultan I. Selim için “rub‘-ı meskûn” ifadesini kullanır. Sultan’ın varlığı, bütün dünya için emniyettir:

“Vücûdun rub‘-ı meskûna amândur

Sükûn-ı fitne-i âhir zemândur”¹⁸³

Câmi‘-i mülk-i cihân ya‘nî ki Sultân Selîm

Sâye-i Hazret-i Hakk zıll-i Hudâ-yı müte‘âl Revânî, k. 18/8.

“Dünya mülkünü birleştiren Sultan Selim, Hazret-i Hakk’ın ve Yüce Allah’ın gölgesidir (Onun emirlerinin tatbikçidir).”

Sultan I. Selim’in Mısır’ı fethederek Memlûk hakimiyetine son verir, hilafeti Osmanlı uhdesine alır ve bu vesileyle İslam topraklarının birliğini sağlar. Şair, bunu dünya mülkünü toplamak olarak ifade eder. Bu beyitte bizim üzerinde durduğumuz özelliği Allah’ın gölgesi oluşudur. Bu da Sultan’ın İslam esaslarına göre hareket ettiğini ve dinî hassasiyetlere sahip olduğunu gösterir. Rum ülkesini İslam esaslarına göre yönetmesi bunun ispatlarından biridir:

“Memleket-i Rûm ki; memâlik-i İslâm arasında icrâ-yı kavânîn-i şer‘-i Nebevî şerefiyle cümleden mümtâz u güzîn olup bedende reîs-i a‘zâ menzilesinde vâki‘ olmuş idi.”¹⁸⁴

İdris-i Bitlisî’nin Sultan I. Selim üzerinden diğer padişahları da kapsayacak bir Osmanlı yorumunu görürüz. Bu yorum bize Osmanlı’nın din hassasiyetini ve padişahların da Allah’a itaat konusundaki rikkatlerini göstermektedir. İdris-i Bitlisî,

¹⁸² Celâlzâde Mustafa, **Selim-nâme**, s. 38-39; Çerkesler Kâtibi Yusuf, **Selim-nâme**, s. 91.

¹⁸³ Mahremî, **Şeh-nâme**, s. 269.

¹⁸⁴ Anonim, **Tevârîh-i Âl-i Osmân (1481-1512)**, s. 165; s. 185. İbni Zünbül, **Vâkı‘ât-ı Sultân Selîm**, s. 54.

doğu bölgesindeki insanların çeşitliliğinden bahseder ve ardından onları bira araya getirecek olan şeyin Allah’a itaatten geçtiğini ve bunun da Osmanlı padişahlarında olduğunu belirtir:

“...Çünkü Kürt beldelerinde tâife, kavim ve aşiretlerin melikleri çeşitlidir. Ortak tevhid kelimesi ümmet olma müsâmahası olmaksızın ortak bir iş yapmaları mümkün değildir. Şimdi sultâna itaat etmek Allah ve Resûlü’nün sözüne uymaktan gelir. Allah’a şükür itaat yolundadırlar.¹⁸⁵ ... Osmanlı sultânları, âkıbeti olmayan Çerkez zalimleri gibi değildir. Aksine şeriatı yükseltip Peygamberimizin sünnetini ihya etmek hırsında idiler. Bu şekilde padişahımızın bütün himmeti günden güne ecdâdı âdeti üzerine şeriatı takviye ve din işlerinin yürütülmesi arttırılmasıdır. Öyle itina gösteriyoruz ki bunu gerçekleştirmekten bir an bile geri kalmıyoruz. Cenab-ı Allah’ın emaneti olan halkın emirlerine uyma hususunda hiçbir kimse asla şeriatın zıddına mazlumluk halkasını kınaması lazımdır. Eğer Allah muhafaza etsin birisi bu şekilde hareket ederse padişahımıza bu husus ulaşır. O zalimin o kötü fikrinin cezası ne ise hemen verilir. Sizin güzelce boyun eğip güzel vazife yapmanız şu şekilde olur: Bahsedilenlere uymak ve zulme meyil etmekten kaçınmak, şeriatın emirlerine ve padişahımızın hükümlerine uymaktır. Böylece dünyada kötü cereyanlardan mahfuz ve ahrette kul hakkı ve azaptan kurtularak iyi bir nam bırakılır. Böylece âlem, zengin ve fakirin durumu bir düzene girer.”¹⁸⁶

Elden komadı câminı ‘ıyş eyleyüp müdâm

Kodı cihanda Cem gibi nâm ü nişân gül Revânî, k. 16/6.

“Gül, devamlı içip elinden kadehi bırakmakayarak dünyada Cem gibi şan şöret bıraktı.”

Sultan I. Selim, kendi topraklarında ve mücadele ettiği imparatorluklarda yiğitliği ve cesaretiyle bilinmektedir:

“Şehriyâr-ı sâhib-kırân şark ve garb ve çâp kisvâr-ı meydân darb ve harb Sultân-ı Selâtîn-i Cihân Fahr-i Âl-i Osmân Hazret-i Sultân Selîm Hân “edâme’llâhü eyyâme saltanatihî ilâ inkırâzı’z-zamân” Çünkü vüfûr-i cür’et ve yegânelikle ve mezîd-i şecâ’at u merdânelikle Rûmiline geçüp âsâr-ı ‘adâlet ve siyâseti derece-i nısfu’n-nehârda envâr-ı âf-

¹⁸⁵ İdris-i Bitlisî, **Selîm-nâme**, s. 90.

¹⁸⁶ İdris-i Bitlisî, **a.g.e.**, s. 113-114.

tâb-ı felek-medâr gibi mecmû‘-i âfâkî tutup sıyt u sadâyı nâm ü nişânı ‘âleme tolmuşdı. Du‘â-i devâm-ı saltanatın zemîn u zamân vird-i zebân idinüp gülbank-i devletî evc-i feleke çıkmışdı. Hısâle-i hamîde ve siyer-i pesendîde ile makbûl-i halk-i ‘âlem olup sez-âvâr-ı tâc ü taht ekâlim-i ‘izz ü baht idügi cihânda müsellemler olmuşdı.”¹⁸⁷

Sultan I. Selim henüz şehzâde iken cesareti, gözü karalığı ve sapkınlara göz açtırmaması özellikleriyle adı öne çıkar. Gürcistan üzerine yaptığı seferler ve elde ettiği başarılar başka düşmanlar da bilmekte ve korku içine düşmektedirler:

“Andan ol ceyş-i ‘azîm birle kasd-ı Gürcistân itdügün haber alup sarp yerlere mâl ü iyallerin koyup ve ‘askeri kıtâle durdu. Veli seyl-i ‘asâkir-i İslâmı cibâl ve hâr-ı hâşâk-ı küfr redd idemeyüp muharipleri sanup meâbirleri tehî kalmagın asker-i İslâm vilayete girüp hisârların harâb ve diyârların yebâb itdiler. ... el-Kıssa, bu nizam üzere Gürcistân diyârına üç defa varup ol diyârı zebûn ve kûh-ı hâmunun ve mekânın merzbûm etdi.(19) Bu ahbar Rûm küffârına vardıkda şehzâdenin kadr ve ‘azâmet -i himmetin mizâna urup ondan dahî ne zuhûr edeceğin fark itdiler.”¹⁸⁸

Âlim ve Sanatkârları Himayesi

Burada yer verdiğimiz beyitlerde, Padişah’ın kapısının faziletli ve bilgin insanların sığınma yeri olduğuna, Padişah’a hizmet edenlerin güzel hallere layık olduğuna ve asitanına bağlananların kıymetlerinin artacağına değinilmiştir.

Ashâb-ı fazla zât-ı şerîfün durur me‘âl

Erbâb-ı dânişe işigün merci‘ ü me‘âd Revânî, k. 1/33.

“Zât-ı şerîfin, fazilet ehline yüce bir makam; eşiğin ise bilginlere bir dönüş (sığınma) yeridir.”

Pâdişâhum güzelüm devlet-i hüsnünde bugün

Lâyık oldur kim ola benden olanlar hoş-hâl Revânî, k. 18/28.

“Ey padişahım! Güzelliğinin devletinde bugün hizmetkârın olanlar hoş hale layık olurlar (değerli görülürler).”

¹⁸⁷ İshak b. İbrahim, *Selîm-nâme*, s. 53. Ayrıca bkz. Kınalızâde, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 71; Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 161-162.

¹⁸⁸ Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîm-nâme*, s.24; Sucûdî, *Selîm-nâme*, Haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1988, s. 40.

Kadr ile başı göklere irişe gün gibi

Her kim ki âsitânuna eylerse intisâb Revânî, k. 1/5.

“Eşiğine bağlanan kimsenin şerefle başı güneş gibi göklere erişir.”

Sultan I. Selim, idaresi altında yaşayan âlim ve sanatkâr insanları korumuş ve onlarla ilgilenmiştir. Kabiliyetli insanların yetişmesinde destek olmuş, onlara kabiliyetleri nisbetince caizeler vermiştir:

“Fusahâ-yı ‘Arab cenâbına kasîdeler virdiler ve bulegâ-yı ‘Acem rikâbına cerîdeler virdiler. Kavâbil-i Rûm’a dahî gayret gelüp ‘Arab şâtırlarının revîşin gördiler. ‘Acem şâ‘irlerinün verzişin gördiler, kendüler dahî kâbiliyetleri hasebi ile mezâyâ arturdılar. Şi‘r bir tabaka dahî terakkî itdi. Pâdşâh dahî ehl-i ‘irfân ve mürebbî-i zarifân idi, kâmillere murâdlarınca ve kâbillere isti‘dâdlarınca envâ‘-ı bahşîş u bahşâyîş ile ve bâb-ı lutf u ihsânından küşâyîş ile telakkî itdi.”¹⁸⁹

Sultan I. Selim’in fethedilen yerlerdeki sanatkârları da Anadolu topraklarına getirtmiştir. İstanbul’a getirdiği âlim ve sanatkârın sayısının 3.000 civarında olduğu ifâde edilmektedir.¹⁹⁰

“...Pâdişâh-ı ‘asr çıkup fukarâ-yı şehir ve mesâkin-i dehre şükru’llah çok sadaka verdi. Andan Sultân Yakub’un Heş Bihişt nâm ‘imâretine varup hâsılı şehir-i Tebriz’i garip yerleri heme temâşâ idüp ve diyâr-ı Âzerbaycân halkına nidâ-yı emniyet fermenin etdi. Pes çarşu pazar dökülü bedâyî’le memlû olup ehl-i harf ve erbâb-ı bahâr bey‘-i şerâ-ı kesb kâre başladı. Velî ol diyâr garîbu’l-âsarda ne denlû sahip genç vefâr-ı mün’im, sûfî, tüccâr, zevi’l-kemâl ehl-i san‘at üstâz var ise evlâd ü ‘ıyâl mâl ü menâllerile İstanbul’a sürülmeleri emr olunup dokuz günde tedâriklerin gördiler.”¹⁹¹

Sultan I. Selim’in âlim, sanatkâr ve faziletli insanları koruması, himayesine alması örneklerinden biri de Tebriz fethi sonrası gerçekleşir. Tebriz’den 2000’e yakın hâne, ileri gelen, halk, faziletli ve hünerli insanlar seçmiştir:

¹⁸⁹ Âşık Çelebi, **Meşâirü’ş-Şu‘arâ**, c. 1, s. 198; Ayrıca bkz. İdrîs-i Bitlîsî, **Heşt Behişt Hâtîme Metin-İnceleme-Çeviri**, s. 122-123.

¹⁹⁰ Abdullah Abacı, **Farsça Selîm-nâmeler**, Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 1974, s. 11.

¹⁹¹ Çerkesler Kâtibi Yusuf, **Selîm-nâme**, s. 65.

“[14a] Başşehir Tebriz’den asker eşliğinde çocukları ile beraber hilafet merkezi İstanbul’a gitmeleri için Tebriz’den 2000’e yakın hâne, ileri gelen, halk, faziletli ve hünerli insanlar seçti. Sefer hazırlıklarından bilhassa eşya ve yüklerin nakledilmesi için at, katır ve develerin hepsinin hazırlanmasını emretti.”¹⁹²

Padişaha Hediye Verilmesi

Altunlı çok kumâş çeküben pîşkeş sana

Kıldı önünde vârunı hep dermiyân gül Revânî, k. 16/14.

“Gül, çokça altunlu kumaş hediye ederek bütün varını ortaya döktü.”

Revânî, gül benzetmesiyle padişaha hediye verilmesine işaret eder. Hediye sebeplerinden biri de fethedilen yerlerin melik ve krallarının padişahın varlığını hediye ile kabule gelmeleridir. Bunun bir örneğini Mısır’ın fethinde görürüz.

“Günlerce hizmetçi ay yüzlü Gılman ve Gaza söyleyen çalgıcılar ortaya çıkıp (32a) padişahın ülkeler fethi vs. ile alakalı efkarını dağıtıyorlardı. Bu esnada diyâr serdar ve reisleri Arap atları bol kumaşlar birçok para Habeş kalelerinden meydana gelen layık hediyelerle birer birer ve gurup gurup gelip padişahın elini öpme şerefine nail oldular.”¹⁹³

Bu konuya örnek teşkil etmesi açısından Sultan I. Süleyman ile ilgili bir olayı aşağıya alıntılıyoruz. Sultan I. Süleyman’ın Fransa kralının annesinin yardım istemesiyle çıktığı Macaristan seferi sonrası kazanmış olduğu zaferlerin akabinde kendisine muhtelif krallardan ve beylerden hediyeler takdim edilmiş ve padişaha bu şekilde bağlılıkları bildirilmiştir:

“Kendileri devlet ile cânib-i şarkda iken taraf-ı garbda dahî böyle himmetleri ve bugüne savlet ü heybetleri zuhûrından etrâf u eknâfda olan düşmene havf u haşyet ve kalb-i bî-intibâhlarına hayret ve dehşet düşüp evreng-nişînân-ı Fireng-i pür-nîrengden Venedik ve harâc-güzârlık ile ibtihâc iden Dubrovník’den ve Çeh ve Alman ve Erdel ve İflak ve Bogdân taraflarından pey-der-pey elçiler gelüp tehniyet-i gazâ ve şerâ’it-i ‘ubûdiyyeti edâ kıldılar. Ve Peç kiralı olan Ferendüş’den, ki mengûş-ı itâ’ati der-gûş itmiş idi, yarar ve karîn-i i’tibâr ilçi ile nâmesi gelüp dergâh-ı sultân-ı kâm-kâra sezâ-vâr pîşkeşler çekilüp cânib-i şimâlde gûşmâl-i leşker-i deryâ-misâl ile ezyâl-i itâ’at-i sultân-ı deryâ-nevâle yüz süren Leh kiralı

¹⁹² İdris-i Bitlisî, **Selîm-nâme**, s. 82.

¹⁹³ İdris-i Bitlisî, **Selîm-nâme**, s. 113.

Sencermend'den dahî hedâyâ-yı lâyika ve tuhaf-ı fâ'ika ile ilçi gelüp her biri tehniyet-i sefer-i hümayûn ve mübârek-bâd-ı futûh-ı gûnâgûn idüp pâye-i serîr-i a'lâya yüz sürdiler. Ve hâllerince ri'âyetler gördiler.”¹⁹⁴

Tercüman Bulundurması

Çok dil bilür 'aceb degül ey husrev-i zamân

Turup kapunda olsa eger tercemân gül Revânî, k. 16/19.

“*Ey Zamanın Padişahı! Gül, çok dil bildiği için kapında tercüman olursa şaşılmaz.*”

Burada gül, bir tercüman olarak karşımıza çıkar. Tercüman, hem divanlarda hem de muhtelif yer ve zamanlarda bulundurulmaktaydı. Bu yerlerden biri de divan-ı hümayun toplantılarıdır:

“Dîvân-ı hümayûnda müzâkere esnasında Türkçe bilmeyen bir yabancıнын davasını anlatmak için bir tercümanın bulunması kanundu; bundan başka dîvân tercemanı ecnebi devlet sefirlerinin sadr-ı âzamla ve padişahla görüşmelerine vasıta olup nâmeleri de terceme eylerlerdi. Tecümanlar divânda muayyen yerlerinde ayakta dururlar ve hizmete intizar ederlerdi.”¹⁹⁵

Bu genel uygulamanın bir örneğine III. Mehmed'de rastlamaktayız. Eğri Kalesi'nin fethinde muhasaranın yirminci gününde kaleden biri çıkıp aman dilediklerini ve kaleyi teslim etmek istediklerini söyler ancak anlayan olmaz, aradaki anlaşmazlığı tercüman giderir ve ne söylediğini padişaha arz eder:

“...‘asker-i İslâm-ı dîn mücâhidlerinin kasd u ikdâmların müşâhide edecek âkıbet-i darbı hisârı feth ideceklerin yakın bildikden sonrada filhal nâgehân burç üzerine bir kâfir çıkup el âmân sadası birle feryâd ider. Âmma kimse ma'lûm itmen ki ne söyler. Tercüman hazır olup cevap verdiği Kal'a beyleri âmân deyüp hisârı Padişâh'a (30a) teslim itmek isterler.”¹⁹⁶

Padişah Meclisi

¹⁹⁴ Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcî't-Tevârîh**, Haz. Ahmet Akgün, İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul, 1995, s. 283.

¹⁹⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 71.

¹⁹⁶ Dâ'î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri [Tahkîkli Neşir]**, Haz. Nida Millik Akdoğan, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2005, s. 45.

Aşağıdaki beyitlerde Sultan I. Selim'in meclisinden ikram, saçı, musiki, buhurdan gibi bazı örnek unsurlar verilmiştir.

Mecmû'a-ı zamânede bu şi'ri yazmaga

Bezmünde düzdü mıstarı kânûn ile rebâb Revânî, k. 1/35.

“Kanun ile rebab zamane mecmuasında bu şiiri yazmak için cetveli meclisinde dizdi.”

Bezmün içinde kamer defdür ana pullar nücûm

Çengi olmuş meclisünde zühre-i zehrâ' yine Revânî, k. 30/23.

“Meclisinin içinde ay tef, yıldızlar ise ona puldur. Parlak yüzlü Zühre meclisinde yine çengi (rakkase) olmuştur.”

Bezmine varanun başına sîm ü zer saçar

Devründe buldı var ise genc-i nihân gül Revânî, k. 16/16.

“Eğer bir gizli hazine varsa gül onu devrinde buldu; (çünkü padişah), meclisine gelenin başına altın ve gümüş saçar.”

Beyitlerde Sultan I. Selim'in meclisinden ikram, saçı, musiki gibi bazı örnek unsurlar verilmiştir. Beyitlerde ifade edilen unsurlara bakıldığında padişahın özel davetiyle katılımın sağlandığı ve padişahın da bizzat katıldığı meclise ait olduğu anlaşılır. Meclisle alakalı edindiğimiz aşağıdaki bilgiler bir yandan meclisin özelliklerini açıklarken bir yandan da şiirde geçen unsurları desteklemektedir. Bu konuda bkz. s. 38-41.

1.2.3. Dönemindeki Olaylar

Bu başlık altında yer verdiğimiz beyitlerde, Padişah'ın savaşlarını, fetihlerini, fitneye karşı verdiği mücadeleleri ve bu hadiseler esnasında, savaş meydanlarının veya fethedilen şehirlerin harabeye dönmesi gibi bazı olaylar anlatılır.

Bir Yılda Dört Fetih: Mekke, Medine, Mısır ve Şam

Mekke Medîne Mısır ile Şâm oldu hep senün

Bir yılda kime oldu müyesser bu çâr feth

Revânî, k. 2/8.

“Mekke, Medine, Mısır ve Şam hepsi senin oldu. Bir yılda bu dört fetih kime nasip oldu?”

Rûma zamîme oldu diyâr-ı ‘Arab bugün

Kapunda eksük olmaya leyl ü nehâr feth Revânî, k. 2/7.

“Bugün Arap diyarı Rum diyarıyla birleşti. Fetih, gece gündüz kapında eksik olmasın.”

Beyitlerde Mekke, Medine, Mısır ve Şam’ın bir yıl içerisinde fethedildiği ifade edilir. Bu, daha önceki padişahlara nasip olmamıştır. Mercidabık Savaşı (1516) ve Ridaniye (1517) savaşları ile Mısır ve Şam alınır. Mısır, Ridaniye ile Osmanlıların eline geçer.¹⁹⁷

“...Ol eşrârın serdârları olan Gavrî deryâ-yı bî-gûr-ı fenâda nâ-peydâ olup ‘mâ’in ma’îni’ hayâtı mîsdâk-ı in asbaha ‘mâ’ukûm gavren’ oldukda Mısır u Şâm u Haleb ‘âmme-i diyâr-ı ‘Arab ve cümle-i muzâfâtı memâlik-i mahrûsaya munzam olup hil’at-i saltanatları tîrâz-ı hizmet-i haremeyn-i şerîfeyn ile mutarraz u mu’allem oldu. Müddet-i saltanat-ı kâhire ve zemân-ı şevket-i bâhireleri tokuz yıl olmuştur. Bu denlû müddetde bu kadar fütûhât u magâzî buyurdıkları medh ü senâlarında kâfî vü vâfidür.¹⁹⁸

Çerkesler Kâtibi, Şam, Halep, Hama gibi şehirlerinin fethini ve nihayetinde Irak Seferi’nin tamamlanışını aşağıdaki netice cümleleriyle ifade eder:

“el-Kıssa; Sultân Selîm’e Şehr-i Halep teslim oldukda beyler beyiligin Karaca Pâşâ’ya, Hama’yı Güzelce Kasım’a, Humus’u İhtimâh oğluna ve Trablus’u İskender Pâşâoglu Mustafa Bey’e verdi. ... Ve Halep üzerinde yirmi gün ârâm etdükdün sonra kalkup Şâm-ı cennet mü’şâm havasın istişmâm etdi. İkdâm etdi. ... Sultân Selîm Hân ‘ızz u iclâl birle Halep’den kalkup savb-ı Şâm-ı dârû’s-selâm irtihâl idüp günden güne feth-i cedîd ve kat’-ı berîd ede gelüp Şehr-i Dîmeşk’a dâhil oldu. ... Ve mülk-i Şâm dahî kabza-i tasarrufa ilhak olundukda beylerbeyligin Yahşi Beyoglu Ahmed Pâşâ’ya sıfat-ı beyligin

¹⁹⁷ Zikredilen yerlerin fethi hakkında, özellikle tarihsel coğrafyası bakımından bkz. Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası**, Çev. Bahar Tırnakçı, 3. bs., İstanbul, YKY, 2007, s. 152-158.

¹⁹⁸ Kınalızâde, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, s. 77. Ayrıca bkz. Rumlu Hasan, **Ahsenü’t-Tevârih**, s. 203-205.

Mustansiroğlu'na, Kudüs şerifi Evrenos Beyoğlu'na ve Gazze'yi İsa Beyoğlu Mehmed Bey'e verdi. Ve bir hafta ikametden sonra kul tâ'ifesi arasında güft u gû olup çün Şâm meliki memâlik-i Osmâniye'ye inzimâm olundu. Irak seferi tamam oldu. (41a)"¹⁹⁹

Rumlu Hasan'ın *Ahsenü't-tevârih*'inde anlattığına göre Mısır Sultan'ı Sultan Kansu, Haleb'i ele geçirmek niyetindeydi. Haleb'in emiri olan Hayır Bey ise Sultan Selim'e elçiler gönderdi, hatta alırsa hizmetine gireceğini belirtti. Nitekim Mısır'ın alınması ile birlikte Halep (Şam) de alınmış oldu:

"Bu yıl, Sultân Kansu (Gevri), gidiş bayrağını Haleb'e doğru dalgalandırdı. Bu sırada Haleb'in Emîrû'l-Ümerası Hayır Bey idi ve Sultân Kansu'dan da korkusu yoktu. Hayır Bey Sultân Selîm'e elçiler gönderdi ve 'eğer bu ülkeyi altın işlemeli şemsiyesinin mutluluk gölgesi altına alırsa, kullar gibi hizmet kemerini canıma takar, Arasbistan Vilâyetinin ele geçirilmesi için çalışırım ve kulağıma kulluk küpesi takar, yaşamımın kalan bölümünü bayrağının gölgesinde geçiririm.' dedi."²⁰⁰

Çerkesler Kâtibi'nden alıntı yaptığımız aşağıdaki metne göre Mısır, artık tamamen Osmanlı'nın eline geçmiş ve idarî noktalarda Mısır'ın eksi düzeninin devamını sağlamışlardır:

"Sene muharremi gurresinde nâmi hutbeden munkatı' olup altı ay saltanat sürdü. 'Reca'nâ ilâ mâ nahnu fihi' andan mübârek bâd deyü tehîne-i tahta vüzerâ ü ümerâ ve beylerbeyiler heme gelüp pâ-yı tahta yüz sürdüler. ... Andan vilayetlere âdamlar ta'yîn idüp ümerâ-i Çerâkiseden Emir Canıma Behisnaviye kâşifliğin ve Ebû Hamza'ya Garbiye'yi verdi. Ve Sultân Gûri zamanında olan kudât-i erbe'ayi huzûruna götürüp kemâkân hükümetlerinde îbgâ itdi. Ve cümle devâvin, sicillât-ı evkât ve erzâk müstehaklarına cârî ve defter-i Çerâkise 'amel olunması fermân olundu. Cevâmi'-ı medâfin, sebil, evkâf, hayrât ve emlâk 'alâ mâhüm aleyhi kalup tebdîl ü tagyîrden begâyet-i tahzir itdirüp vechi meşrûh halka i'lân, nidây-ı emân etrâf ve eknâfa vardıkda re'âyâ ve beledân dökülü şâdümân olup devâm-ı devlet-i Âl-i Osmân'ı seyhâ-ı lisân ve emr-i saltanat anınla şân tutdu. Sahîb-i Beyan

¹⁹⁹ Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîm-nâme*, s. 104-105; Ayrıca bkz. Nihâdî, *Târîh-i Nihâdî -1^b-80^a-*, Haz. Hasine Biga, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 49; Rumlu Hasan, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 203.

²⁰⁰ Rumlu Hasan, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 196.

Kavlince: Andan Tatarhan ve oğlu Sultân Süleymân'a, Melik-i Engürüs, Frenkistan'a fethnâmeleri yazup sî ü satvet-i mehâkat-i Osmânî cihan şâhîleri endâmına lerzan verdi.”²⁰¹

Sultan I. Selim'in fetihle birlikte Mısır'a girişinden sonra Tomanbay tekrar mücadele başlatır, bu mücadele sonundaki yenilgisi neticesinde Osmanlı kesin bir şekilde 923/1517'de Mısır'ın fethini tamamlar:²⁰²

“Seydi Mehemmed b. Zarif bana şöyle anlattı: “Sultân Selîm H. 5 Muharram 922 Pazartesi günü Kâhire'ye Bâbü'n-Nasr (Nasr Kapısı)'dan eşi görülmemiş bir kalabalık arasında girdi. Kadın, erkek, çoluk çocuk herkes dışarı çıkmıştı. Kalabalıktan adım atacak yer yoktu. Sultân'ın önünde 10.000 kadar silâhlı yeniçeri vardı. Süvariler ise sayılamayacak kadar çoktu, insanların gürültüsü ve atların kişnemelerinden sanki yer titriyordu.”²⁰³

Fitne ile Mücadelesi

Fitneyle mücadelesine değinen beyitlerde genelde Safevîlere işaret edilir. Safevîlerin çıkardığı fitne ve fesada karşı Sultan Selim'in kılıcı kuvvetli bir settir. Ayrıca küfür diyarı Sultan'ın galibiyetlerinden dolayı daima haraptır.

Fesâd ü fitne Ye'cücüne sedd-i âhenîn tîgi

Anun zât-ı şerîfidür meger İskender-i sâî Revânî, k. 33/7.

“Kılıcı, fesat ve fitne Ye'cücüne kuvvetli bir set olan padişahın zât-ı şerifi, İkinci İskender gibidir.”

Revânî, Sultan I. Selim'in fitne ve fesada kılıcıyla set çektiğini ifade eder. İdris-i Bitlisî'nin Padişah'ın Doğu bölgesine yönelik seferlerinin altındaki sebepleri izah ettiği sözlerinde Revânî'nin işaret ettiği olayları görmekteyiz:

“Hilafete dayanmaktan asıl maksat uzak ve yakındaki memleketlerin dinsizlik, zulüm vs.'den korunması ve dinin takviye edilmesidir. Memleketlerin çeşitli meselelerine sultânın himmeti, Âl-i Osman'ın âdeti üzere evvela imamların ve din âlimlerinin fetvaları

²⁰¹ Çerkesler Kâtibi Yusuf, **Selîm-nâme**, s. 134-135. Mısır fethi hakkında bkz. Rumlu Hasan, **Ahsenü't-Tevârîh**, s. 196-199.

²⁰² İbni Zünbül, **Vâkı'ât-ı Sultân Selîm**, s. 17. Tomanbay'ın tekrar mücadele başlatması ve fethin tamamen gerçekleşmesi hakkında bkz. Rumlu Hasan, **a.g.e.**, s. 203-205.

²⁰³ İbni Zünbül, **Vâkı'ât-ı Sultân Selîm**, s. 154; Ayrıca bkz. Lami Çelebi, **Münşeat**, Haz. Hüseyin Karaman, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001. s. 90.

gereği Kızılbaş dinsizleriyle harp ettiler. Bu, kâfirle harp etmekten daha ehemmiyetli idi. O fesat bütün İslam memleketlerinde idi.”²⁰⁴

Celalzâde Mustafa da Sultan Selim’in tahta oturduktan sonra ilkbaharda Doğu seferine çıkmasından bahseder. Bu sayede birçok yeri fetheder ve fitneyi def eder. Celalzâde’nin 15. fasılda işlediği bu konunun giriş cümlesi bize mesnet teşkil edecek ifadeleri verir:

“Taht-ı sa’âdet-bahta gelüp evvel-bahârda mübârizân-ı sa’d-fercâm ile sefer-i A’cam’a ‘azîmet-i zafer-encâm idüp Tebrîz ve Âzerbâyecân ve Fâris ve Irâk kisrâsı Şâh İsmâ’îl ile buluşup kuvvet-i kâhire-i Hüsrevânî ile şevket ve şehâmetleri şâhlarını kesr idüp feth-i ‘azîmden sonra hâk-i Tebrîz ni’âl-i semend-i gubâr-âmize yüz sürüp havâdis-i garîbe beyânındadır.”²⁰⁵

Kemal Paşazâde, Sultan Selim’in “Şehzâde-i kişver-penâh Sultân Selîm Şâh sipâh-ı cerrârla ılgar itdüğünü, Erzincan diyârında olan gürûh-ı kûh-şükûh-ı Kızılbaş târûmâr itdüğünü beyan eyler” başlığıyla Sultan Selim’in henüz şehzâde iken Safevîlerle giriştiği bir mücadeleyi anlatır. Bu mücadele Tekeli Şah Kulu Baba’nın ordusuyla Anadolu topraklarına saldırması sonucunda gerçekleşir. Karagöz Paşa, Tekeli Şah Kulu’nun gücü karşısında kaçmak zorunda kalır. Haberi alan II. Bayezid’in gönderdiği Hadım Ali Paşa ise çarpışmada şehit olur. Şehzâde Sultan Ahmed, Ali Paşa’ya desteğe gelemmez.²⁰⁶ Çarpışma sonunda Tekeli Şah Kulu da ölür ve Halîfe Baba adında birinin komutanlığında Erzincan’a yönelirler. Bu esnada Şehzâde Selim, çarpışmayı haber alır ve Safevî kuvvetlerine saldırmak için yola çıkar. Safevîleri Erzincan’da yakalar ve büyük bir yenilgiye uğratar. Rumlu Hasan, aynı olayı Safevî ordusunun Erzincan’a yönelişine kadar anlatır.²⁰⁷

²⁰⁴ İdris-i Bitlisî, **Selîm-nâme**, s. 103; Şah İsmail ile yaptıkları Çaldıran Savaşı da bu mücadeleler arasında gösterilebilir. Bu savaş hakkında bkz. Lütî Paşa, **Tevârih-i Âl-i Osman**, s. 205-216; Ayrıca Anadolu’da ortaya çıkan Celâlî isyanları da beyitte işaret edilen fitne ve fesada örnek olabilir. Bu konuda bkz. Celalzâde Mustafa, **Selîm-nâme**, s. 214-219.

²⁰⁵ Celalzâde Mustafa, **Selîm-nâme**, s. 126; s. 126-161. Ayrıca bkz. İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter**, s. 232.

²⁰⁶ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 40.

²⁰⁷ Rumlu Hasan, **Ahsenü’t-Tevârih**, s. 154-155.

“Mezkûr hasm-ı meksûr diyâr-ı Âzerbâyecân’a irdükden sonra, başın gözin dirdükden sonra dârü’l-mülk-i Tebrîz’e girdükden sonra zimâm-ı ihtimâmı Erzincân tarafına döndürdi. ... Ol diyârın tagı ve taşı Kızılbaşla lâlezâr oldu. Şehzâde-i kişver-penâh Sultân Selîm Şâh haberdâr oldu. Peleng-i âteş-ahenîn-i hışm-kîn gibi dürüldi ve büküldi, haşem-i pür hışm ü kîni deryâ gibi cûş idüp taşı döküldi.

Beyt-i Fârisî

Peleng-i ân zamân pîçed ez kîn-ı hîş

Ki nahcîr bî-ned be-bâlîn-i hîş

Seyl-âb pür-şitâb ve sehâb-ı âteş-tâb gibi hayl-i cerrârla darü’l-mülk-i Tarabuzun’dan çıkup şemşîr-i cihân-gîrle bark-vâr geldi ol diyâra girdi. ... Erdeşir-ikdâm şâhzâde-i Behrâm-gulâm mihr-i cihângîr gibi hücum idüp tulu’ idince tahammül eyleyemeyüp nücûm gibi târûmâr olup gitdiler. Ol tünd-huyaların yolları üzerinde köprü vardı, anı geçe tururken hayl-i seyl-pûyla ‘adû-yı kine-cûy ardlarından irdi, bugazların dirdi, ördek ve kaz sürüsüne şehbâz-ı tîz-pervâz girür gibi girdi, mevc-i tîg-i mîg-günle zavrak-ı vücûdların garka virdi. İrden sebük-bâr olup kaça bilen kaçdı kurtuldu. Bâkî bed-kirdârların kimî ele girüp tutuldu, kimi öldi. Şâhzâde-i kâmkâr ol diyârı hâr u hâşâkdan tekrâr pâk idüp gamâm-ı intikâmdan yagan kan bârâniyle sahn-i hâki nemnâk idüp sâlim ü gânim döndi gitdi, gelüp makâmında ârâm itdi.”²⁰⁸

Rây-ı cihân-güşân ile ma‘mûr mülk ü dîn

Küfrün diyârı tîgün ile dâyimâ harâb Revânî, k. 1/21.

“Dünyayı fetheden hükmünle memleket ve din mamur iken küfür diyarı kılıcınla daima haraptır.”

Küfür diyarı ile kast edilen bölgelerden biri de İran bölgesidir. İran, şiirlerde sapkınlık ile nitelendiği gibi küfür ile de nitelendirilmiştir. Küfür diyarının daima Sultan Selim’in kılıcıyla harap olmasının sebebi sürekli İran hükümdarı tarafından sınırların ihlal edilmesi, Anadolu’da fitne çıkarılması gibi sebeplerle İran üzerine sefer düzenlenmiş olmasındandır. Sultan Selim’in Safevîlerle mücadelesi

²⁰⁸ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter**, s. 259-260.

şehzâdeliğinden itibaren başlar. Trabzon Sancağındayken mücadele ettiği gibi²⁰⁹ saltanat sonrasında da mücadelesi devam etmiştir.²¹⁰ Büyük savaşlarından biri M. 1514/H. 920 tarihinde yapılan Çaldıran Seferi ve zaferidir. Celalzâde Mustafa Çelebi, *Selim-nâme* adlı eserinin 15. faslında, Padişah'ın tahta çıktıktan sonra ilkbaharla birlikte çıktığı seferi ve zaferini anlatır:

“Taht-ı sa‘âdet-bahta gelüp evvel-bahârda mübarizân-ı sa‘d-fercâm ile sefer-i A‘cam’a ‘azîmet-i zafer-encâm idüp Tebrîz ve Âzerbaycân ve Fâris ve Irâk kisrâsı Şâh İsmâ‘îl ile buluşup kuvvet-i kâhire-i Hüsrevânî ile şevket ve şehâmetleri şâhlarını kesr idüp feth-i azîmden sonra hâk-i Tebrîz ni‘âl-i semend-i ğubâr-âmize yüzü sürüp havâdis-i garîbe beyânındadır.”²¹¹

Kızılbaşların yukarıdaki beyitte küfür ehli olarak nitelendirilmeleri veya daha başka beyitlerde sapkın, fesat, nifak ehli olarak nitelendirilmeleri sadece dönemin şairleri veya toplum tarafından kabul görmüş bir kanaat değildir. Devletin en üst dinî makamı olan şeyhülislamlık makamınca dolayısıyla resmî ve dinî bir kimlikle bu görüş kabul görmüştür. Ebussuud Efendi, vermiş olduğu fetvalardan birinde Safevîlerin neden küfür ehli olduklarını gerekçesiyle izah etmiştir. Devletin en üst dinî makamınca verilen bir fetva aynı zamanda bir devlet görüşüdür. Şiirlerde ve kronik eserlerde de aynı söylemin görülmesi devlet ve milletçe aynı inanca sahip oluşa işaret etmektedir. Ebussuud Efendi'ye sorulan soruda küfür sebepleri, acaba İslam askerine kılıç çektiği için mi yoksa başka bir sebebi mi var şeklinde, özellikle sorulmuştur. Ebussuud Efendi cevabında inançları dolayısıyla kâfir olduklarını izah etmektedir. Hatta öyle ki onların küfür gerekçelerini saydıktan sonra onların

²⁰⁹ Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 160. Şâh İsmail'in 10.000 kişilik kuvvetini Erzincan'da bozguna uğratması konusunda bkz. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 57; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 268, 269, 370-373.

²¹⁰ I. Selim'in Safevîlerle olan mücadelesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, Çev: Bahar Tırnakçı, 3. bs., İstanbul, YKY, 2007, s. 148-151. Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2013.

²¹¹ Celalzâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 126; Ayrıca bkz. Kınalızâde, *Tezkiretü's-Su'arâ*, s. 73-74,75. Aynı savaşın Safevîler lehinde anlatılışıyla alakalı olarak bkz. Rumlu Hasan, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 177-184. H. 921 (1516/17) yılında Sultân Selîm'in Kemah Kalesini ele geçirmesi için bkz. Rumlu Hasan, *a.g.e.*, s. 189-192; Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîm-nâme*, s. 24.

küfürlerinde şüpheye düşenlerin de kâfir olacağını eklemektedir. İlgili sual ve cevaplar ise mürtedler konusu altında ele alınmıştır:

“...Su’al-i âhar: Kıtâlleri helal olduğu takdirce, mahzâ sultân-ı ehl-i İslâm hazretlerine bagy ve adâvet üzre olup ‘asker-i İslâm’a kılıç çektiği için mi olur, yâhûd gayri sebebi var mı?

Elcevap: Hem bagîlerdir hem vücûh-i kesîreden kâfirlerdir. ...

481.Mes’ele: Tâ’ife-i mezbûre Şi’a’dan olmak da’va ederler ‘lâ ilahe illâllah’ derler iken bu mertebeyi icâb eden halleri nedir, mufasssal ve meşrûh beyan buyrula?

Elcevap: Şi’a’dan degil ‘yetmiş üç fırka ki içinde Ehl-i Sünnet fırkasından gayrı nâradadır’ deyu Hazret-i Rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem) tasrîh buyurmuşlardır, bu tâ’ife ol yetmiş üç fırkanın hâlis birinden degildir. Her birinden bir mikdâr şer ve fesad alıp kendiler hevâlarınca ihtiyâr ettikleri küfr ü bid’atlere ilhâk edip bir mezheb-i küfr ü delâlet ihtirâ’ eylemişlerdir. Dahî durup gün günden arttırmak üzerindedirler. Şimdiye degin üzerine müstemir oldukları kabâyih-i ma’rûfelerinin mûceb-i şerî’at-i şerîfe üzerine mufasssalaran hükmü budur ki: Ol zâlimler Kur’ân-ı ‘Azîm’i ve şerî’at-i şerîfeyi ve dîn-i İslâm’ı istihfâf eylemekle ve kütüb-i şer’iyyeyi tahkîr edip oda yakmak ile ve ‘ulemâ-i dîni ilimleri için ihânet edip kırmak ile ve reisleri olan fâcir mel’ûnu ma’bûd yerine koyup ana secde eylemekle ve dahî hurmet-i nusûs-ı kat’iyye ile sâbit envâ’-ı hurûmet-i diniyyeyi istihlâl eylemekle ve Hazret-i Ebî Bekr ile Hazret-i Ömer’e (radiyallahu anhum) la’n eylemekle kâfir olduklarından sonra Hazret-i Âişe-i siddîkâ’nın (radiyallahu anhâ) berâati hakkında bunca âyât-i ‘azîme nâzile olmuş iken ana itâle-i lisân eylemekle Kur’ân-ı Kerîm’i tekzîb edip kâfir olduklarından mâ’ada Hazret-i Risâlet-penâhın (sallallâhu aleyhi ve sellem) cenâb-ı azîzlerine şeyn getirdikleri ile sebb-i Nebî eylemiş olup cumhûr-ı ‘ulemâ-i a’sâr ve emsâr icmâ’ı ile katlleri mübah olup küfürlerinde şek edenler kâfir olurlar.”²¹²

Sefere Seher Vakti Çıkılması

Çekdi seher livâ-yı zer-endûdı âfitâb

Düşdi sitâre leşkeri içine ıztırâb

Revânî, k. 1/1.

“Güneş, altın yaldızlı sancağı seher vakti çekince yıldız askerinin içine sıkıntı düştü.”

²¹² Düzdağ, **Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı**, s. 133-135; Safevîlerin küfür ehli oldukları konusunda ayrıca bkz. Ebussuud Efendi, **Türkçe Mektuplar**, Haz. Abdülkadir Dağlar, Ege Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, s. 43-44.

Sancağın seher vakti çekilmesi, sefere seher vakti çıkılması anlamına gelmektedir. Nitekim ordu sefere çıktığı zaman gece dinlenir seherle birlikte yola çıkardı. Revanî bu usulden hareketle güneşin çıkışıyla yani ordunun kalkışı ve yola koyuluşuyla birlikte yıldız askerlerinin yani düşman askerlerinin içine bir ıztırab düştüğünü hayal etmiştir. Askerlerin seher vakti hareket edişleriyle ilgili bir olaya Yavuz Sultan Selim'in Mısır Sultanı Sultan Gûri'ye yazdığı ve Şah İsmail'le olan savaşını anlattığı mektubunda rastlamaktayız:

“Azimeti ümit ederek savaşa doğru yürüdük. Gayretimizden yer çalkalandı, hava bulutlandı, yağmur yağdı ve seller çalkandı. Azim gösterildi. Gönderilenler ve askerler her gün erkenden hareket etti.”²¹³

Ridaniye meydanında da çarpışma seher vakti başlar:

“Mısır Sultânı dahî ale's-seher at arkasına gelüp ümerâ-i fihâmın yanına aldı. Beyi Hüsâm hûn-ı Şam ve kimi Sinan-ı se'bân âteş fişân birle likâya muheyâ oldular. Ancâ kim re'yât ve i'lâm Rûm savb-ı Sultân Selîm'den hücûm idüp yemin ü yesâr nâyere-i harb ve iştigâl (44a) ricâl arâyı tutdu.”²¹⁴

Bayram Kutlaması

Bayram kutlamasıyla ilgili beyitlerde bayrama özel sancak çekilmesi, padişahın bayram ihsanları, padişah nevbetinin çalınması, ikramlar, musiki, muhtelif eğlenceler, ele kına yakılması gibi uygulamalar üzerinde durulmuştur.

Başına sancak çeker hûrşîd-i 'âlem-tâbdan

Pâdişâh-ı Rûmdan almış meger tigrâyı 'ıyd Revânî, k. 3/22.

“Başına âlemi aydınlatan güneşten sancak çeken bayram, meğer bayram tuğrasını Rum Padişahından almış.”

'İydda her bir güzel hınnâlamış sanman elin

Gösterür Mûsî gibi halka yed-i beyzâyı 'ıyd Revânî, k. 3/5.

²¹³ Çerkesler Kâtibi Yusuf, **Selîm-nâme**, s. 70; Ayrıca bkz. Matrakçı Nasuh, **Süleyman-nâme (1a-95b) Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Haz. Sinan Çukuryurt, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 37.

²¹⁴ Çerkesler Kâtibi Yusuf, **a.g.e.**, s. 111.

“Bayramda bütün güzeller ellerini kınalamış sanmayın, bayram Musa gibi halka yed-i beyzâ mucizesini gösterir.”

Pâdişâh-ı heft-kışver Hazret-i Sultân Selîm

Matbah-ı hönîyla konukladı dünyâyı ‘ıyd Revânî, k. 3/8.

“Yedi iklim padişahı Hazret-i Sultan Selim, bayramda saray mutfağıyla dünyayı ağırladı.”

Hil’at-ı ihsân ile tonatmış idi ‘âlemi

Kande bulurdı bu denlü câme-i dîbâyı ‘ıyd Revânî, k. 3/10.

“(Padişah), âlemi hilat bağışlayarak donatmış idi, yoksa bayram bu kadar ipek kumaşlı elbiseyi nereden bulsun.”

Nevbet-i şâhî çalar her gün kapunda âsümân

Yollarun üstinde şâhâ ebrdür sakkâ-yı ‘ıyd Revânî, k. 3/12.

“Ey padişah! Gökyüzü her gün kapında padişah davulu çalar, bulut ise yolların üstündeki bayram sakasıdır.”

Nây inler def döginür gayretinden her seher

Sohbetünde her kaçan kim çalınur şeştâ-yı ‘ıyd Revânî, k. 3/16.

“Sohbetinde her ne zaman bayram şeştâsı (tanburu) çalınsa, her seher vakti gayrete gelip ney inler, def döğünür.”

Beyitlerde bayrama dair bazı uygulamalara değinilmiştir. Özellikle bayram neveti, Kur’ân okunması, bayram eğlencesi, bayram ihsanı ve bayram ziyafeti gibi olaylar göze çarpar. Teşrifatçı Mehmed Efendi’den alıntılarladığımız metinlerde daha çok padişahın ve diğer devlet erkanının katılımıyla gerçekleştirilen tören usulü karşımıza çıkmaktadır:

“Bu makâle erkân-ı devlet ‘îd-i şerifinde dest-bûs-ı şehriyârî eyledikleri beyânındadır. ‘Îd-i şeriflerde dest-bûs-ı şehriyârî için dîvân-ı hümayûn tertîb olundukda şâir dîvân-ı hümayûn tertibi üzere olur. Lâkin sâir divânlarda mevâlî-i ‘izâm gelmez. Ve ‘îd-i şerîf dîvânlarında nisfu’l-leyllere herkes sarây-ı şehîn-şehîde bulunur. Ve sarây-ı şehriyârîde bir mehterhâne ve kösi debdebe-i hâkânî ve velvele-i zemzeme-i cihân-bânî çalınur. Ve bir

nevbet-i hassa müezzinleri savt-ı [67b] nakş ile temcîd kıraat iderler. Ve bâbü's-sa'âde önünde bir zerrin taht-ı Hüsrevânî ve bir erîke-i şehin-şâhî vaz' ve tertîb ve teberdârân-ı zülüfli ol hidmete me'mûr oldukları hasebiyle taht-ı hümâyûnun yanında müterakkib olurlar.”²¹⁵

Saraydaki bayram hazırlığına değinen Teşrifatçı Mehmed Efendi saraya bayramlaşmaya belirli bir usule göre, sırasıyla gelindiğini ifade eder. Bu sıralama, bayram davetiyesinde belirtilir. Bu sıralamaya göre alt mevkiyekiler daha erken üst makamdakiler ise daha geç saatlerde gelirler.²¹⁶

“Ve ‘îd-i şerifinde bûs-ı dâmen-i şehriyârî için gelmeleri mu'tâd olân hânzâde sultânlar gelürler. Ve mezbûrlara mu'tâd üze ta'yînât virilür. Tafsîl üze kaydı masraf defterinde mastûrdur. Hâsılı'l-keâm erbâb-ı menâsib 'umûm üze gelüp herkes yerlü yerlerinde karar eylediklerinden sonra mevcûd bulunan vüzerâ-yı izâm dîvân-ı hümâyûn üslûbu üze gelür. Ve sarâyın içerişi cümle meş'aleler ile tezyîn olur. Ve ehl-i dîvân geldiklerinde meş'ale hizmetine me'mûr olân bevvâblar meş'ale ile önlerine düşüp götürürler. Ve hânzâde [68a] sultânlar geldikde kapucıbaşı ağaların oturduğu sofada otururlar.”²¹⁷

Devlet erkânı gelip yerli yerine oturduktan sonra teşrifatçı efendi isimleri yazar ve padişahın fermânıyla veziriazama verilir. Ayrıca gelen hânzâde kişiler için çeşitli hediyeler takdim olunur. Sonra herkes kendi makamına göre yerleşir:

“Ve cümle tamâm olduktan sonra fermân-ı 'âsafî ile hânzâde sultânların isim ve resimleriyle teşrîfâtî efendi tahrîr ve defter eyledikten sonra şevketlü ve kerâmetlü pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin fermânlarıyla 'izzetlü bâbü's-sa'âde ağası taleb ve tahrîr olunân telhîs huzûr-ı hümâyûna feristâde olunur. Ve her kaç nefer hânzâde ise her birine biribiri üzerine ikişer sevb hil'at-ı mürûsü'l-behcet-i Hüsrevânî ilbâs ve kudûm-i pâdişâhîye müterakkib olurlar. ... Ve mevâlî-i 'izâm İstanbul'da olduğu hâlde eski dîvânhânede ve Edirne'de olduğu sûretde hazîne önünde tevakkuf iderler. İbtidâ fazîletlü şeyhü'l-İslâm efendi beyâz üst ve yâhûd erkân kürki giyüp ve 'örfiyle otururlar. Ba'dehû Rumili

²¹⁵ Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi, **Defter-i Teşrîfât**, Haz. Halil Mercan, Esiyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1996, s. 70.

²¹⁶ Zeynep Tarım Ertuğ, “**On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri**”, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 2006, s. 580-581.

²¹⁷ Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi, **Defter-i Teşrîfât**, s. 70.

kadı'askerliginden ma'zûl ve Anadolu kadı'askerliginden ma'zûl efendiler ve İstanbul kadılığından ma'zûl efendiler ve sâir mevâlî-i 'izâm [69a] efendilerini mahsûs pâye makâlesinde birbirlerine tasaddurı beyân olunmuşdur. Ve 'ale't-tertib otururlar.”²¹⁸

Herkes mansıb ve makamınca sıraya girer ve makamlarına mahsus usulle padişah ile bayramlaşır. Bayramlaşma bittiği zaman bayram namazına kalkılır ve namazdan sonra ziyafet ikram olunur:

“...Bu cümleden sonra yeniçeri ocağı ve peyk ocağı ve çavuşbaşı ocağıyla ve kapucılar kethüdâsı ocağıyla bûs-dâmen ideceklerinden sonra kimesne kalmayup sa'âdetlü pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri vüzerâ-yı 'izâmı selâmlayup tebdil-i câme için içerüye gidüp ba'dehû bayram namazına câmi'i şerife giderler. Namazdan sonra bayram ziyâfeti için vüzerâ-yı 'izâm hazerâtına sımât ile ta'âm yenilüp ba'de'tta'âm herkes mekânlarına giderler.”²¹⁹

²¹⁸ Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi, **a.g.e.**, s. 70.

²¹⁹ Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi, **Defter-i Teşrifât.**, s. 78; Tarım Ertuğ, “On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri”, s. 573-594; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s. 201-211.

1.3. I. SÜLEYMAN (1520-1566)

1.3.1. Kişisel Unsurlar

Kişisel unsurlar başlığı altında, Sultan Selim'in oğlu, tarikat ehli ve velayet sahibi oluşu, sufi kişiliği, dünyaya tokluğu, ibadete düşkünlüğü, gaziliği, şairliği, cömertliği, adaleti ve cesareti ile ilgili beyitler yer almaktadır.

Sultan Selim'in Oğlu

Bâb-ı Hakdur Câmi'-i Sultân Süleymân bin Selîm

Gel hemân dergâh-ı Hakka ara hem derde devâ Yahya Bey, k. 3/16.

“Selim oğlu Sultan Süleyman'ın Camisi, Hakk'ın kapısıdır. Hemen Hakk'ın dergâhına gel, hem de derdine derman ara.”

Yahya Bey, Sultan I. Süleyman'ın kısa künyesini zikrederek ona övgüde bulunur. Celâlzâde Salih, Padişah'ın künyesini şiirdeki gibi zikreder:

“... es-Sultân ibni's-sultân, sultânü'-Rum ve'l-'Arab ve'l-'Acem, es-Sultânü'l-'âdil Sultân Süleymân Şâh b. Sultân Selîm Şâh b. Sultân Bâyezîd Hân...”²²⁰

Velayet, İlim, Sadakat, Zühd ve Adalet Sahibi

Bu kısımda birkaç özelliğini aynı beyitlerde görmekteyiz. Bu beyitleri tekrar ederek farklı başlıklar açmak yerine birkaç başlığı birleştirmeyi uygun gördük. Bunlar, velayet, ilim, sadakat, zühd ve adalet özellikleridir.

Süleymân mülküne mâlik velî müstağni-i 'âlem

Sa'âdet Mısırına Yûsuf velî Yûsuf ana sâni Hayâlî, k. 21/10.

“Hz. Süleyman'ın mülküne sahip ama gönüllü dünyaya karşı tok; mutluluk Mısır'ına Hz. Yusuf ama Hz. Yusuf ona yardımcıdır.”

'Adl ü dâd-ı 'Ömer ü sıdk u safâ-yı Sıddîk

'İlm ü 'irfân-ı 'Alî hilm ü hayâ-yı 'Osmân Bâkî, k. 2/27.

²²⁰ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 91.

“Hz. Ömer’in doğruluğu ve adaleti, Hz. Ebubekir Sıddık’ın saflığı ve sadakati; Hz. Ali’nin ilim ve irfanı ve Hz. Osman’ın yumuşaklığına ve hayâsı(na sahiptir).”

Tarîkat ehlidir sâhib-velâyet tûg-ı Sultânî

Hidâyet yolların göstermege gönderdi Hak anı Hayâlî, k. 21/1.

“Saltanat tuğu, velayet sahibi, tarikat ehlidir. Hak Teâlâ, onu hidayet yollarını göstereceği diye gönderdi.”

Sultan I. Süleyman, Hz. Yusuf’un Mısır’ın mutluluk kaynağı olması gibi dünyanın mutluluk kaynağıdır; dünyaya sahip ama gönlü, dünyaya karşı toktur. Ahlakı yüce, âbid, zühd ve tarikat ehlidir ve velayet sahibidir. Ahlakının yüceliği Hz. Ebubekir ve Hz. Osman’a kıyasla ifade edilmiştir:

“...hısâl-i hamsün medhinde müttetiklerdir ki ‘ilm ve istignâ ve emânet ve ihsân ve şecâ’atdır. ... Bi-hamdi’llâh ol hısâl-i hamsün her biri gûyâ ki sân-ı şerîfnde nâzil olup cibillet-i hûs-nihâdınun hâssa-i lâzimesi bulundu.”²²¹

Sultan I. Süleyman, bir acizin emanetini Kaf Dağı’nı yüklenmeye eşdeğer görür ve dünyaya karşı müstağni durur:

“Evvelâ merâtib-i ‘ulûm-ı hakâ’ikşinâsî ‘Andolsun! Biz Dâvûd’a ve Süleymân’a ‘ilim verdik.’ ma‘âricine urûc eylemegin râ’y-i âlem-ârâları girih-küşâyı ma‘âkîd-ı umûr olup âyine-i zamîr-i münîrleri çehre-nümâ-yı masâlih-i cumhûr olmagla ‘Hamd, bizi mü’min kullarının bir çoğundan üstün kılan Allah’a mahsustur.’ senâsıyla şâkir oldılar. Ve kemâl-i istignâile bir simurg-ı kâf-ı cihân oldu ki beyninde saltanat-ı dünyânun per-i megesçe i’tibârı olmayup bir Süleymân-ı zamân kopdu ki önünde umûr-ı hilâfetün bir mûrca mîkdârı olmadı ve emânet-i pâdişâhâneleri şol mesâbede oldu ki bir zerre-i nâçîzün hıfz ü sıyâneti nezd-i zimmet-i âlî-himmet-i şâhânelerinde haml-i kûh-ı kâf [8b] ve Cebel-i Albürz’e mu‘âdil olmagın...”²²²

İlim Sahibi

Sen Süleymâna sa‘âdet hâtem ü nusret nigîn

Sana keşf oldu ‘ulûm-ı evvelîn ü âhirîn

Aşkî, k. 45-II/2.

²²¹ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 95, 96.

²²² Celalzâde Salih, **a.g.e.**, s. 96.

“Sen Süleyman’a saadet yüzük, zafer ise yüzük kaşıdır. Eskilerin ve yenilerin ilimleri sana keşfolunmuştur.”

Ne yana buyursa revâdur getürmek

Devâtın Aristû silâhın Sikender Bâkî, k. 3/13.

“Hangi yana emretsen, emri yerine getirmek gerekir, (çünkü) kalemin Aristo, silahın ise İskender’dir.”

Beyitlerde, Sultan I. Süleyman’ın Hz. Ali’nin ve Aristo’nun ilmine sahip oluşu vurgulanır. Âşık Çelebi de Sultan’ın aklını ve ilmini övmektedir. Öyle ki bu tarafını diğer padişahlardan ayırt edici bir vasıf olarak öne çıkarır:

“Ba‘dehu Sultân Süleymân Hân ki sultân-ı ‘âşirdür ve bi-hasebi’r-rütbe ‘akl-ı ‘âşirdür ve ‘ukûl-ı tis’aden her vech ile fâ‘ik ü râcih ve nâfi‘ olduğu ve bunu vücûdına anlar ‘illet olduğu cihetden bunun âsâr-ı marziyye ve etvâr-ı zekiyyesinden anların ervâhına füyûz u fütûh bahş olmagla bu müfîz ve anlar müstefîz olduğu sebebdan anlar bundan kâsırdur.”²²³

Cesaret Sahibi

Sen ş’ol Selîm-hulk u Süleymân-‘ahdsün

K’oldı nigîn ü tîgunıla mûr u mâr feth Aşkî, k. 19/13.

“Sen mührün ve kılıcınla karıncadan yılanı kadar bütün canlıların emrine verildiği Selim yaratılışı ve Süleyman sözlüsün.”

Beyitte Sultan I. Süleyman’ın cesareti, ihtişamı sayesinde yeryüzünde yaşayan herkesin Sultan’a amade olduğu ön plana çıkar. Celâlzâde Salih, Sultan, şecaat, ilim, istîğna, emanet ve ihsan ile birlikte anılır:

“... hısâl-i hamsün medhinde müttetiklerdir ki ‘ilm ve istignâ ve emânet ve ihsân ve şecâ’atdır. ... Bi-hamdi’llâh ol hısâl-i hamsün her biri gûyâ ki sân-ı şerîfnde nâzil olup cibillet-i hûs-nihâdınun hâssa-i lâzimesi bulundu.”²²⁴

²²³ Âşık Çelebi, **Meşâirü’ş-şu‘âra**, c. 1, s. 201.

²²⁴ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 95- 96.

Celalzâde Salih, Sultan'ın cesaretini Rüstem ve Zâl ile kıyaslayarak över. Sultan, öyle bir avcı kuş olmuştur ki himmet kanatlarını hangi yöne açarsa açsın avını ayağında bulur:

“Ve şecâ‘at ve mehâbetleri bir mertebeye iriştî ki eger Rüstem ü Zâl darb ü harb ve ceng ü cidâlin görseler aslâ ma‘reke vü destân ve tîg u sinân kıssalarından dem urmazlar idi. Bir sîr-i dilîr kopdu ki tantana-i salâbetle her ne neysitâna kadem bassa şibl ü şîrân şikâr idüp anı cihân-gîr olur. [9a] Bir şahbâz-ı vegâ perdâz oldu ki cenâh-ı himmet açup her ne cânibe pervâz itse şikârını ayagında bulur, nâr-ı kahriyyıla küffârın yüregi yağı erimese himmeti çerâğı rûşen olmaz.”²²⁵

Cömert

Kemter gedâyı az ‘atâsı kılurdu bay

Bir lutfi çok mürüvveti çok pâdişâh idi Bâkî, Mers. 1/II-3.

“Lütfu ve mürüvveti öyle çok padişah idi ki âciz bir dilenciye az ihsanı ile bir zengin ederdi.”

İrişdi şâhumuzun şehre nehr-i ihsânı

Velîlere nitekim vâridât-ı Rabbânî Yahya Bey, k. 5/1.

“Padişahımızın ihsan nehri, evliyalara için gelen Rabbânî lutf gibi şehre ulaştı.”

Beyitlerde Sultan I. Süleyman'ın cömertliği mübalağalı bir şekilde anlatılmaktadır. Sultan I. Süleyman'ın çokça hayır işleri vardır, bunların başında Süleymaniye Camii gelir. Bunun dışında Haseki Hürrem Sultân adına Haseki'de hayratı ve oğlu Mehmed adına iki minareli Şehzâde Camii ve medresesi, kızı Mihrimâh Sultân adına Üsküdar'daki Camii, medrese ve imaret, şehzâdesi Cihangir adına Tophâne'de camii, Bağdad'da İmam-ı Azam Türbesini yenileyerek etrafına bir hisa gibi yapılar bulunmaktadır.

Sâhibu'l-cum‘a şeh-i sünnî Süleymân-ı zamân

Câmi‘ü'l-bâlâ ta‘âlallâh ‘aceb ‘âlî binâ Yahya Bey, k. 3/43.

²²⁵ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 97.

“Adına Cuma hutbesi okunan sünnî ve zamanın Süleyman’ı olan padişahın yaptırdığı ulu bir câmi, Allah yüceltsin, ne yüce bir yapı!”

“Söz konusu beytin yorumuna iki ayrı mısra da iki ayrı tarih düşülmüştür. Buna göre hesaplamanın “dü-tâ” esasına göre yapılması gerekmektedir. Birinci hesaplamada “Sâhibu’l-cum’a/ صاحب الجمعة” terkinin toplam rakam değeri 250’dir. “şeh-i sünnî/ شه سنی” terkinin 425, “Süleymân-ı zamân/ سلیمان زمان” terkinin ise 289’dur. Bu durumda mısraın toplam rakam değeri, $250 + 425 + 289 = 964$. Câmının inşa tarihidir. İkinci hesaplama ise, ikinci mısraın toplam rakam değeri ile ilgilidir: Buna göre “câmi-i bâlâ/ جامع بالا” terkinin rakam değeri 148, “ta’âlallâh/ تعال الله” ibaresinin 577, “aceb/ عجب” kelimesinin 75, “âli/ عالي” kelimesinin 111, “binâ/ بنا” kelimesinin ise değeri 53’tür. Toplam ise $148 + 577 + 111 + 53 = 964$ söz konusu tarihtir.”²²⁶ Hicrî 964 ise miladi 1556/1557 tarihine takabül etmektedir.

Ahdi’ye göre Sultan’ın gece gündüz gayesi imaret, medrese ve mescid vb. yaptırmaktır:

“Hakkâ budur ki ol pâdişâh-ı felek medâr ve şâhenşâh-ı Cem-mikdâr ve ol Süleymân-haşmet Ferîdûn-devlet mâl ü menâl ve câh u celâle ve hayrât-ı bî-gâye ve ‘asâkir-i bî-nihâyeye mâlikdür. Rûz ü şeb ta‘mir-i medâris ü mesâcid ü büka’ u ‘imârât ve her an ri’âyet-i ehâlî ve müderris ü mu‘âbid ve envâ’-ı ‘ibâdete sâlikdür ve ma‘lûm-re’y-i erbâb-ı himmetdür ki ol sutân-ı hâtem-sîretün vekâyı’ u tev’âbın ehl-i ma‘rifetün kimi nazm ile ve kimi nesr ile yazmışdur. Bu bende-i senâ-hân yazmaga ihtiyâc yok zîrâ ki ziyâde çokdur.”²²⁷

Gazi Padişah

Gülistân içre bülbül nağmesinden eyledin tercîh

Sen ey Şeh rezm meydânında hây u huy-ı merdânı Hayâlî, k. 21/13.

“Ey padişah! Sen, savaş meydanında yiğitlerin haykırıışlarını, gül bahçesindeki bülbül sesine tercih ettin.”

²²⁶ İ. Güven Kaya, “Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey’in Bir Kasidesi”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 30, Erzurum 2006, s. 46-47.

²²⁷ Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, Haz. Süleyman Solmaz, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2005.s. 27-28.

Görinen burc [u] bârûlar degüldür şâh gâzînün

Lisân-ı hâl ile ister kılıcından amân kal'a Revânî, k. 31/5.

“Görünen burc ve surlar değildir, hâl diliyle gazi padişahın kılıcından aman dileyen kaledir.”

Şeh-i ‘asâkîr-i İslâm olan Süleymân Hân

Geçer gazâ ile ashâb gibi ezmânı Yahya Bey, k. 6/19.

“İslam askerlerinin padişahı olan Sultan Süleyman’ın zamanları sahabeler gibi gaza ile geçer.”

Sultan I. Süleyman’ın ilk olarak “Gazi” ünvanı göze çarpar. Bu çerçevede bazı vasıfları, abartılı bir şekilde dile getirilir. Sultan I. Süleyman’ın bulunduğu gazalardan bazıları onun “Gazi” ünvanına mesnet teşkil etmektedir. Sultan Süleyman’ın tahta geçtikten sonra Macar Kralının Osmanlı’ya olan bağlılığını bozması Padişah’ın çıktığı sefer örnek olarak gösterilebilir. Lütî Paşa’nın *Tevârih-i Âl-i Osman*’ında uzunca anlattığı ve Mohaç Meydan Muharebesinin de cereyan ettiği seferin karar alma bölümünü alıntılıyoruz:

“(1)Ve hicretün tokuz yüz yigirmi yedisinde (927/1520) Üngürüs Kralı dahî Sultân Selîm’e olan ‘ahdini nakz idüp muhâlefet itdi. (2) Sultân Süleymân dahî bu haberi işidicek fî’l-hâl vüzerâsına emr itdi ki leşkerin cem‘ ideler ve cihâd-ı fî sebîli’llâh hazır olsun diyicek Rum leşkeri Sofya’da cem‘iyyet idüp ve niçe bin akıncı dahî Semendre kurbunda cem‘ olup hazır u müheyyâ turdılar. Leşker cem‘ olıcak Sultân Süleymân haber alup dahî İslambol’dan kapu halkı ile ve yeniçeri ile (3) revân olup İslambol’dan niçe pâre kayıklar donadup deniz yüzünden Tuna’ya [297] gönderüp (1) ve dört yüz mikdârı ‘araba ile darb-zenler oydurup ve iki fil dahî tezyîn idüp oyduardı. Andan Sofya’ya varup ‘askerin alayların görüp gördi.”²²⁸

Sultan, Rodos, Sigetvar seferlerine de bizzat iştirak etmiştir:

“...Hünkârın, saadetli devleti ile Rodos’a hareket etmesi ve dokuz günde Ilıca’dan, Marmaris iskelesi ile tanınan iskeleye, تنها olduğu bir günde gelmesi, ...yani bu geminin sair gemiler arasında süratli seyri ile tanınmış olması ile, Hünkâr Marmaris’ten Rodos’a üç

²²⁸ Lütî Paşa, *Tevâri-i Âl-i Osmân*, s. 245.

saate, hatta iki saate davul, nakkare, zil, yüksek sesler, Muhammedî tekbirler ve bütün gemilerden atılan toplar arasında geldiği...”²²⁹

Şair

İrdi Selmâna sözi şi‘ri kemâlin buldı

Lutfuna kaldı eyâ husrev-i sâhib-dîvân Bâkî, k. 2/37.

“(Bâkî’nin) Sözü Selmân’a erişdi ve şiiri kemalini buldu, Ey divan sahibi padişâh! (artık gerisi) senin lutfuna kaldı.”

Fesâhatünde ferîd ü belâgatünde vahîd

Cihânun ehl-i dili ‘âlemün suhandânı Yahya Bey, k. 5/28.

“Fesahatinde eşsiz ve belagatinde tektir. Cihanın gönül ehli, âlemin ise güzel söz söyleyenidir.”

Beyitlerde, Sultan I. Süleyman’ın şiir yazdığı, şiirinin ölçülü olduğu ifade edilir. Ayrıca şiiri, kemal derecesini bulmuştur. Kendine mahsus bir tarz ve üslup ortaya koymuştur:

“el-Hak ol kân-ı ma‘rifetün ve menba‘-ı adâletün tab‘-ı şerîfleri şi‘re mâyl ve zihn-i latîfleri gâyetde nazm ile kâmil ve muhibb-i fukarâ olduklarına binâen mahlas-ı hümâyûnları Muhibbî’dür. Türkî dilinde eş‘âr-ı bî-nihâyesi hûb ve zebân-ı Fârisî’de güftâr-ı bî-gâyesi mergûbdur. Bu bir iki Fârisî ve Türkî gazel-i bî-bedel anlarundur. Kelâmu’l-mülûki mülûku’l-kelemî fehvâsınca teyemmünen dürretü’t-tâc-ı havass u ‘avâm olundı.”²³⁰

Âşık Çelebi, Sultan I. Süleyman’ın şairliği konusunda Ahdî’nin fikirlerine katılır ve Sultan’ın şairliğini över. Buna ilaveten şairliğinin atalarından gelen ırsî bir vasıf olduğunu ve atalarının yolunu izlemenin özgürlüğünden ileri geldiğini belirtir. Ayrıca şiirinde coşkunkluk, dervişlik, aşk çeşnisi, derd şivesi, fena işvesinin olduğuna işaret eder:

²²⁹ Tabib Ramazan, **er-Risâle el-Fethiyye er-Radosiyye es-Süleymâniyye**, Haz. Necati Avcı, Erciyes Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kayseri, 1993, s. 124; Celâl-zâde Mustafa Çelebi, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, s. 93-140.

²³⁰ Ahdî, **Gülşen-i şu‘arâ**, s. 27-28.

“Kendüler dahî ‘el-veledu’l-hurru yaktedî bi-âbâ’ihi’l-‘izzî’ vefki üzre ve ‘men eşbehe ebâhu femâ zaleme’ tıbkı üzre âbâ vü ecdâdı eserine zâhib ve nazm-ı şî‘re tâlib ve her vech ile anlara gâlib olup şî‘r dimege tenezzül buyururlar, gâh kasîde ve gâh mesnevî nazm idüp gâh tegazzül buyururlardı. Hakkâ ki fîrâz-ı küng-i eyvân-ı saltanatda iken şî‘rlerinde dervîşlik rûyî ve meskenet bûyî, şevk ma‘nîsi ve ‘ışk çâşnîsi, derd şîvesi ve fenâ ‘işvesi vardır. Ba‘zı şî‘rleri tercemân-ı lisânü’l-gaybdür ve ba‘zı “erbâbu’d-duveli mulhamun mine’l-gayb” mûcibince mahz-ı ilhâm-ı ilâhî idügi bî-reybdür. Ba‘zı ‘uluvv-ı rûtbe-i saltanattan sânih olduğu revîşinden ma‘lûm olur ve ba‘zı muktezâ-yı ‘ışk ile hâlet-i meskenetden lâyih olduğu güzârişinden mefhûm olur. Zâhirinden ashâb-ı zâhir reng u rû görür, bâtınından erbâb-ı bâtın zevk u bû görür. ... Türkî dilde nite kim şî‘r söylerler, kezâlik şu‘arânun fusahâ-yı ‘Acem’i bu fâris-i feres-i şî‘r-i Fûrsün yanında ‘acemî olup her birin zebûn eylerlerdi. Hattâ şî‘rleri hâlet-bahş olduğu ecden ba‘zı üstâdlar eş‘arların savt u ‘amel bağlarlar, galebe-i hâlet-i ‘ışkda terennüm idüp ol terâneye raks eylerlerdi.”²³¹

Vefatı ve Şehadeti

‘Adem iklîmine ‘azm eyledi çünkim Süleymân Hân

İlâhî kabrine revzenler aç firdevs-i a‘lâdan

İşitdüm fevtin ol Sultân-ı ‘âlî-şânun ey Bâkî

Didüm târihin ‘azm itdi bekâya dâr-ı dünyâdan = 974 Bâkî, Tar.1,2.

“Allahım! Süleyman Han, yokluk ülkesine yürüdü, kabrine yüce cennetinden pencereler aç. Ey Bâkî! O şanı yüce Sultan’ın vefatını işittim, ‘azm itdi bekâya dâr-ı dünyâdan’ diyerek tarih düşürdüm.”

Mustafa Selânikî Efendi, Sigetvar’ın fethini anlattığı bölümde Sultan I. Süleyman’ın vefatına yer verir. Buna göre fetihten sonra ordu arasında Cuma namazı kılınacağı ve Padişah’ın ihsan ve atıye haberleri konuşulmaya başlar. Ancak Padişah’ın ayaklarını incitmesinden dolayı Cuma’ya katılamayacağı ilan edilir. Sadrazam, Sır kâtibi Feridun Bey’i vezirlere gönderir ve herhangi bir bilgi vermeksizin divanı toplayacağını söyler:

²³¹ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ**, c. 1, s. 210-212; Ayrıca bkz. Beyânî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, s. 7; Tevki‘î Mehmed Paşa, **Göre Osmanlı Tarihi**, s. 114.

“Mâh-ı rebî‘ulevvel’in on ikinci gicesi otak-ı hümâyûnda hâfızlar istenüp ve Hâfız Mahmud Çelebi mevlûdu’n-Nebevî okuyup bezl-i ni‘met olunup ihsânlar oldu. Ve irtesi gice dahî Sadria‘zam hazretleri çadırında mevlûd okunup du‘âlar ve senâlar olundu. Ve ‘Cum‘a günü kal‘ada namaz kılınur, cem‘iyyet-i ‘azîm olur, Şeyh Nureddinzâde Efendi va‘z u nasîhat ve du‘â ider diyü nidâlar olundu. Velâkin Padişâh-ı âlem-penâh hazretleri çıkamaz mübârek ayakları incindi diyü söylendi. Ve seherden halk câmi‘-i şerîfe çekilüp vüzerâ-i izâm erkân-ı sa‘âdet geldiler. Kesret ü izdihâm fevka’l-had idi. Ve bu gice sâhib-saâdet hazretleri kâtibu’s-sır Ferîdun Beg’i vüzerâ-i ‘izâm hazretlerinin her birinün çadırına tenhâ gönderüp “sözlerin ve endişelerin, tedbîr ü tedârüklerinden haber virsünler, inşa‘llâhu te‘âlâ yarın divân-hâne çadırında ana göre söyleşelüm” diyü ismarlamışlar...”²³²

Minnet Hudâya iki cihânda kılup sa‘îd

Nâm-ı şerîfün eyledi hem gâzî hem şehîd Bâkî, Mers. 1/VI-8.

“Allah’a şükür ki iki cihanda mutlu kılarak şerefli nâmını hem gazi hem de şehit eyledi.”

Mustafa Selânikî Efendi, aynı olaylara değinir ve Bâkî’nin 974 olarak verdiği tarihi destekler. Ayrıca Bakî’nin belirttiği gibi Padişah’ın şehit oluşunu belirtir:

“Şehîd-i râh-ı Hak Sultân Süleymân” sene 974 târihdür. Müddet-i saltanat- merhûm Sultân Süleymân Han sene 48, Ömr-i şerîf, sene 74.”²³³

Vefatının 48 Gün Gizlenmesi

Halk-ı cihâna kırk sekiz gün tuyurmayup

Bir hafta kıldı gayrılar ancak bu hâleti Bâkî, Mers. 1/VIII-4.

Tedbîri gör ki irmedi kimse hayâline

Âsaf cihâna gelse göreydi vezâreti Bâkî, Mers. 1/VIII-5.

“Başkalarının ancak bir hafta yapabildiği bu durumu (Vezir Mehmet Paşa), dünyaya kırk sekiz gün duyurmadi. Kimsenin hayal edemediği tedbire bak. Âsaf dünyaya geleydi de vezirlik nasılmış göreydi.”

²³² Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 36.

²³³ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 38-39.

Şair Baki, bu tedbir ve temkini Süleyman Peygamber'in Asaf'ı ile kıyas ederek övmektedir. Vezir Mehmed Paşa, Padişah'ın vefatını çok gizli tutmuş ve derhal Sultan II. Selim'e Feridun Bey aracılığıyla haber göndermiştir:

“Vezîr Mehmed Pâşâ bu vâk'a-yi hâ'ileyi bir vechle hıfz üzere tuttu ki kimse vâkıf olmadı. Ba'dehû kal'a-yı mezbûrun cümle tedârükün görüp temâm kırk üç gün meks iktizâ idüp kırk dördüncü gün Belgrad'a teveccüh olundu. Rivâyet olunur ki Vezîr Mehmed Pâşâ, Hüdâvendigâr hazretlerinin vefat ittikleri sâ'at hemân râz-dâr-ı kadîmi mekâtüs-i kâtib-i esrâr Feridun Beg'e vâris-i mülk olan Şehzâde Sultân Selîm Hân cânibine ale'l-'acele mektûp gönderüp bir vechle ılgâr eyledi ki Sigetvar'dan Kütahya'ya sekizinci günde vâsıl oldu. Megerki şehzâde şikârda idi. Hemân ol cânibe irişüp mektûpları teslim eyleyüp mefhûm ne ise selâm olıcak, ... egerçi merhûmun intikâlin bilmemiş kimesne kalmamış idi. Bu mahalle dek kırk sekiz gün mestûr idi.”²³⁴

Yas Tutulması

Kılsun kebûd câmelerin âsmân siyâh

Geysün libâs-ı mâtem-i Şâhı bütün cihân Bâkî, Mers. 1/III-3.

“Gökyüzü, mavi elbiselerini siyaha dönüştürsün. Bütün dünya padişah için mâtem elbisesini giysin.”

Şiire göre gece, matemden dolayı mavi elbiselerini çıkarıp siyah elbiseler giyer. Bu ifade, saltanat erkânının ve ahalinin matemden dolayı siyah elbise giydiklerini göstermektedir:

“Mevâlî-i şehir ve ahâlî-i dehr ve ümerâ vü sipâh dûd-ı âteş-i musîbet ile libâsları siyâh olup nâle-i cân-gâh ile azm-ı râh ve istikbâl-i şâh-ı magfiret-penâh itdiler.”²³⁵

Sultan I. Süleyman'ın tabutu Belgrad'a ulaştığında kendisini bekleyen Sultan II. Selim de çuka giymiştir:

“Bu mahalde pâdişâh-ı Cem-câh libâs-ı mâtem pûşîde miskî atlas câme ve siyâh çuka Selîmî giyüp mübârek başlarına şemle sarınup bu üslûb ile iki cânibe selâm virerek araba karşusuna varup mübârek ellerin kaldırup du'â eylediler.”²³⁶

²³⁴ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 65-66.

²³⁵ Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcü't-Tevârîh**, s. 53.

1.3.2. Yönetime Dair Unsurlar

Sikke Bastırılması

Dünyada bulduğu nâm ü nişân ile şeref

Sînede mühr-i Süleymân götürür her dinâr Hayâlî, k. 2/14.

“Her dinar, göğsünde Süleyman mührünü taşıdığı için dünyada ad, şöhrret ve şeref bulur.”

Berg-i gül den yürüttü sikkesini

Hükmünü eyledi revân gonca Hayâlî, k. 13/6.

“Gonca, gül yaprağından sikkesini bastırdı, hükmünü sürdürdü.”

Osmanlı pâdişahları arasında çeşitli tip ve nakışlarla süslü, en çok sikke bastıran padişah, Sultan I. Süleyman olarak bilinmektedir.²³⁷ Tahta oturan padişahın adına basılan sikkeler sadece Anadolu’da değil ayrıca hükmü altındaki diğer bölgelerde de basılmıştır:

“Yeni Pâdişah’ın cülûsu Asya, Avrupa eyâletleri vâlîlerine, Kırım Hânı’na, Mekke Şerifine ve Mısır Valisi Hayır Bey’e bildirildi. Hayır Bey’den Kanunî Sultân Süleymân’a gelen cevapta, cülûsu ve kendisinin ibkâsı hakkında irâde-i seniyye-yi, Mısır, el-Kâhire ve civâr vilâyetlere, Diyâr-ı Sa’îdi Nube’den Kayırvan’ın hududuna kadar haber verildiğini, nâmına hutbe okutulduğunu ve sikke basıldığını bildiriyordu. ... Kanunî Sultân Süleymân tahta cülûs ettiği zaman Macaristan, tebrik için sefir göndermediği gibi verginin tahsili için gönderilen Behram Çavuş isimli elçinin tahkir edilerek öldürülmesi üzerine bir sefer açılmasına karar verildi. ... Belgrad’ın alınması bir ay sürdü, daha fazla dayanamayacağını anlayan kale muhafızı amân isteyerek teslim oldu (25 Ramazan, 927). ... Belgrad’da kesilen sikkelerin üzerinde görülen 926 târihi, kalenin fetih târihi olmayıp Kanunî’nin cülûs târihidir.”²³⁸

Kanunî vezirlerinden Hadım Süleyman Paşa, Aden’i fethettikten sonra padişah adına sikke bastırıp hutbe okutmuştur:

²³⁶ Nihâdî, *Târîh-i Nihâdî*, s. 67.

²³⁷ İbrahim Artuk, *Kanunî Sultân Süleymân Adına Basılan Sikkeler*, Ankara, TTK, 2000, s. XI.

²³⁸ Artuk, *Kanunî Sultân Süleymân Adına Basılan Sikkeler*, s. XII.

“945 (1538) senesinde Hadım Süleymân Pâşâ, Yemen’in anahtarı gibi olan Aden ve çevresinde bulunan yerleri alarak, Hudeyde’nin güneyine rastlayan Zebîd kıyılarında durarak Yemen’in bir kısmını bağlı olduğu yerlerle işgal ederek ilk Osmanlı Vilâyetini kurmağa muvaffak olmuştu. Hadım Süleymân Pâşâ bundan sonra Zebîd Camii’nde fetih hutbesini okutarak Kanunî Sultân Süleymân adına sikke kestirmiştir.”²³⁹

Adına Hutbe Okunması

Bülbüle hutbe okutup her gün

Oldu sultân-ı kâm-rân gonca Hayâlî, k. 13/5.

“Gonca, bülbüle her gün hutbe okutup bahtiyar bir Sultan oldu.”

‘Îd-i fethün yılda bir eyler bu halkı şâdumân

Hutbe-i medhün menâr-ı şâhdan okur hezâr Aşkî, k. 23/15.

“Fetih bayramın bu halkı yılda bir sevindirir. Bülbül, senin methinin hutbesini dal minaresinden okur.”

Beyitte hükümrânlığın alametlerinden biri olan hutbeye değinilmiştir. Hutbe okunması ile ilgili örnek olaylardan biri Belgrad Kalesi’nin fethinden sonra gerçekleşir. Belgrad Kalesi’ni fethettikten sonra tesadüf eden Cuma gününde Sultan I. Süleyman’ın adına hutbe okunur:

“...Yârindesi gün -ki ‘îdü’l-müslimîn ve haccü’l-mesâkîn rûz-ı Cum’a-i mübârekidi-Hazret-i pâdişâh-ı dîn-penâh ikbâl ü sa’âdetile varup içinde Cum’a namâzın kıldı. Nâm-ı âlem-ârâsına hutbe okınup devâm-ı devlet-i ebed-peyvendi du’âları tekrâr olındı.”²⁴⁰

Halkı Emniyet ve Huzur İçindedir

Bu başlık altındaki beyitler aynı zamanda cesaretine ve adaletine işaret eden ifadeler taşımaktadır. Ancak bunlar, kişisel unsurlarda işlendiği için burada tekrara girilmedi ve bu vasıfların neticesi olan halkın emniyet, asayiş ve huzurunu anlatan beyitlere burada yer verildi.

Mazhar-ı Hakdur tapun hak sendedür iy şâh-ı dîn

²³⁹ Artuk, **a.g.e.**, s. XIII-XIV.

²⁴⁰ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 139-140.

El açup eyler du‘ânı mü‘minât ü mü‘minîn Aşkî, k. 45-II/3.

“Ey din padişahı! Sen Allah’ın gölgesi ve halifesisin, hak ve hukuk ölçüsü senin elindedir. Bu yüzden kadın erkek bütün müminler, el açıp senin için dua ederler.”

Bâreka’llâh zehî Pâdişeh-i ‘âdil kim

Şarkdan garba degin buldı cihân emn ü emân Bâkî, k. 2/33.

“Sayesinde doğudan batıya kadar cihanın emniyet ve güven bulduğu âdil padişahı Allah bereketlendirsin.”

Beyitlerde halkın emniyet ve huzurunun yerinde olduğu ifade edilmiştir. Bu, Padişah’ın adaleti ve insanlara hak ile hükmetmesi dolayısıyladır. Kemal Paşazâde’nin ifadesiyle daha saltanat elbisesini giyer giymez “Fa’hküm beyne’n-nâsi bi’l-hakk” emrini hatırlamıştır:

“Çün şehriyâr-ı kâm-kâr Hazret-i Hudâvendigâr, Süleymân-ı Âsaf-rây-ı zamân, fermân-fermâ-yı âfâk-ı cihân, kemâl ü liyâkat ü istihkâkile yer yüzinde hilâfet hil‘atini ve saltanat libâsını giydi. “Fa’hküm beyne’n-nâsi bi’l-hak” emrini yâd eyledi. Mi‘mâr-ı rûşen-rây-ı himmet-i ‘âlî-şânı binâ-yı sarây-ı cihân-ârâ-yı insâf u intisâfa bünyâd urup icrâ-yı ahkâm-ı vâcibi’l-ihkâm-ı ‘adl ü dâdile kurâ vu bilâdı ma‘mûr ve esnâf-ı benî Âdem’i pür-huzûr (63) ve etrâf-ı ‘âlemi âbâd eyledi. Himâ-yı himâyetinde olan memleketlerden zalâm-ı zulm-i eyyâmı ref‘ itdi. Livâ-yı cihân-ârâ-yı dîn-i mübîn-i beyyin-i Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm’ı yümn-i ihtimâmile evc-i süreyyâya kaldırup ‘alem-i ‘âlemgîr-i şer‘-i mübîn-i Hâtemü’l-Enbiyâ’yı zirve-i ‘ulyâya ref‘ itdi.”²⁴¹

Celalzâde, Sultan I. Süleyman döneminin adalet ve emniyette olduğunu ifade etmektedir:

“Devrân-ı ma‘diletleri devrân-ı emn ü emân olup dîvân-ı menkıbetleri medâr-ı nazm ü nizâm-ı âlemdür.”²⁴²

Sultan I. Süleyman’ın adaletteki hassasiyetini Semendire Sancakbey’i Gâzi Bâlî Bey’e yazdığı mektupta görürüz. Padişah, İslam askerlerinin hakkı olan kısmı onlara verilmesini ve fakirlere yardım edilmesini tavsiye eder:

²⁴¹ Kemal Pâşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 36-37.

²⁴² Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 87.

“Eger begler ve beglikler eyi olsalar ‘âyâ dahî asûde hâl üzre olurlar ve re‘ayâlar begler beglikler çerâkları gibidür ve her kimin çerâğı dögilür hâlî yamân olur ve ba‘zıları vardır ki gündüzi sâ‘im ve gicesi kâ‘imdir. Ammâ bûtaperestdür anlar şunlar ki mâla muhabbet idenlerdür. Halkı mâla sevmekden gayri azdurıcı yokdur. İmdi yâ Gâzî Bâlî Beg, sen dahî fânî olan şeye meyl eylemeyesin ve ni‘metânî ‘âmme-‘i ‘ibâdu’llâh üzerine mebzûl idüp kerem eyleyen küşâde idesin. Hased üzre olmakdan begâyet ihtirâz idesin. ... Ve fetholunan kal‘aların emvâl ü erezâkîn beytü’l-mâl içün ahz u kabz idüp zinhâr ahz itdigüne rızâ-yı humâyûnum yokdur. Beytü’l-mâl içün pencgîn ahz idüp bâkî kalanın ‘asker-i İslâma tevzî‘ eyleyesin ve ‘asker-i İslâma himâyet idesin. İhtiyârların bâbâ bilesin dahî aşagıların karundâş bilesin anlardan aşagıların oğıl bilesin. Oğıllarına merhamet ve şefkat idesin ve karundaşlarına ikrâm u i‘zar idesin ve bâbâlarına ta‘zîm idesin ve zinhâr mezâyıkâ çekdirmeyesin. Ve ol diyârlarda mütemekkîn olan ‘ibâdu’llâh fukarâsın gözedesin. Sadakaya muhtâc olanlara beytü’l-mâlden kîselerin ve haraçlık ve zahîrelerin güdesin. Fakirler Hak Te‘âlanın fakîr kullarıdır fakirlik belâsına sabr iderler. Ve beytü’l-mâl müslimîn fukarânın hakkıdır.”²⁴³

Âlim ve Sanatkârları Himayesi

Gülbün-i bâg-ı kerem Şâh Süleymân ki anun

Var durur bencileyin bülbül-i gûyâsı hezâr Hayâlî, k. 2/11.

“Benim gibi şakıyan binlerce bülbülü olan Padişah Sultan Süleyman, cömertlik bağının gülfidanıdır.”

Milket-i Rûmı tuta şöhet-i nazmum bir dem

Ger sala sâye bu ben mûra Süleymân-ı kerem Aşkî, k. 21-a/11.

“Cömertlik (ülkesinin) Süleyman’ı bu ben karıncaya (himayesinin) gölgesini salarsa bir anda nazmının şöhet-i bütûn Anadolu diyarına yayılır.”

Beyitlerde Sultan I. Süleyman’ın Rum ve Acem’in şair ve sanatkârlarını himaye edişi anlatılmaktadır. Bir şairin namı, ancak padişah tarafından himaye edilmesi sayesinde bütün Anadolu’ya yayılmaktadır. Alıntıladığımız metinde âlim ve sanatkârların padişaha sığınması ve himaye görmeleri izah edilmiştir:

²⁴³ Yy, *Kânûnî Sultân Süleymân Hân’ın Semendire Sancakbeyi Gâzî Bâlî Bey’e Mektubu Tıpkıbasımı*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 12-14.

“...Mezkûr şâhlarla ‘Arab u ‘Acemün şu‘arâsı ve her fenden behremend olan ehl-i ma‘rifet ü erbâb-ı kemâlün ezkiyâsı âstânına ilticâ eylediler. ... Herkese be-resm-i isti‘dâd ve ber vefk-i tarîk ma‘hûd ve nehc-i mu‘tâd mansıben ü mâlen ü hâlen ü me‘âlen iltifâtlar buyurdılar ve nevâzişlere vü sitâyişlere revâ gördiler.”²⁴⁴

Sultan Süleyman’ın himayesi, gösterdiği büyük ilgi ve alaka cevher sahibi sanatkârları, istidatlı oldukları alanlarda büyük bir ustalık makamlarına ulaştırmıştır. Aşık Çelebi, aşağıda alıntıladığımız satırlarında, bu düşüncesini ifade etmek için “verkâ-yı ferş” (yeryüzünün yabancı güvercini) iken “ankâ-yı ‘arş” (arşın ankası) olduklarını belirtmiştir:

“Lâ-cerem bu diyârün kavâbil-i dâhi ol fenninde ferîd ve fazlında vahîd olan sanâdîd ile konuşup mücâvere-i ahyâr ve muhâvere-i ahbâr ile terakkîler idüp kimi tahsîl-i kâbiliyet ve kimi tekmîl-i ehliyet eyledi. ... Verkâ-yı ferş iken ‘ankâ-yı ‘arş oldılar. Lâ-cerem niceler terbiyetlerine mukârin oldılar.”²⁴⁵

Batıl Dinlerin İbadethanelerini Mescide Çevirmesi

Aldun hezâr bütkeveyi mescid eyledün

Nâkûs yirlerinde okutdun ezânları Bâkî, Mers. 1/VI-6.

“Binlerce puthaneyi alıp mescide çevirdin, çan seslerinin yerine ezanları okuttun”.

Şehâ bunca gazâlarla sana bu fahr yitmez mi

İbâdetgâh-ı dîn itdün niçe deyr ü kilîsâyı Aşkî, Muk. 6/7.

“Ey padişah! Bunca gazalarla sana bu övünç yetmez mi! Nice kilise ve manastırı İslam’ın ibadetgâhı hâline getirdin.”

Beyitlerde Sultan I. Süleyman’ın birçok kilise, havra gibi ibadethaneleri cami ve mescide çevirdiği, semalarda çan sesleri yerine ezan sesini yükselttiği belirtilmiştir. Alıntıladığımız metinde Belgrad Kalesi’nin fethinden sonraki uygulama anlatılmaktadır. Bu çerçevede fetih sonrası ibadethanelerin bütün şirk

²⁴⁴ Aşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, c. 1, s. 207-209.

²⁴⁵ Aşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, c. 1, s. 207-209.

unsurlarından temizlendiğini ve cami için elverişli hale getirilerek güzel sesli müezzinlerle şenlendiğini görmekteyiz:

“... Hemân lahza ol hisâr-ı menî‘û’l- esâs ecnâs-ı şîrk vü ercâsdan tathîr ü tanzîf ve rûsûm-ı İslâmiyye ile teşrîf kılınup kişver-i İslâm’a mülhak ve mensûb ve burc u bârûsında elviye vü a‘lâm-ı zafer-i‘lâm-ı Osmânî mansûb oldu. Ve ol gice nâkûs-gâhlarında mü‘ezzinân-ı hoş-edâ ve mukriyân-ı zibâ-sadâ ezanlar ve temcîdler okuyup gülbang-ı Muhammedî ile ol kâh-ı mu‘allâ sımâhını pür-sadâ ve neşr-i âsâr-ı dîh-i Hüdâ eylediler. Yarıntası ki yevm-i Cum‘a ve ‘îd-i mü‘minîn idi, ‘a‘zâm-ı kenâ’isinde mahfil ü minber ve nişîmen-i (79a) sultân-ı bahr u ber olmaga lâayık kürsî-i pür-zîver vaz‘ idüp sadây-ı salâyıla ol hisn-ı meserret-efzâyâ safâ virdiler.”²⁴⁶

Belgrad’ın fethine giderken yol üzerindeki Valpova Kalesi’nin fethini anlatan Matrakçı, kalenin fethinden sonra puthanelerin İslam mescidlerine dönüştürüldüğünü ifade eder:

“... dahî zıkr olan Valpova Kal‘ası’na güzîde ve kâr’-dîde dizdâr ile müstahfızlar ta‘yîn olup içinde mevcûd bulunan zahîre ve top ve tûfeng ve prango ve zenbureg vesâir edevât-ı ceng defter-i hâkâniye kayd olup hıfz olundu. Ve içindeki me‘âbid-i asnâm mesâcid-i İslâm olup nehir-i cihâd ile ol şehir-i âbâdın hâki çîrk ü şerkden yunup pâk olup...”²⁴⁷

İslamî Hassasiyetle Yönetmesi

Şer‘ ile kâ‘im-makâm-ı Ahmed-i Muhtârdur

Seyf ile sırr-ı ‘Alîdür kim elinde Zü’l-fekâr Aşkî, k. 23/13.

“Şeriat ile Hz. Peygamber’in vekilidir. Kılıç ile elinde Zülfikar olan Ali’nin sırrıdır.”

‘Aceb mi zevk idüp olsa zemâne şîrîn-kâm

Karışdı şer‘ ile çün ‘adli hemçü şîr ü şeker Âşık Çelebi, k. 14/137.

“Zamanenin tadı damağında kalmasına şaşılmaz, çünkü şeriat ile adalet süt ile şeker gibi karıştı.”

Kendü feth itdügi kâfir illerinde bî-hisâb

²⁴⁶ Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcû’t-Tevârîh**, s. 81-82.

²⁴⁷ Matrakçı Nasuh, **Süleyman-nâme**, s. 37.

Niçe fazl ehli müderris niçe kâmil kâdî var

Yahya Bey, k. 11/21.

“Kendi fethettiği kâfir ülkelerinde sayısız faziletli müderrisler ve kâmil kadılar var.”

Padişah, ülkeyi şer‘-i şerif ile idare etmektedir. Onun esas amacı ilâ-yı kelimetullah ve Hakk’ı müjdelemektir. O Ahmed-i Muhtar’ın vekili; din ve dünya güneşi; Allah’ın gölgesi; dinin direği, İslam’ın koruyucusudur. Bundan dolayı da Allah, şeriatın keskin kılıcını ona lutfeder. Kemal Paşazâde, Kanunî döneminde İslamî hassasiyetlerin tam anlamıyla geçerli olduğunu bu yüzden de *revnak-ı şer‘* şeklinde tarih düşüldüğünü ifade eder:

“Eyyâm-ı devletinde ve hengâm-ı saltanatında ahkâm-ı şerî‘at temâm-ı ihkâmda ve metâ‘-ı ma‘rifet ü kemâl tamâm-ı revnâk u revâçda olmasına delâlet itdüğü için ‘revnak-ı şer‘’(926) dahî muvâfık- hâl ve mutâbık-ı sâl târîh olmuştur.”²⁴⁸

Kemal Paşazâde’ye göre Padişah, din sancağını en yükseğe taşımıştır:

“Livâ-yı cihân-ârâ-yı dîn-i mübîn-i beyyin-i Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm’ı yümn-i ihtimâm ile evc-i süreyyâya kaldırıp ‘alem-i ‘âlemgîr-i şer‘-i mübîn-i Hâtemü’l-Enbiyâ’yı zirve-i ‘ulyâya ref‘ itdi.”²⁴⁹

Şu câm-ı bâde ki bir âteş-i cehennem idi

Yasagı eyledi anı güneş gibi fânî

Yahya Bey, k. 6/24.

“Şu şarap kadehi bir cehennem ateşiydi. (Padişahın) yasaklaması onu güneş gibi fani eyledi (ortadan kaldırdı).”

Yapıldı ‘ayn-ı ‘adû gibi bâb-ı meyhâne

Açıldı Ka‘be-i kalb-i vücûd-ı rûhânî

Yahya Bey, k. 6/25.

“Meyhâne kapısı düşman gözü gibi kapatıldı. Manevî varlığın kalbinin Kabesi açıldı.”

²⁴⁸ Kemal Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 31; Ayrıca bkz. Selmân, *Câmi‘u’l-Cevâhir*, Haz. Nazım Yılmaz, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 6.

²⁴⁹ Kemal Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 36-37;

Sultan I. Süleyman yönetiminde kötülükten nehiy konusunda sert kararlar ve tedbirler almıştır. Bunlardan biri de meyhanelerin kapatılmasıdır. Nihâdî'nin ifadesiyle, ecele derman olmak için bile şarap bulmak imkânsız olmuştur:

“Şehriyâr-ı cihân Sultân Süleymân Han hazretleri evâhir-i ömürlerinde bi’l-küllîye menhiyyâtta ictinâb idüp libâs-ı harîri terk idüp hattâ İstanbul’da mey-hâneleri ref` idüp ecele dermân için bir katre şarap bulunmak muhâll idi.”²⁵⁰

Tevki’î Mehmed Paşa’ya göre halk, sarhoş edici içkilerden kurtulmuş, Sultan’ın almış olduğu kanunlara tabi olmuşlardır:

“Elhamdülîllâh-i Teâlâ ki dünyada câm-ı mey âvâresi kuy-ı harâbâtın câme pâresi kalmayup bünyâd-ı fisk u fesâd harâb u yarâb kılunup “men talebe’l-emâne mine’l-âfâti fe aleyhi ikâmetü’s-selâti ve idâmetü’d-da‘avâti” deyü cümle halk hakka tâbi, şer‘a müttabi olup her biri tîb-i hâtır-ı cem‘iyet-i bâtin u zâhir ile terk-i münkerât ve kıyâm-ı tâât idüp kıdem-i himmet-i câdde-i şer‘atta pâ-yi ‘azîmeti seccâde-i tarîkata koyup edâ-i ferâiz-i vâcibât, terk-i kabâyih ü muharremat idüp inkıyâd u evâmîr ü nevâhi-i ilâhîde ittibâk sünûnî-Hazret-i risâlet penâhîde sa’y belîgleri bî-dirîg olmuştur.”²⁵¹

Tuzak Kurana Çetin Ceza Vermesi

Şu kim cihânda sana âl eylemek ister

Tenini âhir ol öz kanı birle eyler al Hayâlî, k. 9/17.

“Sana dünyada hile yapmak isteyen, sonunda vücudunu kendi kanıyla kıpkırmızı eder.”

Sultan I. Süleyman’a karşı hâin ve hilekâr olan, yaptığını ancak kanıyla öder. Hatta memleketleri de yerle bir edilir:

“...ve tâ’ife-i Gürci ki bundan esbak nakz-ı ‘ahd idüp hıyânet itmişler idi. Bu defa [9a] anların dâhî üzerlerine ‘asker çeküp dâr u diyârların zîr ü zeber ve âbâd ve hisârlarını hâke berâber kılup ser-i inhizâm encam ve hasâret fercâmlarını tîg-ı intikâm-ı hûn âşâm ile

²⁵⁰ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 68.

²⁵¹ Tevki’î Mehmed Paşa, **Osmanlı Tarihi**, s. 120-121.

hâk u hûn-âlûd ve ecsâm-ı bed-gâm-ı dalâlet-ârâmlarını şimşîr-i ecl peygâm-ı zafer-niyâm ile hemçü kavm-i Âd u Semûd nâbûd kıla.”²⁵²

Sultan I. Selim tarafından Mısır’a atanan Canberd-i Gazâlî Sultan I. Selim’in vefatından sonra isyan eder. Bunun üzerine Sultan I. Süleyman, Mısır üzerine asker gönderir ve Canberd-i Gazâlî’yi öldürerek cezasını verir:

“Asker-i sır-peyker dahî üzerine hücum idüp giderek bir fezâda kazâ gibi ardından irdiler, dönüp mukâbele idem sandı. Hemân gül gibi ol hârı gülşen-i kâr-zârdan irdiler. Merdân-ı kârzâra duymayup anı sındı. “Zalimin cezası ölümün tez olmasıdır.” cezâsına giriştâr idüp bî-emân ser-i bî-sâmânı kesildi. Kelle-i bî-magzında [16a] tâc-dârlık hevesi var idi. Âhır tâc-dâr-ı rimâh oldu. Zirve-i câha irem dirken zîr-i derûn-ı çâha düşdi.”²⁵³

Haremeyn Emanetini Üstlenmesi

Haremeynin emânetini Hudâ

Gördü sen şehriyâra erzânî Hayâlî, k. 16/17.

“Allah, Mekke ve Medine’nin emanetini senin gibi bir padişaha layık gördü.”

Velî sıfatların evlâsı vâliyü’l-Haremeyn

Muhammed ümmetinün şâhı gâzîler hânı Yahya Bey, k. 6/18.

“Elbette ki sıfatların en iyisi ‘vâliyü’l-Haremeyn’dir. (O,) Muhammed ümmetinin padişahı, gazilerin hanıdır.”

Sultan I. Selim, hilafeti ve Haremeyn emanetini Memlûkler’den devralmıştır. Bu emanet, Sultan I. Süleyman’a miras kalır. Şair bu hadisede, Haremeyn emanetinin liyakat gerektirdiğini ve buna da Padişah’ın layık olduğunu ifade eder:

“Pes vaktâ ki, Sultânü’l-berreyen ve’l-bahreyn, hâmi’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn ve ile’l-maşrı kayn-ı ve’l-magribeyn, nâşirü’l-‘adli ve’l-ihsân, bâsütü’l-emni ve’lemân, es-Sultân ibnü’s-sultânü’s-Sultân Süleymân Hân bin es-Sultân Selîm Hân, e‘azza’llâhu ensârehu ve ebbede hilâfete hu hazretinün ...”²⁵⁴

²⁵² Selmân, *Câmi‘u’l-Cevâhir*, s. 8.

²⁵³ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 106.

²⁵⁴ Selmân, *Câmi‘u’l-Cevâhir*, s. 4.

Hükümdarlık Sınırları

Burada, Sultan Süleyman'ın hükmettiği veya etkisinin hissedildiği memleketler anlatılmaktadır. Bazı beyitler genellemelerle dünyaya hükmettiğini ifade ederken bazı beyitler ülke isimleri zikretmiştir.

Sultân-ı şark u garb şehenşâh-ı bahr u ber

Dârâ-yı dehr Şâh Süleymân-ı kâm-rân Bâkî, k. 1/15.

“Doğunun ve batının Sultanı, kara ve deniz padişahı, zamanın Dârâsı bahtiyar Padişah Süleyman’dır.”

Beyitte, Sultan I. Süleyman kara ve denizlerin, doğunun ve batının padişahı olarak görülür. Kronik kaynaklarda da Padişah, bu ünvanla zikredilmektedir:

“Pes vaktâ ki, Sultânü’l-berreyn ve’l-bahreyn, hâmiî’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn ve ile’l-maşrı kaynı ve’l-magribeyn, nâşirü’l-‘adli ve’l-ihsân, bâsîtü’l-emni ve’l-emân, es-Sultân ibnû’s-sultânü’s-Sultân Süleymân Hân bin es-Sultân Selîm Hân, e‘azza’llâhu ensârehu ve ebbede hilafetehu hazretinün ...”²⁵⁵

Rûm u Mısır u Basra vü Bagdâd’a hükmündür revân

Hindi aldın tâlib-i iklîm-i Türkistân mısın Hayâlî, k. 20/14.

“Hükümün Anadolu, Mısır, Basra ve Bağdat’ta geçmektedir. Hindistan’ı aldın, Türkistan memleketini de mi istiyorsun?”

Gehî semendine cevâlângeh oldu kişver-i Çîn

Gehî direfşine ârâmgeh oldu bilâd-ı Freng Hayâlî, k. 7/15.

“Bazen Çin ülkesi, atına savaş meydanı bazen Frenk beldeleri sancağına dinlenme yeri oldu.”

Beyitlerde, Sultan Süleyman'ın Hint ülkesine kadar olan yerleri hükmü altına aldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla o bölgeye kadar olan Anadolu, Mısır, Basra, Bağdat ve Yemen gibi yerlerin zaten hakimidir. Kaynak metnimize göre Sultan,

²⁵⁵ Selmân, *Câmiu’l-Cevâhîr*, s. 4.

Hindistan ve Sudan diyarına kadar zulmün ve küfrün kirini pasını temizlemiş; Yemen’i etkisi altına alıp şerli kimselerin şerrini ortadan kaldırmıştır:

“Ecdâdınun peyk-i vehm ve berîd-i hayâlleri varmadığı diyârdan ednâ peyki bir günde niçe ok getürdi ve anların refât-ı semend-i efkâr u pindârları irmedüğü yirlerin tâcdârları gâşiyenin götürdi. Miskâle-i şemşîr-i kişver-gîri ‘âyîne-i mülk-i Zengbâr’dan jeng-i küfri pâk itdi ve feş-i der-feşi direfş-i devlet-bahş-ı dür-efşânı ki şu‘le-i şem‘-i cem‘-i zaferdûr, kişver-i Sûdân’ı ve sevâd-ı Hindûstân’ı zulem-i zulm-i asâm-ı enâm-ı eyyâmdan tâbnâk itdi; yümn-i tîgi ile diyâr-ı Yemen’i teshîr idüp şerâr-ı şîrârın nâ-bûd u nâ-peydâ itdi.”

256

Sultan Süleyman’ın aciz bir veziri bile Bağdat, Irak, Şam, Halep ve Mısır hâkimi olmuştur. Ayrıca Çin ve Tatar hakimi işlerine dönen bir oğlan, Sultan’ın kapısında miskin ve hizmetkârdır. Kâtibi Seydî ‘Alî Çelebi’nin dediğine göre Çin, Maçîn, Hıtâ ve Hutun’de şimdiye dek kulaklarına ezân sadası girmiş belki memleketlerine İslam daveti ulaşmamışken Yemen devletlerinde nâm-ı Osmâniyân’a hutbe okunmuştur:

“Ol Mahmûd-ı ünâsun kemter Ayâs’ı hâkim-i Bagdâd ve mâlik-i ‘Irâk u ‘Arab ve kemîne hâdimi sultân-ı Mısır ve ednâ mahkûmı hâkim-i Şâm ve Haleb olurdu. ... Hınk-i gerdiş-i gerdûn hıdmetine çârpâr ulak, melik-i Tâtâr mesâlik-i memâlikinde bir konak yumuş oğlanı; melik-i mülk-i deryâ-bâr, hân-ı Çin ü hâkân-ı Tâtâr kapısında miskîn hıdmet-kâr, her biri hıdmetde pûyâ ve mazmûnla gûyâ idi. ... Hattâ Kâtibi Seydî ‘Alî Çelebi ki zümre-i şu‘ârada mezkûr olsa gerekdür; ol bir zemân Hind kapûdânı olup seyyâh-ı Bahr-i Siyâh u Sefîd ve bir zemân seyyâh-ı berr-i Hind ü Sind olup ‘acâ’ib dîde-i ‘Aden ü Yemen ü San‘a vü Sa‘îd Zeberkâ vü Zebîd olmuştur. Anun kavlinde Çin ü Maçîn ve Hıtâ vü Hutun’de şimdiye dek kulaklarına ezân âvâzı girmiş belki memleketlerine da‘vet-i Muhammedî irmiş degül iken Yemen devletlerinde nâm-ı Osmâniyân’a hutbe okınmıştır. İspanya vü Fransese ve Tolun u Nitse kal‘alarının ekserinün burc u bârûları burûc-ı sipihr ile rû-bâ-rû iken gönüllerine sît u sadâ-yı top-ı kal‘a-kûpî tokınmıştır.”²⁵⁷

²⁵⁶ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, c. 1, s. 203-205.

²⁵⁷ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, s. 203-205.

I. Süleyman'ın hükümdarlık sınırlarını derli toplu bir şekilde İspanya ve Ferenduş krallarına gönderdiği name-i hümayunda görmekteyiz:

“Cennet-mekân Sultân Süleymân Hân-ı Gazi hazretleri dergâhından İspanya ve Ferenduş krallarına gönderilen nâme sûretidir.

Hak subhânehu ve te‘âlânın uluvv-i inâyeti ve iki cihân fahrı ulu azîz Peygamberimizin salavâtı’llâhi ‘aleyhi ve selâmu mu‘cizâtı berekâtında (mahall-i tugrâ-yı garrâ) ben ki sultân-ı selâtîn ve burhân-ı havâkîn tâc-baht-ı Husrevân-ı rûy-i zemîn zıllullâhi fi’l-arzîn Mekke’nin ve Medine’nin ve Kuds-i şerîfîn ve İstanbul’un ve Akdeniz’in ve Karadeniz’in ve Rûmili’nin ve Anadolu’nun ve Rûm’un ve Karaman’ın ve Erzurûm’un ve Diyâr-ı bekr’in ve Kürdistân’ın ve Lûristan’ın ve Âzerbâyçân’ın ve ‘Acem’in ve Zü’l-kâdriyye ve Mısır ve Şâm ve külliyyen ‘Arabistân ve Bagdâd ve Basra ve Aden ve Yemen memleketinin ve Tatar ve Deşt-i Kıpçak ve Magrib-zemîn’in ve Eflâk ve Bogdân ve Budun tahtının ve Erdel vilâyetinin ve ana tâbi‘ olan yerlerin ve dahî kılıcımızla alınmış nice memleketlerin pâdişâhı ve sultânı Sultân Süleymân Şâh bin Sultân Selîm Şâh bin Sultân Bâyezîd Hân’ım.”²⁵⁸

Padişah Meclisi

Bu başlık altında yer verdiğimiz beyitlerde Sultan I. Süleyman'ın saray meclisindeki usule dair davet, kimlerin davet edildiği, nelerin nasıl ikram edildiği, saçı, musiki, şiir ve okunan eserler gibi bazı unsurlara rastlarız. Beyitlerin içeriğine bakıldığında, padişahın özel davetiyle katılımın sağlandığı ve padişahın da bizzat katıldığı anlaşılır.

Kurulmuş idi felek hargehinde sohbet-i hâs

Nücûm nukl ü şafak anda bâde-i gül-reng

Hayâlî, k. 7/5.

“Orada yıldızların meze, şafağın gül renkli şarap olduğu felek otağında seçkinler sohbeti kurulmuştu.”

Dâ’ire alup ele Zühreyle bezm-i şâhda

Sâz u söz ile eder bu matla‘ı ezber güneş

²⁵⁸ Yusuf Alperen Aydın, “XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları”, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 67.

Bahr-i hüsnünde dişün lûlû ruhun enver güneş

Olmuş iy meh lücce-i deryâda dür-perver güneş Aşkî, k. 20/20-21.

“Güneş, padişahın meclisinde Zühre ile birlikte eline tef alıp saz ve sözle şu matlaı tekrarlar durur: ‘Ey ay (yüzlü Sultan)! Güzelliğinin denizinde dişlerin inci, yanağın da parlak güneşten farksız; tıpkı güneşin etkisiyle engin denizde parlak incilerin oluşması gibi... ’”

Her varak bir nüktedir gülşende fehm et olalı

Mahzen-i Esrâr gonca Matla-ı Envâr gül Hayâlî, k. 12/6.

“Gonca Mahzen-i Esrar, gül de Matla-ı Envâr olduğundan beri, gül bahçesinde her yaprağın ince bir anlam olduğunu kavra.”

Mantıku’t-tayr u Bahâristân-ı Câmî okıyup

Bülbül-i gülzâr ile bezm ehli oldı hem-nişîn Yahya Bey, k. 13/4.

“Mantıku’t-Tayr ve Bahâristân-ı Câmî okuyarak gülbahçesinin bülbülüyle meclis ehli birlikte oturdular.”

Mescid-i Aksâya benzer zât-ı pâk-i pâdişâh

İki yanında solaklar nûrdan iki menâr Yahya Bey, k. 11/14.

“Padişahın temiz zatı Mescid-i Aksa’ya benzer, iki yanındaki solaklar nurdan iki minaredir.”

Beyitlerde Sultan I. Süleyman’ın meclisinde yapılan usule ait ikram, saç, musiki, şiir, Mahzen-i Esrar, Mantıku’t-tayr ve Bahâristân-ı Câmî gibi bazı eserlerin okunması ve iki yanında solakların bulunması gibi bazı örnek unsurlar verilmiştir. Beyitlere bakıldığında padişahın özel davetiyle katılımın sağlandığı ve padişahın da bizzat katıldığı meclise ait olduğu anlaşılır. Bu konuda bkz. s. 38-41.

Divan Toplantısı

Şeb ki meh geçdi felek tahtına sultân-şekil

Oldı her kevkeb-i rahşân ana a’yân-şekil Hayâlî, k. 8/1.

“Ayın Sultan gibi felek tahtına geçtiği akşam, bütün parlak yıldızlar da ona divan üyeleri gibi oldu.”

Hayâlî'nin beytinde ay, padişah; yıldızlar ise divan üyeleri olmuştur. Sultan II. Mehmed'den sonra padişahların yerine divana sadrazamlar başkanlık etmişlerdir. Padişahların katıldıkları divan, 'ayak divanı'dır. Bu ise padişahın mühim kabul ettikleri, yolsuzluk şüphesi hissettikleri, askerin isyanı ve halkın şikâyeti durumlarında yapılırdı. Bu divan şekli beyitte ifade edildiği gibi padişah etrafına vazife derecesine göre dizilmek şeklinde olur ve padişah dışında kimse oturmazdı:

“Pek mühim ve mustacel veya fevkalade ahval dolayısıyla bizzât padişahın huzuruyla kurulan divana ‘ayak divanı’ denilirdi; bu divanın akdi muharebe sahasında olup da padişah bulunmazsa o zaman divana vezir-i âzam ve serdâr-ı ekrem riyâset ederdi. Divânda padişaktan başkası oturmayıp hepsi onun huzurunda ayakta durarak işin derhal bir karara bağlanması icap ettiğinden dolayı bu divana ‘ayak divanı’ denilmiştir.”²⁵⁹

Divan Kâtibi ve Defterdar

Afitâbın zer devâtıyla gelirsın her seher

Ey Utarid dergehinde kâtib-i dîvan mısın Hayâlî, k. 20/8.

“Her seher vakti güneşin altın divitiyle gelirsın. Ey Utarit! Onun sarayında divan kâtibi misin?”

Şâha ‘arz etmege mülk-i çemenin mahsûlün

Elde evrâk tutar güller olup defterdâr Hayâlî, k. 2/9.

“Güller, padişaha çemen ülkesinin hadiselerini arz etmek için defterdar olmuş, ellerinde evrak tutar.”

Şiir, padişahın katıldığı divan toplantılarına gönderme yapar, divanın oturma düzeni içerisinde padişahı ay’a divan üyelerini de yıldızlara benzetir. Utarit’i güneşin altın divitiyle gelen divan kâtibine, bahçedeki gülleri padişaha evrak tutan defterdara benzetir. Sarayda gülün varlığı, bâb-ı hümayunda defterdarın varlığına işaretir:

“Büyük küçük devlet işlerini görmek için devlet merkezinde birinci derecede birer daireleri bulunması tabii olduğundan diğer İslam devletlerinde görüldüğü gibi Osmanlılarda da ‘divân-ı humâyûn’ ismiyle bütün devlet işlerinde birinci derecede mesul merci olmak

²⁵⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Saray Teşkilatı**, s. 225.

üzere bir büyük divan vardı. ... Divanda görülen idârî örfî işleri vezir-i âzam, arazî işlerini nişâncı, şer'î ve hukûkî işleri kazaskerler ve malî işleri de defterdarlar görürlerdi.”²⁶⁰

Divan toplantıları önce her gün daha sonra da hafta da dört güne indirilir. Divanda alınan kararlar bazı görevlilerce padişaha arz edilir:

“...hergün toplanmakta olup haftada dört gün vezirlerle kazaskerler ve defterdarların arz odasında padişahın huzuruna kabul edilip işleri hakkında maruzatta bulunmalarına müsaade edilmişti. Daha sonraları divan içtimaları haftada dört güne inmiş ve bunların iki günü de arz günü olarak kabul edilmiştir.”²⁶¹

Saraya İhtiyaçların Arz Edilmesi

Ka‘be-yi hâcatdır dergâh-ı şâh-ı Cem Cenâb

Sen Hayâlî vasf ile ol Ka‘be’de Hassân mısın Hayâlî, k. 20/20.

“*Cem mertebeli Sultan Süleyman’ın sarayı, ihtiyaçların arz edildiği Kâbe’dir.*

Hayali, sen bunları anlatmakla Kâbe’de Hassan mısın?”

Beyitte, muhtaç insanların sarayda ihtiyaçlarını arz edebildiklerine değinilmiştir. Gerek şikâyetler gerekse ihtiyaçlar hangi divan üyesini ilgilendiriyorsa yukarıda belirttiğimiz gibi işler görev taksimatına göre yerine getirilmektedir:

“Divan, hangi din ve millete mensup olursa olsun ve hangi sınıf tabakadan bulunursa bulunsun, kadın erkek herkese açıktı. İdarî, siyasî ve örfî işler re’sen ve diğerleri bir lüzum ve müracaat üzerine veya itiraza mebni temyiz suretiyle tetkik edilirdi.”²⁶²

Sultan I. Süleyman devrini görmüş olan Cantacas, “*Petit traicte’de Toriğine des Turcqz*” adlı eserinde şiirin işaret ettiği uygulamayı dile getirmiştir:

“Orta Kapı’dan girilince, öncekinden daha küçük bir meydanla karşılaşılır; ...Dilekçe ve davaları yüzünden divana çıkmak isteyenler solda ahırların bulunduğu tarafta ayakta beklerlerdi... Uçta vezîrlerin toplandıkları bir küçük oda vardır; buraya gitmek için nöbet bekleyen kapıcıların önünden geçmek gerekir; ... vezîrler bu küçük odada divan kurup işleri görürler. Bu odanın yakınında yazıcıların (katiplerin) ve daha ötede de padişahın

²⁶⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 1-2.

²⁶¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 3.

²⁶² Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 13.

fermanlarını imzalayan memurun (nişancı'nın) odaları vardır. ... Defterdarlarla yazıcıların bulundukları yer buranın ucundaki büyük divanhanedir (Hazine Dairesi'dir)' [Spandugino 1896: 100, 136-137].”²⁶³

1.3.3. Dönemindeki Olaylar

Dönemindeki olaylar içerisinde, şehzâdelerin vilayetlere gönderilmesi, doğu ve batı savaşları ve fetihleri; fitneyle mücadelesi yer almaktadır.

Şehzâde Selim ve Şehzâde Mehmed'in Sancağa Gönderilişi

İki servi revân itdi yine gülzâr-ı ‘Osmânî

Sa‘âdet gülşeninün her biri bir verd-i handânı Hayâlî, k. 22/1.

“Osmanlı'nın gül bahçesi yine iki servi gönderdi. Her biri mutluluk bahçesinin gülen bir gülü(dür).”

Yıkılmış gönli ma‘mûr oldu Magnîsâ-yı mehcûrun

Karaman tahtının şimdi oturdu yerine cânı Hayâlî, k. 22/2.

“Gurbete düşmüş Manisa'nın yıkık gönlü yapıldı. Karaman tahtının canı şimdi yerine oturdu (gönlü rahatladı).”

Beyitlerde Şehzâde Selim ve Şehzâde Mehmed'in Sultan I. Süleyman tarafından sancağa gönderilişlerine işaret edilmiştir. Lütfî Paşa, Padişah'ın bu atamalarını şu ifadeleriyle anlatır:

“Ve bu yılda oğlu Sultân Mehmed'le Sultân Selîm'i sancağa çıkarup Magnisa[yı] Sultân Mehmed'e ve Kirman'ı Sultân Selîm'e virüp gönderdi.”²⁶⁴

Şehzâde Selim'in Manisa'da oluşuyla ilgili bilgiye *Câmi'ü'l-Cevâhir*'de Sultan I. Süleyman'ın Tebriz Seferi istikametinde şehzâdelerin kendi devlet erkânlarıyla birlikte Padişah'ı karşılamalarını anlattığı bölümde rastlamaktayız.

²⁶³ Akdeniz, *Divan Yapıları ve Arz Odası*, s. 211.

²⁶⁴ Lütfî Paşa, *Tevâri-i Âl-i Osmân*, s. 297.

“Ya‘nî vâlî-i vâlâ-yı livâ-yı Manisa ve âlâ-yı semerât-ı ravza-i ‘ulyâ şehzâde-i a‘zam mahdûm-ı mufahham Sultân Selîm bin Sultân Süleymân Hân...”²⁶⁵

Fitne ile Mücadelesi/Doğu Seferleri

Fitne konusu daha önceki padişahlarda olduğu gibi Sultan I. Süleyman’da da dile getirilir. Bunlardan biri, Doğuda peyda olan Safevîlerin başını çektiği fitnedir. Beyitlerde tafsilata girilmez sadece fitnenin varlığından ve ona karşı Padişah’ın adalet dergâhını korumasından bahsedilir.

Revâfızla havâric mün‘adim oldı zamânunda

Çekelden şark u garba Zülfikâr-ı Şâh-ı Merdânı Hayâlî, k. 22/13.

“Yiğitler Şahı, Zülfikâr’ını doğuya ve batıya çekti çekeli kendi zamanında Rafizilerle Hariciler, yok oldu.”

Menzil-i zendeka vü mecma‘-ı ilhâd olalı

Sarsar-ı kahrın ile hıttâ-i Îrân vîrân Bâkî, k. 2/30.

“Zındıkların menzili ve dinsizlerin toplanma yeri olduğundan beri kahrının kasırgasıyla İran diyarı virandır.”

Sultan Süleyman’ın Doğu seferlerinin sebebi, fitne ve inkâr olarak görülmektedir. Özellikle Bakî’nin beyti bunu daha çarpıcı vurgular. Zira daha önceden harabe olmayan İran diyarı zındıkların ve dinsizlerin toplanma yeri olduktan sonra Sultan Süleyman’ın kahrına maruz kalmıştır.

Selman Bursevî’nin *Câmi‘ü’l-Cevâhir*’inde fitnenin tafsilatını görebiliriz. Metne göre Tahmasb ehli olanlar camileri vs. ibadet yerlerini tahrip eder, Ehl-i sünnet olanlara inançlarını yaşamak konusunda zorluk çıkarır ve Şeriat-i Muhammedîye’ye uymazlar. Alıntıladığımız metinde Sultan I. Süleyman’ın doğu seferlerinden birine çıkma gerekçesi olarak İran Şahı Tahmasb’ın şerî‘at-ı şerîfe-i Nebviyye ve Ehl-i sünnet ve’l-cemaat üzere olanları ibadet ve taatlerinden men ettiği ifade edilmekte, dolayısıyla “Sünnî” anlayışı ile hareket edilmektedir:

²⁶⁵ Selmân, *Câmi‘u’l-Cevâhir*, s. 33.

“... cânib-i maşrıkda ser-hayl-i tâcdârân-ı zâviye-i ilhâd ü fesâd [7a] ve mudill-ı cumhûr-ı müfsidîn-i dalâlet-i mu’tâd Tahmâsb-ı ehl-i ‘inâd hevâsına mutâba‘at iden merede-i şeytân ve zümre-i tâgıyân ile dâr-ı İslâm’da temekkûn idüp şerî‘at-ı şerîfe-i Nebeviyye üzere evâmîr-i ilâhiyye’ye imtisâl ve sünnet-i seniyye-i Mustafaviyye üzere ibâdât-ı Sübhâniyye’ye iştigâl iden sülehâyı tâ‘atullahdan men‘ itdüğinden gayrı musahhih-i müşkilât-ı şer‘-i şerîf-i Muhammedî ve muvazzih-ı mu‘âdilât-ı dîn-i münîf-i Ahmedî ‘âlem-i ashâb-ı ehli’s-sünneti vel-cemâ‘a ve mu‘lim-i evlâ tarîki’l-ibâdet-i ve’t-tâ‘a, muktedâ-i ‘âlem ve reh-nümâ-i efham, İmâm-ı A‘zamî’l-Hanefî ‘ala’llâhi derecâtehû fi mak‘ad-ı sıdkın, ‘inde melikin muktedirin hazretinün ve ana mutâba‘at idüp dîn bâbında mücâhede-i belîga iden e’imme ce‘ale’llâhu mesvâhumü’l-cenne hazretleri [7b] ictihâdları ile Kitâb ü Sünnet ve icmâ‘-ı ümmetden istinbât idüp tarîk-i Hüdâ üzere te’lif itdükleri kütüb-i şer‘iyye-i mer’iyyeyi cebr ile ihrâk idüp...”²⁶⁶

Lütfî Paşa da aynı şekilde Doğu’daki fitneye değinir. Şah Tahmasb’ın başını çektiği fitne ordusu, Gürcistan’dan gelen haracı haber alınca Tebriz’den binlerce askeriyle yola çıkarak Osmanlı topraklarının hudut sınırı olan Erciş’e, Râhatü’l-cevze’ye oradan da Ahlat Kalesi’ne varır ve hayli müddet muhsaradan sonra teslim alır, yakıp yıkarak Tebriz’e geri döner. Erzurum Beglerbeyi’ne haber verilmesi üzerine sefer düzenlenir. Bu olay da Safevîlerin çıkardığı fesat hareketlerinden biri olarak anılır:

“Tahmasb-ı Şah-ı bed-râh Gürci’den gelen harâcın ve beglerinin alındığını işidicek nice bin leşker ile Tebriz’den göçüp şâh-ı Rum Sultân Süleymân memleketinin serhaddine Erciş’e gelüp ve andan göçüp Râhatü’l-cevze (7) gelüp ve andan varup Ahlat nâm Kal’a’ya üşüp ve lağımlar urup ve mancınıklar kurup hayli zemân muhâsara idüp [451] içinde olanlar zahîresüz zebûn olup hısârı sulhla virüp Tahmas dahî Ahlat hısârın yakup andan girü Erciş’e göçüp ve anı dahî hısâr idüp oturdu. Ve Erzurum Beglerbegisi üzerine oğlunu salup nice sultânla ve nice bin leşker ile gönderüp anlar dahî gelüp Erzurum kurbunda pusuya girüp birkaç kimesneyi leşkerinden ifrâz idüp ilerüye sıgırtmacı (1) sûretinde gönderüp Erzurum

²⁶⁶ Selmân, *Câmi‘u’l-Cevâhir*, s. 7.

Beglerbegisine dahî haber virdiler ki Erzurum kurbunda olan ehl-i İslâm köylerine kızılbaşın yağmacısı geldi, aslı nedir bilmeziz. ...”²⁶⁷

Kış Mevsiminde Sefere Çıkılması

Bu sefer gerçi şitâ faslında âfetdür bize

‘Asker-i İslâm ile ammâ ki râhatdür bize

Hazret-i Pâşâ ile gitmek sa‘âdetdür bize

El-vedâ‘ olsun ki terk-i mülk-i Osmân eyledük Aşkî, k. 69/III.

“Bu sefer, gerçi kış mevsiminde bizim için afetten farksızdır ama İslam askeriyle olunca rahattır. Hele Pâşâ Hazretleriyle gitmek bizim için büyük mutluluktur. Elveda olsun, Osmanlı ülkesinden ayrıldık.”

Aşkî, kış vaktinde sefere çıktıklarını, bunun ne kadar zor olduğunu ama İslam askerleriyle olursa rahat olacağını ifade etmiştir. Aşağıda Matrakçı Nasuh’un *Süleymannnâmesinden* yaptığımız alıntıda, kış şartlarına rağmen Kızılbaşlarla mücadele edildiğini anlatmaktadır:

“Bunların bu asl fikr-i fâsid ve tedbîr-i kâsidlerin ve cür’et-i ikdâmların tâlî-i şerefvecinde tâbân ve sitâre-i bülendî-sa‘âdet burcında rahşân olan emirü’l-ümerâi’l-kirâm Van Beylerbeyisi Sikender Pâşâ-yı şîr-ikdâm istimâ‘ idüp ol bed-fi‘âller cem‘ olup memlekete zarâr u gezend irişdürmedin müdâfa‘aların kasd idüp “Evvelen er-refik summe’t-tarîk ve’d-delîl ba‘de’s-sebîl” diyü mezkûr Mahmûdî Beyi Hasan Bey ve şecâ‘at ü şehâmet ile ma‘rûf Ahtamar Sancagı Beyi Mustafa Bey ve Şehr-i Van Beyi Süleymân Bey ve yeniçerilere baş ve bug olan Atçı Âli yüz yigirmi altı nefer yeniçeri ve üç yüz yetmiş gönüllü ve iki yüz elli azeb ve hisâr eri ve iki yüz kırk atlu tüfenkçiler ile “El-fursat temerra ke’s-sehâb” iktizâsınca eyyâm-ı fursat ve hengâm-ı ruhsatda ol dâyre-i pergâr gibi bî-ser ve hâne-i felek-devvâr gibi bî-der olup duran düşmen üzerine şiddet-i şitâ ve savlet-i hevâda sihâm-ı kadr ü kazâyâ sine-i [120a] pür-sekînesin siper idüp yürüdi.”²⁶⁸

Sultan Süleyman’ın Tebriz Seferine Katılması

Gâzîler cân oynadı şemşîr-i hûn-rîz üstüne

²⁶⁷ Lütî Paşa, *Tevâri-i Âl-i Osmân*, s. 309.

²⁶⁸ Matrakçı Nasuh, *Süleyman-nâme*, s. 29.

Düşdiler pervâne-diller âteş-i tîz üstine

Kondu otag-ı humâyun şehir-i Tebrîz üstine

Hamdülillâh aldı şâh-ı Rûm Hakan illerin Aşkî, k. 66/II.

“Gaziler, canlarını feda etmeye hazır bir şekilde, kanlar döken kılıçların üstüne yürüdüler. (O) pervane gönüllüler, harlı ateşlere düştüler. Saltanat otağı Tebriz şehri üzerine kondu. Allah’a hamdolsun ki Anadolu’nun Padişah’ı, hakan yurtlarını aldı.”

Aşkî, Sultan I. Süleyman’ın Tebriz üzerine sefere çıkışını ve Tebriz üstüne otağ-ı hümayununu kuruluşunu anlatır. Aşağıda Tebriz’e sefer emrini ve azimetini görürüz:

“Pes ol gice bedr-i münîr burc-ı hilâfet-i pâdişâh-ı Utârid-menzilet Hazret-i makarr-ı münîf-i asmân-ı rütbet ve makâm-ı latîf-i sidre-i mertebesinde ahşamlayup seher ki dokuz yüz elli biş Saferi’nin on dokuzunda perşembe gün sâ’at-ı şerif-i âfitâb-ı hulûl idüp devlet ve sa’âdetle ber-niyyet-i gazâ ve i’lâ-yı dîn-i Mustafa mütevekkilen ale’l-müste’ân ‘azm-i Tebrîz ü Van buyurdu.”²⁶⁹

Safevî Topraklarının Harap Edilmesi

Âkıbet pâ-yi taht-ı saltanatı

Mezhebi gibi bî-sebât oldu Aşkî, Muk. 23/2.

“Sonunda (Kızılbaşın) saltanatının payitahtı da mezhebi gibi yerinden oynadı.”

İrişdi sarsar-ı kahrı vilâyet-i şarka

Tozutdu ‘ayn-ı ‘adûya Kum ile Kâşânı Yahya Bey, k. 6/32.

“Kahrının kasırgası şark vilayetine erişti; düşmanın gözüne Kum ile Kâşân’ı tozuttu.”

Yahya Bey, Şark illerinin harap edilmesinden, Kum, Keşan gibi illerinin ele geçirilmesinden bahsetmektedir. Aşağıdaki metinde Şark’ın harap edilmesini, özellikle Kum ve Keşan illerinin zikredildiğini de görürüz:

²⁶⁹ Selmân, **Câmi‘u’l-Cevâhir**, s. 25.

“el-Kıssa: Elkas Mîrzâ ki be fermân-ı şâh-ı cihân Şîrâz ve Hemedân ve Kum, Keşan semtlerini nehb ü gâret ve tahrîb ü hasâret itmek için livâ-yı zerrîn-ser ve zafer-rehber-i pâdişâhî ve şimşîr-i ejder peyker ü ziyâ güster-i şehinşâhî birle revâne olmuş idi. Pes be inâyetü’l-meliki’l-müte‘âl ve be yümn-i himmet-i zıllullahi lâyezâl her kılâ‘ ve nevâhî ki, tasâ‘ud eyledi. Cebren ve kahren gâret ve her bilâd-ı dalâlet âbâdi ki teveccüh eyledi darben ve zecren târâc ve hasâret eyledi.”²⁷⁰

Ayrıca yukarıdaki beyitlerde İran üzerine yapılan seferlerde İran topraklarının viran ve harabe haline getirildiğine işaret edilmiştir. Bu ifadelere mesnet olacak bilgiye Hoca Mehmed Efendi’ye ait aşağıdaki satırlarda rastlamaktayız:

“...evvelâ şâh-ı şeyâtîn-penâhun sarâyı nâmına olan nekbet-hânesin ve oğlunun envâ‘-ı zîb ü zînet ile müzeyyen olmuş kâşânesin ve hânlar ve sultânlarınun medâr-ı nekbet olan dârların dest-i kahr ile yakup yıkup âlî binâların pest ve tâk u revâkların şikest idüp taşı taş üstinde komayup ol güzîde-i bilâd-ı İran’ı bir anda vîrân ve her taraftan dört ve beş günlük yola varınca etrâfında olan köy ve kenti bûm-ı şûma âşiyân etdiler.”²⁷¹

Bağdat’ın Fethi, İmam-ı Azam Türbesinin İmarı

Minnet Allâha ki feth eyleyüben Bağdâdı

Evliyâ burcına hükm eyledi şâh-ı Haremeyn Yahya Bey, Tar. 46/1.

“Allah’a şükür ki Bağdat’ı fethederek Haremeyn Padişahı, veliler burcuna hükmeyledi.”

Sûr içinde yapılup kabr-i İmâm-ı A‘zam

Kıldı dil gülşenini feth-i fütûhât ile zeyn Yahya Bey, Tar. 46/2.

“İmam-ı Azam’ın kabri sur içinde yapılarak gönül bahçesini fetihlerin (en güzel) fethiyle süsledi.”

‘Ayndan kat’-ı nazar a‘zam olupdur târîh

Yapdı bu menzili ihsân ile şâh-ı Haremeyn [941/1534] Yahya Bey, Tar. 46/3.

²⁷⁰ Selmân, **Câmi‘u’l-Cevâhir**, s.72.

²⁷¹ Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcü’t-Tevârîh**, s. 258. Şark’a 960/1552 yılına rastlayan seferinde gerçekleştirdiği fetihler ve yağmalar hakkında bkz. Lütî Paşa, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 310-312. Ayrıca bkz. Hoca Mehmed Efendi, **a.g.e.**, s. 260.

“‘Haremeyn Padişahı bu mekânı ihsan ile yapmış, ‘ayndan kat’-ı nazar a ‘zam’ buna tarih olmuştur.”

Sultan I. Süleyman, Serasker ve Sadrazam İbrahim Paşa’nın komutasında Bağdat’ın fethini gerçekleştirdikten sonra yine Paşa’nın gayretleriyle İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin kabri-i şerifini tespit ve daha sonra imar ettirmiştir. Hatta türbeyi de içine alacak şekilde bir kale yaptırmıştır.

Peçevî, “Feth-i Kala-yı Bagdâd-ı Behişt-(11) Âbâd” başlığı altına Bağdat’ın fethini ve İmam Azam türbesinin inşasını anlatır. Bağdat’ın fethinden önce Tahmasb’ın Bağdat Valisi Tekelü Mehmed Hân, bizzat Sultan Süleyman’dan aman dilemiş ve Bağdat’ın fethi için davet etmiştir. Bağdat mukimleri de bizzat Osmanlı ordusunun gelişini beklemiş ve herhangi bir mücadeleye girişmeden şehri teslim etmişlerdir:

“Şâh-ı gümrâh tarâfından Bagdâd’a vâlî olan Tekelü Mehmed Hân nâm-ı bedgümân (12) cânib-i pâdişâhîden amân tâleb idüp bir kaç gün mukaddem mektûbiyle âdemîsi gelüp (13) velîkin kendüsünün havfı kemâlinde olmagla cemî’an mukaddem ehl-i ‘ayâlî ve esbâb-ı ittifâkı (14) içerüden içerüye kaçurmuş idi ve cemî’an ehl-i Bagdâd dahî kezâlik hemân (15) sadece ceng alanı alıkoymuşlar. Esbâb alıkoymuşlar. Cümlesi hâzır ve muheyâ [65/A] (01) ‘asker-i İslâmın gelmesine göz kulak tutup beklemede bir tarâfıdan mu’tâd üzre (02) ‘asker-i İslâm ve sa’âdetlü pâdişâh-ı ‘âlem-penâh dahî devlet [u] ikbâl ile göçölüp Bagdâd-ı (03) behişt-âbâd’a nüzûl olındı. Ve hem ol gun miftahların sa’âdetli pâdişâha götür (04)-diler. Ve içinde olan Kızılbaşlar tagılup gitdiler. Kal’a-yı Bagdâd ki nice pâdişâhlar (05) anun sevdâsıyla bî-ser olmuşlardır. Ol tahassürle râh-ı ‘ademe kadem bırakmışlardır. Bilâ (06) ceng [u] cidâl suhûletle mazbût-ı şâh-ı ‘âlî-himem oldu.”²⁷²

Bağdat’ın fethinden sonra Sultan I. Süleyman, şehri teşrif eder, Serdâr-ı ekrem İbrâhîm Paşa’ya hediyelerini verir, ardından diğer vezirler ve emirler de Sultan’ın eteğini öperler ve onlara da hediyeleri verilir. Bu merasimden sonra Sultan Süleyman ve maiyetindekiler İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin kabrini ziyaret ettiler ve

²⁷² Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (46^b-80^a)**, s. 136-138.

türbesinin ve camiinin yapımına karar verdiler. Oradaki fukara ve miskinlere bolca sadaka dağıttılar:

“Ba‘dehû dîvân-ı pâdişâhî (07) olup evvelâ Vezîr-i a‘zam Serdâr-ı ekrem İbrâhîm Paşa dest-bûs-ı (08) pâdişâhî mubâhî oldukda miyânına bir murassa‘ hançer ve başına bir murassa‘ sorguç (09) ve arkasına bir hil‘at-i fâhire giydürilmekle cümleden mümtâz ve serfirâz olındı. Ba‘de (10) sâ‘ir vüzerâ-yi ‘izâm ve ümerâ-yı zî-şân dest-bûs-ı şehriyârî ile mesrûr (11) olduklarında her birinün ‘alâ kaderi merâtîb hâtırları tasyîb olunup hil‘at-i (12) fahire-yi pâdişâhîyle i‘zâz u ikrâm olındılar. Ba‘de İmâm-ı A‘zâm hazretlerinün (13) merkâd-ı envârları ziyâret olındı. Ve üzerlerine türbe-i şerîf ve câmi‘-i (14) şerîf kifâyet mikdârı evkât ve ‘imâret ve fukarâ geldükçe oturacak (15) hücerât ve bir kal‘a-yı metîne dahî yapıpup kifâyet mikdârları top ve barut [65/B] (01) ve dizdâr-ı mustahfazân ta‘yîn olındı.”²⁷³

Avrupa Ülkelerine Seferler

Bu kısım için tespit edilen beyitler, Avrupa seferlerinin mevsimi, nereye yapıldığı ve savaş esnasında görülen olaylar hakkında bilgiler vermektedir.

Şarka çıkar ziyâsı kıyâmet degül midür

Togsa diyâr-ı garbda hûrşîd-vâr feth Aşkî, k. 19/4.

“Garp diyarında fetih güneş gibi doğsa ışığı şarka kadar ulaşır; (bu durum) kıyamet değil midir?”

Aşkiyâ hûn-ı ‘adû idüp cihânı lâle-reng

Tîg-ı İslâmun tufeyli olısar mülk-i Fireng

Vaktidür kim gâzîler eyleye küffâr ile ceng

Dostlar evvel bahâr irdi sefer eyyâmıdur Aşkî, k. 61/VII.

“Ey Aşkî! Düşman kanı, dünyayı gelincik gibi kıpkırmızı edecek ve Frenk mülkü İslam kılıcına tabi olacak. Zamanıdır, gaziler kâfirlerle cenk etsin. Dostlar! İlkbahar geldi, sefer vaktidir.”

²⁷³ Peçevî İbrahim, **a.g.e.**, s. 136-138.

Sefere kış mevsiminde çıkmak, o günün şartlarında neredeyse mümkün değildir. Bundan dolayı sefere çıkma vakti bahar mevsimidir. Eğer sefere çıkılmışsa ve ardı ardına yapılan seferler neticesinde mevsim kış mevsimine denk gelmişse tekrar uygun mevsim beklenir. Bunun bir örneği Sultan I. Süleyman'ın Macaristan seferidir. Bu seferde birçok kale fethetmiş, Belgrad Kalesi'nin fethinden sonra ise Budin'e yönelmiştir. Fakat mevsim kışa tesadüf ettiğinden sefer tehir edilmiştir:

“Ala-haddihî her biriyiyle müşâvere ve mükâleme olıncak ittifâk ile “Ol emr-i hafîrûn bu def’a te’hîre konulup Budin cânibi arâzî-i ba’idedür. Kış zamânı karîb olmışdur, tarîka-i hurûcundan meşakkat ü şiddet çekilür.” didikleri ecilden Pâdişâh-ı âlem-penâhun [33b] cibillet-i hoş-nihâdındaki âb ü kil-i insâfile muhammerdir. Zikrolunan ömr-i ma’kûlleri makbûl olup ol niyyet-i hayrı vakt-i merhûnuna koyup bir sâl-i ferhunde fâle dahî te’hîr eyledi.”²⁷⁴

Kemal Paşazâde, Sultan I. Süleyman'ın Avrupa ülkelerine yaptığı savaşları genel ifadelerle, kahramanlık ve fedakarlık dolu övgülerle anlatır. Aşkî'nin bazı beyitlerinde geçen kış vaktinde sefere çıkma olayı da Kemal Paşazâde'nin satırlarında karşımıza çıkar. Metinde, Leh ü Çeh, Rus u Üngürsûs'a Tunayı Diyâr-ı Rus gibi gidilen yerler hakkında da bilgiler yer almaktadır:

“Nefîr-i sûr-ı safîr-i cihâdı çaldırıp livâ-i cihân-küşâ-yı gazâyı kadirup hayl-i seyl-fertâra süvâr oldılar ve ırag u yakîn dimediler, Leh ü Çeh, Rus u Üngürsûs'a akın saldılar. Yazılarda terk ü tâz iden tâzî-süvâr Türklerin kızıl börtüklerinden sahrâ-yı hürrem-fezâ-yı gazâ başdan başa lâle-zâr oldu. Ser-tîz ü hûn-rîz nîzelerin ucundagi gül-gûn bayraklardan gülşen-i kişver-i düşmen külhân-ı pür-âzer gibi od şu'leleriyle toldı. ... Hayl-i bâd-pâyile cûy-bâr-ı Tunayı döne döne geçüp kırâl-ı bed-fi'alin diyârına seyl-vâr akdılar yürüdiler. Seylâb-ı ‘azâbile dâru’l-küfri harâb ü nâr-ı kahrile yakdılar yürüdiler. ... Diyâr-ı Rus’a dahî ki her kenârı pür-nigârî beytü’l-arûs gibi ârâste ve pür-hâste idi, hayl-i cerrâr seyl-vâr akdılar vardılar, yollarına gelen gul-sîret tâgîlerle savaşıp tonmuş dereler geçüp karlu taglar aşup her günci pür-genc-i künc vilâyete el kardılar.”²⁷⁵

Fetihlerde Top Kullanılması

²⁷⁴ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 128-129.

²⁷⁵ Kemal Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 49-50.

Top-ı fethun göge gün gibi agupdur şâhâ

Yed-i kudret sunalı destüne çevgân-ı gazâ Aşkî, k.17/2.

“Ey padişah! Kudret eli gaza çevgenini senin eline uzattığından beri, fethinin topu göğre güneş gibi yükselmektedir.”

Beyitte Sultan I. Süleyman’ın fetih topunun göğre güneş gibi yükselmekte olduğu ifade edilmektedir. Bu hem fetihlerde top kullanıldığını hem de fetihlerin güneş gibi her yanı kapladığını hem de şanın her tarafa yayıldığını gösterir. Macaristan’a yol üzerinde fetihler gerçekleştirerek ilerleyen ordu, Böğürdelen Kalesi’nin fethinde top kullanır, sonra yalın kılıç kaleye girer:

“Burûc-ı hisârda duran küffâr sehâb-ı azâb idi ki müslimânlar üzerine emtâr-ı top u tûfengi bir vechile yagdırdı ki zemîn ü zamân âvâze-i ra’d ile doldı. Cüyûş-ı mücâhidîn vardıkca deryâ [28a] gibi hurûş idüp üzerlerine kazâ-yı âsumânî gibi hücum iderler idi. Benân-ı tûfekleri bir fiske ile âdem öldürüp dest-i toplanı bir mustile dîvâr yıkardı. Beyza-i darb-zen-i saff-şiken ile der ü dîvârların delük delük kefgîre döndürüp betârik-i havârik-ı top ile kullelerin kafes gibi göz göz eylediler. Gâzîler derûn-ı hisâra fevce bulup fi’l-hâl âteş gibi içine düşdiler.”²⁷⁶

Lütfi Paşa’nın ifadesiyle İspanya, Alaman ve Nemçe kâfirleri ittifak edip Türkleri ortadan kaldırma planı yapınca²⁷⁷ Sultan Süleyman yanına oğlu Bayezid’i alıp Belgrad’a doğru yola çıkmıştır. Yol üzerindeki Ösek Kalesi’ni alma vazifesini Rumeli Beylerbeyi’ne verir. Beraberinde birçok mühimmat verir, bunların arasında toplar da vardır:

“Ve Sultân Süleymân dahî Rum-ili beglerbegisine vâfir toplar virüp emr itdi kim varup ol Hisâr’ı her ne tarîkla mümkün ise alıgôr. Ol dahî fi’l-hâl emre imtisâl idüp Rum-ili ‘askerleriyle çekdürüp varup hisâr hisâr mukabelesinde toplar kurdurup hayli zemân ol hisârı döğdi.”²⁷⁸

Batı Ülkelerinden Fetihler

²⁷⁶ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 121-122.

²⁷⁷ Plan hakkında bkz. Lütfi Paşa, *Tevâri-i Âl-i Osmân*, s. 255.

²⁷⁸ Lütfi Paşa, *a.g.e.*, s. 297.

Macar ve Avusturya Toprakları

Tîgunla oldu ey şeh-i kişver-güşâ bu gün

İklîm-i Üngürüs ile mülk-i Çesar feth Aşkî, k.19/16.

“Ey ülkeler açan padişah! Bugün kılıcın sayesinde Macar ülkesi ve Avusturya toprakları fethedildi.”

Alındı ‘avni ile niçe bin kıla’-ı Freng

Yıkıldı emri ile Engürüs bünyânı Yahya Bey, k. 9/36.

“Yardımla binlerce Frenk kalesi alındı, emriyle Macaristan binası/yapısı yıkıldı.”

Yolına geldi ammâ sâye gibi pâ-y-mâl oldu

Sava ile Tırava ejderhası Tuna su‘bânı Yahya Bey, k. 16/13.

“Sava ile Tırava ejderhası ve Tuna yılanı, yoluna çıktı (karşı durdu) ama gölge gibi ayak altında kaldı.”

Erenler himmet itsünler alalum virmek Allâhın

Komayalum Budin yolında mârân-ı Komaranı Yahya Bey, k. 16/38.

“Erenler himmet etsinler de alalım, çünkü vermek Allah’ındır, Budin yolunda Komaran yılanlarını bırakmayalım.”

Beyitte Trava²⁷⁹ ejderhası ifadesi kullanılmaktadır. Bu bir nehir adıdır. Belgrad seferinde yolları üzerine çıkmıştır. Bu nehir yakınında Ösek Kalesi bulunur ki Sultan Süleyman’ın emriyle Erzurum Beylerbeyi tarafından topraklarla dövülmüş ve teslim alınmıştır. Tarava’nın üzerinde ise Valpova/Valpoh Kalesi bulunur. Bu Kaleyle birlikte Şiklos Kalesi de Osmanlı ordusu tarafından sırasıyla topraklarla dövülerek fethedilmiştir.²⁸⁰

Beyitlerde Üngürüs, Frenk, Çesar isimleri kullanılarak Avusturya seferlerinde karşılaşılan bir ittifaktan bahsedilmektedir. Belgrad fethine gittikleri zaman

²⁷⁹ Lütî Paşa’da “Trave” olarak geçmektedir. Bkz. Lütî Paşa, *Tevâri-i Âl-i Osmân*, s. 297.

²⁸⁰ Lütî Paşa, *a.g.e.*, s. 297.

karşılarında duran ordunun içinde kimlerin olduğunu belirten Matrakçı'nın ifadelerinde beyitlerdeki isimlere rastlamakta ve bu ittifakı görmekteyiz:

“İçi Üngürüs ve Alaman ve Çasarın ve İspanya ve Portukalın ve ol hisâr-ı felekmişâlin dâr u girine (43b) hâzır olup gelen Rîm Pop ile Kızılelmanın vesâyir tevâ'if-i küffârın altı bin mikdâr mükemmel ü müsellah tûfeng-endâz ve ceng-sâzlar ile mâlâ-mâl olup durmuş idi.”²⁸¹

Sultan I. Süleyman, Üngürüs (Avusturya Macaristan) üzerine birçok defa asker göndermiştir. Bunlardan biri de İspanya ve Macar kralının Frenk kralına karşı ittifak etmesi ve Frenk kralının Osmanlı'dan yardım istemesidir.²⁸² Arka planda başka sebepler olsa da esas sebep, bu gösterilmektedir. Bu sefer, Mohaç Meydan Muharebesi (1526) olarak tarihimizdeki yerini almıştır.²⁸³

“...Bu esnâlarda meger Spanya Beg'i tekrâr Üngürüs Kralıyyla aralarında burayı muhkem eylediler ki [100a] ikisi iki taraftan sîl-i bî-emân ve pîl-i demân gibi France üzerine yürüyeler. Tîg-ı ser-tîzile nesl-i tebârın kesüp dâr ü diyârın zecr ü kahrile feth eyleyeler. ... Âkıbet gördi ki kable'l-vukû' dâ'-i bî-dermân-ı ecelden gayra devâ mümkün olup müskilât-ı umûrun keşf ü hallinde hiyel-i tedâbîr-i sâyibenün imdâdı mukarrerdür.”²⁸⁴

Sultan I. Süleyman'ın Mohaç Meydan Muharebesi zaferle sonuçlanır. Alınan birçok kale ve topraktan sonra şiirdeki ifadesiyle “Macar kâfirleri”nin neredeyse tümü meydanda öldürülür:

“Bârî tahmînen [157a] ahşam namâzı geçüp ışıânun evvel vakti tulû' itmişidi ki her taraftan riyâh-ı zafer tenessüm idüp vücûh-ı feth tebessüm itmişidi. Bu mikdâr zamân-ı kasîr içre tamâm kırk elli bin kâfir topraga düşüp müslimânlardan ma'lûm degil idi, yüz kimesne şehîd olmuş olayıydı. Bu sözde mübâlaga olmayup beyân-ı vâkı'dır -ki olandı- Hak

²⁸¹ Matrakçı Nasuh, **Süleyman-nâme**, s. 44-45.

²⁸² Kemal Paşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter**, s. 218.

²⁸³ Kemal Pâşâzâde, **Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter**'inde s. 189-357 arasında “Mohaç-nâme” adıyla geniş bir bölüm ayırmıştır.

²⁸⁴ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 220.

Te‘âlânun kullarına inâyet-i bâliga ve hidâyet-i şâmilesiydi ki şâm ile ışâ arasında nüzûl eyledi.”²⁸⁵

Alman Seferi

Korona²⁸⁶ başına teng ola Alaman Beginün

Şark maglûb olıcak tâc-ı Kara Han-şekil Hayâlî, k. 8/27.

“Doğu diyarı Kara Han’ın tacı gibi mağlup olduğu zaman Korona, Alman Beyi’nin başına dar gelsin.”

Budinde gâzîlerün atı sarsara benzer

Elem denizlerine gark ider Alamanı Yahya Bey, k. 5/43.

“Budîn’de gazilerin atı kasırgaya benzer, Alman’ı acı denizlerine boğar.”

Avusturya-Macaristan seferlerinde elde ettiği zaferlerle ülkesini Alman Beyi’nin/Kralı’nın başına dar etmesi ve onu korkular içinde bırakması metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Matrakçı Nasuh’un Estergon Kalesi’nin fethini anlattığı satırlarında buna rastlarız. Sultan I. Süleyman, geleceğini haber edince Matrakçı’nın ifadesiyle Alaman Beyi’nin canına ateş düşer, ciğeri yanar. Ayrıca şiirde geçen “Kızıl Elma” tabiri metinde de olduğu gibi yerini alır:

“...melik-i mülk-i Alaman’a sultân-ı âsumân-serîr leşker-i kişver-gîrle kal’a-i mezbûreye gelüp kûs-ı Mehemedî çaldığını ve diyâr-ı Nemçe ve Alama’nın ve İspanya ve Kızıl Elma’nın teshîri tedbiriyle livâ-yı cihân-güşâ-yı gazâyı kaldırdığını ve top-i pür-âşûb hisâr-beçe taşlarını ve burc-ı beden başlarını yere düşürüp kuvvet-i kâhire ve salvet-i bâhiresiyle olmak üzre oldugunu bildirmek için âdem gönderüp kendüleri neberd-i kâr-zâra

²⁸⁵ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 324; Ayrıca bkz. Kemal Paşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter**, s. 309-310.

²⁸⁶ “Âdem *aleyhi’s-selâmun* hubûtundan beş bin üç yüz yetmiş dört yıl sonra darü’l-küfr serdârdarlarının mukaddeplerinden ve selâtin-i taht-nişîni nasârânın muazzamlarından İstol Yano nâm pâdişâh binâ idüp ol zemândan beni Üngürüs vilâyetinin kral-ı bed-fiâllerinin savlet ü devleti ve şevket-i saltanatı sadr-ı ikbâlde tamâm istizhâr bulduktan sonra dehr u kahr-ı encâm ve devr u pür-cevr-i âlâmda berk-i hayat-ı bîsebâtı hazân-ı mürge soldukda kendülerin anda defn ide gelüp yerlerine kral olıgelenler dillerince korona didikleri efser-i mu‘teberlerin kal’a-i mezbûrdan geye gelüp, mi‘râc-ı rif’ati urûc ve evc-i izzete hurûc idüp ol şeref Üngürüs krallarına mahsûs olup sâyir tevâyif-i mülûk-ı nasârânın kral-ı bed-fi‘âlleri ol şerefden mahrumlar idi.” Çukuryurt, **Matrakçı, Süleyman-nâme**, s. 42.

musır olup durdular. Ol irsâl olan bed-fiâl-i nekbet-i me‘âl varup haber viricek nûş-ı îş-ı pürnîş-i teşvîş olup bu sözün sûzı hırmân-ı cânına âteş bıragup cigerin yakdı.”²⁸⁷

Budin Fethi

‘Adû-yı ser-bürîde kana batmış ser-nigûn olmuş

Buton fethi gibi cengi göreydim bir dahî kanı Aşkî, k. 26/20.

“Başı kesilmiş düşmanın kana batıp baş aşağı olduğu Budin fethi gibi bir savaşı bir kez daha görebilsem keşke...”

Sultan I. Süleyman, Mohaç Meydan Muharebesinden zaferle çıktıktan sonra Macar Kralı’nın tahtgahı olan Budin’i de kendi tasarrufu altına almak için yönelir:

“Hâtır-ı hatîr-i hüsvânî ki cûybâr-ı nusretün serv-i âzâdıdır, bu def‘a buraya mâyil oldu ki ‘inân-ı zaferkırânı vilâyet-i Üngürüs’ün taht-gâhı olan şehr-i Budun’a müteveccih ola.”²⁸⁸

Budin, halkın itaati ile savaşılmadan ele geçirilir. Halktan bazısı Budin’den sürülür, bazısı ise İslam’a girer:

“Mukaddemâ emr-i kazâ-cereyân ile Budin içinde mütemekkin olup sâbıkâ istîmân idegelen tâyife-i Yahûdîyden ve sâyir kefereden şunlar -ki agniyâ idi- Şâh-ı âlem-penâha itâ‘ati tâ‘at bilüp ra‘iyyet olmaga cân ü dilden ragbet itmişler idi, mâl ü menâl ve ehl ü ayâliyiyle andan sürgün eylediler. [168b] O dâr-ı kahr ve diyâr-ı küfrden başlarında devlet vâridî ki dârü’s-selâm-ı İslâm’a nakl olındılar. Bunlardan gayri şehr-i mezkûrda olan âsâr-ı ‘acîbe ve garîbeden ihtiyâr olunan nesneleri yerlü yerinden kal‘ u kam‘ idüp bile aldılar.”²⁸⁹

Rodos’un Fethi

Havâyî topu şehün oldu âsumânî kazâ

Rodosu eyledi bir dem içinde zîr ü zeber Hayâlî, k. 3/5.

“Padişah’ın havayi topu gökten gelen kaza olup Rodos’u bir anda yerle bir etti.”

Egerçi kanzil olup dökdi zehrini küffâr

²⁸⁷ Matrakçı, **Süleyman-nâme**, s. 31-32. Alman seferi ve bu seferdeki fetihler hakkında ayrıca bkz. Celâl-zâde Mustafa Çelebi, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, s. 286-335.

²⁸⁸ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 336-337.

²⁸⁹ Celalzâde Salih, **a.g.e.**, s. 341-342.

Ve lîk çanına ot tıkdı top-ı ejder-ser Hayâlî, k. 3/6.

“*Kâfirler kanzil*²⁹⁰ olup zehrini döktü ancak ejder başlı top, onların çanına ot tıktı.”

Osmanlı ordusu, Belgrad’ın fethinden sonra Rodos’a yönelmiştir. Fetihden önce Rodos Kalesi Frenk askerlerinin elinde bulunmaktadır:

“Hısn-ı hasîn-i Belgrâd-ı sengîn-bünyâdı şehriyâr-ı bilâd-ı Ungurûs-ı menhûs-ı bed-nihâd elinden aldıktan sonra nevbet-dâr-ı hisâr-ı şevket, kûs-i saltanatı ol kal’a-i üstüvârın kulle-i kûh-şükûhında çaldıktan sonra Rodos diyârının ve içindeki hisârının ki âteş-âheng Freng serkeşlerinin elindeydi, feth-i tedbîrinde ihtimâm eyledi.”²⁹¹

Rodos’un üzerine Mustafa Paşa komutasında 9 Receb 928’de donanma gönderilir:

“Bu cem‘-i bî-pâyânun şeml ü cem‘-i [46a] ahvâli Vezîr-i sâni-i sâ’ibtedbîr ve sâhib-tevkîr Mustafa Pâşâ’nun uhde-i istihkâkına tefvîz olunup sühûr-i sâl-i mezbûrdan mübârek Receb’in dokuzuncı günü bir rûz-ı pîrûzda niyyet-i cihâd-ı freng-i bî-rûzile merâsî-yi sâbitât üzre ber-karâr olan ol cibâl-i revâsî-misâlün lengerleri alınıp Akdeniz’ün yüzine karadaglar gibi kır-endûd gemiler salındı.”²⁹²

Hayâlî’nin Rodos’un fetihini anlattığı beytinde çanına ot tıkmak ifadesi geçmektedir. Burada kullanılan “ot” sözcüğü barut anlamındadır. Nitekim lağamcılar kale dibini oyarak oyulan yerlere barut yerleştirir ve sonra da patlatırlar. Bu sayede kale duvarını çökertirler.²⁹³ Bunun bir örneğine Belgrad ile Budin arasındaki Taş Hisar Kalesi’nin fethinde rastlamaktayız. Burada Sultan I. Süleyman, Taş Hisar Kalesi’nin güçlü bir direnme göstermesinden dolayı lağamcıların derin oyuklarına top otu (barut) tıkanması ve patlatılması taktiğini devreye sokmuştur. Hadisenin doğruluğunu Celalzâde Salih’in şu ifadelerinde görürüz:

²⁹⁰ “Kanzil” kelimesi Tarama Sözlüğü’nde “Geçkin sarhoş, körkütük” anlamına gelmektedir. Burada kafirlerin sarhoşluğundan ziyade zehrin çokluğu vurgulanmış görünmektedir. Ayrıca kale savunmasında kale duvarına çıkanlara dökülen zehirli bir malzemeden bahsediyor olabilir. Cem Dilçin, **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara, Türk Dili Kurumu, 1983, s. 125.

²⁹¹ Kemal Paşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter**, s. 128.

²⁹² Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 146.

²⁹³ Benzer bir olay için bkz. Belgrad Kalesi’nin fethi için bkz. Kemal Paşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter**, s. 103. Rodos Kalesinin fethi için bkz. Kemal Paşazâde, **a.g.e.**, s. 167.

“Bir sâ‘at-i [38a] mübârekde zikrolan altı aded kullelerün altı iki yirden lagım-ı amîkla tecvîf itdirilüp üstinde olan kulleler kubbe-i bî-sütûn-ı âsumân gibi mu‘allak kalıcak her lagımın içini altmışar kîse huşk-i leb ve âteş-meşreb, sebük-hîz ve hareket-engîz top otıyla doldurdılar. Küffâr-ı nâ-bekâr âgâh olmadın bu tedbîr-i nîke sülûk eyleyüp nâ-gâh bu vesîle-i fütûhu ihzâr eylediler.²⁹⁴ ... Kâbiliyet olan yirlere zemîn sebât ü kûh-haşmet meterisleriyle ejdehâ-yı heft-ser-sıfat havâyî ve gayr-ı havâyî toplar kurup etrâf-ı der ü dîvârını dövmeğe başladılar.”²⁹⁵

Sakız, Kıbrıs ve Malta Fethi

Sakızun kâfirün çekmişler agzından dil almışlar

Ne Kıbrıs u ne Malta döyerimiş bu tonanmaya Âşık Çelebi, k. 13/18.

“Kâfirin ağzından Sakız’ını çekmiş (Kâfirin elinden Sakız’ı çekmiş), casus almışlar; ne Kıbrıs ne Malta bu donanmaya tahammül edememiş.”

Âşık Çelebi, şiirde Malta’nın donanmaya dayanamayacağını ve fethin gerçekleşeceğini ifade eder ancak Malta, gönderilen donanmayla fethedilemez. Malta’nın fethi konusunda Selânikî Mustafa Efendi’de sefere hazırlık aşamalarını, görevin kime verileceğini, sefere çıkacak donanmanın özelliklerini ayrıntısıyla görürüz. Buna göre hicrî 972’de karar alınır, sefere Kapudan Piyâle Paşa görevlendirilir. Bu sefere Kızılahmedlü Mustafa Paşa da serdâr-ı asâkîr-i mansûre talebi dolayısıyla serdar tayin edilir. Aynı senenin Şabanında sefer çıkılır. Malta’nın zapt edildiğini ve buna benzer gelişmeleri daha sonra da fethin gerçekleşeceğini Serdâr Kızılahmedli Mustafa Paşa, selam çavuşu Yügrük Abdî Çavuş ile kardeşi Şemsi Ahmed Paşa’ya gönderdiği mektubunda bildirir:

“Donanmâ-yı hümâyûn ile Malta’ya yanaşup iskele urulup bî mâni‘ ü müzâhim çıkılup metrisler kurмага şurû‘ olup birkaç günde evvel limân zabt olundu, ba‘dehû Sent-Erme [St. Elme] nâm mustahkem kal‘a dögölüp rûz u şeb muhkem ceng ü âşûb oldı. ...

²⁹⁴ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 134.

²⁹⁵ Celalzâde Salih, *a.g.e.*, s. 158-159.

Şimden girü asl maksûd-ı bizzat olan Kal‘a-i Malta-i hâlevâr her taraftan ihâta olunup topar kurulmuşdı. İnşâe‘llâhu ta‘âlâ feth ü zafer haberleri an-karîb mute‘âkiben gelecekdür.”²⁹⁶

Özellikle mevsim şartlarından dolayı Malta Kalesi’nin fethi gerçekleşmez:

“Ve bu esnada evâhir-i sene 973 zilhiccesinde Malta Kal‘ası cenginde olan ‘asker-i İslâma feth müyesser olmayup ekâvil ü rivâyât u hikâyât muhtelif, mevsim mürûr eyleyüp zamân az kalmagla, topar çekdirilüp gemilere alınup göçüp gitmek mukarrer olundukda...”²⁹⁷

Rodos’u fethে giderken ulaşılan Sakız Adası da herhangi bir savaşa gerek kalmadan hüküm altına alınır:

“Sakız Ceziresi’ne irdikte birkaç gün limânında karâr ü şevket-şükûh-ı gürûh-ı İslâmı küffara karşı izhâr idüp kûhpeyker ve hilâl-lenger kadırgalar ile rûy-ı deryâyı cibâl-i refi‘a ile meşhûn sahrây-ı vesi‘a dönderdiler. Sakız hükkâmı dahî harâc-güzârlık merâsimin yerine getürüp pâşâyâ ve hem-râhı olan ümerâyâ vâfir pîşkeşler gönderdiler.”²⁹⁸

Kıbrıs ve Malta’nın Osmanlı donanmasına dayanmayacağı ifadesini Hoca Sadeddin Efendi’nin Kıbrıs Adası’nın toparlarla dövülerek alındığı sözleri destekler:

“Şahvâr misâli rişte-i teslim ve itâata dizilüp tahminen kırk kerre yüz bin Kıbrısî bir miktâr bahâ ider ahvâl ve usârî nehb u gâret olunup bakiyyetü’s-suyûf olup mesâkîn-i kurâdan hurûc-u burûc-u isyâna ‘urûc idenlerden dört yüz bin küffâr-ı bed-kerdâr ve erbâb-ı hezîket-şi‘âr rakabe-i ta‘âtların rubakâ-i itâ‘ata getürüp levâzım-i ‘ubûdiyyet ve merâsim-i rakiyyeti zimmetlerine deyn, ...”²⁹⁹

Eğri Kalesi’nin Fethi

Kaşun çîn eyleyüp bir göz ucuyla eğri bakmışdur

Yıkılusun Kal‘a-i Eğri el urma hiç ok u yâya

Âşık Çelebi, k. 13/16.

“Kaşını çatarak bir göz ucuyla eğri bakmıştır, (bu bakışla) Eğri kalesi yıkılsın, hiç ok ve yaya el uzatma.”

²⁹⁶ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 9.

²⁹⁷ Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e.**, c. I, s. 10.

²⁹⁸ Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcû’t-Tevârîh**, s. 95.

²⁹⁹ Hoca Sadeddin Efendi, **Münşeat**, s. 212.

Âşık Çelebi, her ne kadar Sultan I. Süleyman'ın Eğri'ye göz ucuyla eğri bakmıştır, bu bakışla Eğri Kalesi yıkılsın demişse de bazı şartlardan dolayı Eğri kuşatması ertelenmiş ve fetih gerçekleştirilememiştir. Peçevî , III. Mehmed'ten önce Sultan I. Süleyman'ın da Eğri'yi fethetmek istediğini ancak nereyi istediye fethetmesine rağmen Malta gibi Eğri dışındakilerin hepsini almayı başardığını belirtmekte, ilahi takdirin fethi III. Mehmed'e nasip kıldığını ifade etmektedir:

“Egre Kal'asının fethi, takdîr-i (17) Barîde, Sultân Mehemmed-i sâlis rahmetullâhi ‘aleyh, merhûma mukadder imiş. Merhûm (18) ve magfûrla Sultân Süleymân Hân Gâzî, her cânibe teveccüh itmiş ise, bi-fazlullahi (19) te‘âlâ Beç ve Egre ve Malta kal'alarından gayrı, kendü himmetlerine hâ'il olmadı. (20) Ammâ Egre Kal'ası vaktine merhûn imiş ve fethi Sultân Mehemmed merhûma mukadder imiş. (21) Cenâb-ı Barîden derunî istid'â ve ricâ olunur ki, Beç ve Maltanun dahî (22) vakti irişmiş ola. Sa'âdetlü pâdişâhımız e'azallahu ensârahu hazretlerine, nasîb (23) ve mukadder olmuş ola.”³⁰⁰

Kıratova'nın Fethi

Gazâdur bu da başka andan el virür müselmâna

Kara kâfir niçe bir hâkim ola Kıratovaya Âşık Çelebi, k. 13/38.

“Bu da ondan başka bir gazadır ki müslümana el verir; kara kâfir Kıratova'ya nasıl hâkim olur!”

Kıratova şu an, Makedonya'nın kuzeydoğusunda kasaba ve belediye merkezidir. Kratova 14. yüzyılda, bölgedeki birçok yerle beraber, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Gümüş ve altın yatakları bakımından oldukça zengindir. Osmanlı, Novobrd, Rudnik, Trepça ile birlikte Kratova'da madencilik faaliyetleri yürütmüştür.³⁰¹ 16. yüzyılda da Kıratova, Osmanlı İmparatorluğu elindedir.

Ordunun Donanmaya Sahip Olması

Atup lenger-sıfat cümle ‘adûnı ka’r-ı deryâya

Mübârek eylesün şâhâ sana Hak bu donanmayı Aşkî, Muk. 6/9.

³⁰⁰ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (80^b-114^a)**, s. 100.

³⁰¹ Hali İnalcık, **Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi**, İstanbul, İSAM, 2011, s. 99.

“Ey padişâh! Hak, bütün düşmanlarını demir gibi denizin dibine atıp bu donanmayı sana mübârek eylesün.”

Fetihlerin bazıları denizde bazıları ise karada cereyan etmiştir. Beyitte bir donanmadan bahsedilmekte, ayrıntı bilgi verilmemektedir. Alıntıladığımız metin Osmanlı’nın çevresindeki deniz gücüne sahip başka devletlerin varlığından bahsetmekte ve Kapudan Hayreddin Paşa’nın bir sefere donanma ile çıkılması hakkında bilgi verilmiştir. Çıkılan sefer, Venedik üzerinedir:

“Venedik ki miyân-ı deryâda vâki‘ bir şehir-i (27) kebîr ve Cezâyir ve kılâ‘ ve karası kesîr başka krallıkdur ve ahâlîsi kesret-i mâlla [77/a] (01) ve vefret ve ricâlle meşhûr ve bînihâye gemiler ve tonanmaya mâlik erbâb-ı hîle ve mekr (02) ile mezkûrdur ve çuka ve akmişe-yi kadife ve envâ‘ emti‘a-yi nazîfe kâni ve menba‘ıdır (03) ve ekser memleketleri memâlik-i pâdişâhiye mulâhık olduğundan gayrı zâd u zevâdelerin (04) ve kesb u kârlarında cânib-i İslâm’a muhtâç olmagla bi’z-zarûrî dostluk sûretinde (05) bir düşmân-ı kavîdür sâ’ir kefereden ‘âdâvetleri müştedd-i dîn düşmânlardır. Ba‘zı sikadan (06) menkûldür ba‘zı melâ‘îni şehirlerinde ittifâkî bir müselmâna râst gelüp gözi gözine (07) dûş olsa bir teng u tar yire girüp nice gün gün yüzine bakmaz. Kâffe-i müslime (08) nazar itdüğü için kefâret-i zunûb olsun diyü çıkacak gözine cezâsın (09) virür. Bi’l-cümle zârûret ile dostluk iderler. Ammâ ehl-i İslâm ‘adûsına (10) her ne vechile mümkün olursa pes perdeden i‘ânet iderler eyle olsa sa‘âdetlü (11) pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerine ahvâlleri ma‘lûm olmagla vezîr Lütî Pâşâ’yı serdâr (12) idüp Kapudân Hayre’ddîn Paşa ile Pulya memleketlerine bi-fazlu’llâhu ta‘âla bir gûş-mâl (13) virilmek için irsâl eylediler.”³⁰²

Fetihlerin Çokluğu

Sana musahhar oldu eya şehriyâr feth

Kıldun saâdet ile yine bî-şumâr feth Aşkî, k. 19/12.

“Ey hükümdar! Allah sana yardım eyledi de yine kuthulukla sayısız fetihler yaptın.”

Olmadı böyle feth bir ugra niçe hisâr

Oldı egerçi döne döne bî-şumâr feth Aşkî, k. 19/13.

³⁰² Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (46^b-80^a)**, s. 112.

“Art arda sayısız fetihler yapıldı ama böyle birçok hisarın topyekün alındığı bir fetih hiç olmamıştı.”

Beyitte geçen sayısız fetihler gerçekleştirmesine mesnet olarak Sultan I. Süleyman tarafından gerçekleştirilen sefer ve fetihlerden bazılarını *İbtihacü't-tevârih*'teki yerlerine göre aşağıya alıyoruz.³⁰³

“Tulu'-ı pâdişâh ez tahtkâheş be sûy-ı hayme-i nusret penâheş [3a]; İctimâ'-ı 'asker-i Rûmili ender Sofya [16a]; Tetimme-i harekât-ı Şâh-ı sûtûde sıfat [23b]; Zikr-i teshîr-i Kal'a-ı Varadin [30a]; İhâtâ kerdên-i 'asker Hisâr-ı Enderûnira (35a); Zikr-i Feth-ı Eyluk pes ez Varadin (48b); 'Ubûr-ı cuyûş-ı kejjâgend pûş zî nehr-i Drava be cûş-ı hurûş [55b]; Zikr-i dilci şûden Bâli Bey [60a]; Zikr-i cenk-i gazîyân-ı pîşrev [61a]; Be in uslûb Pâşâ bûd der ceng-ki şûd vâsıl şeh-i hûşenk âhenk [73a] serlevhalı kısım ise, eserin [77a] varagında, cümle yarıda kalmak üzre hitâm buluyor”. Reften-i pâşâ be teshîr-i Peçuy [79a]; Reften-i pâşâ be feth-ı Peçkerek [81a]; Musahhar geçden-i hısn-ı canad est ve zikr-i Kal'a-ı Lippa [82a]; Hucûm-ı düşman-ı bî din ber ser-i Segedin [86a]; Musahhar geştên-i hısn-ı Tamşvâr[87a], [959 senesi]; İhâtâ kerdên-i 'asker Hisâr-ı Egri râ [94a]; Hucûm-ı Şâh-ı 'Acem ber hudûd-ı kişver-i Rûm [95b]; İnhizâm-ı sipâh-ı Erzen-i Rûm [98a],[960 senesi]; Sefer-i fermûden-i Sultân be sûy-ı kişver-i İrân [99a]; İnkıtâ-ı rişte-i âmâl-i Sultân Mustafa [101a]; Zikr-i meştâ kerdên-i Sultân Süleymân der Haleb [104a]; Rihlet-i şâh-ı cihângîr ez cihân [105a]; Nahzet-i Şâh ez Haleb be sûy-ı 'Acem [106a]; Feth-ı bazı kılâ' der ekrâd [134b]; Beyân-ı atây-ı Şâh-ı dîn penâh be âyân u erkân ve şâir sipâh [136b]; Vurûd-ı bâzı ahabâr u işâret zî etrâf-ı memâlik bâ beşâret [139a]; Zikr-i sevk-i cunûd-ı seyl urûd behr-i te'dîb-i Arnavud-ı 'anûd [144a]; Beyân-ı âmeden-i elçi ez diyâr-ı Freng [145a]; Zikr-i ahvâl-i donanmay-ı Süveyş ki revâd şud be sûy-ı kûy-ı Üveys [148a].”³⁰⁴

Savaşla ve Savaşsız Fetihleri

Gâhî cemâle mazhar idüp bir vilâyeti

Gâhî celâl-i şâh ile yakar yıkar feth

Aşkî, k. 19/5.

³⁰³ I. Süleyman'ın yaptığı fetihleri, yol haritalarıyla birlikte görmek için bkz. Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası**, Çev: Bahar Tırnakçı, 3. bs., İstanbul, YKY, 2007, s. 162-164. Ayrıca harita üzerinde görmek için bkz. Harita: XXII.

³⁰⁴ Mehmed Efendi, **İbtihâcü't-Tevârîh**, s. 9.

“Fetih, bir ülkeyi bazen padişahın şefkatine nâil ederken bazen de hışmıyla yakıp yıkar.”

Belgrad Kalesi’nin fethine giderken bazı kaleler direnmiş ve büyük bir yıkıma uğrayarak fetholunmuşlardır. Bazı kaleler ise Osmanlı ordusunun gücünü ve niyetini anlayarak direnmekten vaz geçmiş ve Osmanlı emn ü emanı altına girmeyi kabul etmiştir. Örnek olarak Böğürdelen tahrip olmuş, dolayısıyla Sultan I. Süleyman’ın celalinin tecellisine uğramış ancak Kapanik ve Baric kaleleri direnmeyip eman dilemişler ve kabul görmüşler, dolayısıyla Sultan I. Süleyman’ın cemalinin tecellisine mazhar olmuşlardır:

“İttifâk ol kenârlarda olan kılâ’-ı fecere-i küffârdan Kapanik ve Baric nâm kal’alar ahâlîsi bu mehâbetleri görüp vüfur-ı sevket-i sâh-ı âlem-penâha ittlâ’ idicek ber-mûceb-i “El-âkilu men vu’ize bi-gayrihi” kendüleri tedârük idüp Asitâne-i sa’âdet-bahsından istîmân itdiler. Ricâları kabûl olunup ihtiyârlarıyla teslîm-i mefâtîh-i kılâ’ eylediler. Dest-i tasarruf-ı şâh-ı âlem-penâha vâsıl olup kenef-i emn ü emânına dâhil oldılar.”³⁰⁵

Celâlzâde Mustafa Çelebi’nin aşağıya aldığımız satırları tam da beyitteki ifadeyi izah etmektedir. İsmi geçen kalelerden bazıları savaşla bazıları ise eman ile alınmıştır:

“Bu esnâda Üngürus-ı menhûsın nâm-dâr kal’alarından Erik ve Gorgoriçe ve Çervik ve Berqas ve Sotin ve Vogin ve Erdöd ve Dimitrofca ve Nökay ve Vaqod ve Borah ve Osek ve Raca nâm kal’aları ki, her biri kilid-i memâlik-i küffâr-ı bed-kâr-dâr ve melce-i esrâr-ı füccâr-ı dalâlet-şi’âr idi. Sükkân-ı hezîmet-nisânları lesker-i iklim- peymâ u cihân- (112a) gûsânın mehâbet-i sît ü sadâsından ser-geste-i bâdiye-i dalâlet vâki’ olup, kiminin halkı benâtü’n-na’ş gibi bevâdî ü cibâle perîşân ve kiminin ahâlîsi südde-i murâd-bahş-ı pâdişâh-ı cihân-penâh türâbına yüz sürüb istîmân etdiler. Qılâ’-ı mezbûre cümle-i vilâyât u aktâr, mecmû’-ı âfâq u mülhakâtı ile sâyir memâlik-i mahmiyye-i gerdûn-haşeme muzâf u munzam kılındı.”³⁰⁶

³⁰⁵ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 124; Bu sefer esnasında savaşla ve eman ile alınan yerler hakkında detaylı bilgi için bkz. Celâl-zâde Mustafa Çelebi, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, s. 62-93.

³⁰⁶ Celâl-zâde Mustafa Çelebi, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, s. 192.

Çetin mücadeleler sonunda aldığı yerlerden birisi Sigetvar Kalesi'dir. *Târih-i Selânikî*'de Malta kuşatmasının başarısız olmasından sonra Macar Kralı cesaret bulduğu, Sigetvar Kalesi'ni daha muhkem hale getirdiği ve göndermesi gereken maktû otuz beş bin adet guruşu bu sene gönderemeyeceğini bir sonraki sene ikisini birlikte göndereceğini bildirdiği anlatılmaktadır. Bu sebeple Üngürüs üzerine sefere hazırlıkları yapılmıştır. Beyitte ifade edilen kale komutanının korkusundan içine düştüğü çaresizlik bundan kaynaklanmaktadır:

“Ve Üngürüs kralı olan la‘în tarafından Südde-i sa‘adete gelen maktû‘ otuz beş bin ‘aded guruş bu sene gelmeyüp ‘inşâe’llâhu ta‘alâ iki seneyi ma‘an gönderelüm’ diyü ta‘allül ü bahâne eylemek üzre haberleri gelüp ve “Serhadd-i mansûrede kiliselerümüz yolda bir panayırumuz yerleridür, ‘âdetimiz üzre cem‘iyyetlerümüze mani‘ olursız” diyü serhad ümerâsiyle nizâ‘a âgâz eyleyüp Kal‘a-i Göle’yi ve Tımişvar’ı müstahkem yaptırıp ve Kal‘a-i Sigetvar’ı dahî kemâl-i istihkâmda yaptırdıkları haberleri ümerâ-i serhad arzları idüp Südde-i sa‘âdet-medâra bildürdiler. Padişâh-ı zemîn ü zemân -halledellâhu ta‘âlâ hilâfete hu ilâ inkırâzı’d-devrân- hazretleri kefer-i ferecenün tугyân u nisyânın ve bu vechile bahâbelerin istimâ‘ eyledüklerinde vüzerâ-i ‘izâm hazretlerine muhkem tenbîh ü te‘kîd eyleyüp ‘Üngürüs Vilâyetine ‘azîm sefere ‘azîmet ü niyyetüm mukarrer ü muhakkakdur. Tedârükde ikdâm ü ihtimâm üzre olun. ... fî şehr-i receb sene 973.”³⁰⁷

Sigetvar seferinde bulunan Mustafa Selânikî³⁰⁸, fetih günü konusunda ayrıntılı bilgiler verir, Safer ayının yirmi ikinci günü olan Cumartesi gününde fethin nasip olduğunu ifade eder:

“Cum‘a gün seherden mübâşeret olunup beyne’s-salâteyn vaktinde ateş yanmaga başladı. Ol gice sirâyet idüp alevler ayyûka çıkdı. Cum‘a-irtesi ki mâh-ı Saferün yigirmi ikinci günü seherden Zıruncuk iç-kal‘anın köpri üstine olan kapusın açup üç yüz nefer mikdârı tûfenglü ve meclü ve harbelü melâ‘în ile har har diyüp horyad kâfiri önüne katup ‘asker-i İslâm üstüne tûfeng serpüp çıkdı yürüdi. ... Yeniçeri dilâverleri mel‘ûn-ı mazbûrî fî’l-evr kapup başları üzre götürüp dahî cân-ı habîsini beden-i nâ-pâkinden çıkmadın Aga önüne getirüp... Ve bugün ‘Gazâ kutlu olsun’ diyü serdârlar cümleten Vezîr-i ‘a‘zam

³⁰⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, c. I, s. 11.

³⁰⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, c. I, s. 47.

hazretleri çadırına geldiler, ‘âlî dîvân oldu. ... Memâlik-i mahrûse hükkâmına ve etrâf u eknâf-ı ekâlimde (22a) hükûmet iden selâtîn-i zevî’l-iktidâra fetih-nâmeler yazıldı.”³⁰⁹

Saf Yaran Birlikler

Agızdan od saçar ejderlerünle

Bahâdır saf-şiken çâkerlerünle

Yolunda ser virür serverlerünle

Yüri hânım yüri furşat senündür Aşkî, k. 68/II.

“Ağzından ateş saçan (top) ejderlerinle, saflar yaran yiğit kullarınla, uğrunda başını veren kumandanlarınla git hânım haydi, fırsat senindir.”

Beyitte saf parçalayan askerlerden bahsedilir. Bunlar, öyle yiğittir ki canlarından vaz geçip düşman saflarına atılırlar. Buna mesnet olacak bir olay, Kemal Paşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*’inde anlatılır. Olay Mohaçnâme bölümünde geçer. Akıncıların başında Semendire Beyi ile Bosna Beyi bulunur:

“Semendire Begiyle Bosna Begi ki, gürûh-ı pür-şükûh akıncının sâlârlarıydılar. Ol iki dilâver serdârile mezkûr leşker-i mensûr iki başlu ejdere benzerdi. Kemer-i muvâfakatı miyân-ı murâfakata kuşanup meydân-ı mesâffede hilâf u şikâkın [83-b] vehâmet-i ‘âkîbetinden uşânuh ittifâk itdiler. ‘Düşmen-i bî-emân u hasm-ı bed-fi‘âl, bizi pâymâl itmek ister, kılıçdan artuk destgîrimüz yok ona el sunalum, tîr u kemân gibi elbir idüp siper u cevşen gibi arka berkidirüp biri birimiz üstine dönelüm. Ol şîr-gîr-dilir emirler bu tedbîr-i dil-pezîri takrîr idince gazâ yazısındaki tâzî-süvâr gâzîler nâr-ı kâr-zârile germ olup berk-ı tâb-dâr gibi el tîg-ı âbdâra urdılar. Yalın kılıçlarla yanar od gibi kendüleri kalb-i salb-i küffâr-ı hâk-sâre urdılar. Ol gürûh ki pür-şükûh ki lâle-zârile bürünmiş kûh-sâra benzerdi. Bezm-i rezm içinde bir demde piyâle gibi kızıl ala kâna boyandı. Başları şakîk-i ercûvâna, gözleri ‘âkîk-i yemâne, elleri pençe-i mercâne döndi. Terk ü tâz iden Türk ser-bâzlarının pelâlen-i târek-şikenle başındaki kızıl bürk, tâc-ı horos gibi pâre pâre oldu. Ol dıraht-ı çınâr u sanavber gibi saht-peyker dilâverlerin kalb-i salbleri, zahm-ı peykânile (84-a) tohm-ı göknâr gibi yâre yâre oldu.”³¹⁰

³⁰⁹ Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e.**, c. I, s. 33-35.

³¹⁰ Kemal Paşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân, X. Defter**, s. 297-298.

Osmanlı askeri düzeni içerisinde bu tür birliklerin ruh hallerine dair bir bilgi ve yorum Sadettin Ökten'in *Yahya Kemal'in Rüzgârıyla Duyuşlar ve Düşünceler* adlı eserinde mevcuttur. Burada saf yaran birlikler "Serdengeçti" ve "Dalkılıç" adıyla karşımıza çıkar. Serdengeçtiler, kale kuşatmalarında kaleye sızar ve karşılıklı çıkarak kale kapısını açmaya çalışırlar; dalkılıçlar ise meydan muharebelerinde yalın kılıç düşman saflarına dalar ve düşmanın savaş düzeninin bozularak Osmanlı ordusunun savaşta üstünlük sağlamasına ve zafer kazanmasına imkân sağlarlardı. "Kuşatma ve muharebe bittiğinde yapılan tadâtlarda çoğu kez serdengeçtilerden de dalkılıçlardan da hiç kimsenin geri dönmediği anlaşıldı. Bunun böyle olacağını bu harekât başlamadan evvel herkes bilirdi, lakin dönüşü olmayan bu yolculuk küçük ve muvakkat bir ayrılık olarak idrak edilir ve esas tedârik, büyük ve ebedî bir birliktelik ve visâl için hazırlanırdı. Akıncılar arasında 'Ömrü biten ölür.' itikadı hâkim idi, bu yüzden en muhterak işlere atılmaktan hiç çekinmezlerdi."³¹¹

Ganimetin Çokluğu

Ni'met ü mâl-i gazâyile olur müstagra

Rezm-gâhunda ne can kim ola mihmân-ı gazâ Aşkî, k. 17/24.

"Senin savaş meydanında savaşa katılan gâziler gaza nimetlerine boğulur."

Açup mücâhidîne ganîmet hazînesin

Dest-i atâ-yı şâh ile kıldı hisâr feth Aşkî, k. 19/8.

"Padişahın ihsan eli, ganimet hazinesini savaşanlara açarak hisarı fethetti."

Beyitte savaştan sonra elde edilen ganimetlere işaret edilir. Sultan I. Süleyman'ın zamanında gazilerin her zaman ganimetlere boğulacağı belirtilerek Sultan Süleyman'ın yenilmezliğine vurgu yapılır:

"... ve livâ-yı meserret nümâsına terakkîler inâyet olunup ve ol ma'rekede bile olanlara dirlüklü dirligince terakkiler, dirligi olmyanlara kemâ-yenbagî dirlilikler inâyet olundu. ... kûh ü beyâbâna firâr ve evdiye ve ormana hem çü hırâsam [78b] târ u mâr oldılar

³¹¹ Sadettin Ökten, *Yahya Kemal'in Rüzgârıyla Duyuşlar ve Düşünceler*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2008, s. 396-397.

ve şol kadar bar u bengâh ve hayme-i hırgâh bıragup kaçdılar ki ol diyârın etrâkı ve ekrâdı bî nihâye ganâ'im ile mugtenem oldılar.”³¹²

Belgrad Kalesi'nin fethinden sonra Budin'e doğru giderken Taşhisar adında bir kale fethedilir. Celalzâde, fetihten sonra bir cümleyle ordunun ganimetlere tıka basa olduğunu söyler:

“Ordû-yı hümâyûn esbâb-ı ganâyimle dolup envâ'-ı ni'âm ile mâl-â-mâl oldu. Husûsâ niçe üserâ-yı nâzenîn ile ki her biri sem'-i zerd gibi âtesîn-rûy ve nâfe-i Hoten gibi anberîn-mûy olup diller cemâli üzerine her dem pervâneleyin cânın bād-ı hevâya virürdi. Âkıbet Taş Hisârınun [36a] ser-i sûr u bün ve dîvârı nefis-i sarsar-nihâd-ı topile gubâr-ı mensûr idilüp vüs'atile leşker-i mansûr yürümeğe nice tarîk-ı vâsi' düzüldi.”³¹³

Albayrak Taşınması

Döndi şâhî demrene gonca zeberced nîzede

Çekdi 'Osmânî sipâhî-veş kızıl bayrak gül Aşkî, k. 29/2.

“Gonca, zebercet mızrağın ucunda bir şâhî temrene döndü. Gül, Osmanlı sipahisi gibi kırmızı bayrak çekti.”

Ordu içerisinde al bayrak taşıyan alaylar bulunmaktadır. Nitekim vezirlerin de sancakları kırmızıdır.³¹⁴ Bu bilgiye, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'ni anlatan Çerkesler Kâtibi'nin *Selîm-nâme*'sinde Şah İsmail'in tuzağına düşen Malkoç Hacısı adında bir Rum gazisi ile Şah İsmail arasındaki bir diyalogta rastlamaktayız:

“Şâh İsmail, Rûmî'den ol kırmızı bayraklar alay ve beylerin sordu. Rûmî eytdi: ‘Bunlar serhâd-ı Rûm gâzîleri ve Nigbolu dilâverleridir. Beylerine Mihaloglu Mehmed Bey derlerler’ dedi.”³¹⁵

Sultan I. Süleyman'ın Macar seferinden bahseden Celalzâde Salih, her yanın çadırlarla ve kızılbayraklarla olduğundan bahseder:

³¹² Selmân, *Câmi'u'l-Cevâhir*, s. 68.

³¹³ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 132.

³¹⁴ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, c. 3, s. 113.

³¹⁵ Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selîm-nâme*, s. 53.

“Pâdişâh-ı Keyhüsrev-gulâmun rikâb-ı felek-sây-ı zemîn ârâmında giden hademe-i hâssun ak kızıl bayraklarından havâ yüzü gülistâna dönüp nîze-i tîzlerinden sath-ı zemîn sırle dolmuş neyistâna döndi.”³¹⁶

Sefere Bahar Mevisiminde Çıkılması

Evvel bahâr olup bulanuk aksa cûylar

Ol demde la‘lgûn akıdur cûybâr feth Aşkî, k. 19/27.

“İlkbahar gelip ırmaklar bulanık akmaya başladığında, fetih de lâl renkli ırmaklar akıtır.”

Beyitler, seferlere bahar mevsimi çıkıldığını ifade etmektedir. Bunun birçok örneğini görmekteyiz. Sefere ilkbaharda başlanması konusunda Sultan I. Süleyman’ın Alman Seferi’ne çıkışı örnek gösterilebilir. Nevruz eriştiği zaman bazen Edirne’de bazen İstanbul’da vaktini avlanmakla geçiren Sultan, Batı’ya sefer niyetinin olduğunu ve derhal sefer hazırlıklarına başlanmasını emretmektedir:

“Râviyân-ı ahbâr şöyle rivâyet iderler kim bundan sonra Hüdâvendigâr hazretleri bir nice zemân girü av ve şikâra mâyl olup gâh şehri-i Edirne’de ve gâhî şehri-i İstanbul’da ‘îş ü nûş itmekde iken rûz-ı nevrûz ve sâ‘at-i pîrûz irişüp eyyâm-ı bahar oldukda, ol ser ü gâzîyân ve sultân-ı selâtîn-i cihân Hazret-i Sultân Süleymânü’z-zemân vüzerâ-i ‘izâma emr eylediler kim girü gazâ-i şerife niyyetim vardır, imdi asâkir-i mansûreme emrleri gönderün kim temâmet yât u yarakları ile hâzır u müheyyâ olup nevrûz-ı sultânî oldukda mükemmel ve müretteb âlet-i harbleri ile gelüp irişeler..”³¹⁷

Askerlerin Saf Tutmaları

Donanup saf saf çekildi gülşene ceys-i bahâr

Al bayraklarla zeyn idüp zemîni lâle-zâr

Devlet ile yine ‘azm itdi gazâya şehriyâr

Dostlar evvel bahâr irdi sefer eyyâmıdur Aşkî, k. 61-III.

³¹⁶ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 115.

³¹⁷ Mehmed B. Mehmed Er-Rûmî (Edirnelî), **Nuhbetü’t-Tevârih ve’l-Ahbâr ve Târîh-i Âl-i Osman (Metinleri, Tahlilleri)**, Haz. Abdurrahman Sağır, İstanbul Üniversitesi, SBE, Tarih ABD, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 326.

“Baharın ordusu donanıp gül bahçesine sıra sıra dizildi. Lale bahçesi yeryüzünü kırmızı bayraklarla süsledi. Pâdişâh yine ihtişamla gazaya gitti. Dostlar! İlkbahar geldi, sefer vaktidir.”

Beyitte, askerlerin alaylar bağlayıp saf tutması güllerin sıra sıra dizilişlerine benzetilmiştir. Alıntıladığımız metin, Sultan I. Selim’in Mısır seferinde askerlerin saf tutmalarını anlatmaktadır. Bütün askerler Padişah, gelmeden tam teçhizatlarıyla, ayrıca Sultan’ın âsitâne-i sa‘âdetinde hizmet iden ağaları da harp aletleri, cebe ve cevşenleriyle mürettep halde beklemektedirler:

“Eyle olsa ol gice göçüp vakt-i subh irişdikde ki şemsi taban bi-izni’Îlâhi’l-meliki’l-mennân tulû‘ idüp ‘âlem münevver oldukda asâkir-i Rûm temâmet müretteb ve mükemmel yaragla süvâr olup pâdişâh hazretlerinin atlanmasına muntazır olup ve alaylar bağlayup saf saf durdular.”³¹⁸

Tuğ, Alem, Kös ve Surnanın Kullanımı

Tuglar girsün yola zülfin perîşân eyleyüp

Ser çeküp çerha ‘alemler dâmen-efşân eyleyüp

Tabl dögsün sînesin sûr-nâlar efgân eyleyüp

Dostlar evvel bahâr irdi sefer eyyâmıdur

Aşkî, k. 61-V.

“Tuğlar zülüflerini dağıtıp yola koyulsun, sancaklar eteklerini savurarak göğe yükselsin. Zurnalar feryat etsin, davul da bağırını dövsün. Dostlar! İlkbahar geldi, sefer vaktidir.”

Şiirde geçen tuğ, alem, kös ve surnanın sefer esnasında aldıkları rolleri, Üngürüs seferinin (Mohaç Meydan Muharebesi) anlatıldığı satırlarda görmekteyiz. Tuğ hepsinden önce saçları dağıtıp başa koyulmakta, altın başlı alemler daha sonra bölüklerinin başında yer almakta, bir yandan da kösler, davullar vurulup zurnalar çalınmaktadır:

“Tugları önce sâdât-ı Kureyş gibi saçların dağıdup “Allah en iyi koruyandır.” hırzına meşgûl olmağın baş açdı. Ardınca i‘lâm-ı zer-nigârı ki her biri serv-kâmet bir dil-ârâm-ı fâhir-libâsa dönüp “İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek (karşılıklı otururlar)”

³¹⁸ Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü’t-Tevârîh**, s. 295.

hemîşe levh-i zamîrlerinde âyâtı feth mahfûz idi. Anı hırâmân olup yürüdi. Kös ü tabl ve nakkâreler âvâzıyla kü'ûsı çarh dolup nefis-i surnâ vü kürrenâyile küre-i havâ daraldı.”³¹⁹

Sefere giderken hareket emri ve haberi kös ile verilir. Şair, yukarıdaki beyitte bunu davulun bağrını dövmesi olarak ifade eder:

“Tâ ber-seherine ki tabl-ı rihlet-i zafer-rehber-i serverî ve kös-i ‘azîmet-i safâ küster-i dil-âverî çalınup fursân-ı ceyş-i şahî zümre-i silâhî ve sipâhî ve ricâl-i cündi cerî ya’nî tâ’ife-i yeniçeri ve sâ’ir firak-ı garib-cuvân ve ‘ulûfeciyân [51b] ve bi’lcümle âmme-i ‘asâkir-i cen-cûyân pîş-i sultân-ı kîfî-sitândan hem-çü ummân-ı bîkerân cereyân gösterdiler.”³²⁰

Şiirde sefere çıkarken davulun dövüldüğü, alemlerin eteklerini savurduğu ifade edilmiştir. Rodos üzerine donanma gönderildiği zaman Padişah’ın hareketi öncesinde kös ve nekkareler vurulur ve altın başlı alemler çözülür:

“Yarındesi gün reh-nümûn-ı fursat [49b] ve bedraka-i nusret ardınca râh-ı gazâyâ revân oldıkda kös ü nakkâreler dügilüp alem-i zerrîn-serler çözüldi.”³²¹

Çalındı kûslar tabl u nekâre saldı âvâze

Düğün bayram idi gûyâ guzâta ceng meydânı Bâkî, k. 14/16.

“Kösler çalındı, davul ve nekâre sadaları ortalığı kapladı. Gazilere ceng meydanı sanki düğün bayram (yeri) idi.”

Savaşta mehter çalındığına bir delil olması açısından savaşa katılanların listesinin verildiği bir belgede isimler arasında Mehterbaşı İskender Ağa’nın da isminin olması zikredilebilir.³²² Ayrıca savaşta kös çalınması hususunda Sultan I. Süleyman’ın Macar seferini anlatan Celalzâde Mustafa’nın satırlarında aşağıdaki bilgiye rastlamaktayız:

“Câ-be-câ kûslar, nefîrler, tabl u sûrnâlar, nâyalar çalınup dîn yolının ser-bâzları, meydân-ı gazâ kurbanları, Rumili’nin delüleri, dîvâneleri şeş-tâlar, tânbûrlar, kopuzlar

³¹⁹ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 244.

³²⁰ Selmân, *Câmi‘u’l-Cevâhir*, s. 46.

³²¹ Celalzâde Salih, *a.g.e.*, s. 150.

³²² F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 210. (BA, D.BRZ, nr. 20611’deki Kayıtlara Göre Savaş Katılan Osmanlı Vezirleri, Ricali ve Sancak Beyleri Listesi)

nüvaht idüp Oguz gazâlarının hikâyetefrûzları, ozanlar çalup çağırup şenlikler ve şâdîlikler iderlerdi.”³²³

Zaferin İlanı ve Kutlanması

Zaferin sevinci ve kutlanması başlığı altında aldığımız beyitlerde zaferin Osmanlı ülkesine ilan edilmesi, padişahın ülkeye dönüşü, padişahın gelişinin ve zaferinin müjdelenmesi, türlü nimetler ikram edilmesi, şehrin temizlenmesi ve tezyin edilmesi gibi türlü hazırlıklar yapılması anlatılmaktadır.

Pür oldı şehir içi zevk ü neşât u ‘ıyş u işretle

Gazâdan taht-gâhına şeh-i kişver-sitân geldi Aşkî, k. 28/12.

“Ülkeler fetheden padişah gazadan payitahtına döndü. Şehir içi zevk, neşe ve işret (meclisleri) ile doldu.”

Bir niçe menzil bu pîr-i çarha ayakdaş olup

Alsun cârû-yı zerrînin ele ferrâş olup

Varsun ta‘zîm içün halk-ı cihâna baş olup

Şâh-ı gâzî Hazret-i Sultân Süleymân’dur gelen Aşkî, k. 59/III.

“Menziller boyunca bu felek denilen pırle birlikte yürüsün, hizmetçi olup eline altın süpürgesini alsın, (o padişahın önünde) saygıyla eğilmek için dünya halkına önder olup gitsin; çünkü gelen, gazi padişah Hazret-i Sultan Süleyman’dır.”

Padişahın gaza dönüşünde insanların neşe içinde yollara dökülmesi, padişaha dua etmeleri, her tarafı temizleyip kutlama meclisleri kurulması ön plana çıkmaktadır. Kemal Paşazâde’nin anlattıkları şiirlerde geçen ifadeleri desteklemektedir. Halk padişahlarının geliş haberini alınca kulakları kapıda, gözleri yollarda kalır. Padişahın İstanbul’a geleceği gün ise havas ve avamdan herkes yollara dökülür. Sokaklar görevliler tarafından süpürülür ve yıkanır:

“Nesr. Ol gün ki, yümn ü ikbâlile makâm-ı ‘izz ü celâle vüsûl ve sıhhat ü selâmetle dâru’l-mülk-i İslambol’a dühûl müyesser ü mukarrer oldu. Rûsûm-ı ma‘lûm-ı ta‘zîmî takdim

³²³ Celâl-zâde Mustafa Çelebi, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, s. 195; Celalzâde Salih, **Târih-i Sultân Süleymân**, s. 114.

idüp esâfil ü e‘âlî ahâlî-i şehz nehr-i revân gibi aku karşı çıkdılar. Şâh-ı ‘âlem-penâhı vü mâh-ı encüm-sipâhı istikbâl itdiler. Rehğüzâr-ı şehriyâr-ı kâm-kârı tethîr ü tebhîr hizmetin ikâmet idüp bâd ü sehâb dahî ol babda emre imtisâl itdiler. ...

Nesr. Rûz-ı pîrûzda envâr-ı tebâşîr-i subh-ı sa‘âdet tulu‘ idüp âsâr-ı kevkebe-i Sultânî vü gürûh gürûh mevâkib-i kevâkib-i Hâkânî ki zuhûr buldı, mezkûr diyâr kavmi yevm-i ‘iyd-i sa‘îde irüp mezbûr şehz-i âbâda nehr-i şâdî tolup sûr içi pür-sürûr oldu.”³²⁴

Aynı uygulamalara, Rodos’un fethi sonrasını anlatan Celalzâde Salih’te de rastlarız. Buna göre İslam ülkelerine beşâretnâmeler yazılmış, padişah müminleri tebşir etmiş, şehirler, beldeler, kasabalar temizlenip süslenmiş, şenlikler düzenlenmiş, türlü yiyecek ve içecekler ikram edilmiştir:

“Ber-muktezâ-yı “Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.” bu haber-i beşâret-nümânun i‘lâmıyçün etrâf ü eknâf-ı Memâlik-i İslâma beşâretnâmeler yazılup mesâmi‘-i âzân-ı mü‘minîni teşrîf idicek Pâdişâh-ı sa‘âdet-dest-gâhun âsumân-ı feth u fütûh üzre istimrâr-ı vuzûh-ı âftâb-ı devletleri du‘âsında olındı. Bu sürûrıyla heme-i kurâ-yı dâr ü diyâr ve şühûr u emsârı tezyîn idüp üç gün üç gice ale’t-tevâlî şenlikler ve sâdîlikler, yimeler, içmeler eylediler. Çarsu [66a] ve bâzâr bir vechile ârâyış olındı ki bu feth-i ‘azîm kurûn-ı mevâzi‘i içre hiçbir pâdişâh-ı nâm-dâra müyesser olmadugı gibi pîrân-ı rûzigâr-dîde “Bu zînet-i cihân-ârâyı hiçbir zamân içre bir diyârda görilmiş ve işidilmiş degildür” dirler idi. Ve çün ber-mûceb-i âyet-i “...çağrıldığınız zaman girin...” bir nice gün içinde ikâmet olındukda heme-i âyîn-i serâyi‘-i Ahmedî icrâ olınup megânim-i feth-i ‘azîm ve ganâ‘im-i cihâd-ı kerîmiyle mugtenem olındı.”³²⁵

Bayram Kutlaması

Beyitlerde bayrama dair bazı uygulamalara değinilmiştir. Özellikle bayram eğlencesi, ihsanı, ziyafeti ve güzellerin bayramda gezintiye çıkmaları gibi olaylar göze çarpar.

Rûz-ı ‘îd olup okundukça şehâ hutbe-i ‘îd

Nâm-ı ihsânun ile okuna destân-ı kerem Aşkî, k. 21-a/21.

³²⁴ Kemal Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 355.

³²⁵ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 171-172.

“Padişahım! Bayram günü olup da bayram hutbesi okundukça, kerem destanı senin ihsanının adıyla okunsun.”

Senin devrinde kimse dergehinde etmedi nâle

Meger ‘îd-i hûmâyunda sadâ-yi kûs-ı sultânî Hayâlî, k. 22/11.

“Senin devrinde, saraydaki bayram kutlamasında dövülen padişah köstünün sadası dışında kimse kapıda inlemedi.”

Oldı müstagrak-ı in‘âm u ‘atâ mîr ü sipâh

Toldı envâ‘-ı ni‘am ile yine meydân-ı kerem Aşkî, k. 21-a/2.

“Kerem meydanı yine çeşitli nimetlerle doldu. Beyler ve askerler nimetlere, ihsanlara boğuldu.”

Âsitânundan gider her ‘ıyd hil‘at Ka‘be’ye

Ka‘be dahî kible-i zâtından eyler iftîhâr Aşkî, k. 23/10.

“Her bayram Kâbe’ye hilat (olarak örtü) onun pâyitahtından gider. Kâbe dahî onun kiblesi olmakla iftihar eder.”

Ka‘be’ye deryâ-yı cûdı bahş eder cüllâb-ı âb

Hıttâ-i Kuds-i Şerîf’e lutfi çekmişdür hisâr Aşkî, k. 23/11.

“Cömertliğinin denizi Kâbe’ye gül suyu bahşeder. Lütü Kuds-i şerif memleketine hisar çekmiştir.”

Teşrifatçı Mehmed Efendi’den alıntıladığımız metinlerde padişahın ve diğer devlet erkânının katılımıyla gerçekleştirilen tören usulü karşımıza çıkmaktadır. Tören usulü gereği, bayram divanlarında gece yarısına kadar bütün divan üyeleri sarayda bulunur. Sarayda mehterhane, kös ve velvele-i zemzeme çalınır. Ardından nevbet-i hassa müezzinleri temcid okurlar. Bu esnada bâbü’s-sa‘âde önünde padişahın tahtı konur ve etrafında görevliler bekler.

Mehterhane çalınır ve temcid okunurken bayram tebriği için saraya hanzâde sultanlar gelir. Ardından vezirler ve ardından divan-ı hümayun gelir ve herkes yerli yerine oturur. Gelen misafirler kapıcıların rehberliğinde meşalelerle yerlerine kadar götürülürler. Gelen hanzâde sultanlar, geldikçe kapıcıbaşı ağaların oturduğu sofada

otururlar. Herkes tamam olunca padişahın fermanı ile sultanların isimleri ve resimleriyle teşrifatçı efendi kaydeder.

Saraya bayram törenine gelenlere, padişah tarafından hediye sunulur. Şiirde geçen padişahın bayram ihsanları da bu şekilde doğrulanmaktadır. Herkes, makamınca ve makamlarına ait usule göre padişah ile bayramlaşır. Bayramlaşma bittiği zaman bayram namazına kalkılır ve namazdan sonra ziyafet ikram olunur. Bu uygulamalar hakkında bkz. s. 78-81.

Nevruz Kutlaması ve Nevruz'da Ava Çıkılması

İd-i nevrûz irdi ‘azm itdi şikâra şehriyâr

Kûh u sahrâ oldu vahşiler deminden lâlezâr Aşkî, k. 24/1.

“Nevruz Bayramı³²⁶ geldi, padişah ava gitti. Dağlar ovalar, vahşi hayvanların kanından gelincik bahçesine döndü.”

Beyitlerde Nevruz’un gelişiyile birlikte Padişah’ın ava çıkmasına değinilir ve av sahasının kana bulanmış hali tasvir edilir. Ancak şair, sahanın kana bulanmış halini, gelincik bahçesine benzetir. Alıntıladığımız metinde, av sahası kana boyanmış, bundan dolayı la‘l ve yakut dolu Bedahşan’a benzetilmiştir:

“Tazıların bendi alınıp bâzîler salındı. Ol vuhûş u tuyûr içine velvele düşüp birbirine koyuldılar. Tazıların dendânı hançer-i hûn-feşân olup bâzîlerün minkârı nîşter-i dimârîz oldu. Hûn-ı cânâvar ile ol sahrâ fezâ-yı Bedahşan’a dönüp katarât-ı hûnile pür-la‘l ü yevâkît oldu.”³²⁷

Aşağıdaki metinde Sultan’ın bazen Edirne’de bazen de İstanbul’da ava çıktığını görürüz:

³²⁶ Nevruzun dini bayramlar gibi şiire konu edilmesi ve kutlanması hakkında daha geniş bilgi için bkz. Azmi Bilgin, “Türk Edebiyatında Bayramlar ve Nevruz Bayramı”, **Türk Dili**, Ankara, sayı: 617, Mayıs 2003, s. 448-457.

³²⁷ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 196-197.

“Râviyân-ı ahbâr şöyle rivâyet iderler kim bundan sonra Hüdâvendigâr hazretleri bir nice zemân girü av ve şikâra mâyl olup gâh şehir-i Edirne’de ve gâhî şehir-i İstanbul’da ‘îş ü nûş itmekde iken rûz-ı nevrûz ve sâ‘at-i pîrûz irişüp eyyâm-ı bahar oldukda...”³²⁸

Hûn-ı sayd içre hilâl-i nâhen-i şehbâz-ı şâh

San meh-i nevdür kim olmışdur şafakdan âşikâr Aşkî, k. 24/3.

“Padişahın doğanının kan içindeki tırnağının hilali, sanki şafaktan beliren yeni aydır.”

Kanlu dendânıyla bâg-ı saydgâh içre gören

Parsun agzın sanur idi iki şakk olmuş enâr Aşkî, k. 24/4.

“Yerinde parsın ağzını kanlı dişleriyle gören, onu ikiye ayrılmış bir nar sanırdı.”

Padişahın ava çıkarken yanında getirdiği bazı avcı kuşlar vardır. Şiirde, şahbaz adındaki kuşun vahşi tarafları öne çıkarılır, maharetleri anlatılır. Ayrıca padişahın ava çıkarken yanında getirdiği bazı avcı itler vardır. Bunlardan biri de pars olarak geçmektedir. Pars, kedigillerden, çevik, yırtıcı, etçil, memeli hayvan, leopar, panter, pelenk olarak bilinen bir tür yırtıcı hayvandır. Ancak şiirde dört ayaklı özel bir hayvan adı kullanılmamış sadece tazı ismi zikredilmiştir:

“Şâhîn ve balabanlar, karaca kazlara kâfire zilli Rûmîli gâzîleri gibi dokınurdi. Turnaları sunkurlar hallâc gibi gökden yükin yün gibi atarak indürürdi. Şahbâz bâzlar elinden kebk ü tîhû nidesin bilmezidi. Yüzler tavşanlar ardınca birer kerre sıçrardı. Tazılar kaçanı kovmada pehlivanidi. Sasonlar âhûya söyle sunar, tîg-ı dendânın bir vechile sınar idi ki üstühvânları bir kezden sınaridi.”³²⁹

Husrevâ sen gonca-veş sayd eyle bâg-ı ‘âlemi

İtlerün izine her sû eylesün i‘câz gül Aşkî, k. 30/11.

“Hükümdarım! Sen âlem bağında gonca gibi (başın dik bir şekilde) avlanmaya çık, gül de her yerde senin köpeklerinin izine acz ile yüz sürsün.”

³²⁸ Mehmed Er-Rûmî, *Nuhbetü’t-Tevârîh*, s. 326.

³²⁹ Celalzâde Sâlih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 388.

Padişah ava çıkarken yanında götürdüğü hayvanlardan biri de avcı iti olarak bilinen tazılarıdır:

“Tazıların âvâze-i av‘aveleriyle tâzîlîrün taktaka-i havâfîri dervâze-i semâvâta çıkup ol anda kopan güpürdiden sevr-i zemîn ürküp ol fezâyâ tamâm tezelzül virdi.”³³⁰

Vecd olup cânın revân itdi gazâlün gûşına

İrdi çün âvâz-ı nây-ı tîr-i şâh-ı kâmkâr Aşkî, k. 24/2.

“Ceylan, bahtiyar padişahın okunun ney (gibi etkileyici) sesi kulağına gelince kendinden geçip canını salıverdi.”

Beyitte padişahın avını ok ile avladığı belirtilir. Alıntıladığımız metinde de padişahın kan dökücü okuyla av avladığı ifade edilir:

“Hazret-i Pâdişâh-ı âlem-penâh ki tîg-ı hûn-rîz ve gâhî nîze-i nebtîzile durmayup cânâvar kanın yerlere dökerdi.”³³¹

Şeh gelür diyü cihân halkına i‘lâm eyledi

Müjde peygâmın bahâr ile nesîm-i müşg-bâr Aşkî, k. 24/8.

“Misk kokuları saçan meltem yeli, baharda “Padişah geliyor!” diye dünya halkına müjde haberini verdi.”

Makdem-i şâh-ı cihân virdi Sitanbul’a şeref

Güldi dünyânun yüzi toldı safâdan her diyâr Aşkî, k. 24/10.

“Cihan padişahının gelişi İstanbul’a şeref verdi; dünyanın yüzü güldü, her yer safayla doldu.”

Padişahın gerek bir seferden gerekse bir av mevsiminden şehre dönüşü her zaman renkli olmaktadır. Yukarıdaki beyitler, nevruz dolayısıyla yazılmış bir kasideden alıntılanmıştır. Burada padişahın şehre gelişinin halka ilan edilmesinden bahsedilmektedir. Aşağıda kronik bir kaynaktan alıntıladığımız paragraf Sultan I. Süleyman’ın Mohaç Muharebesinden dönüşü dolayısıyla yaşananları anlatmaktadır.

³³⁰ Celalzâde Sâlih, **a.g.e**, s. 195.

³³¹ Celalzâde Salih, **Târîh-i Sultân Süleymân**, s. 197.

Padişahın gelişinin ilan edilmesi, şehrin her yanında bir sevinç ve neşenin yaşanmış olduğunu gösterir:

“Mâh-ı Safer-i muzafferün yedinci günü sa‘âdetile vusûl bulup maksûda husûl oldu. Şehrün vazî‘ ve şerîfî istimâ‘ idüp bu kudûm-ı dil-nüvâza ittılâ‘ idicek şükrâne-i beşâretine müjdeler virdiler. Kûçe vü bâzâr içine çün bu haber yayıldı. Revâyih-i tayyibeyiyle sahrâ-i Hutan ve Çin’e benzedi. Her taraftan esbâb-ı ferah hâsıl, her kûşeden âsâr-ı tarah zâyil oldu. Dillerde şevk-i nesîmler esdi. Safâ güllerini açdı, sînelere sürûr mâları yürüdü. Ser ü çemen-i huzûra neşv ü nemâlar virdi. Her kişi işidicek şâdî vü neşâtından raks ü semâ‘ile [181b] istikbâline gitdi. Cümle ulemâ vü sulehâ, nücebâ vü nukabâ dahî bu âdete sebkât itmişler, mübârek cemâlini görmek, ayn-ı ibâdet idüğün bilmişleridi. Her biri bahârda âb ü şitâda yıl gibi şitâb idüp hezâr alkış u sitâyişile giderler, hâk-i râhın gözlerine tûtiyâ kılmaga birbirin basarlar idi.”³³²

Sünnet Düğünü

İy şeh-i gâzî idüp bunca gazâyı âkıbet

Devlet ü ‘izzetle kıldun sünnet-i şehzâdegân Aşkî, k. 27/22.

“Ey gazi padişah! Bunca gazanın sonunda saadet ve izzetle şehzâdeleri sünnet ettirdin.”

İki şehzâdesini sünnet ider

Tutdı zevk ü sürûr erkânı Hayâlî, k. 16/2.

“(Padişah) iki şehzâdesini sünnet ettiği için ileri gelenleri zevk ve mutluluk sardı.”

Sürûr-ı sûr-ı ser-i serverân-ı ‘Osmânî

Müşerref itdi yine cümleten dil ü cânı Yahya Bey, k. 9/1.

“Osmanlı ileri gelenlerinin başının cemiyet sevinci bütün gönlü ve canı şereflelendirdi.”

Aşkî’de şehzâdelerin sayısına dair bir bilgi bulunmazken Hayalî’de, Kanunî’nin şehzâdelerinden ikisinin sünnet edildiği belirtilir. Matrakçı Nasuh üç şehzâde adını verir ve ayrıntıya girmeden düğünün 936 (1529) tarihinde

³³² Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 362-363.

gerçekleştiğini; Sultan Mustafa, Sultan Mehmed ve Sultan Selim'in sünnet edildiğini belirtir. Sünnet sonrası At Meydanı'nda yirmi gün boyunca çeşitli etkinlikler ve ziyafetler düzenlenir:

“...Hazret-i seyyid-i kâ'inât -aleyhi's-salâtü'l-muv[â]salât- hazretlerinin sünnet-i hasenesinden olup bu sünnetün edâsına kıyâm göstermek vâcib-i b[i']l-farz olup müsteşîr-i mesûbât-ı fahîme ve müstevcib-i me'cûr-ı 'azîme olmanın Hazret-i pâdişâh-ı felek-taht şehzâdegân-ı sa'âdet-baht Sultân Mustafa ve Sultân Mehmed ve Sultân Selîm'[i] sünnet itmek için sene dokuz yüz otuz altı Zi'l-kadesinün onunda evkât-ı şerîfe ve sâ'ât-ı münîfde ol husûsun etemmisine mübâşeret-i tâm ve hüsn-i ikdâm gösterüp ol cem'un işâreti zemîn-i rezmine müşahir ve ol hatene beşâreti hatâ vü hutana münteşir (170a) olup At Meydânı'nda yirmi gün mikdârı cem'iyetler ve âlî-ziyâfetler olup itmâm buldı.”³³³

Mustafa 'Alî, *Câmi'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr* adlı eserinin sonunda bir zeyl oluşturur ve Sultan I. Süleyman'ın şehzâdeleri için tertip ettiği düğün hakkında özet bilgi verir. Buna göre Şehzâde Mustafa, Şehzâde Mehmed ve Şehzâde Selim olmak üzere üç şehzâde sünnet olur:

“Bu Tezyîl ber-Vech-i Temsîl Ol Sûr-ı Celîl Netâyici ve Zuhûra Gelen Cümle Nevâdir ü Mâhiyelerdür ki Bu Sûr-ı Hümâyûn-ı bî-'Adîl Ne Makûle Meclis-i Şerîf ü Cemîl İdüğü Bundan Kıyâs Olunmak İçün Şehzâdegân-ı Celâlet-Nişân Mustafâ Hân ve Mehmed Hân ve Selîm Hân Hazretlerinin Sûr-ı Celîleleri Bu Vech-i İcmâl İşâret Olunmuşdur.”³³⁴

Sünnet Düğününe Devlet Erkânından Katılım

Okıdılar bu 'ursa hürmet idüp

Deşt-i Kıpçak ilindeki Hânı Hayâlî, k. 16/8.

“Kıpçak bölgesindeki hanı bu düğün yemeğine saygıyla davet ettiler.”

Yüzümüz üzre varalum didiler

Engürûsün Lehün Çehün Bânı³³⁵ Hayâlî, k. 16/9.

³³³ Matrakçı, *Süleyman-nâmesi* s. 158.

³³⁴ Gelibolulu Mustafa 'Alî, *Câmi'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr Edisyon Kritik ve Tahlil*, Haz. Ali Öztekin, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 277.

³³⁵ Bân: “Vaktiyle İsklavoniye (Sclaveni) ve Macaristan cihetlerinde sancak beylerine ve küçük prenslerine verilen ünvanıdır.” Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317, s. 276.

“Engürus, Leh, Çeh banları, “Yüzümüz üzre varalım.” dediler.”

Subh-dem yüz şevk ile meydân-ı sûr-ı şâhda

Hizmete bel bağladı erkân-ı devlet şâdmân Aşkî, k. 27/2.

“Sabah vakti padişahın düğün meydanında devlet erkânı mutlu bir şekilde ve olanca şevkleriyle hizmete hazırlandı.”

Kuruldu zînet ile sâyebânlar gûyâ

Sehâb-ı rahmet ile toldı At Meydânı Yahya Bey, k. 9/4.

“Gölgelikler öyle süslemelerle kuruldu ki At Meydanı sanki rahmet bulutuyla doldu.”

Merasim için Osmanlı Devletine bağlı bütün beyler, hakanlar ve devlet erkânı davet edilir. Kutlamalar için Atmeydanı tercih edilir, çünkü bu meydan eskiden beri sultanların kutlama mekânıdır. Burada gerekli hazırlıklar, tezyinat vs. yapılır, merasimde devlet erkânı hazır bulunur. Seherle birlikte vezirler, valiler, halkın ileri gelenleri türlü hizmetler için divan-ı hümayunda hazır olurlar.

“...sûr-gâh-ı şâhân-ı kadîm olan Atmeydânı Sarâyı’nda niyyet-i temkîn-i bâ-miknet buyurup karargâh-ı sultân-ı dîn kasr-ı güzîn ve sâyir kusûr ve nice tahta bend-i berî ve mühimmât-ı zîb ü zîverle tezyîn ve eşrâf-ı mebdâdîn olan meydân-ı meserret-karîn hıyâm-ı gûn-a-gûn ve sâyebân-ı bedâyî nümûnla tertîb ü teskîn kılındukdan sonra ‘ale’s-seher vüzerâ-yı ‘âlî gürûh-â-gürûh cilveger ü ‘uzemâ-yı mevâlî ve küberâ-yı ahâlî envâ-ı kerr ü ferr ü şevketle zemîn-i hıdmete çehre-güster lâ-siyyemâ her destûr-ı sûtûde-iz‘ân serv-şân-ı üskûf-pûşân ve şehbâzân-ı deryâ-hurûşân olan âdemleri ile dîvân-hâne-yi hümayûnda müctemi‘ olup tuhaf u hedâya ve murassa‘ât-ı girân-bahâ kısmından ve gilmân-ı Yûsuf-likâ ve sâde-rûyan-ı melek-simâ nökerler cinsinden pîkeş-i bisyâr ve taraf-ı pesendîde-i bî-şûmâr âmâde vü izhâr olundukdan sonra rikâb-ı müstetâb-i hümayûn ve harem-i muhterem-i celâlet-nümûn agaları bâ-ser hemsüvâr-ı semend-i sabâ refât olup ol şehsuvâr-ı kâm-kâr ve çâbü-k-süvâr-ı kârzâr olan şîr-i dilîr-i kışver-şîkârün önüne düşüp arslân-hâne-i hassâ berâberine geldükleri gibi...”³³⁶

³³⁶ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 277.

Devlet erkânından İkinci Vezir Ayas Paşa, Üçüncü Vezir Kasım Paşa, At Meydanı'na ekâbirle gelen şehzâdeleri karşılar ve meydana doğru yönelirler. Ayrıca Veziriazam İbrahim Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Yakup Paşa, kendi maiyetindekilerle beraber karşılamada yerlerini alırlar. Ayrıca Kemal Paşazâde gibi önemli alimler de tebrik için merasimde bulunurlar:

“...vezîr-i sâni Ayâs Pâşâ ve müşîr-i sâlis Kâsım Pâşâ piyâde istikbâl idüp rikâb-ı sa‘âdet-meâblarında örfen ü hîzân hademât-ı sâmiye edâsında dâmen der-meyân olduklarından gayrî meyân-ı meydâna geldükleri gibi ser-leşker-i nâm-dâr ve vezir-i a‘zam-ı pesendîde-kâr manzûr-ı şehriyâr-ı kerîm-i hem-nâm Hazret-i İbrâhîm ya‘nî Nizâmü’l-mülk İbrâhîm Pâşâ ve Anatolî Beylerbeyi’si Yâkûb Pâşâ ve kapûdan ve sâyir bölük agaları piyâde ve hâk-i hıdmete rû-nihâde ve tekâpû tarîkına sabâ âmâde bu gûne câh u celâl ve tevfir-i tevkî ü ikbâl ile taht-gâh-ı felek-sâye ve mesned-i ‘izzetmend-i ‘arş-pirâye kurbunda nüzûl-ı hümayûn buyurup senâ-yı çâvuşân ‘ayyûka kamrûn-ı şeref-baht-ı rûz-efzûn tal‘at-ı hümayûnları ile manzûr-ı Hâlik-ı bîçün oldukda vüzerâ vü ‘uzemâ yollu yollarında tehniyet-i sûr-ı pür-surûr idüp dest-bûs-ı meserret me’nûsiyla müstes‘ad olup yerlû yerlerünce turdılar ve hedâyâ vü pîşkeşlerü çekilüp hîn-i kabûlde vâki‘ olup iltifât-ı hüsrevâne ile imtiyâz buldılar kezâlik şeyhü’l-islâm ve müftî-i enâm eyyâm-ı nâdire-i kurûn ve a‘vâm u duhûr-ı bâhirü’n-nizâm olan Kemâl Pâşâzâde Mevlânâ Şemseddîn Ahmed ve sâyir mevâlî-i bî-hadd ü ahâlî-i lâ-yu‘ad dest-bûs-ı tehniyetle husûsa ‘arz-ı tuhaf-ı kesîrû’l-meziyyetle müşerref olduklarından hediyeleri yine kendüleri in‘âm ve fezâyil ü kemâlât hasbî ile/bu gûne ihtirâm ve bu makûle iltifât-ı tâm buyuruldu.”³³⁷

Sünnet Düğünü İkramları

Mâ-i cârî yirine ol bezm içinde sû-be-sû

Kande baksan sükkerî şerbetler oluşdı revân Aşkî, k. 27/33.

“O meclis içinde nereye baksan akarsu yerine şekerli şerbetler akıyordu.”

Meclis içre la‘l-i yâre dil uzatmasun diyü

Ehl-i meclis zâhidün agzın tutar halvâyile Aşkî, Muk. 7/4.

“Sevgilinin dudağına dil uzatmasın diye, meclistekiler zahidin ağzını helvayla (doldurup) tutuyorlar.”

³³⁷ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, Câmî‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr, s. 277-279.

Tabakda zerde idi sanasın ki bedr-i tamâm

Hilâle benzer idi her dilim dilim nânı Yahya Bey, k. 9/8.

“Tabaktaki zerdeyi dolunay sanırsın, her ekmek dilimi ise hilale benzerdi.”

Beyitlerde düğün ziyafetinin bolluğu ve türleri anlatılır. Mustafa ‘Âlî’de ziyafet ve misafirler ayrıntısıyla yer alır. Emirler ve beyler, hediyelerini sunduktan sonra dördüncü günü büyük bir ziyafet emredilir. Düğünün sekizinci günü ise yine devlet erkânı ile halk bir araya gelir ve büyük ziyafetler ikram edilir. Ayın zamanda çeşitli gösteriler yapılır:

“... ol gün simât-ı şâhî çekilüp herkes menziline müteveccih oldu ba’dehu mâh-ı zi’lka’de duhûl idüp ikinci günü zamân-ı zuhrda şehriyâr-ı nîk-baht sadr-nişin-i suffice-i taht olup vezîr-i a’zamlıktan munfasıl olan Piri Pâşâ ve ümerâ-yı Ekrâd’dan ve gayriden nice beyler pîşkeşlerin çeküp el öpdiler ve dördüncü gün ziyâfet-i kübrâ emr olunup... ve sekizinci günü yine erkân-ı devlet ve rû-şinâsân-ı mülk ü millet cem’ olup ıstabl-ı ‘âmire halkına ve ‘umûmen ashâb-ı hirefe küllî ziyâfet ve bast-ı bisât-ı ni‘met buyurulup ol gün cânbâzlar ve kâse-bâzlar seyr olunmuş idi ve onuncu gün hâsseten ‘ulemâya d’avet ve hâric ellili müderrislerden aşağı menâsıb-ı ziyâfet ve mülâzimîn ü dânişmendân zümresine ve kuzât-ı kasabât ve nüzzâr u metevelliyân fırkasına husûsa meşâyih-ı ‘ızâm ile sûfiyyûna ve bezzâzistân ahâlisi nâmına olan tüccâr-ı pâ-yı taht-ı ‘izzet-makrûna ziyâfet-i şâhî ve bezl-i ni‘âm-ı nâ-mütenâhî kılınup ashâb-ı lu‘bun esnâf ve nâdire-kâr olan meherenün sanayi‘-i mûşigâfî temâşâ kılınmışdı...”³³⁸

Beyitlerde geçen halkın nimete boğulması, yağma adeti vs. *Câmi‘ü’l-Buhûr*’da da ifade edilir. Hatta halkın yağma esnasında gösterdiği velvele ve coşku metinde olduğu gibi aktarılır:

“... kezâlik bütün bütün gâv ü şütür ve buzgâle ve küsfend ü gûsâle kebâb idüp içlerinde hayvânât-ı zinde ve tuyûr-ı zinde ve tuyûr-ı jende kısmından nicesi pûşîde olup ‘avâm-ı nâsa ziyâfet ve ashâb-ı lu‘b u muzhikâna bezl-i deryâ-yı ni‘met kılındukda bir

³³⁸ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Câmi‘ü’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 279-280.

zemzeme vü gavgâ peydâ olurdu ki semekden simâge ve sath-ı hâkden fırak-ı eflâke velvele bırağurdu.”³³⁹

Düğünde Saçı Saçılması

Zihî kemâl-i sehâvet ki kılmaga yagma

Saçıldı yir yüzine niçe genc-i pinhânî Yahya Bey, k. 9/22.

“*Ne güzel bir cömertlik kemâli ki yağma edilsin diye birçok gizli hazine yeryüzüne saçıldı.*”

‘Âceb mi şâh-ı cihâna disem Halîlullâh

Ki oldu cümle ganî vü fakîr mihmânî Yahya Bey, k. 9/24.

“*Bütün zengin ve fakirin misafiri olduğu cihanın padişahına Halilullah (Hz. İbrahim) desem tuhaf olmaz.*”

Düğünde bir yandan insanlara ikram sunulur diğer yandan bizzat altın ve gümüş saçarak saç geleneği yerine getirilir. Alıntılarımız metinde düğün saçısını ve saçının yapılma şeklini görürüz:

“...ziyâfetleri tamâm oldukdan sonra Hazret-i pâdişâh-ı cihân ve şehzâdegân-ı kâmurân sâha-ı meydâna nâzır olan kasra gelüp hümâ-yı hümâyûn-misâl verâ-yı kafesden ashâb-ı lu‘bı seyrân ve dînâr u diremi gâh u bî-gâh üzerlerine bârân itmişler idi.”³⁴⁰

Mehmed b. Mehmed’e ait *Nuhbetü’t-Tevârih*’te bizzat Sultan I. Süleyman’ın saç saçtığına rastlarız. Kaynak metne göre üç günde bir nimet yağması ve altın gümüş saçısı yapılır; Padişah, kendi eliyle tepsi içinde akçe ve altın saçır:

“el-Kıssa: Haftada bir gün ni‘met yagması ve her üç günde bir pâdişâh-ı ‘âlemin in‘âm-ı zer ü sîme müte‘allık mekârim-i bî-intihâsı mukarrer idi. Farazâ ki, bir revzeneden kendüler gümüş tebsiler ile akça ve altun saçarlardı ve bir pencereden şâhzâde-i civan-bahtları dahî dest-i dirempâşıyla bezl-i emvâl-ı bisyâr iderlerdi.”³⁴¹

Kur’an Tilâveti ve Sohbet

³³⁹ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, **a.g.e.**, s. 280.

³⁴⁰ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, **Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr**, s. 280.

³⁴¹ Mehmed Er-Rûmî, **Nuhbetü’t-Tevârih**, s. 384.

Sadâ-yı bahs-i mevâlî safâ virüp câna

Firâset ehline oldu gıdâ-yı rûhânî

Yahya Bey, k. 9/12.

“Bilginlerin sohbetlerinin sesi cana neşe verdi, feraset ehline de ruh gıdası oldu.”

Olurdu bir yana bahs-i ma‘ânî-i Furkân

Okurdu bir yana kurrâ’-ı seb‘a Kur’ân’ı

Yahya Bey, k. 9/13.

“Bir yandan Kuran-ı Kerim’in anlamı üzerine sohbet edilir diğer yandan ise yedi kâri Kur’ân okurdu/ yedi kıraat üzere Kur’an okunurdu.”

Beyitte hem sohbet edilmesi hem de Kur’ân okunmasından bahsedilmektedir. Merasimde hafızlar tarafından Kuran okunur, sohbet Kanunî’nin de katılımıyla Şehüslâm Kemâl Paşazâde tarafından yapılır. Dinleyenler öyle mest olur ki bazıları ruhunu teslim etme mertebesine kadar gelir:

“...sonra dâvûdî-edâ hâfızlar ve hânendeler ve elhân-ı dil-küşâyâ mâlik gûyendeler ol mecâlis-i cennet melâbisi bülbüller ile tolmış gülzâra ve ‘anâdille müşerref olmuş mürgzâre döndürüp ziyâfetleri tamâm olduktan sonra... ve yine irtesi Hazret-i şehriyâr ‘ulemâ ziyâfetine fermân-kâr vüzerâ-yı ‘ızâm ve ümerâ-yı kirâm edâ-yı hıdmete fermân-berdâr olup çâvuşbaşını şeyhü’l-İslâm olan Kemâl Pâşâzâdeyi ve cebecibaşı hâce-i büzürgvâr-ı da‘vete gönderilüp ‘izzetlü pâdşâhun müftî efendi ile Antolî kâzî ‘askeri Mevlânâ Kâdirî Efendi yemîn-i meymenet-şi‘ârında ve hâce efendi ile Rûmîli kâzî ‘akseri Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi yesâr-ı sa‘âdet-disârında ve bâkî ahâlî ve med‘uv olan mevâlî mukâbele-i makbûlelerinde âsûde olup Fâtihâ-yı fâyiha tefsîr-i şerîfine mübâşeret ve ebvâb-ı bahs-i ‘ilmîye ol tarîk ile zuhrdan zamân-ı gurûba dek meclis-i bahs germ-â-germ oldu ve kimi neşâtından ve nicesi hacletinden teslîm-i rûh mertebesine vusûl buldı.”³⁴²

Düğün Gösterileri

Bezm-i şâhânîde mecmû‘-ı mevâlî cem‘ olup

Eyledi akrânı akrân ile bahs ü imtihân

Aşkî, k. 27/25.

Kimi bâzîde kimi bâzûda lu‘bet-bâz olup

Kudretince san‘atin gösterdi her bir pehlevân

Aşkî, k. 27/26.

³⁴² Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 280-281.

“Padişahın meclisinde bütün bilginler bir araya toplanıp müsabıkları denkleriyle yarıştırmak imtihan ettiler. Pehlivanların kimi kol kuvvetinde kimi oyunlarda hüner sergiledi; her biri gücü yettiğince sanatını gösterdi.”

Virmege sûr-ı sürûr-encâm-ı şâhîden haber

Âsumâna âsumânîyye virildi müjdegân Aşkî, k. 27/38.

“Padişahın neşeli biten düğününün bittiğini haber vermek için gökyüzüne müjdelik olarak havai fişekler atıldı.”

Giceyle göklere irişdi âsumânîler

Nite ki ‘âşık-ı şeydânun âh u efgânı Yahya Bey, k. 9/15.

“Gecelyin atılan havaî fişekler göklere ulaştı, tıpkı divane âşıkın feryat ve figanı gibiydi.”

Şâh-ı gâzî feth kılduğu kılâ‘un resmini

Âteşin her bir deşîşe kal‘a gösterdi ‘ıyân Aşkî, k. 27/43.

“Gazi padişahın fethettiği kaleleri, bu kalelerin tasvirleriyle nakşolunmuş havaî fişekler temsil etti.”

Pür şükûfe şem‘-i nahlından bu ‘âlem halkına

Gösterür evvel-bahârın revnakın fasl-ı hazân Aşkî, k. 27/47.

“Hazan mevsimi, mumdan yapılmış çiçeklerle dolu süs ağacıyla bu dünya halkına ilkbahar tazeliği gösterir.”

Gösteriler kısmında yer verdiğimiz beyitlerde yapılan müsabakalar, atılan havaî fişekler fethedilen kalelerin ateşlerle resmedilmesi gibi gösteriler anlatılmıştır. Alıntıladığımız metinde, müsabakalardan, kale cengi gibi bazı temsili oyunlardan ve muhtelif sihirbazlıklardan özetle bahsedilir. Metne göre Kağıthane semtinde atlıların sergiledikleri gösterinin yanı sıra Atmeydanı’nda desenli ve süslü bir binaya bazı kişiler çıkarak gösteri yapmışlardır. Ayrıca bazı kale savaşlarında esinlenerek kale ve kaleyi fetheden gazilerin ve kafirlerin temsilî resimleri çizilmiştir. Ayrıca bu gösterilerde kaleye çıkabilen bir yeniçeriye solaklık verilmiştir. Ayrıca bir gösterici

at arabasının üstüne bir köşk yapıp türlü hünerlerle at arabasını yaptığı köşkün üzerinden kullanmıştır:

“...mâh-ı mezbûrun yigirmi birinci günü ki sîr-ı pür-surûra mübâşeretden ol rûz-ı mes‘ûda gelince bir ay olur koşu niyetine atlanup Kâğıt-hâne semtindeki sahrâya varılup andagı gabak sınıgına vâfir oklar atılup ‘ale’l-husûs bunca eyyâm ihzâr u âmâde olunan yarak atları koşulup yirmi ata varınca öğdülleri virülüp ol temâşa dahî gâyet encâm kılunmuş idi ve ol sîr-ı mefrûrî’s-sürûrda zuhûra gelen nevâdir-i ‘acîbe mâhiye-i garîbe ancak bunlar idi ki Atmeydânı’ndaki musanna‘ binâ olunan ‘amûd-ı vâlâya beş nefer kimesne çıkdugıdur sâniyen iki def‘a kal‘a cengi ve guzât u küffâr resminün rezm-i âhengi sâlisen rendelenmiş ve ruganla cilâ virilmiş bir ‘amûd-u memdûd dikilüp kimesne çıkmaga kâdir olamayup ancak bir yeniçeri hezâr tedârûkle ve kat‘-i merâtibe tehâlûkle çıkup solaklık virildügidür râbi‘ân bir şahs-ı ‘ayyâr ve nâdire-kâr-ı sehâr elleri bend-i muhkemle nümûdâr iken rahş-ı rehvarun dehân u dendânı ile rahtını alup yine ‘âdet üzre egerledügi ve tekmîl ‘inân ve zînle zeyn itdügidür hâmisen bir merd-i cüst-bâz hîle semtinden kendüyi behre-perdâz idüp bir at arabasının üstüne bir köşk yapıp ve araba içinde oturduğu yerden ol semendi kullanup tahrîk ve evhâm u zunûn-ı halkı ta‘accüb ü istigrâbla teşkîk itdügidür bunlardan gayrı bellü başlu mâhiye ve nâdire dinilecekleyin lâhiye vâki‘ olmuş degildür ve’s-selâm.”³⁴³

Düğünde Musiki İcrası

Kâse-i ni‘met şükûfe sûr olmuşdı bahâr

Mutrib eylerdi edâ bülbül figânın nây ile Aşkî, Muk.7/2.

“Düğündeki ikram keseleri bahar çiçekleri (gibi çok) olmuştu... Mutrip, neyi bülbül figanı gibi icra ediyordu.”

Çalındı her yandan kûs-ı hüsvânîler

Belindi yatagından sipührün arslanı Yahya Bey, k. 9/5.

“Her yandan padişah kösleri çalındı, gökyüzünün arslanı yatağından haşmetle kalktı”

³⁴³ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 281-282.

Beyitler, düğünde muhtelif makamlarda musiki ziyafeti verildiğini ifade etmektedir. Mustafa ‘Alî’den alıntılaradığımız metinde davudî sesli hanendelerden ayrıntıya girilmeden bahsedilir:

“...sonra dâvûdî-edâ hâfızlar ve hânendeler ve elhân-ı dil-küşâyâ mâlik gûyendeler ol mecâlis-i cennet melâbisi bûlbüller ile tolmuş gülzâra ve ‘anâdille müşerref olmuş mürgzâre döndürüp ziyâfetleri tamâm oldukdan sonra...”³⁴⁴

³⁴⁴ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, **a.g.e.**, s. 280.

1.4. II. SELİM (1566-1574)

1.4.1. Kişisel Unsurlar

Kişisel unsurlar kısmında Sultan II. Selim'in fazileti, yüksek ahlak sahibi oluşu, din ve devletin koruyucusu oluşu, cömertliği, cesareti, marifet ve sanat ehli insanları himayesi ile ilgili beyitler yer almaktadır.

Penâh-ı dîn ü devlet pâdişâh-ı âsmân-rif'at

Cenâb-ı Şeh Selîm ibni Süleymân Hân-ı 'Osmânî Bâkî, k. 5/8.

“Cenâb-ı padişah, Osmanlı Hanı Süleyman oğlu Selim, din ve devletin koruyucusu gökyüzü mertebeli (çok yüce) padişaktır.”

Sultan Selim'in din ve devletin koruyucu vasfı ifade edilirken, Sultan I. Süleyman'ın da oğlu olduğu belirtilir. Kemal Paşazâde, Şehzâde Selim'in doğum müjdesinin Padişah'a Rodos Seferi esnasında verildiğini belirtir:

“Sâbıkâ ta'yîn u tebyîn olunan 'âm-ı ferrûh-encâm u ferâh-fercâmın evâhir-i şuhûrında âsumân-ı saltanatda bir ahter-i ferhûnde-manzar togup sade-i deryâ-yı şerefden [66b] bir gevher-i girân-mâye zuhûr itdi, ... Cidd-i hümâyûnile cediti Sultân-ı 'azîmü's-şân Selîm Hân ismiyle müsemma oldu.”³⁴⁵

Ebussuud Efendi, Sultan II. Selim'e bir hitabında Sultan I. Süleyman'ın oğlu şeklini kullanır:

“...sultânü'l-'Arab ve'l-'Acem ve'r-Rûm pâdşâh-ı 'azîmü's-şân [4] celîlu'l-kadr refî'u'l-mekân sultân-ı heft-kişver hâkân-ı sa'd-ahter a'nî es-sultân ibnu's-sultânü's- [5] sultân Süleymân ibnü's-sultân Selîm Hân ...”³⁴⁶

Cömert, Cesur, Fâzıl

Hâce-i 'âlî-nazar ser-çeşme-i fazl u hüner

Dâver-i ferhunde-ahter kâm-bahş u kâmırân

Bâkî, k. 22/16.

³⁴⁵ Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 163-164; Ayrıca bkz. Lütî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 253.

³⁴⁶ Ebussuud Efendi, *Türkçe Mektuplar*, s. 38.

“(O padişah), ulu bakışlı bir hoca, fazilet ve hünerin pınarı, talihi güzel, eli açık, bahtiyar âdil bir hükümdardır.”

Sultan II. Selim, beyitlerde cömert, faziletli, temiz ahlaklı ve cesur biri olarak karşımıza çıkar. Mustafa Selânikî’de rastladığımız bilgiler Sultan’ın cömertliğine kaynaklık edecek niteliktedir. Buna göre Sultan, sekiz büyük eser ortaya koymuş, Kabe-i muazzamada üç yüz altmış kubbe inşa ettirmiş, ayrıca Edirne’de Mimar Sinan Aga’ya, dört minareli Selimiye Camii’ni yaptırmıştır:

“Eyyâm-ı sa’âdetinde sekiz ‘azîm eser nasîb oldu ki her biri ancak bir saltanatda mümkün olurdu. ... Ve saniyen Ka’be-i mu‘azzamada Harem-i muhterem-i şerîfe etrâfına üç yüz altmış kubbe binâ olup hüccâc-ı zevi’l-ibtihâcun tavâf-ı Beytullâh-i’l-ihtirâm’da huzûr-ı (56a) kalblerine bâ’is oldu. Ümerâ-yı muhâfaza-i Mısıryye’den mi‘mâr ve mühendis-i ruzgâr Horos Memi-yi nâm-dâr eliyle yapıldı. ... Ve dördüncü eser mahrûse-i Edirne’de nâdire-i devrân uslûb-ı mergûb ve tavr-ı matbû‘ üzre mi‘mâr ve mühendis ve pesendîde-i cihân Sinan Aga eliyle binâ olunan çihâr minâre ile Câmî-i şerîfdür ki selâtîn-i devrden birine böyle bir eser nasîb ü meyesser olmadı.”³⁴⁷

Aşağıdaki metinde tahta geçtikten sonra Sultan Selim’in fukaraya, salihlere, eşrafa, sunduğu atıyyeler ve Yenibahçe yakınlarındaki cami ve medrese gibi imaretler anlatılır. Bunlar, Sultanın hem cömertliğine hem de fazilet ehli biri oluşuna işaret etmektedir:

“Ol gün şol denlû sîm ü zer nisâr olundu ki gûyâ felek elinden nûkûd-ı sitâre rûy-ı zemîn üzre mensûr oldu. Ve sulehâ-yı şehîr ü etrâfa ve sâdât u eşrâfa in‘âm-ı ‘âm buyuruldu. Ve ol meşhed-i münevver üzre bir künbed-i ‘âlî binâ olup etrâfında esnâf-ı sanâyi‘i ve âlâf-ı bedâyi‘i câmî‘ mescid, câmî‘ ve imâret ü müsâfirhâne ve mekteb ve sâ’ir vücûh-ı hayr müretteb kılındı. Ve evâsıt-ı saltanatlarında Yenibagçe kurbında bir ‘âlî medrese dahî binâ itdirüp ol imâret-i âmire masârifi için ta’yîn buyurılan evkâf-ı vâfire mahsûlâtından vazîfe-i müderris ve talebe ta’yîn buyuruldu.”³⁴⁸

³⁴⁷ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 94-95.

³⁴⁸ Hocazâde Mehmed Efendi, **İbtihâcü’t-Tevârîh**, s. 54.

1.4.2. Yönetime Dair Unsurlar

Yıkılmış gönlü ma‘mûr oldu Magnîsâ-yı mehcûrun

Karaman tahtının şimdi oturdu yirine cânı Hayâlî, k. 22/2.

“Gurbete düşmüş Manisa’nın yıkık gönlü yapıldı (imar edildi). Karaman tahtının canı şimdi yerine oturdu.”

Şiirde II. Selim’in Manisa’ya gönderilmesiyle Manisa’nın yıkık gönlünün yapıldığı ifade edilmektedir. Bu ifade, Sultan II. Selim’in şehzâdeliğinde Manisa’ya gönderildiğini gösterir. Sultan II. Selim’in 3 Zilhicce 961/30 Ekim 1554 tarihinde Manisa’ya gönderilişi hakkında Hocazâde Mehmed Efendi’de aşağıdaki bilgiye rastlarız:

“Şehr-i sa‘âdet-ittisâm Zilhicce’ti’l-harâm’un üçüncü günü (30 Ekim 1554) taht-ı Amasıyya makarr-ı kerâsi-i sa‘âdet-i râsiye olup müddet-i müsâferet itmâm ve bast-ı bisât-ı ikâmet ile tehyi’e-i esbâb-ı ârâm olundu.”³⁴⁹

Yine Hocazâde Mehmed Efendi’den alıntılادیğimiz metinde II. Selim’in tahtgâhı olan Manisa civarındaki Bozdağ yaylağındaki mesirelere katıldığı anlatılır:

“Tâsi‘-i Şevvâl ki rûh-ı kuds âşiyân-ı Sultân Selîm Hân ravza-i rıdvânda cevval oldu. ... Ol zamânda ol şâh-ı vâlâ-cenâb Saruhan diyârında taht-gâhları olan Magnisa civârında Bozdağ yaylağına çıkup hayme ve otağ ile ol sâhat-ı râhat-fezâda serv-i âzâde gibi ârâm ve diI-küşâ mesîrelerine meserret-i hâtırla hırâm iderleridi.”³⁵⁰

Tahta Cûlusu

Şâh-ı evreng-i bakâ oldu Süleymân-ı velî

Cânını eyledi ma‘bûdına ol ân teslîm Yahya Bey, Tar. 48/1.

Gitdi Hak cânibine çünkü bu sultân-ı ümem

Geldi şâh-ı Haremeyn oldu o sultân-ı halîm Yahya Bey, Tar. 48/2.

Geçdi ecdâd-ı kirâmı yirine şâh-ı hasîb

Vâlî-i ehl-i ‘atâ şâh-ı cihân Şâh Selîm Yahya Bey, Tar. 48/3.

³⁴⁹ Hocazâde Mehmed Efendi, **a.g.e**, s. 275.

³⁵⁰ Hocazâde Mehmed Efendi, **a.g.e**, s. 51.

“Sonsuzluk tahtının padişahı veli Sultan Süleyman oldu ve o an canını Hakk’a teslim etti. Ümmetlerin Sultanı Hak tarafına gidince o halim Sultan, Haremeyn padişahı oldu. Allah’ın rızasını gözeten, cömertlerin ileri geleni cihan padişahı Sultan Selim, cömert atalarının yerine geçti.”

Yahya Bey’in tarih düşürdüğü şiirinin her mısraındaki harflerin toplamı II. Selim’in tahta çıkış tarihi olan 974’ü vermektedir. Bunlardan bir örnek olarak “Geldi şâh-ı Haremeyn oldı o sultân-ı halîm” mısraını hesaplayacak olursak, geldi= 64, şâh= 306, Haremeyn= 308, oldı= 51, O (elif, vav)= 7, Sultân= 150, Halîm= 88 sayılarına ulaşmak suretiyle toplam (64+306+308+51+7+150+88=) 974 tarihini elde ederiz. Bu, tarihî kaynaklarla da sabit olan Sultan II. Selim’in tahta cülus tarihidir.

Culûs-ı tahta ‘Âşık didi târîh

O gün Sultân Selîm devrân senündür

Zıll-ı ilâh bâdâ [974/1566]

Âşık Çelebi, Tb. XI/17.

“Âşık, tahta cülusuna tarih düşürdü. O gün Sultân Selim Devran senündür. “Allah’ın gölgesi olsun.” [974/1566]

Kronik kaynaklar, Yahya Bey ve Âşık Çelebi’nin, II. Selim’in tahta cülûsu olarak gösterdiği 974 tarihini desteklemektedir. O günlere şahit olan Mustafa Selânikî Efendi, olayları detaylarıyla anlatır. Sultan, beraberinde Lala Hüseyin Paşa, Mevlana Hoca Atâullah Efendi ve Musahip Celâl Bey ve sair ağaları ile birlikte yanlarında tuğları, alay bayrakları, yedekleri ve solakları olduğu halde Rebiülevvel’in on dördüncü günü Üsküdar İskeleyi’ne gelerek saltanat tahtına cülus eder. Mihrimah Sultan, Şeyhülislam Ebussuud Efendi, İskender Paşa ve sair vezir ve devlet erkânı, Sultan’ı karşılarlar:

“...Ve yanlarınca olan Lala Hüseyin Pâşâ’ya ve Mevlâna Hoca Atâullah Efendi ve Musâhib Celâl Beg ve sâ’ir ağaları ve tugları ve alay bayragı ve yedekleri ve solakları ile seherden kuşluk vaktinde şehr-i rebî’ulevvelin on dördüncü dü-şenbih gün Üsküdar iskelesine gelüp sa’âdet ü ikbâl ile nüzûl ü iclâl buyurup ... Ve serîr-i saltanat-ı cihân-bâniye cülûs eylediklerinde cümleden mukaddem selâtîn-i mu’azzama vü mükerrermeden Mihrimâh Sultân hazretleri gelüp mülâkat eyleyüp... ve a’lemü’l-ulemâi’l-mütebahhirîn, efdalu’l-füdalâi’l-müteverri’in Şeyhülislâm ve Müftilenâm Mevlânâ Ebussu’ûd Efendi hazretleri ve

muhafaza hizmetinde olan İskender Pâşâ hazretleri ... ve sâ'irler Dîvân-ı ma'delet-unvâna tehniyet-i cülûs-ı saltanat için gelüp pâye-i serîr-i âlem-masîre yüz sürmüşler.”³⁵¹

Âlim ve Sanatkârları Himayesi

Metâ'-ı ma'rifet geldi revâcın bulduğu demler

Zer-efşân eylesün nergisler evrâk-ı gülistânı Bâkî, k. 5/5.

“Onun zamanında marîfet sahiplerinin eserleri değerini buldu. Nergisler gül bahçesinin yapraklarını altın (diye) saçsın/nergisler gülbahçesinin yapraklarını altın işlemelerle donatsın.”

Kef-i cûdun keremler kim kılupdur ehl-i 'irfâna

Ol ihsanı gül ü nesrîne kılmaz ebr-i nîsânî Bâkî, k. 5/19.

“Cömert eli irfan ehline öylesine ikramlarda bulunur ki, nisan bulutu o ihsanı gül ve nesrine vermez.”

Sultan II. Selim'in âlim ve sanatkarları türlü şekillerde desteklemesine mesnet olması için bir şenlikteki yaşanan olayı alıntılıyoruz. Burada ilim ve sanatta hüner sahibi insanları meclisine kabul eder, ikramlarda bulunur. Âşık Çelebi'ye göre Padişah'ın iltifatı sayesinde yetenekliler daha yetkin hale gelir, istidadı olanlar ise sanatının erbabı olurlar:

“Zuhûrât-ı fevâzılı ve şu'unât-ı fezâili erbâb-ı esvâk-ı evvâk-ı 'ilm ü 'irfân ve ashâb-ı etvâk-ı fezâ'il-i insân olanları terbiyetde sabâ vü debûrdan isti'câl isti'âre idüp “li-kulli 'ilmin ricâl ve li-kulli makâmin câl” muktezâsınca fazl-ı fuzûldan, bezl-i ibtizâlden, 'adl-i 'udûlden mümtâz oldu. ... Şu'arâ dahî ol zümrede dâhil ve 'umûm-ı in'âmı anlara dahî şâmil oldu. Bâ-husûs ki ol vakt ki henûz şehzâde idi. Gerek hîs ü gerek bîgâneye gerek fûrû-mâye vü gerek yegâneye gerek 'avâneye gerek karîbâna ve gerek aksâ-yı edvârdan ve mûntehâ-yı aktârdan gelenlere bâb-ı ihsânı küşâde idi.”³⁵²

Hocazâde Mehmed Efendi, Mevlânâ Kemal Paşazâde, Mevlâna Hayreddin gibi âlimlere gösterdiği hürmeti ve iltifatı örnek olarak anlatılır. Sultan bir meclise

³⁵¹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 42-43.

³⁵² Âşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Şu'arâ**, c. 1, s. 234-235.

ismi zikredilen ulemayı ve sair âlim ve sanatkârları davet eder, onlara türlü ikramlarda ve ihsanlarda bulunur ve hatta evlerine dahi bu ikram ve ihsanlardan hediye olarak gönderir:

“Cânib-i yeminlerinde müftiyyü’l-müslimîn zü’l-fazlu’l-mübîn Mevlânâ Kemâl [137b] Pâşâzâde oturup vüzerây-ı izâma tasaddur eyledi. Ve taraf-ı yesârlarında hocaları Mevlânâ Hayreddîn ve kuzât-ı asâkir-i mansûre ve sâ’ir mevâlî ve ahâlî alâ hasebi’t-tertib cülûs idüp (...) Ve ihsân-ı bî-kerân-ı pâdişâhî gibi firâvân olan hûn-ı ni’âm-ı bî-pâyân nümâyân olunca mübâhase vü münâfese müstemir olup âvâze-i kûş-ı hûş olmaga lâyük dürer-i gurer-i hakâyık u dakâyık ol meclis-i irfanda saçıldı. Ve hafâyây-ı esrâr vücûhından estâr-ı hafâ açıldı. O1 meclis-i şerîf-i mekârim-elîf muhâvere-i kirâm ve müdâvere-i kelâmile geçüp her köşeden gûşe girmedik nükteler işidildi. ... Ve ulemânun her birine hulviyyât ve sükkeri âlâtile memlû sînîler ‘atâ olunup ‘akablerince menzillerine irsâl olundu. Andan sonra [138a] erbâb-ı mûsikî dil-âvîz ve tarab-engîz nagmeler ile meclis-i şerîf huzzârının simâhlarını taltîf idüp bî-mânend tasnîf ve pîşrevler ile girevler aldılar. Ve ehl-i şevk derûnına âteşler saldılar.”³⁵³

Âdil Hükümdar

Togup gün gibi zerrîn tâc ile burc-ı sa‘âdetden

Yitişdi şarkdan garba ziyâ-yı ‘adl u ihsânı Bâkî, k. 5/2.

“Saadet burcundan altın tac ile güneş gibi doğarak adalet ve ihsan ışığı doğudan batıya kadar yetiştirdi (bütün dünyayı aydınlattı).”

Bâd-ı ‘adlünle gülistân-ı zemân her dem bahâr

Tâb-ı hurşîd-i cemâlünle cihân hem-vâre gül Âşık Çelebi, k. 4/26.

“Adalet rüzgârıyla zamanın gülbahçesi sürekli bahardır, güzellik güneşinin aydınlığıyla dünya daima güldür.”

Beyitlerde Sultan II. Selim’in adaleti ön plana çıkar, halkın da Sultan II. Selim’in devrinde rahat ve huzura kavuştuğu ifade edilir. Sultan’ın tahta cülûsundan sonraki emr-i şerifi, adalet ve halka hizmeti vurgulaması açısından beyitlerde işaret

³⁵³ Hocazâde Mehmed Efendi, **İbtihâcü’t-Tevârîh**, s. 131.

edilen özelliğine bir mesnet teşkil eder. Buna göre kendi saltanat anlayışı İslam’a göredir ve maksadı adaleti yerleştirmektir:

“... hamd-i bî-kıyâs mukâbelesinde zimmet-i ‘âli ve niyyet-i şâhâneme [25b] elzem ve himmet-i me‘âli, ni‘met-i padişâhâneme ehemdür ki, daima makta‘ı nazar-ı şeri‘ât âyinem ve maksâd-ı asli-yi adâlet karînim, bâ‘îs-i cem‘iyyet-i enâm ve sebep-i emniyyet-i havas u ‘avâm olup mesâlih-i mühâmm ve umûr-i menâhic-i merâm-ı cumhûr, muhassal u mükemmel kılınup cümle-i ahâli-i vilâyet, âsâyiş u huzûr ve âlâyiş-i hubûr ile müreffehü’l-bâl ve marzziyü’l-hâl olalar.”³⁵⁴

Âşık Çelebi, Sultan II. Selim’in adalete riayetinden övgüyle bahseder. Sultan’ın adaleti, şeriate dayanmasından kaynaklanmaktadır:

“Lâ-cerem ol şâh-ı ‘âdil-dil-i bî-mu‘âdil lâ sâyise misle’l-‘akli velâ hârise misle’l-‘adli” mûcibi ile hırâset-i şevâri‘-i şerâyi‘-i dîn ve siyâset-i mütemerridân-ı dalâlet-âyinde bir vech ile mücidd ü muhkem ve râsih ü sâbit-kadem idi ki eyvân-ı himmet-i bülend-pâye ve ‘arş-ı sâyesi tâk-ı refî‘-i Kusrâ’yı şikest itmiş idi. Ve ‘adl-i bende-i gerden-bestesini olup habl-i metîn-i dîn ve ‘urve-i vüska-i şer‘-i mübîne temessük itmek ile kıssa-i zencîr-i pest itmişti.”³⁵⁵

Hükümdarlık Sınırları

İşidüp ‘adlün kulakdan ‘âşık olmuştur Şehâ

Ehl-i Kâşân u Horâsân u ‘Irâk u Isfahân Yahya Bey, k. 2/33.

“Ey padişah! Kaşan, Horasan, Irak ve Isfahan halkı senin adaletini işitip (seni görmeden) sana âşık olmuşlardır.”

Atun oynagı olursa n’ola iklîm-i ‘Acem

Âşıka Bagdât ırag olmaz meseldür bî-gümân Yahya Bey, k. 2/36.

“Acem ülkesi atına oynak yeri olursa buna şaşılmaz, şüphesiz ki ‘Âşığa Bağdat uzak olmaz’ bir meseldir.”

Gelüp insâfa devrân geçdi Bec’den

Niçe Bagdâd yâ gülşen döndi Bec’den Âşık Çelebi, Tb. XI/8.

³⁵⁴ Hoca Sadeddin Efendi, **Münşeat**, s. 224.

³⁵⁵ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, c. 1, s. 218-219.

“Felek insafa gelip Macaristan’dan geçti (gücü ondan aldı), nice Bağdat hatta gülşen Macaristan’dan döndü (hükünden çıktı).”

Beyitlerde Sultan II. Selim’in gerek doğuda Safevîlere karşı gerekse batıda batı ülkelerine karşı üstün olduğu ifade edilir. Âşık Çelebi, Padişah’a göre gerek Doğu gerekse Batı hükümdarlarını çeşitli şekillerde tasvir ederek, Padişah’ın onlara karşı olan üstünlüğünü vurgular. Bu üstünlüğün herkesçe kabul gördüğünü belirtir:

“Eger mansıbdâ ve mâlda ve eger hâlde vü me’âlde Şâh Tahmasb ferzâne-i nat’-ı lu‘b-ı şâhî iken müft esbâb virmekle şöyle iltifât eylemişdür ki lu‘b-ı hîlede sihr-i Sâmîrî ider geçinürken cuhûd-hâne-i hayretde mât eylemişdür. Lutfiyla Habeş meliki bende-i dagdârı ve serheng-i Zengbâr karakullıkcısı vü hıdmetkârı idi. Âsâr-ı hulkı etrâfa ol kadar sârî idi ki Fransese çesârı vü İspanya çarı dergâhınun hâksârı idi. Kezâlik i‘tâ-yı menâsıb ve ilkâ-yı me‘ârîbde pertev-i âftâbdan ve feyz-i sehâbdan bülend idi.”³⁵⁶

Sultan Selim’in Batı ile giriştiği mücadelelerde, genel bir üstünlük gösterdiği görülür. Ancak Kıbrıs fethi sonrası Osmanlı donanmasının hezimete uğratılması kahir bir üstünlük olmadığını da gösterir. 979/1571’de yapılan savaşta Osmanlı donanması büyük bir üstünlük sağlar. Mustafa Selânikî Efendi’nin verdiği bilgilere göre Kıbrıs’ın içindeki kalelerle fethedilmesi sonrasında, Venedik ve İspanya ittifak ederek Kıbrıs’ın intikamını almak isterler. 979/1571’deki savaşta Venedik Dojları ile İspanya kuvvetleri Osmanlı donanmasını hezimete uğratırlar.³⁵⁷ Bu hezimetin akabinde tekrar savaş tedarikleri görülür ve 979/1571’de yapılan savaşta başarı nasip olur. Öncekinin ise ilâhî bir terbiye olduğu vurgulanır:

“Fî sene 979 gurre-i şâ‘bânında ... Bi-inâyetü’llâhi ta‘âlâ ve tevfikihî gayret-i dîn-i mübîn bâbında dakîka fevt olmayup yüz yigirmi gün diyince nevrûz-ı hümâyûna dek deryâ yüzine müceddeden yüz otuz dört pâre kadirğa ve başarda ve mavnalar ki... el-Hamdü’li’l-İlâhi ta‘âlâ vezîr-i kâm-dâr vasıtasıyla ve hüsn-i re’y ü tedbîr ile bir maslahat görüldü ki

³⁵⁶ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, c. 1, s. 236.

³⁵⁷ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 81-82.

a‘dâ-i dîn ü millet hayrân kalup engüşt ber-dehân eylediler. Allâh subhânehû ve ta‘âlâ egerçi ehl-i İslâma küffâr-ı hâksâr eliyle gûşmâl eyledi, ma‘nâda terbiye idi.”³⁵⁸

Padişah Meclisi

Meclisünde kalbi altın gibi sâfî olmayan

Kâl ocagından halâs olmaz kılursan imtihân Bâkî, k. 22/23.

“Meclisinde imtihan edersen, kalbi altın gibi saf olmayanlar söz çukurundan kurtulamazlar.”

Henûz olmaz idi sahn-ı gülşene dâhil

‘Înâyetün nazarı olmasa eger nergis Nev’î, k. 28/20.

“Înâyetinin nazarı olmasa idi nergis şimdiye kadar gül bahçesine dâhil olamazdı.”

Sabâ gibi güzâr itdüm seher gülzâr-ı medhünde

Bu ebyâtı terennüm kıldı bir mürğ-i hoş-elhânî Bâkî, k. 5/25.

“Seher vakti saba (rüzgârı) gibi methinin bahçesinden geçtim, hoş nağmeli bir kuş bu beyitleri okudu.”

Beyitte Sultan II. Selim’in meclisine sadece kalbi altın gibi saf olan seçkinlerin katılabileceği ifade edilmektedir. Buna bir misal olmak üzere Sultan II. Selim’in danışmak için kurduğu hususî sohbet meclisi verilebilir. Nakibüleşrâf’ın davet edildiği mecliste, Venedik ve İspanya ittifakına karşı uğradığı hezimetin hikmetlerini ve çıkış yollarını müzakere etmek istemiştir:

“İrtesi gün mev‘id-i dîdâr olam mahall ü mevzı‘a sa‘âdetlü Pâdişâh-ı sa‘âdetgâh mukaddem varmışlar ba‘dehu Nakîbüleşrâfun varduğı arz olundukda “Buyursunlar” diyü fermân olunmuş ve içertü oda-i sa‘âdet-nişîmen dâhil oldugum gibi selâma kadem-i dü-tâ idüp kıyâm itdügümde “Gel efendim gel, senün ile âşinâlık ezelîdür” didiler. Ve mukâbelelerinde iskemli kodurup oturmaga izn-i hümayûn oldu. Buyurudılar ki “Şeref-i sohbetinüz ile mügtenim olmak murâdumuzdır.” İdinildikde işâret buyurılıp kâseler ile eşribe geldi. ...”³⁵⁹

³⁵⁸ Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e.**, c. I, s. 84-85.

³⁵⁹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 88-89.

Beyitlerden birinde geçen “*hoş nağmeli bir kuş bu beyitleri okudu.*” ifadesi meclisteki şiir ve musiki meşkini ifade etmektedir. Sultan meclisindeki âlim ve sanatkârlardan kulakların işitmediği nükteler dökülür ve musiki erbabının icra ettiği nağmeler şevk ehlinin gönlüne büyük tesir bırakır:

“Ve hafâyâ-yı esrâr vücûhından estâr-ı hafâ açıldı. Ol meclis-i şerîf-i mekârim-elîf muhâvere-i kirâm ve müdâvere-i kelâmile geçüp her köşeden gûşa girmedik nükteler işidildi. (...) Ve ‘ulemânun her birine hulviyyât ve sükkerî âlâtile memlû’ sînîler atâ olunup ‘akablerince menzillerine irsâl olundu. Andan sonra [138a] erbâb-ı mûsikî dil-âvîz ve tarab-engîz nağmeler ile meclis-i şerîf huzzârının simâhlarını taltîf idüp bî-mânend tasnîf ve pîşrevler ile girevler aldılar. Ve ehl-i şevk derûnına âteşler saldılar.”³⁶⁰

1.4.3. Dönemindeki Olaylar

Kıbrıs ve Sakız’ın Fethi; Malta’nın Top ile Dövülmesi

Gayret kemerlerini kuşandı kılıç gibi

Aldı hisârı virdi Hudâ feth ü nusreti Bâkî, Mers. 1/VIII-6.

“*Kılıç gibi gayret kemerlerini kuşandı, Allah’ın fetih ve zafer nasip etmesiyle kaleyi teslim aldı.*”

Aden, Kıbrıs ve Tunus, Sultan Selim’in fethettiği yerlerdendir. Kıbrıs fethinde Malta da Osmanlı donanması tarafından bombalanmıştır. Beyit bu olaya işaret ederek Malta’nın donanmaya tahammül edemeyeceğini ifade etmiştir. Kıbrıs, donanmanın aralıksız olarak tam kırk dört gün top atışlarına dayanamayıp teslim olur. Diğerlerinden farklı olarak Selânikî, Kıbrıs adasında bulunan Magosa Kalesi’nin fethini ayrı bir ara başlık olarak sunar:³⁶¹

“Sene 987 saferü’l-muzafferinün yigirmi ikinci gününde cezîre-i Kıbrıs mukabelesinde cümle Donanmâ-yı Hümayûn gemileri bir yere gelüp mülâkat idüp ve Tuzla nâm mevzı’da yanaşup iskele kurup ve deryâ ve kara cânibini her vechile a’dâ-yi dinden

³⁶⁰ Hoca Mehmed Efendi, **a.g.e.**, s. 131.

³⁶¹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 80.

nigehbân olup ... kırk dört gün ale't-tevâlî muhkem kırân u neberd olup katl ü kitâlden sonra bi-inâyeti'llâhî ta'âlâ ... fi'l-hakîkâ ol gün feth ü zafer müyesser oldu.”³⁶²

Kapudan Kılıç Ali Paşa komutasında, 982'de (1574) Hulkulvâd seferine giden donanma Sakız, Çeşme ve Kızılhisar ismindeki kaleleri ele geçirir:

“Sene 982 muharremü'l-harâmun yigirmi üçüncü günü, ... diyüp avâze-i “Allah Allah” ile saldırdılar. Ve Sakız ve Çeşme ve Kızıl-hisâr nam kal'ada ve gayride vâki' limanlarda ve adalarda gemiler bağlayup mücellâ ve musffâ olup âmir ve hâkim olan Kapudan Pâşâ emriyle güzergâh-ı düşmen-i dîn mahallerini hıfz u hirâset ve def'-i mazarrat için on ve on beş kıt'a kadırgalar ile bir mikdâr 'asker ta'yîn olup ...”³⁶³

³⁶² Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e**, c. I, s. 78.

³⁶³ Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e**, c. I, s. 91-92; Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 68-69.

1.5. III. MURAD (1574-1595)

1.5.1. Kişisel Unsurlar

Sultan II. Selim'in Oğlu Oluşu ve Doğum Tarihi

Vücûdından yine Sultân Selîmün

Zuhûr itdi gelüp bir şâhzâde Aşkî, Muk. 20/1.

İşidüp togdugın Sultân Murâdun

Du'âya el açup 'İşkî fütâde Aşkî, Muk. 20/8.

Didi mevlûdına hayr ile târîh

Bi-hamdi'llâh k'irişdi dil murâde Aşkî, Muk. 20/9.

"Sultan Selim'in neslinden yine bir Şehzâde gelip zuhur etti. Düşkün Aşkî, Sultan Murad 'ın doğduğunu işitince hayır dualarla doğumuna tarih düşürdü: Bi-hamdi'llâh k'irişdi dil Murade (=Allah'a hamdolsun ki gönül murada erdi) dedi."

Aşkî, Sultan III. Murad'ın doğumunu tarih düşerek ifade etmiştir. Bi-hamdi'llâh= 120, k'irişdi= 549, dil= 34, murâde= 250 sayılarına tekabül etmekte ve bunların toplamı ise H. 953 yılını vermektedir. Peçevî , Sultan Murad'ın tahta çıkışını anlatırken doğumunu 953 (1546) olarak belirtir:

"Der Zikr-i Saltanat-ı Sultân Murâd Hân İbn-i Sultân Selim Hân velâdet bâ-sa'âdetleri (08) sene selâse ve hamsîn ve tis'ami'e Cemâziyelevvelîsinin beşinci gününde ve ve hulûs-ı (09) sa'âdet me'nûsileri sene 983."³⁶⁴

Faziletli, Cömert, Cesur

Bir şâhdur ki eyledi tab'ında imtizâc

Hilm ü şecâat ü vera' u heybet ü vakâr Nev'î, k. 13/26.

"Öyle bir padişahdır ki taibatında hilm, cesaret, takva, heybet ve vakar özelliklerini bir arada topladı."

İki cihân sa'âdeti sâbit eyledün

Ey şâh-ı 'âlem itmek ile nefy-i mâ-sivâ Vecdî, k. 1/5.

³⁶⁴ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (184^a-218^b)**, s. 25.

“Ey âlemin padişahı! Masivayı reddetmekle iki dünya mutluluğunu garantiledin.”

Şâh Murâd ibn-i Selîm Hân Şâh

Leşker-i İslâma mu‘în ü penâh Yahya Bey, Mes.1/2.

“Padişah Sultan Selim’in oğlu Şah Murad, İslam askerine yardımcı ve sığınaktır.”

Sultan III. Murad, marifet ehli, faziletli, veliyullah, yumuşak kalpli, davranışları güzel, tabiatında cömertlik, cesaret, heybet, vakar özelliklerini bir arada toplar. Mustafa Selânîkî Efendi’nin Sultan III. Murad’ın Kadir gecesini ihya etme konusundaki hassasiyetini anlatır. Kadir Gecesi’nden dolayı divanı bile kısa keser, gecenin ihyası için meşgul olur:

“Yevmü’l-ahad fî 26 şehr-i Ramazanü’l-mübârek, sene 982. Â‘yân-ı devlet ve erkân-ı sa‘âdet cümlesi dîvân-ı âlîşânda hâzır olup tulû‘-ı şemseden bir buçuk sâ‘at murûr eyledükde izzetlü Pâdişâh-ı sa‘âdet-destgâh devlet ü ikbâl ile arz-odası’na çıkup kadiasker efendiler talep olındılar. Çıkdularında vüzerâ hazretleri içerü girdiler. [62b] Kazâ-yı dîn ü devlet arz olunup tîz çıkdılar. Ve bu gice leyle-i Kadr olmagla ve Ayasaofoya Câmi‘i kanâdîl ile tezyîn olinagelmegin ve ragbet-i halkun cem‘iyyet ile du‘â vü niyâza kemâl-i şevk u zevk ile ragbet ü talepleri mukarrer ü muhakkak olmagın sa‘âdetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri havâssıyla, harem-i muhterem huddâmiyle Câmi‘-i Ayasofya-yı şerîfede edâ-i salât-ı Cum‘a eyledükleri makâm-ı şerîfede gelüp terâvîh ve kadr namazların kılup tesâbîh dinleyüp tazarru‘ u niyâz u nâlişlerde du‘âları ümmet-i dîn-i mübînün âmînine mukârin oldı.”³⁶⁵

Sultan III. Murad, şefkat ve merhamette de hassastır. Hocazâde Mehmed Efendi’den alıntıladığımız manzum metne göre Sultan’ın şefkat ve merhameti, dedesi Sultan I. Süleyman’dan gelmektedir. Ancak şefkatli olduğu kadar kahır ve gazabı da vardır. Bu noktada da Sââm, Neriman ve Keriman ile kıyas edilir:

“Be vakte gazab hem-çü Sââm u Neriman

Be gâh-ı kerrat ser-firâz-ı Kerîmân [40a]

Dem-i şefkat ü merhamet ez-Süleymân

³⁶⁵ Selânîkî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânîkî**, c. I, s. 107; Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, s. 32.

Süleymân-ı sâni miyân-ı Süleymân”³⁶⁶

Sultân-ı dîn ü devlet ü ‘izzet Murâd Hân

Dânâ-yı re’î-i hikmet ü Dârâ-yı dâd-gâr Nev’î, k. 13/24.

“Din, devlet ve izzet Sultanı Murad Han, hikmetli görüşü olan bir bilgin ve adalet veren Dârâ’dır.”

Sultan III. Murad, güzellik sırrının mahzeni, hüner, ilim ve hikmet sahibi ve adalet dağıtan bir bilgindir:

“El-hâsıl ol kân-ı mürüvvet ve pesend-i selâtin-i pür-şevket envâ’-ı ‘ulûma bi’t-tab‘ mâyıl ve her bir fende âbâ vü ecdâd-ı pâkize nihâdları gibi kâmil ve şâh-zâde-gân-ı pâk-sîret içre sâhib-ma’rifet...”³⁶⁷

Peçevî, hem fizikî hem de manevî yönlerine değinir. Yaratılıştan çok zeki, uyanık ve bilgili olup sözcüklerin ruh ve anlamlarını bütün incelikleri ile bilir. Beyit ve şiirlerinde, tutum ve davranışlarında tasavvufa yatkın, her sözü vahdet-i vücudu ispatlar nitelikte, güzel söz söyleme ve zarif yazma yeteneği uçsuz bucaksız denizlerde yüzmektedir:

“...‘ârif ve rûh u kelâma ve îhâmına muttali‘ vâkıf ve ebyât (25) ve eş‘ârlarında ve evzâ‘ u etvârlarında cânib-i tasavvufa meyyâl ve her kelâm (26) dürer-bârları vahdet-i vücûd isbatına kâbil ve selîka-i latîfleri ol (27) behâr-ı nâ-mütenâhiden saç ü sâ’il olmakla şu‘arâ-i zamâne tettebbu‘ için irsâl [189b] (01) buyurdıkları gazelleri ekseri ol vadîde idi. Şu‘arâ-i ‘asrî dahî lûtûf ve tabî‘-i (02) hümayûnlarına kâ’iller idi. Ve ekser eyyâm memâlik-i mahrûsada belki ‘Arab ve ‘Acem’de (03) olan hoş-elhân ve nagme-güdâz ve sâzende-gân mümtâz ve şîrîn güftârân ve kıssa-i(04)perdâz ve erbâb-ı lu‘b ve tarab-ı eshâbı lehü ve şehab-i ‘alî tarîkü’l-münâvebe dâhil-i (05) meclîs-i hümayûnları olup her biri izhâr-ı kudret ve mahâret ile nezâketler ve (06) şetâretler idüp avuç avuç altun ihsânıyla memnûn olurlar giderler idi.”³⁶⁸

Şair

³⁶⁶ Hoca-zâde Mehmed Efendi, **İbtihâcü’t-Tevârîh**, s. 47.

³⁶⁷ Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, s. 32.

³⁶⁸ Akıllı, **Peçevî Tarihi (184^b-218^a)**, s. 26.

Şehriyâr-ı ‘âlem-i ma‘nâ vü sûret Hân Murâd

Âfitâb-ı memleket hâver-zemîn ü bâhter Nev’î, k. 12/80.

“Suret ve mana âleminin padişahı olan Murad Han, memleketin, doğu ve batının güneşidir.”

Dür-i kelâmuna benzer güher görölmedi hiç

Bilindi kim çoğimiş şeh hazînesinde le‘âl Nev’î, k. 29/28.

“Kelam incilerine benzer bir cevher hiç görülmedi, anlaşıldı ki padişahın hazinesinde inciler çok imiş.”

Fenn-i fesâhatta fasîhü’l-enâm

İlm-i belâgatta belîgü’l-kirâm Yahya Bey, Mes.1/3.

“Fesahat ilminde insanların en fasîhi, belâgat ilminde uluların en belîğidir.”

III. Murad’ın şair, belâgat ve fesahatta kâmil olduğunu ve bu şekilde de bilindiğini bizzat kendisiyle mülaki olmuş Yahya Bey’in satırlarında görürüz:

“Husûsâ nûr-ı ‘ayn-ı ‘Osmâniyân mukteditâ-yı ehl-i imân sâhib-kırân-ı zamân muhakkık-ı âyât-ı Kur’ân müdekik-i beyyinât-ı Sübhân, serdâr-ı ümmet-i Fahr-i cihân, nigehdâr-ı millet-i sâlihân, pâdişâh-ı devrân, penâh-ı insân zıllu’llâh Sultân Murâd Hân Hazret-i bülegâ ile ma‘rûf ve fesâhât ile mevsûfdur.”³⁶⁹

Beyitte Sultan, hem suret hemde mana sultanı olarak ifade edilir. Şiiriyle birlikte hikmete sahiptir. Mürettep ve mükemmel bir divanı bulunmaktadır. Bazen Arapça bazen de Farsça beyitleri Türkçe şiirleriyle bütünleştirmiştir. Şiirleri şeyhlerin ifadelerine benzemekte, tevhidane ve arifane bir tarz taşımaktadır:

“Müretteb ü mükemmel dîvân-ı bâ-ünvânı vardır. Gâhî Arabî vü Fârisî ebyât mezc itmişdür. Çendân âlemi yokdur. Eş‘ârı ekser meşâyih kelimâtına taklîd itmekle muvahhidâne vü ârifânedür ve basît ü sâde olan eş‘ârı cümlesinden râcihdür.”³⁷⁰

Hastalığı, İyileşmesi ve Vefatı

³⁶⁹ Yahya Bey, **Divan**, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 5.

³⁷⁰ Beyânî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, s. 12.

Ki şâh-ı zamânı yeniden cihâna

Bağışladun iy Hayy ü Dâna vü Kâdir Nev'î, k. 55/5.

“Ey Hayy, Âlim ve Kâdir (olan Allah)! Zamanın padişahını dünyaya yeniden bağışladın.”

Marazdan bi-hamdi'llâh eksilmedün hiç

Degül tab'-ı yâkûta âteş mükeddir Nev'î, k. 55/7.

“Ateşin yakutun parlaklığını bulandıramadığı gibi sen de hastalıktan (dolayı) çok şükür, (gücünden) hiç eksilmedin (Hastalığın menfi tesiri olmadı).”

Böyle hasmın ütmedi hergiz dahî nerrâd-ı hâk

Böyle şeh mât itmedi ferzîn-i çarh-ı hîle-ger Nev'î, Mer. 1/4.

“Çok güzel tavla oynayan (nerrâd-ı Hâk) bile düşmanı asla böyle yenmedi. Feleğin hileci veziri, böylesine şahı mat etmedi.”

Eyledün ol sâye-i Perverdigârı zîr-i hâk

Sâyesine varacak bir nahl-i hurrem kalmadı Nev'î, Mer. 2/14.

“O koruyan, besleyen (Sultan Muradın) gölgesini toprağa düşürdün, gölgesine varacak bir gönül açıcı ağaç (hurma ağacı) kalmadı.”

Beyitlerde III. Murad'ın hastalandığı sonra iyileştiği belirtilir. Daha sonra ise ölümü anlatılır. Kaynaklardan adlığimiz bilgiye göre Sultan III. Murad hicri 5 Cemaziyelevvel 1003'te (16 Ocak 1595) vefat eder, yerine Sultan III. Mehmed geçer. Mustafa Selânikî Efendi, Sultan'ın hastalığını ve vefatını detaylarıyla anlatır:

“Ve işbu şehir-i cumâdelûlâ evâ'ilinde lisân-ı halk Pâdişâh-ı zemîn ü zemân hakkında dürlü dürlü söyleyüp ve Yeniçeri Agasının gelmesiyle hûd efsâne ziyâde söylenmeğe başladı. ... Keşf-i sırr itmeyüp vükelâ-i saltanat [236a] vüzerâ-i izâm ve erkân-ı devlet ve umûr-ı mülk ü millet mesâlihini görmekte dakîka fevt itmediler. ... Müfîd ü mübârek ilâclar bezl-i maktûr olunup el-hamdü li'llâh sevreti geçdi. Hâlâ istirahat üzre oldılar diyü efsâne ile halkı uyutdılar. ... Vüzerânın dahî fevtinden çendan haberleri olmayup, Vâlîde Sultân hazretleri, Pâdişâh'un ahvâlinden istisfâr olundukda “el-Hamdü li'llâh dahî sag ve sâlimdür.” diyü Vezîr kâim-makâm Ferhâd Pâşâ'ya sıhhat haberleriyle cevâb virüp muhtefî Bostancıbaşı Ferhâd Aga'yı irsâl eylemişdi. ... Hemân alup kagıdun mefhûmı ma'lûm olup

ber-vech-i isti‘câl yola revâne olmuşlar, vüzerâ geldüğünde ma‘lûm idindiler. Fî 6 cemâziyelûlâ, sene 1003.”³⁷¹

1.5.2. Yönetime Dair Unsurlar

İslamî Hassasiyetlerle Yönetmesi

Hâmî-i dîn ü hâfız-ı seccâde-i Nebî

Zât-ı kerîmüne ne disem Husrevâ revâ Vecdî, k. 1/3.

“Dinin hamisi ve Peygamber seccadesinin muhafızı olan Padişahım! Cömert şahsına ne iltifat etsem münasiptir.”

Yol gösterüp ‘asâkirüne çâr-yâr-ı dîn

Bu vâdiye meşâyih-ı şer‘ oldı reh-nümâ Vecdî, k. 1/11.

“Dinin dört halifesi askerlerine yol gösterdi. Bu yolda şeriatin şeyhleri rehber oldu.”

Re’yünle itmedün bu olan dürlü işleri

Şer‘-i şerîfe tâbî‘ olup itdün ibtidâ Vecdî, k. 1/10.

“Bütün bu olup biten işleri kendi kararlarıyla değil, şer-i şerife tabi olarak yaptın.”

Vecdî, Sultan III. Murad’ın din ve peygamber seccadesinin koruyucusu olduğunu söyleyerek hem dindarlığına hem de imparatorluğu İslam esaslarına göre idare ettiğine değinmektedir. Dindarlığı ile ilgili beyit ve kaynak metinler daha önce zikredilmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olan örnek, devlet işlerini yürüttüğü divanı dahi Kadir Gecesi’ni ihya etmek için dağıtmasıdır.

Âlim ve Sanatkârları Himayesi

Halka işigün Ka‘be vü bâbundaki halka

Kullâb-ı kulûb-ı ‘ulemâ vü fuzalâdur Nev’î, k. 14/2.

“Sarayının eşiği halk için Kâbe gibidir (onların ihtiyaçlarını karşılamak içindir), kapındaki halka ise âlimlerin ve faziletliğin kalplerinin kancasıdır.”

³⁷¹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 425-426.

Hıdmet-i hâk-i cenâbından gelen kadr ü şeref

Ser-firâz-ı ehl-i dil mümtâz-ı akrân eyledi Bâkî, k. 7/26.

“Tevazuundan gelen kıymet ve şeref, (onu) gönül ehlinin en üstünü, akranlarının ise en seçkini yaptı.”

Sultan III. Murad, âlim, faziletli insanların elinden tutar, onların hünerlerinin gelişmesini sağlar. Alıntılarladığımız metinde, Sultan’ın *Kuşeyrî Risalesi*’ni tercüme ettirmesi ilme ve âlime verdiği desteğin bir misalidir:

“...[32b] hazerâtının mahâsin-i seniyyelerin câmi‘ olan *Risâle-i Kuşeyriyye*’yi tercüme etdirüp şemse-i eyvân-ı ma‘ârif ve levha-i dîvân-ı ‘avârif bir kitâb-ı pür-lalîf ve Câmi‘-i mahâsin-i zarâ’if olmuştur. Ve ashâb-ı tasavvuf ve erbâb-ı ta‘arrûf miyânında letafet ile iştihâr bulmuşdur. ‘Alel-husûs kutb-ı eflâk-ı hidâyet, merkez-i de’râ’ir-i vilâyet, hûr-ı zuhûr-ı evc-i ‘irfân, nûr-ı bûd, ûr-ı burc-ı îkân, bülend-pervâz-ı bargâh-ı himmet ...”³⁷²

Sultan Murad, kendi meclisine şair, âlim ve sanatkârları çağırır, hünerlerini sergiletir ve onları ödüllendirir:

“Şu‘arâ-i ‘asrı dahî lûtûf ve tabi‘-i (02) hümâyûnlarına kâ’iller idi. Ve ekser eyyâm memâlik-i mahrûsada belki ‘Arab ve ‘Acem’de (03) olan hoş-elhân ve nagme-güdâz ve sâzende-gân mümtâz ve şîrîn güftârân ve kıssa-ı (04) perdâz ve erbâb-ı lû‘b ve tarab-ı eshâb-ı lehü ve şegab-ı ‘alî tarîk-ül münâvebe dâhil-i (05) meclis-i hümâyûnları olup her biri izhâr-ı kudret ve mahâret ile nezâketler ve (06) şetâretler idüp avuç avuç altun ihsânıyla memnûn olurlar giderler idi.”³⁷³

Âdil Hükümdar

Şâh-ı ‘âdil Hân Murâd ol kim nesîm-i ‘adl ile

Lutfi bâg-ı ‘âlemi reşk-i gülistân eyledi Bâkî, k. 7/17.

“Adaletinin rûzgârı ile esen lûtfu, âlem bağıni gıpta edilen bir gülbahçesine çeviren âdil padişah Sultan Murad’dır.”

Yok ihtiyâc arz-ı ‘ubûdiyyet itmege

Halka be-gûşun olduğu kapunda âşîkâr Nev’î, k. 53/13.

³⁷² Hocaşâde Mehmed Efendi, *İbtihâcü’t-Tevârîh*, s. 38.

³⁷³ Peçevî İbrahim, *Peçevî Tarihi (184b-218a)*, s. 26.

“(Nev’î’nin) Kulluğunu arz etmesine ihtiyaç yok; çünkü kapında kulağı küpeli bir köle olduğu apaçık bellidir.”

Beyitler, Sultan III. Murad’ın adaletini över ve halka kulak verdiğini ifade eder. Mustafa Selânikî’nin bir esnafın davasını anlattığı olay Sultan III. Murad’ın adaletine dayanak teşkil eder. Zira Padişah, İslam’ın aksine ve bir haksızlık ihtimaline karşı davanın tekrar görülmesini emreder:

“Ve sene-i mezbûre Saferinün evâsıtında Balaban nâm şahıs kasaba-i Hazret-i Ebî Eyyûb Ensari’de bir vakf dükkân hususı için rikâb-ı hümâyûna ruk’a sunup ‘Semâniye müderrislerinden Kuş Yahya demekle mâ’rûf Efendi da’vâmı hilâf-ı şer’ u kânûn hükm itmişdür’ diyü dâd u feryâd itmegin cümle vüzerâ-izâm ile Müftilenâm Bostanzâde Efendi tekrâr da’vâyı şer’ ile istimâ’ etmek fermân olunmagın [225b] emr-i Pâdişâhî ile varılıp meclis-i âlî oldu. Hak Balaban’un idüğü zâhir olıcak Müderris-i merkûmun hücceti bâtil olup dükkân Balaban’a hükm oldundi. Fî 19 şehr-i safer, sene 1003.”³⁷⁴

Sultan III. Murad zamanında meydana gelen bir huzursuzluğu şikâyet için bölge halkı “bereme” ile padişahı yoluna çıkarlar. “Bereme” “berem” olarak, “Üzüm çubuklarının altına konulan çatal ağaç, hereke; asma ve kabak çardağı ve bezelye” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Olay, Galata Kadılığında meydana gelen şikâyetler neticesinde, Abdülkerîmzâde Kadı Abdullah Efendi’nin yerine Muhyiddin Efendi getirilmesidir. Bu olay, Sultan Murad’ın adaletteki hassasiyetini desteklemektedir:

“Ve bu sene 999 cumâdelûlâsının yigirmi beşinci günü seherden nevrûz-ı hümâyûn olup nokta-i i’tidâl burc-ı hamele tahvîl eyledi. Pâdişâh-ı zemîn ü zemân halîfe-i emn ü emân -hullidet hilâfetühû- hazretleri tefrîh-i tab’ ve teşhîz-i hâtır için leb-i deryâda olan Sultân Bâyezîd Hân Kasrına çıkduklarında Mahrûsa-i [134b] Galata halkı bereme ile gelüp feryâdlar idüp Abdülkerîmzâde Kadı Abdullah Efendi’den ruk’alar sunup şikâyetler eyledüklerinde ma’zûl olmak buyuruldu. Ve yerine Semâniye Medresesi’nden Râziye Hâtun dâmâdı Mevlânâ Muhyiddin kadı buyuruldu.”³⁷⁵

Hükümdarlık Sınırları

Tâ’atinde bağlayup mânend-i Keyhusrev kemer

³⁷⁴ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 406.

³⁷⁵ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 237.

Hâkim-i Îrân kabûl-i pend-i pîrân eyledi

Bâkî, k. 7/21.

“İran Hâkimi, Keyhüsrev gibi Allah’a ibadet yolunda hizmet ederken ileri gelenlerin nasihatini tuttu.”

Bir elde hâtem-i devlet bir elde tîğ-ı zafer

Musahhar oldu sana milket-i yemîn ü şimâl

Nev’î, k. 29/18.

“Bir elde devlet mührü, bir elde zafer kılıcı var. Doğu ve batı memleketleri sana bağlandı.”

Şâh-ı ‘Acem şerîf-i ‘Arab ‘arz idüp hulûs

Lebbeyk okur kapunda iki ‘abd-i kem-bahâ

Vecdî, k. 1/7.

“Acem Şahı ve Arap Şerif’i iyi niyetlerini arz ederek kapında lebbeyk okuyan iki değersiz köledir.”

Beyitler, Sultan III. Murad’ın hem Doğu’da hem de Batı’da üstünlüğüne işaret etmektedirler. Bu konuda Hoca Mehmed Efendi, *İbtihâcü’t-tevârih*’inde III. Murâd’ın Doğu’da ve Batı’da emrinin geçerli olduğunu belirtir:

“Şark u garbda emri cârî ve darb u harbde yârî-i Bârî mededkân vezîr-i destâne rahm u şefkât medârkâr u Bârî ve ârâmiş-i bilâd ü âsâyış-i ibâd muntehâ-yı efkârî olmuş idi.”³⁷⁶

Sultan III. Murad’ın hükümdarlığı özellikle Doğu’da baskın bir unsur olarak görünmektedir. Nitekim Kraliçe Elizabeth, Sultan III. Murad’a yazmış olduğu mektubunda “Doğu’nun güçlü İmparatoru, Osmanlı Sultanı Murad Han” sıfatıyla hitap edilmektedir. Bu, Osmanlı’nın Doğu sınırları içinde gücünün bir işaretidir olarak anlaşılabilir:

“Kraliçe Elizabeth’in Türk Sultânı’na Mektubu

Londra, 3 Eylül 1590

Kâinatın hâkimi ve yaratıcısı Tanrı’nın inayetiyle İngiltere, Fransa ve İrlanda’nın Kraliçesi, Hristiyanlığın adını lekeleyen din fanatiklerine karşı, gerçek inancın güçlü ve yenilmez

³⁷⁶ Hocazâde Mehmed Efendi, *İbtihâcü’t-Tevârîh*, s. 47.

savunucusu Kraliçe Elizabeth'den, Doğu'nun güçlü İmparatoru, Osmanlı Sultânı Murâd Han'a selamlar ve uzun yıllar sürecek mutluluk dilekleriyle, ”³⁷⁷

Bâkî'nin şiirinde ifade edildiği gibi İran hâkimi Keyhüsrev gibi Sultan III. Murâd'ın itaati altına girmemiştir. Kendisinden önceki padişahlar gibi muhtelif zamanlarda İran üzerine seferler düzenlemiş ve bazı fetihler gerçekleştirmiştir. Bu konuda bkz. s. 175-178.

Âsitânı hâkini kıldı Kırım Hânı konak

İrte bir gün seyr idün hâkân-ı Türkistân gelür Bâkî, k. 6/13.

“Sarayının toprağını Kırım Hânı konak edindi, ertesi gün bakın Türkistan Hakanı da gelir.”

Beyitte, Kırım Hanı'nın Osmanlı sarayını konak edindiği belirtilmiştir. Bu, Kırım Hanı'nın Osmanlı ile birlikte oluşuna işaret eder. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı'yı düşmanlarına karşı desteklemesi, III. Murad zamanında da devam etmiştir. Nitekim İmparator II. Rudolfus'un 1585'te Vespren, Polata, Yanık ve Tata kalelerindeki kumandanlarını örgütleyerek Osmanlı köylerine saldırılar düzenlemesiyle başlayan ve Haçlı ittifakıyla Osmanlı arasında küçük çaplı saldırılar ve büyük çarpışmalar ile devam eden ve 1594'te Osmanlı'nın zaferiyle neticelenen savaşta Kırım Han'ı Sultan III. Murad'ın hatt-ı hümayûnuna icabet etmiş ve savaşa katılmıştır. Kırım Hanı'nın savaşta Veziriazam Sinan Paşa'nın yanında yer aldığını Veziriazam'a yazılan hatt-ı hümayûnda görürüz:

“...ve gâyet-i İslâm-ı dîn-i sa'âdet-encâm için umûmen kapu halkı ve yeniçeri agasını on üç bin mükemmel yeniçeri kullarım ile sâ'ir zu'emâ-i nâmdâr ve umûmen erbâb-ı timâr ki cem'an iki yüz bin 'asker-i zafer-eser olur ve andan mâ'adâ Âsitâne-i sa'âdetimize ebâ-an-ceddin[an]-samîmi'l-fuâd ile temâm inkiyâd iden Kırım Hanı ve Deşt-i Kıpçak sultânı, sülâle-i Cengiziyân olan Tatar Hân, yüz bin 'asker-i Tâtâr-ı seyl-reftâr ile sana hem-pâ vü hem-inân olup her kande 'azm ü cezm idersen gâm-güzâr u yâr-ı gârın olsun. Ver her

³⁷⁷ Aslı Karataş, “Avrupa Arşivlerine Göre 16. Yüzyılda Akdeniz Dünyası”, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s. 287.

kangî cânibe gitsen emrine râm ve temâm hizmetine hüsn-i kıyâm üzre ola, İnşâallâhu Te‘âlâ.”³⁷⁸

Aşağıda Peçevî’den alıntıladığımız pasaj, Kırım Hanı Adil Giray’ın Şirvan’da Safevîlere karşı Osman Paşa’yı desteklediğini göstermektedir. Adil Giray ve kardeşleri Gazi Giray ve Saadet Giray’ın desteği ile Safevîlere karşı büyük bir üstünlük sağlanır:

“(11) Erus Han ki mukaddemâ Şirvan fermân-ı revân idi. ‘Osmân Pâşânın ve sâ’ir (12) sünniyânın izâlesi kaskına yigirmi beş binden ziyâde Kızılbaş ‘askerin âmâde (13) idüp zemîn-i Şirvâna geçer. ... (18) Cenâb-ı rabbü’l ‘âleminiñ ‘inâyeti ve server-i kâ’inatın mu‘cizâtı bir katında müddet-i (19) medîdeden berü Tatar Hanın gelmesine ‘asker-i İslâmın çâr-ı çeşm olup (20) müntezir iken ol mahalde Tatar Hanın üç tüvâne ve bahâdır kardaşları ki biri (21) ‘Âdil Giray ve biri Gâzi Giray ve biri Sa‘âdet Giray idi. Ve ferzend-i (22) ercümendi Mübârek Giray kırk elli bin ‘asâkir-i Tatar ‘adûşikâr ile gelür (23) irüşürler. Ve bî-muhâbâ Kızılbaş girüşürler bi-fazlillahi te‘âlâ bir gazâ olur ki (24) çeşmi durbîn-i felek belki zümre-i melek nazîrin az görmüştür. Ve bi’l-cümle bu kadar (25) hanlar sultânlar katl olundığından gayrı yedi bin yedi yüz altmış dört (26) Kızılbaşın re’is-i berîdesi ol hinde ma‘dûd olur. Mecnûhan telef olsa (27) ve kar suyuna gark olanlar dahî on binden ziyâde idü ki tahkîka irüşür.[207a] (01) Serdâr-ı güm-râhân olan Eres Han dahî esîr ve giriftâr olmuş iken huzûr-ı (02) vezîr celîlü’l-şânda ol dahî katl olunur. Ammâ ‘asker-i İslâm igtinâm etdüğü (03) ganâyım hadd ü ahsâdın mütecâviz olmagla ol bâb-ı mesdûd kalındı.”³⁷⁹

Osmanlı ile Kırım Hanı birlikteliğinin bir başka örneği yine Osman Paşa’nın yanında yer alarak İranlılar’a karşı verdikleri mücadeledir. Bu sefer, Adil Giray’ın yerine Mehmed Giray Han vardır:

“Hân celâlet-i nişân Demürkapu’ya varmak için cânib-i pâdişâhdan (15) bi’l-def‘at nâme-i hümayûn ile ‘asker-i Tatara in‘âm için mâl-ı firâvân ihsân (16) olunmuş idi. Hân dahî bî-ihtiyâr ‘asker-i Tatar mor şamâr ile sene-i mezbûre (17) Cemâziyelâhiresinin garrasında

³⁷⁸ Câfer İyânî, **Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1594)**, Haz. Mehmed Kirişçioğlu, İstanbul, Kitabevi, 2001, s. 59-60.

³⁷⁹ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (184b-218a)**, s. 78-79.

dârü'l-mülkü olan Bagçeserâyı nâm şehr-i dil-cûdan (18) kalkup müteveccih ve revân olundu.”³⁸⁰

Perçem-i tûğından irdükçe Frengistâna tâb

Sâye-i serv-i bülend-i kaddin özler bân gelür Bâkî, k. 6/15.

“*Tuğunun perçeminden Frengistan’a ışık ulaştıkça, uzun servi boyunun gölgesini özleyip (Frengistan) Bân’ı gelir.*”

Sultan III. Murad’ın Avrupa’ya karşı üstünlüğünü ifade eden beyti desteklemek için 1585-1594 yılları arasında meydana gelen küçük ve daha sonra büyük çarpışmalar neticesinde Haçlı ittifakına karşı elde ettiği zaferi gösterebiliriz. Câfer İyânî, Osmanlı ordusunun çarpışmalarını, savaşta bulunması dolayısıyla³⁸¹ detaylı bir şekilde anlatır ve sonunda zafer elde edilmesinden dolayı hamd ü senalarda bulunur:

“Ve bi’l-cümle küffâr-ı dalâlet-kirdârın a’lâm-ı hezîmet-fercâmı nigûn-sâr olup Hisâr-ı Gürvâr meftûh u muhassar ve ol memâlik, tevâbi‘ u levâhıkıyle ehl-i İslâma müyesser olıcak, Papa nâm harbî kal’a ki Yanık Hisârı’na mânend bir kal’a-i ‘azîm ve bir sûr-ı bî-hemtâ olup ... Yanık Kal’asının feth u teshîri haberi kendilerine ma’lûm olıcak mâh-ı mezbûrun on dördüncü günü Tatar Hân-ı sa’âdet-ünvân, yüz bin ‘asker-i Tatar-ı encüm-şumâr ile mezkûr olan Papa Kal’asının altına gelüp nüzûl eylediği gibi küffâr- bed-fi’âle velvele düşüp havf u haşyet ve ‘asker-i Tatar-ı seyl-reftârdan heybet ü dehşet müstevlî olmagın kal’a-i mezbûrenin içinde olan küffâr-ı bed-kirdâr kal’aların bıragup terk-i dâr u diyâr ve Beç tarafına firâr eylediler. ... ‘asker-i Tatar-ı deryâ-mikdâr ile Hân-ı [87b] müşârun-ileyh hazretleri Beç’e varınca ekser varoş u kurâ ve cümle re’âyâsın tâlân u yagma idüp harman u ekinlerini âteş-i sûzân ile yakup cigerlerin kebâb u biryân eylediler. ... Ve şûkr-i minnet ol pâdişâh-ı Rabb-i ilâh hazretlerine ki bu denlü diyâr-ı Cennet-âsârın savâmî-i esnâmın cevâmî-i ehl-i İslâm ve kenâyis-i müşrikîn, mesâcid-i mü’minîn ve me’âbid-i evsân, karargâh-ı ehl-i imân olmak müyesser ü mukadder eyledi.... ve Hazret-i Risâlet-

³⁸⁰ Peçevî İbrahim, **a.g.e**, s. 87.

³⁸¹ Câfer İyânî, **Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs**, s. 4.

menziletin hicretinin bin üçüncü yılında vâki‘ olan Muharremü’l-harâmın on ikinci gününde [27 Eylül 1594] müyesser ü mukarrer oldu.”³⁸²

Şehzâde Katli ve Sultan Murad’ın Şehzâdelerinin Öldürülmesi

Pençe-i şîr-i kazâ pîr ü cüvân fark eylemez

Âh kim elde degül hergiz zimâm-ı ihtiyâr Nev’î, Mer. 3/30.

...

Çünkü takdîr-i ezel kânûn-ı ‘Osmânî budur

Devr usûlidür ferâmûş eyleyen yâd eylesün Nev’î, Mer. 5/54.

Eyleyüp âyînemüz jeng-i tereddüdden halâs

Kalbümüz hükm-i kazâ me’mûr u münkâd eylesün Nev’î, Mer. 5/55.

Âkil isen hâli gör mâzîden itme kîl u kâl

Mâtemin geçmişlerin Mecnûn u Ferhâd eylesün Nev’î, Mer. 5/56.

“Kaza arslanının pençesi yaşlı genç fark etmez (can alır). Ne yazık ki seçme hakkı elde değildir. ... Çünkü ezel takdiri, Osmanlı kanunu ve zamanın usulüdür budur ki unutan hatırlasın. Aynamızı şüphe pasından temizleyip kalbimizi kaza hükmüne itaatkar eyleyelim. Akıllı isen şu ana bak, geçmiş hakkında dedikodu yapma, geçmişlerin matemini Mecnun ve Ferhat tutsun.”

III. Murad’ın vefatı sonrasında şehzâdeleri de öldürülür ve beraber türbeye defnedilir. Nev’î, ayrıntıya girmeden şehzâde katlinin Osmanlı kanunu olduğunu ve takdir ile kazaya itaat etmenin gerekliliğini ifade eder:

“Fatih Sultan Mehmed tedvîn etmiş olduğu kânunnâmesine koyduğu bir madde ile saltanat makamına geçmek için yaş meselesini mevzû‘-ı bahis etmeyerek “Her kimseye evlâdımdan saltanat müyesser ola kardeşlerin nizâm-ı ‘âlem için katletmek münâsipdür, ekser ‘ulemâ dahî tecvîz itmişdür, anınla ‘âmil olalar.” kaydıyla eskiden beri gelen teâmülü kabul etmiş ve saltanata geçen hükümdarın nizâm-ı ‘âlem için kardeşlerini öldürmesini kânun haline sokmuştu.”³⁸³

³⁸² Câfer İyânî, **Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs**, s. 105-107.

³⁸³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 45-46. (Kânunnâme-i Âl-i Osman, Târih-i Osmani Encümeni ilave kısım, s. 27.)

1.5.3. Dönemindeki Olaylar

Safevîlerle Mücadelesi

Şehbâz ile husûmete kâdir midür horôz

Terk eylesün inâdı Kızılbaş-ı nâ-bekâr Nev'î, k. 13/29.

“Horoz, doğan kuşu ile düşmanlığa güç yetirebilir mi? (Bundan ders alarak) işe yaramaz Kızılbaş inadı terk eylesin.”

Nevî Sultan III. Murad'ı doğan kuşuna, Kızılbaş'ı ise horoza benzetir. Bu, Sultan Murad'ın üstünlüğünü vurgulamaktadır. Padişah'ın Sinan Paşa'ya söylediği sözlerinde bu mücadeleye vurgu yapılır:

“... vezîr-i dil-peziîrim ve müşîr-i müşteri-tedbîrim Sinan Pâşâ-yı kişver-gîr ve kal'â küşâsın. Şöyle ma'lûmun ola ki seni ve ol dil ü câniyle yolumda pûyân ve rızâyı saadet iktizâmı cûyân, dilâverân-ı 'arsa-i Türk-tâzî ve hizebrân-ı ma'reke-i serbâzı ya'ni gazi kullarum [31b] Hazret-i rabbu'l-âlemîn celle şanuhuya tapşırıp sana koşdum ve dîn-u devlet ve milk-u millet düşmeni olan Kızılbaş-ı bed-me'âş kam'î içün namzed idüp gürûh gürûh leşker-gâh-ı bâ-şukûh suyuna revâne itdüm.”³⁸⁴

Zamâne âteş urdı hırmî-i a'dâ-yı bed-kîşe

Düşelden şu'le-i şemşîri Âzerbâyçân üzre Bâkî, k. 8/12.

“Kılıcının parıltısı, Azerbaycan üzerine düştüğünden beri, zamane kötü dinli düşmanın harmanına ateş vurdu.”

Îrân diyârın eyledi vîrân 'askerün

Şîrvân iline hükmi revân eylesen n'ola Vecdî, k. 1/14.

“Askerin İran memleketini harap etmişken Şirvan bölgesine de hükmünü yürütmene şaşılmaz.”

Yukarıdaki beyitlerde Sultan III. Murad'ın Revan, Şirvan, Azerbaycan vs. bölgelerindeki hâkimiyetini, oradaki mücadelelerini ve fetihlerini anlatmaktadır. Kaynak metinlerde adı geçen bölgeler üzerinde, Sultan III. Murad'ın gücünü,

³⁸⁴ Hoca Sadeddin Efendi, *Münşeat*, s. 229.

otoritesini görmekteyiz. Bu alıntılardan biri, Mustafa Selânikî'ye aittir. Buna göre, Osmanlı, Rumili umerasından bir iki sancak beyiyle Gürcü kalelerinden birini fethetmeye gitmişken Safevîler bunu fırsat bilip intikam almak için toplayabildikleri kadar güç toplayıp Osmanlı'yı hezimete uğratmak isterler. Ancak Çıldır Ovası'nda gerçekleşen bu çarpışmada Safevîler, büyük bir hezimete uğrarlar:

“Ve sene-i mezbûre şehr-i Şa‘banü'l-mu‘azzamında vilâyet-i Gürcistan'da Çıldır nâm sahrâda Serdâr-ı âli-işân ile olan ‘asâkir-i nusret-şi‘âr Kıl‘a-ı Gürciyye'den bir kal‘a muhâsarasına Rûmili ümerâsından bir iki sancak begleri gâzileriyle feth ü teshîr için top çeküp âlât-ı ceng ü tedârükünde iken seherden Kızılbaş-ı bed-ma‘âş cânibinden Gürciler'e mu‘âvenet ü muzâheret kaskına ‘azîmet ü niyyet idüp gelen Revân ve Nahcivân hâkimi olan Tokmak Han ve Şâh Hudâbende'nün vekîl-i saltanat-ı Gence hâkimi İmam-kulı Han ve mâ-beynlerinde şecâ‘atla meşhûr ü ma‘rûf Karhan-ı rû-siyâh didükleri kaltaban, ... yigirmi dört bin Kızılbaş'un gulâtıyla sek-i Cehennemi olan Râfızîler “ ‘Asker-i İslâm'dan intikâmumuz alalum, top ve tüfeng atdurmayaalum, dest-bürd ve darbet-i şemşîrimüz gösterelüm. Mikdârların bildirelüm” diyüp ... Bir vechile saf-şikenlikler idüp ol rûz-ı firûzda tâife-i mülhîdin-i bî-dîn şemşîr-i İslâm altında zelîl ü münhezim olup ol gün ‘azîm ceng ü âşûb oldukda on beş binden mütecâviz düşmen-i dîn-i mübîn alef-i şemşîr-i tîr olup...”³⁸⁵

Târih-i Nihâdî'de uzun uzadıya Şark seferi anlatılır. Kimlerin görevlendirildiği ve savaşın seyri hakkında bilgiler verir. Erzurum Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın Sultan III. Murad'a İran üzerine sefer talebinde bulunması üzerine Sultan, sefer emrini verir. Lala Mustafa Paşa'yı serdar yaparak orduyu Erzurum'a gönderir. Üsküdar'dan kalkıp bütün eyaletlerin beylerbeyini de yanına katarak Erzurum'a varır ve sonra da Çaldıran'a ulaşırlar. Orada her iki devletin de orduları karşı karşıya gelir:

“Dokuz yüz seksenbeş târihinde Erzurum Beglerbegisi Hüsrev Pâşâ'dan arz gelüp: “Şâh İsmail merd olup memâlik-i ‘Acem-Şâhlığı, Mehemed Hüdâniye nâm a‘mâya intikâl idüp eger takayyüd olunursa mülk-i ‘Acem memâlik-i ‘Osmâniyye'ye munzam olmak derece-i imkândadır.” deyü i‘lâm olunmagın Hazret-i pâdişâh-ı İslâm heman ta‘yîn-i serdâr ve techîz-i ‘asker fermânları sudûr idüp ‘Acem fethine himmet-i ‘âlîlerin bülend ittiler. Lala Mustafa Pâşâ'yı serdâr ve mikdâr-ı kifâye ‘asker ihtiyar idüp evvel-bahâr-ı huceste-asârda

³⁸⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, c. I, s. 118.

Üsküdar’a güzâr ittiler. Üsküdar’dan kalkup menzil be-menzil Erzurum’a vardıklarında cümle eyâletlerin beylerbeyileri serdâr-ı zafer-şi‘âr yanına cem‘ olup ol cânibden dahî hareket idüp sahrâ-yı Çaldıran’a vâsıl ve mevkib-i Kızılbaş-ı evbâşa mütevâsıl olduklarında cünûd-ı hak ve bâtıl birbirlerine mukâbil durup tarafeynden alaylar bağlanup âteş-i harb u kıtâle iştigâl nice başlar kesilüp [61b] kanlar dökülüp sürh-serler alayı ilerüde olan ‘asker-i İslâm piyâde alayını hark idüp top arabalarına degin gelüp zincirlerin kılıçlar ile çalmışlar iken Serdâr Mustafa Pâşâ otak cânibinden çok çok a‘dâ üzerine ‘askerler sevk etmekle be-inâyetu’llâhi te‘âlâ ‘asker-i İslâm mansûr ve mûlâhîd münhezim olup ol denlü melâ’in tu‘me-i şimşîr oldu ki Kızılbaş başlarından minâreler hüveydâ idüp bâr-ı bengâhları alındı.”

386

Savaş, Lala Mustafa Paşa’nın askerî taktiğiyle Safevilerin ağır yenilgisiyle sonuçlanır. Aynı zamanda Özdemir Paşa’nın oğlu Osman Paşa, vezaret şartıyla Şirvan’a Tatar Hanı ile birlikte Kars Kalesi üzerine gönderilirler, kale teslim alındıktan sonra Tiflis Kalesi’ne yönelirler ve teslim alırlar:

“Ve ol sâl-ı ferhunde-falda mânend-i şîrân belde-i Şirvan’a vezâret şartı ile ‘Osmân Pâşâ ibn-i Özdemir Pâşâ istedigi kadar ‘asker-i zafer peymâ ile ve Hân-ı Tatar birâderi ile ırsâl olunup ve serdâr-ı nâm-dâr Kars Kal‘ası üzerine varup az müddette teshîrden sonra içine mîr-i mîrân koyup andan Kal‘a-yı Tiflis’e ‘azîmet eylediler. İçinde mahsûr olan melâ’in hücûma tahammül idemeyüp kal‘ayı teslîm eylediler. Çün bu sâl-i meymenet-mâlda teveccüh-i cânib-i şettâ ‘asker-i zafer-peymâne iktizâ eyledi Erzurum üzerine gelinüp ol kış bir dagdaga ‘asker ile anda ‘iş olundu.”³⁸⁷

Bazı bölgesel çarpışmalardan sonra asıl savaş Osman Paşa ile İmam Kulu Han’ın topladığı elli bin Kızılbaş’tan oluşan ordusu arasında meydana gelir. Osman Paşa’nın asker sayısını olduğundan çok göstermek suretiyle giriştiği askerî taktik sayesinde önce Kızılbaşlara korku salmış ondan sonra da savaşı kazanmıştır:

“Sene-i âtiye baharında ‘asker-i mansûre cem‘ oldukları gibi Şirvan’da olan ‘Osmân Pâşâ’ya ümerâ ve erbâb-ı timârdan ve yeniçeriden sekiz bin mükdârı dilâver ta’yîn olunup müşârunileyhin ‘Osmân Pâşâ kendü ile ta’yîn olunan ‘asker-i zafer-peymâ ile Demürkapı’ya vusûl eyledikte Kızılbaş-ı bed-ma‘âşın hânlarından İmâm Kulu Han elli bin Kızılbaş ile

³⁸⁶ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 70-71.

³⁸⁷ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 70-71.

[62a] Bâb-ı hadîd'e gelip Osman Pâşâ ile mukâteleye azm eyledikte merkûm Osman Pâşâ ber-mûcebi fevhâ el-harbü hud'atün re'y-i sâhib fikr-i sâkıb yanında olan asker-i kalîli kesîr göstermek için 'asker-i İslâmı bir kûh-ı ser-bülendin etrâfını ihâta ittürüp mütevâsilen devr ittirmekle tâ'ife-i Kızılbaş, cedîden 'asker-i bî-kıyâs geldi zannidüp tavâf-ı devrân iden 'asker-i İslâm gerü ol nümâyân olan 'asker idüğün bilmek ile ol tâ'ife-i nesnâsın kalblerine havf târi olup geldikleri tarafa girizân olmagile cünûd-ı ehl-i îmân anları ta'kîb idüp bir mertebe kurmuşlardır ki bu galebe ile zafer bir ser-'askere müyesser olmamıştır. Bu iki sâl içinde Mustafa Pâşâ Kars ve Tiflis ve Şirvan ve Demirkapu kal'alarının teshîrine ve leşker-i 'Acem'in inhizâmına sebep olmuşken cânib-i saltanata hizmetleri meşkûr olmayup Âsitâne-i sa'âdete da'vet ve yerine Vezir Sinan Pâşâ serdâr olunup 'azîmet etmegün kapucular kethüdâsı Mustafa Pâşâ'yı ve lâle-zâr ile Tâc-zâde'yi kayd u bend ile der-i devlete getürmege revân olunduk. Dokuz yüz seksen yedide bu ahvâl vâki' oldu. Bu ahvâle sebep oldur ki Sinan Pâşâ'yı lâf u güzâf: "Eger diyâr-ı 'Acem'e ben serdâr olaydım Şâh-ı 'Acem'i ele getürüp halka be-gûş iderdim" deyü da'vâ iderdi, da'vasına 'aklanup irsâl itdiler."³⁸⁸

Sünnet Düğünü

Atmeydanı'nın Süslenmesi

Kasd eyleyüp tahâretine bendezâdenün

İcrâ-yı sünnet eylemege niyyet eyledük Nev'î, k. 54/1.

"Şehzâdenin taharetini amaç edip sünneti gerçekleştirmeye niyet ettik."

Zeyn oldı nahl-i şem' ile meydân-ı kasr-ı şâh

Yapıldı sanki câmi'-i çarha niçe menâr Nev'î, k. 13/20.

"Padişah sarayının meydanı mumlarla süslendi. Sanki felek camiine birçok minare yapıldı."

Mustafa Selânikî Efendi, sünnet düğünü hakkında kısaca bahsettikten sonra, davetler, tedarikler, hazırlıklarla ilgili ayrıntılı bilgiler aktarır:

"Sene 990 târihinde Hazret-i pâdişâh-ı dîn-penâh -eyyede'llâhu ta'âlâ ve kavvâhü-Şehzâde-i civân-baht Sultân Mehmed -tâle bakâhü ve nâle münâhü- hazretlerini sünnet

³⁸⁸ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 70-71.

itmek niyetine bu sâl-i ferhunde fâlde bir ‘aceb tavr u âyîn ve üslûb-ı güzîn üzre sûr-ı pür-sürûr ve çeşn-i ‘azîm tertîp buyurup ...”³⁸⁹

Düğün, 990 senesinin Cemaziyelevvelinin altıncı gününde başlar. Düğün başlangıcı ve meydana geçileceği Şehzâde Sultan Mehmed’e haber edilir ve Atmeydanı’na geçerler:

“Vukû‘-ı sûr-ı hatîne-i şehzâde Sultân Mehmed Hân. Bundan sonra Hazret-i sultân-ı süreyyâ-mekân sûr-ı hatene-i şehzâde-i âlî-şân Sultân Mehmed Hân’a mübâşeret buyurup mühimmât-ı sûr-ı pür-sürûr kemâhu hakka tedârik ve tekml olunduktan sonra sene tis‘în ve tis‘ami’e Cemâziye’l-evvelîsinin altıncı gününde cem‘iyyetgâh-ı sûr-ı hıtân-ı Selâtîn-i Âl-i ‘Osmân olan Atmeydanı sarayına havâss-ı gılmân ve cevârî-i havârî-nişânile nakl ü hareket buyurdılar.”³⁹⁰

Beyitte Padişah sarayının meydanı olarak geçen meydan saraya ait kutlamalarda kullanılan Atmeydanı’dır. Sünnet merasimi için ayın on altıncı günü yani Çarşamba günü Atmeydanı süslenir. Meydana iki büyük sütun yerleştirilir. Beyitte bu sütunlara minare benzetmesiyle işaret edilmiştir:

“(7) Pes yine mâh-ı mezbûrun on altıncı günü ki rûz-ı Çehar-şenbedür. [8] seher-i se‘âdet-eşerden At Meydanı’nda iki sûtûn-ı rif‘at-nümûn [9] dikilüp birinün tîg-ı merfû‘ı felekle hem-ser ve birinün mâ-fevkinde [10] bir top-ı zer vaz‘ olunup her ol nuhsend-i tîr-endâz ki at segirdimi ile çâpûk-bâz olup tîr-i rif‘at-pezi nişâna [11] diker.”³⁹¹

Mehmed er-Rûmî, mumların büyüklüklerini beyitteki gibi tarif eder. O kadar çok büyüktürler ki her biri minare gibi altmış bin pareden dizilmiştir. Getirilmesi dahi çok zor olmuştur:

“Ba‘demâ mum alınması kâ‘idesi dahî icrâ kılındı. Ya‘nî beş aded nahl-i şem‘-i kebîr-i mükellef ki, her bir kıt‘ası mahz-ı taraf idi. Cesâmetde her biri minâre misâl altmış bin pâreden düzülmüş münakkaş ve mevzûn acîb ü garîb kirhler ve san‘atlar ile meşhûn eşkâl-ı tayûr-ı bedî‘a ve temâsîl-i şükûfhâ-yı garîbe ile ki, her birin ikişer yüz forsa kâfirler getirürlerdi, vüzerâ-yı izâm ve a‘yân-ı Hazret-i zevi’l-ihtirâm bâ-cem‘ihim süvâr olup varup

³⁸⁹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 131-132.

³⁹⁰ Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü’t-Tevârîh**, s. 383.

³⁹¹ İntizamî, **Surnâme-i Hümayûn**, Haz. Şeref Boyraz, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004, s. 123.

Saray-ı Atîk önünden alup envâ‘ debdebe birle mezbûrân nahlı dahi Atmeydânına getürdiler.”³⁹²

Düğüne Kandille İştirak Etmek

Dervîş-veş kapuna getürdük çerâgumuz

Sen şehriyâr da‘vetine himmet eyledük Nev’î, k. 54/4.

“Kandilimizi dervîş gibi kapına getirdik; sen padişahın davetine icabet ettik.”

Mum ile düğüne okumak âdet olmanın

Alduk ele çerâgumuzu cür’et eyledük Nev’î, k. 54/3.

“Düğünde mum ile davet etmek âdet olduğundan cesaret gösterip elimize kandilimizi aldık.”

Beyitte davete kandille gelmekten bahsedilmektedir. Aşağıya alıntıladığımız metinde hüner sahipleri, bölük bölük gelmekte ve ellerinde kandil bulunmaktadır:

“...Ba‘dehû bölük bölük [12] lu‘bet-bâzlar ve çâpük-dest maharet-nevâzlar gelüp [13] her biri semtlü semtince hünerlerin zuhûra ve yollu yolınca [14] şetâretlerin sudûra getirüp mukâbele-i pâdişâhîde [15] du‘â vü senâ idüp şâm-ı ‘anber-meşâm dahi irüşüp gündüzün [21b] [1] seyrin giceye tapşurdılar. Ve meydân-ı meserretde encüm-[2] girdâr kandiller ve meş‘aleler yakup envâ‘-ı seyr ü temâşâyı (hadden) aşurdılar.”³⁹³

Ayrıca Mustafa ‘Alî’nin “*İrtesi tâ ki atlanup nev-bîn / Ola mum alma şekli bir âyîn*”³⁹⁴ mısralarıyla dikkat çektiği mum alma şeklindeki bir ayinden bahsetmesi de bununla ilgili olabilir.

Düğüne Katılan Hükümdarlar

Gün gibi altun üsküf ile şehriyârlar

Saf bağlamışdı âsaf-ı sultâna sad hezâr Nev’î, k. 13/18.

“Güneş gibi altın eşikli padişahlar, Sultanın vezirine binlercesi saf bağlamışlardı.”

³⁹² Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü’t-Tevârîh*, s. 383.

³⁹³ İntizâmî, *Surnâme-i Hümayûn*, s. 129.

³⁹⁴ Mustafa Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 117.

Sûr-ı ‘azîm-i sünnetine hizmet itmege

Cem‘ oldı serverân-ı selâtîn-i her diyâr Nev’î, k. 13/30.

Hâkân-ı Türk ü Hân-ı Hutên Hâkim-i Yemen

Râyân-ı Hind ü dâver-i Keşmir-i Kandeহার Nev’î, k. 13/31.

Bilmez düğün evi ki kâse lîs ola

Fagfûr-ı Çîn ile Kısra-yı Tâc-dâr Nev’î, k. 13/32.

“Büyük sünnet düğününe hizmet etmek için her diyarın ileri gelen Sultanları birleşti.

“Türk Hakanı, Hutên Hanı, Yemen Hâkimi, Hind’in ileri gelenleri ve Kandeহার Keşmir Hükümdarı... Düğün evi, Çîn Fağfurunu mu yoksa Kısra Hükümdarını mı kase yalayıcısı yapacağına karar veremez.”

Bir yıl öncesinden hazırlıklarına başlanılan şenlik için, öncelikle davetiyeler çıkarılır. Davetler için “...mukaddemâ memâlik-i mahrûse beglerbeglerine ve sâ’ir ümerâyâ kânûn-ı kadîm üzre sûr-ı hümayûn ihbâr u beşâretiyçün Çavuşlar ve Çaşnigâr ve Mütefferikalar ahkâm-ı şerîfe ile gönderilüp tenbîh buyurulmuş idi.”³⁹⁵ Bu şekilde, Mekke-i Mükerreme seyyidlerinden Şerif Emir Hasan, Tatar Han başta olmak üzere, Diyar-ı Arap ve Acem, Hind, Özbek, Dağıstan, Gürcistan, Azerbeycan, İspaniye, Moskov hakim ve diğer krallara yazıldı ve haberler gönderilir. Avusturya İmparatoru, Fransa Kralı, Polonya, Venedik krallarına; Buğdan ve Eflak voyvodalarına elçiler gönderilir ve resmen davet edilir. Gelibolulu Mustafa ‘Alî’nin surnamesinde muhtelif kral ve padişahların davetleri hakkında bilgi verir. Davete icabet edenler türlü türlü hediyeler ile birlikte katılırlar:

“Berü cânibde Erdel ü Bugdân

Rûs u Eflâk hem krâl-ı Tebân (58)

Leh ü Çehle mülûk-i Obravenik

Dûj-ı İspanya hâkim-i Venedik (59)

Tâcdârân-ı milket-i Efrenc

Server-i Portikâl-ı gâlib-i genc (60)

Yönelüp sûr-ı şâh-ı şâhâna

İmtisâl üzre emr-i hâkâna (61)

³⁹⁵ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 132.

Pâdşâhâne pişkeş düzedüp
Kadr ü meknetle yollu yol gözedüp (62)
Hıdmet-i sûr-ı şâha oldı revân
Her birinden birer vekîl-i devân (63)”³⁹⁶

İntizamî’de Mustafa ‘Alî’de olduğu gibi davetlilerin temsilciler nezdinde, bu davete değerli armağanlarla karşılık verdiğini görmekteyiz. Benzersiz hediyeler sunan hükümdarlar hediyelerini birere sadakat nişanesi olarak sunarlar:

“...[11] Her birisi hezerân hezâr tevkîr u ihtirâm ve envâ-ı iclâl [12] ü i’zâm ve esnâf-ı i’tizâr u iltiyâm ile meşyen ‘ale’l-vech [13] lâ ‘ale’l-ikdâm ta’zîm u ikrâm ile teyemmünen ve teberrûken yüzlerine ve gözlerine [14] sürüp inkiyâdumuz fevka’l-had ve itâ’atümüz bî-add malımız [15] ve canımızla hıdmetler ve dest-i tasarrufumuzda olan vilâyetimizle cân [12a] [1] u dilden dikkatler eylerüz deyü her biri bahisle nâdirü’l-vuku‘ [2] bî-misl hediyeler ve gözler görmeyüp kulaklar işitmedük tuhfeler [3] nevvâb-ı kâm-yâb ve elçiyân-ı risâlet-intisâb ile menâşîr-i hâkâniye evcibe-i bendegî ve evâmîr-i ‘Osmâniye resâil-i efkendergî [5] yazup hezâr i’tizâr ve taksîrat u inkiyâdla irsâl eylediler [6]...”³⁹⁷

Düğüne Katılan Devlet Erkânı

Mustafa ‘Alî, sünnet merasimine Osmanlı beylerinden kimlerin katıldığını görevleriyle birlikte zikreder. İbrahim Paşa, Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa, Cezayir Beylerbeyi, Karaman Beylerbeyi bunlardan bazılarıdır:

“Tab’-ı tîzinde anun hulk-ı kerîm
Sanki âteşe yatur İbrâhîm (132)
Sâniyâ mihter-i makbûlinün
Mîr-i Mîrânı Anadolunun (133)
Hıdmet-i şerbet-i bezme me’mûr
Sa’y ü akdâmı ser-â-pâ meşkûr (134)
Ol dürür nâmile Ca’fer Pâşâ
Şerbet esbâbın ol itdi inşâ (135)
Sâlise kâr-güzâr-ı zî-şân
Mîr-i mîrân-ı Cezâyir kapudân (136)

³⁹⁶ Mustafa Âlî, *Câmi’u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 96.

³⁹⁷ İntizamî, *Surnâme-i Hümayûn*, s. 118-119.

Râbi‘â hâkim-i mülk-i Yunân
Mîr-i mîrân-ı diyâr-ı Karamân (139)
Ana emroldı mühimmât-ı kilâr
Oldı ol hıdmete fermân-berdâr (140)”³⁹⁸

Mehmed er-Rûmî’nin satırlarında düğüne devlet erkânı olarak “sadrıa‘zam olan sâlifü’z-zıkr Sinan Paşa ve vekîl-i sâni nâmındaki Siyavuş Paşa ve müşîr-i sâlis hükmündeki Hadım Mesih Paşa ve vezîr-i râbi‘ i‘tibârındaki Cerrâh Mehmed Paşa, ale’l-husûs ehass-ı havâss-ı pâdişâhîden olan Rumeli Beglerbegisi İbrâhim Paşa, lâ-siyyemâ hâce-i şehriyâr-ı kâmbîn Mevlânâ Sa‘deddîn ve ol târîhde kadı‘askerler bulunan İvaz Efendi ve Zekerıyyâ Efendi nâm...” gibi isimlerin katıldığı belirtilmektedir:

“Ba‘demâ mâh-ı mezbûrun onbirinci gününde sadr-ı a‘zam olan sâlifü’z-zıkr Sinan Pâşâ ve vekîl-i sâni nâmındaki Siyâvuş Pâşâ ve müşîr-i sâlis hükmündeki Hadım Mesih Pâşâ ve vezîr-i râbi‘ i‘tibârındaki Cerrâh Mehmed Pâşâ, ale’l-husûs ehass-ı havâss-ı pâdişâhîden olan Rumeli Beglerbegisi İbrâhim Pâşâ, lâ-siyyemâ hâce-i şehriyâr-ı kâmbîn Mevlânâ Sa‘deddîn ve ol târîhde kadı‘askerler bulunan İvaz Efendi ve Zekerıyyâ Efendi nâm iki monla-yı zî-şân-ı sâhib-temkîn bir garîb tantana ve kevkebe ile adandılar, umûmen rikâb-ı hümayûn agaları ma‘an Saray-ı Atîk’e varup şâhzâde-i âlî-nazar, ya‘nî Sultân Mehmed Hân-ı nâm-ver-i kemâl-i zîb ü zîver ile Burak-peyker bir rahş-ı güzîn-i pür-hüner üzre süvâr itdiklerinden sonra önüne düşüp envâ‘ ta‘zîm ve tekrîm ile Atmeydanı sarayında huzûr-ı pâdişâhîye getürdiler.”³⁹⁹

Padişahın Düğün Hediyeleeri

Bende vü âzâdeye şol denlü çekdün ni‘meti
Eyleyüp bî-had ‘atâ virdün serâser hil‘ati
Görmedi işitmedi bir kimse bunca himmeti
Bâreka’llâh lutf u cûd ise hezârân âferîn

Aşkî, k. 72/V.

³⁹⁸ Mustafa Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 103-104.

³⁹⁹ Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü’t-Tevârîh*, s. 383-384.

“Kölelere ve hürlere öylesine nimetler sundun ki... Sonsuz bağışlarda bulunup her birine serâser hilat verdin. Hiç kimse böylesine himmeti görmüş, işitmiş değildir. Lütfunu maşallah, cömertliğine ise binlerce aferin!”

Aşkî, kölelere ve hüner sahiplerine padişahın ihsanından bahsetmektedir. Bu ihsanlardan bazıları şiirde geçtiği şekliyle hil‘attir ki bunlar düğünde emeği geçen devlet erkânını da kapsar. Mustafa ‘Alî, ayrıntılarıyla padişahın azâde taifesine verdiği hil‘atleri anlatır:

“Oldı çün kim şehlere şâyeste-kâr
Zümre-i huddâma lutf-ı bî-şümâr (2405)
Sûra hıdmetkâr olan a‘yân-ı hâs
Hâsılı erkân-ı devletden havâs (2414)
Lutfu mazhar düşdiler ser-tâ-be-pâ
Aldı herkes behre-i bî-intihâ (1415)
Evvelâ kânûn-ı şâhân üzre cüst
Oldı sadr-ı a‘zâma lutf-ı dürüst (1416)
Raht-ı zerrîn-i murassa‘ bir semend
Zîn-i zer-zencîr ü zer-zînet pesend (2417)
Tablbâzı vü rikâbı sâf-sîm
Bir Dımışkî bozdoğan cevher dilîm (2418)
...
Bundan özge hâce-i dânişvere
Mansıb ehli ili kâzî-‘askere (2432)
Yeniçeri agası Hânogluna
Üç de defterdâra Tevkî‘i Beye ((2433)
Hep birer at degdi sagra rahtile
Sîm-zencîr ü kemer tezyîn ile (2434)”⁴⁰⁰

Düğünde Saçı Saçılması

Bir katre gelmeye kefi cûduna fî‘l-mesel

Sûrı güninde saçılık olsa idi bihâr

Nev’î, k. 13/34.

⁴⁰⁰ Öztekin, **Mustafa Âlî, Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr**, s. 259-260.

“Misal olarak düğün gününde deniz saçılık olsa cömertlik elinin yanında bir damla sayılmaz.”

Saçı, hem gelinin başına saçılan çiçek, arpa, şeker benzeri şeyler hem de para ve düğün hediyesi anlamına gelmektedir. Buradaki merasim, sünnet merasimi olduğundan ve “saçı” kelimesi padişahın cömertliği için kullanılmış olduğundan padişahın düğün boyunca verdiği hediye, ihsan ve ikram anlamında kullanılmıştır. Sultan III. Murad ikram, hediye ve saçlarıyla cömertliğini sergiler. Göstericiler gösterilerinden sonra padişaha duada bulunur ve hediyesini alıp yerine döner:

“ ... Du‘a-ı sultânî ve senâ-ı [14] hâkânî idüp ihsanı pâdişâha mazhar ve in‘âm-ı şehenşâha [15] manzar düşüp revâne oldular.”⁴⁰¹

Mustafa Âlî’nin sözlerine göre Sultan III. Murad, her tarafa cevher saçır:

“Cihân-gîr ferhûnde Sultân Murâd
Felek-taht u hôş-baht u rûşen-nihâd
İdüp ebr-i nisânı gevher-feşân
Kılup dürr-i şehvârı deryâ-feşân”⁴⁰²

Düğün İkramları

Tutdı cihânı gün gibi kurs-ı ziyâfeti

Olsam aceb mi ben dahî bir zerre behre-dâr Nev’î, k. 13/37.

“Ziyâfet sofrası güneş gibi bütün dünyayı kapladı, ben de birazcık nasiplensem garip karşılanmaz.”

Hem toyurdun halkı hem lutfunla in‘âm eyledün

Bezl-i mâl idüp ‘adûnun kaddini lâm eyledün

Râstî şân-ı şerîfüne düşer nâm eyledün

Bâreka’llâh lutf u cûd ise hezârân âferîn Aşkî, k. 72/II.

“Halkı hem doyurdun hem de cömertliğine onlara ihsanlarda bulundun; bolca mal dağıtıp düşmanların (elif gibi) boyunu lam (gibi iki büklüm) eyledin. Gerçekten de

⁴⁰¹ Boyraz, *İntizâmî, Surnâme-i Hümayûn*, s. 152.

⁴⁰² Mustafa Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 93.

şerefli şanına yaraşır şekilde nam saldın. Lütfunu maşallah, cömertliğine ise binlerce aferin!”

Beyitte genel olarak ikramların bolluğundan bahsedilir, örnekler verilir. Aşağıdaki metinde ikramların çeşitliliğini ve bolluğunu görürüz. Öne çıkan ikramlarında başında kebablar gelmektedir:

“Pes tebbâhlar envâ‘-ı seyr [15] ittürdüklerinden gayri bölük bölük gâvân-ı mehîbi şişlere [22b] [1] sancup çarhlara döne döne bişürdiler dişürdüklerinde [2] âteşden indirüp derûnlarına envâ‘-ı hevâm ve içlerine [3] esnâf-ı en‘âm toldurı diküp seyri hadden [4] aşurdılar. Ba‘dehu nevbet-be-nevbet kâffe-i enâm ve kat kat ‘âmme-i [5] havâs u ‘avâm yer yer ni‘mete oturdılar. Tamâm meydân-ı (6) meserrete zikr olınan bişmiş gâvlar getürdilüp bir ugurdan (7) yagma ve ol muharren kebâblıklara salâ denilüp ol kesret-i yek-bâre (8) birbirine karışup hemvâre kurdılar koyun sürüsine [9] karışur gibi girişüp gâv-ı ‘arz u semâyı belinletdiler. [10]”⁴⁰³

İntizamî, kayısı, incir, şeftali, üzüm şekeri, ayva, armut ve elmayı ikramlar arasında zikreder:

“ ... Kayısı ve incir ve şeftâlû ve ‘unnâbî şeker-bâr [18b] [1] ayva ve enâr ve emrûd ve elmaları âb-dâr.”⁴⁰⁴

İkramlar arasında, şekerli şerbet gibi çeşitli tatlılar da bulunmaktadır:

“Ba‘de’t-ta‘âm mihr-âsâ mükerrer [13] mükerrer aftâbeler devr eyledi. Sükkeri şerbetle tolu ve kande ehl-i [14] ma‘ârif var ise nevbet-be-nevbet cüllâblar çekildi. [15] Misk ü gülâbla memlû.”⁴⁰⁵

Mustafa Âlî, ikramların çeşitliliğiyle birlikte ziyafetin bolluğu hakkında da çarpıcı benzetmelerde bulunur. At Meydanı, bir sofra şehrine dönmüştür. Yemeğin bolluğundan minareler ve kubbeler oluşmuştur:

“Gark idi ni‘mete dîvân-hâne

⁴⁰³ İntizâmî, **Sur-nâme-i Hümayûn**, s. 131; Ayrıca bkz. Mustafa Âlî, **Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr**, s. 105.

⁴⁰⁴ İntizâmî, **Sur-nâme-i Hümayûn**, s. 126.

⁴⁰⁵ İntizâmî, **a.g.e.**, s. 140.

Tâ ziyâfetler ola a‘yâna (170)
Başdan başa çekilmişdi simât
Zîb ü zînetle döşenmişdi bisât (171)
Sanki bir şehri idi envâ‘-ı ta‘âm
Dânenün kubbeleri virdi nizâm (172)
Oldı her kubbeye ammâ ki menâr
Çekilen dūd-ı ser-i ni‘met-i hâr (173)”⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ Mustafa Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 106; Ayrıca bkz. Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü’t-Tevârîh*, s. 383-384.

1.6. III. MEHMED (1595-1603)

1.6.1. Kişisel Unsurlar

Faziletli, Cömert, Cesur

Hilm ü ‘ilm ü ‘amel ü fazl ü hüner ‘adl-i sehâ

Tabî‘at-ı pâk-sirişinde olupdur icmâl Nâtıkî, k. 2/35.

“Hilm, ilim, amel, fazilet, hüner ve yüce adaleti, temiz tabiatlı yaratılışında toplanmıştır.”

Şikest itmişdi cismüm zevrakını rûzgâr ammâ

Beni gark itdi ol şâhun muhît-i bahr-i ihsânı Nev’î, k. 45/18.

“Rûzgâr (zaman) beden kayığımı kırmıştı ama o padişahın cömertlik denizinin genişliği beni (ihسان ve ikrama) gark etti.”

Beyitler, Sultan III. Mehmed’in ahlakını ve cömertliğini övmektedir. Nev’î, bu cömertliği bizzat kendi şahsı ile ilgili bir örnek vererek ifade eder. Sultan’ın cömertliğine örnek olarak cülûsundan sonra türbeler ziyaretini söyleyebiliriz. Âdet olduğu üzere Sultan III. Mehmed de cülûsundan sonra Eyyüp Ensârî hazretlerinden başlayarak türbeler ziyaretine çıkar. Gittiği yerlerde ise bolca sadaka dağıtır:

“Ve evâhir-i şehir-i Cumâdelâhirede Hazret-i Halîfe-i zemîn ü zemân cümle erkân-ı devlet ve a’yân-ı sa’âdet ile ayak-dîvân eylemek üslûbı üzere türbeler ziyâretine hayrât u tasaddukât niyetiyle Kapu halkına tenbîh ü te’kîd olunup ve kendüler yümn ü ikbâl ile ve ‘izz ü iclâl ile Kasr-ı âlîden kayığa binüp evvel ziyâret-i türbe-i mutahhara-i Hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî -aleyh-i rahmetü’l-Bârî- de çıkup kurbânlar eyleyüp fukarâ vü zu‘afâyâ bezl-i bî-şumâr eylediler.”⁴⁰⁷

Ebü’l-Feth ve Ebü’l-Cihad

Ebü’l-cihâd lakabı ana gökden indi bugün

Egerçi bir de Ebü’l-feth diyü kondı nâm Nev’î, k. 32/12.

⁴⁰⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, c. II, s. 455.

“Her ne kadar bir de Fetih Babası diye nam konduysa da Cihad Babası lakabı ona bugün gökten indi.”

Eyler hücumı düşmen-i dîne ‘âlî-sıfat

Şemşîr-i hûn-feşânı kılur kâr-ı Zülfekâr Bâkî, k. 9/15.

“O Hz. Ali sıfatlı Padişah, din düşmanına hücum eder, kan saçan kılıcı Zülfekar gibi iş görür.”

III. Mehmed seferlere katılmıştır. Eğri, Tata, Hemartin, Ösek kaleleri kendi zamanında fetholundu. Kendisine “Gazi, Ebu’l-cihâd, Ebu’l-feth” denmesi hem savaşılar katılması hem de elde ettiği fetihler dolayısıyladır. III. Mehmed, 21 Şevval 1004 (21 Haziran 1595) senesinde Eğri seferine katılır:

“Ol şeh-süvâr-i memâlik güzâr sene erba‘a vü elf [1004] [6a] Şevvalinin yigirmi dördüncü gününe yevmü’l-hâmis münneccimâne, müddekikâne ve hükemâil-muhakkikâne ihtiyâr itdükleri bu es‘âd u isti‘dâd ‘azîmet-i hümâyûnları karar bulup...”⁴⁰⁸

Şair

Virdi fesâhatiyle sözün şer‘a takviye

Fazl ü belâgatünle kavîdür kuvâ-yı şer‘ Nâtîkî, k. 6/13.

“Sözünün fesahatiyle şeriate kuvvet verdi; şeriatin gücü fazilet ve belegatinle sağlamdır.”

İrişdi feyz-i Sübhânî ki ‘Adlî eyledün mahlas

Sana ilhâm olındı tavr u üslûb-ı cihân-bânî Vecdî, k. 27/5.

“Allah’ın feyiz erişti ki mahlasını Adlî eyledin. Sana hükümdara yaraşır tavır ve üslup ilham oldu.”

Beyit, Sultan Mehmed’in şairliğini, şiirinin nadir rumuzlar ve gizli nükteler ve dinî öğeler içerdiğini ifade etmektedir. *Rıza Tezkiresi*’nde Sultan Mehmed’in şiiri ve mahlası hakkında bilgi verilir. Buna göre mahlası Adlî’dir:

⁴⁰⁸ Dâ‘î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 28.

“Bunların dahî mahlas-ı şerîfleri ‘Adlî olup evsât-ı zât-ı sûtûde-şîmli hûrşîd-emsâl iştihârlarına binâen tahrîr-i kalem-i hoş-reftârdan müstagnîdür. Bu iki beyt-i ra‘nâ ol Hazret-i bi-hem-tânun zâde-i tab‘-ı ‘âlem-ârâlarıdır:

Şî‘r

Ol saçı Leylî umarum bana Mecnûn’um diye

Gezmesün gelsün belâ tagında mahzûnum diye

Umarum şî‘r-i güher-bârum iştîdükde ol mâh

Kandedür gelsün berü ol dürr-i meknûnum diye”⁴⁰⁹

1.6.2. Yönetime Dair Unsurlar

Bilmege sâl-i cülûsını o şâhen-şâhun

Düşdi târih ana nusret ü ‘azm ü ikbâl Nâtıkî, k. 2/40.

“O padişahlar padişahının cülusunun yılını bilmek için ona ‘nusret ü azm ü ikbal’ diyerek tarih düştü.”

Birisi der-niyâm olunca biri der-miyân oldu

İki yüzlü meger bir tîğ imiş bu devlet-i fânî Nev’î, k. 45/7.

“Birisi uykuya dalınca diğeri meydana çıktı, meğer bu fani devlet iki yüzlü bir kılıçmış.”

Minnet Cenâb-ı Hakka dem-â-dem hezâr-bâr

Fasl-ı şitâda bâg-ı cihân buldı nev-bahâr Bâkî, k. 9/1.

“Cenâb-ı Hakk’a daima binlerce şükürler olsun, kış vaktinde dünya bağı ilkbaharı buldu.”

Ne ni‘metdür cülûs-ı Hazret-i Sultân Mehmed Hân

Niçe bir zevke irişdi halk unuttı gayrı yagmayı Vecdî, k. 26/6.

“Sultan Mehmed Hân’ın cülusu ne güzel bir nimettir. Halk öyle bir zevke erişti ki artık yağmalamayı unuttu.”

⁴⁰⁹ Seyyid Mehmed Rıza, **Rızâ Tezkiresi**, s. 49-50.

Beyitlerde “*nusret ü azm ü ikbal*” diyerek Sultan III. Mehmed’in cülusuna tarih düşülmüştür. Ayrıca Nev’î birisi uykuya dalarak diğeri meydana çıkdı diyerek III. Mehmed’in III. Murad’ın vefatından sonra tahta geçtiğini ifade etmektedir. Bâkî’nin ifadeleri ise III. Mehmed’in kış vaktinde tahta çıktığına işaret eder ki 16 Cemâziyevvel 1003 hicrî tarihi, 27 Ocak 1595 tarihine denk gelir ve mevsim kıştır. Mustafa Selânikî Efendi, günü gününe olayları takip eden bir müverrih olarak hem gün itibariyle tarihleri belirtmiş, hem de cülûsu detaylarıyla aktarmıştır:

“Sene selâse ve elf Cumâdelulâsının on altıncı Cum’a gün dahve-i kübrâda mübârek sâ’at ve ferhunde demde güneş delû burcında Kânûn-ı sâninün ve yenarisün on yedinci gün, eyyâm-ı erba’inden üç gün kalmışdı, ... merhûm Pâdişâh’un dahî cenâzesi salâsı anunla iktifâ olundu. Ve münâdîler culûs-ı sa’âdet-me’nûsın âleme nidâ idüp ve cemî’ cevâmî’un hâtiblerine haberi beşâret yetiştürdiler. Hutbeler o gün mübârek nâm-ı sa’âdet-encâmlarına ibtiâ kılınup okundu. ... Fî 16 Cumâdelulâ, sene 1003.”⁴¹⁰

Nihâdî, 1003 senesinin Cemaziyelevvelin altıncı gecesinde Sultan III. Murad’ın vefat ettiğini, Sultan Mehmed’in ise Cuma günü bütün devlet erkânı ile saraya geldiğini ve Cuma namazından sonra tahta cülus edip biat aldığını ifade eder:

“Hicret-i Nebeviyye’nin sülûs ve elf ol senenin mâh-ı Cemaziyelevvelinin altıncı gicesinde pâdişâh-ı bâ-’adl-i dâd Sultân Murâd hazretleri bu dâr-ı fenâdan menzil-i bekâyâ intikâl idüp dârü’l-mülk-i Magnisa’da olan ferzend-i ercümendleri Sultân Mehmed Hân vakt-i Cum’a gününde kemâl-i cumhûr ile sarây-ı sürûrlarına irişüp serîr-i hilâfete cülûs ile cümle vüzerâ ve a’yân Cum’a namâzından sonra bi’at idüp dest-bûs eylediler.”⁴¹¹

İslamî Hassasiyetlerle Yönetmesi

Ey senünle üstüvâr esas-ı binâ-yı şer’

Kâyim bîna-yı ma’deletünden sara-yı şer’ Nâtıkî, k. 6/1.

“Ey sayesinde şeriat binası kuvvetli olan (padişah)! Şeriat sarayı adalet binandan dolayı ayakta durmaktadır, sağlamdır.”

Seccâde-i şer’ate sen mahrem olalı

⁴¹⁰ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. II, s. 433.

⁴¹¹ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 73-74.

Tutdı cihânı maşrık ü magrib sadâ-yı şer‘ Nâtıkî, k. 6/8.

“Sen şeriat seccadesine mahrem olduğundan beri şeriatın sadası doğusu ve batısıyla bütün dünyayı tuttu.”

Beyitte Sultan III. Mehmed’in yönetiminin İslamî esaslar olduğu abartılı bir şekilde dile getirilmektedir. Dâ‘î-i Fakir’in Eğri Kalesi’nin fethini anlattığı eserinde Sultan III. Mehmed’i zamanın halifesi olarak zikreder ve nazmda da hilafetin Sultan’ın uhdesinde olduğunu belirtir. Bu da Sultan’ın İslam esasına göre yönettiğini göstermektedir:

“...selâtin-i guzâtın ser-firâzı sultan ibni sultan(3a) Sâhib-i kırân devrân-ı hâlîfe-i zamân

Sultan Mehmed Hân gâzî-i nazm:

"Kılur halk-ı cihânâ lutf u ihsân

Âba an ceddi sultân ibn-i sultân

Hilâfet destgâhında müeyyed,

Hidv-i âlem ârâ Han Mehmet.”

Marifet Ehlini Himayesi

Nev’î’yi kıldun hele esb-i murâdına sūvâr

Bunca dem olmuşdı pâ-mâl-i rikâb-ı saltanat Nev’î, k. 6/20.

“Nevî’yi dilek atına bindirdin, ne zamandır saltanat üzengisinde çiğnenmişti.”

Kirâma çok kerem kıldun husûsâ şeyh-i İslâm’a

Sevindürdi bu vaz‘-ı dil-pesendün ehl-i îmânı Vecdî, k. 27/7.

“Ululara, şerefliilere özellikle şeyhülislama çok cömert davrandın. Gönlü hoşnut eden bu uygulaman iman ehlini sevindirdi.”

Nev’î, bizzat Padişah’ın iltifatına mazhar olduğunu, Vecdî ise âlimlere, özellikle şeyhülislama çok cömert davrandığını ifade etmektedir. III. Mehmed’in âlimleri ve diğer hüner sahiplerini himayesine örnek olarak Müderris Zeynî Efendi’yle ilgilenmesi zikredilebilir. Şeyh Ebu’l-Vefâ Camii’nde fakir talebelere ders veren Zeynî Efendi, kendisi de sıkıntılar çekmektedir. Padişah, bu durumu ziyaretinde fark edince derhal Zeynî Efendi’ye vazife verir ve günlük yüz akçe maaş bağlatır:

“Mukeddemâ Sultân Murâd Hân-ı mağfûr zemânında merhûme Vâlide Sultân Medresesi’nden ‘azl buyurılan meczûb-ı vahdet ve meslûb-ı ‘izzet nâzır-ı envâr-ı şerî’at, hâzır-ı esrâr-ı tarîkat Kâtipzâde Zeynüddin Efendi müddet-i azlinde Şeyh Ebû’l-Vefâ -kuddise sirruhû- Câmi’inde fukarâ talebesiyle dersi terk itmeyüp nakl-i tefsîr-i şerîf ve ehâdîs-i Nebeviyye’den hâlî olmayup vird ü zikir iştigâlinde iken Pâdişâh-ı zemîn ü zemân Sultân Mehmed Hân -halledelâhu hilâfete hû- hazretleri Şeyh Ebû’l-Vefâ -nevvere’llâhu ta’âlâ merkadehû- ziyâretine varduklarında atabe-i türbede Zeynî Efendi hâzır bulunup dâmen-i saltanata rûmâl olmağla yevmî yüz akça vazîfe ile dârülhadîs yapıdırılmak fermân olunup cebr-i noksân olmak üzre hayr du’â istimdâd eyleyüp in’âm-ı vâfire olundu. Fî evâhir-i şehr-i Receb, sene 1003.”⁴¹²

Vecdî, III. Mehmed’in özellikle şeyhülislama çok cömert davrandığını belirtir. Bostanzâde Mehmed Efendi’ye karşı cömertliği buna delil niteliğindedir:

“Ve bu esnâda Müftilenâm ve Şeyhülislâm a’lemü’l-‘ulemâ efdalü’l-fudalâ Mevlâ’l-mevâlî Bostan-zâde Mevlâna Mehmed Efendi -dâmet fezâiluhû- hazretlerine yüz akça terakkî fermân olundu. ... Fî 26 Cumâdelâhire, sene 1003.”⁴¹³

1.6.3. Dönemindeki Olaylar

Eğri Fethi

Togruldu Egri fethine lutf-ı Hudâ’yı gör

Zamm oldu ana kesr-i ‘adûdan hezâr feth Nev’î, k. 10/2.

“(Sultan Mehmed) Eğri fethine yöneldi, Allah’ın lütfunu gör ki ona düşman sayısından daha çok, binlerce fetih nasip oldu.”

Bir şâh böyle fethe dahî mâlik olmadı

Olalı top-ı mihr ile bu nüh hisâr feth Nev’î, k. 10/4.

“Bu dokuz hisar(lı kale), güneştopu ile fethedildiğinden beri böyle bir fethe bir başka padişah daha sahip olmadı.”

Halîlâsâ girür şevk ile yanar âteşe korkmaz

⁴¹² Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Târihi*, c. II, s. 465.

⁴¹³ Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Târihi*, c. II, s.456.

Bahâdır bir kulundur kullan İbrâhîm Pâşâ'yı Vecdî, k. 26/31.

“Halil (İbrahim Peygamber) gibi şevk ile ateşe korkmadan giren, yiğit bir kulun olan İbrahim Paşa'yı kullan.”

Beyitte, Eğri fethinin başka bir padişaha nasip olmayışı ifade edilir. Peçevî de eserinde, III. Mehmed'den önce Sultan I. Süleyman'ın da Eğri'yi fethetmek istediğini ancak nereyi istediye fethetmesine rağmen Eğri vs. dışındakilerin hepsini almayı başardığını ancak ilahî takdirin fethi III. Mehmed'e nasip kıldığını belirtir:

“Egre Kal'ası'nun fethi, takdîr-i (17) Barîde, Sultân Mehmed-i sâlis rahmetullâhi 'aleyh, merhûma mukadder imiş. Merhûm (18) ve magfûrla Sultân Süleymân Hân Gâzî, her cânibe teveccüh itmiş ise, bi-fazlullahi (19) te'âlâ Beç ve Egre ve Malta kal'alarından gayrı, kendü himmetlerine hâ'il olmadı. (20) Ammâ Egre Kal'ası vaktine merhûn imiş ve fethi Sultân Mehmed merhûma mukadder imiş.”⁴¹⁴

Eğri fethi birçok hücumla çok zor gerçekleşir:

“Emvâlini [14b] Hak Te'âlâ dîn ü dünyâsını ma'mûr eylesün. Hûb u tedarikler idüp belde gazâ-yı ahvalini dönmeyüp Eğri'ye doğru çok hücumlar eyledi. 'Avn-ı hakkıyla olup zabt etti.”⁴¹⁵

III. Mehmed'in Eğri Seferi'ne katılmasını Koca Sinan Paşa istemiş, padişahı ikna etmek için “Şeyhülislâm Bostanzâde Efendi Hazretlerini ve karındaşı Rûmili Kadıaskerini ve yanınca Anadolu Kadıaskerini ve Defterdâr-ı sâbık Emir Efendi ve Vâ'iz Emir Efendi ve yanınca Ayasofya vâ'izi Muhyiddin Efendi'yi”⁴¹⁶ istişareye davet etmiş, onlar da söz birliği yapıp seferin kaçınılmaz olduğunu izah etmeye çalışmışlardır. Sefere çıkma fikrine Hoca Sadeddin de katılmıştır. Uzun Savaşların başlamasının baş aktörü, Veziriazam Koca Sinan Paşa olarak bilinmektedir.⁴¹⁷ Ancak Koca Sinan Paşa, daha sefere çıkmadan önce Dîvân-ı âlîde rahatsızlanmış⁴¹⁸, sonra

⁴¹⁴ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (80^b-114^a)**, s. 100; bkz. Dâ'î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 27-28.

⁴¹⁵ Dâ'î-i Fakir, **a.g.e.**, s. 33.

⁴¹⁶ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c II, s. 548.

⁴¹⁷ Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, s. 281. Kronikler ışığında savaşın başlama sebepleri ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, s. 183.

⁴¹⁸ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c II, s. 577.

divanlara katılamayacak kadar rahatsızlığı devam etmiş⁴¹⁹, nihayetinde 5 Şaban 1004'te ahirete intikal etmiştir.⁴²⁰ Bu şekilde Koca Sinan Paşanın ömrü vefa etmeyip katılamasa da III. Mehmed Eğri Seferi'ne katılmıştır:

“Bunun ucundan nice yıldır ki seferlerde fütûhât vukû‘a gelmeyüp yok yere bunca hazîne ve mûhimmât hebâya gider. Böyle olmaktan ise merhûm ceddiniz Sultân Süleymân Hân tarzı üzere biricik, bâri siz de bi‘z-zât ‘azîmet buyurup bir senede nice yıllık futûhât zuhûruna sebep olur ve kefer ve fecere hırâsân olur. Bu bâbda Hoca Sa‘deddîn dahî bu tedbîrde karîn olup bi‘z-zarûre pâdişâhı sefere meyl itdürüp Eğri seferine ‘azîmet-i pâdişâhı olmağın temâm-ı mühimmât-ı seferi görüp tekmiî üzere iken Sinan Pâşâ'ya dahî ömr vefâ etmeyüp kantara-yı cihândan ‘âlem-i bekâya irtihâl itdüler. Sonra İbrahim Pâşâ ile teveccüh olundu.”⁴²¹

Nevî'den alıntıladığımız yukarıdaki beyit, Eğri fethinde, top kullanıldığını belirtir:

“...her kuldân ‘asker-i İslâmı ol mücâhidîn ve serverân-ı girîn her cânibden toplar çeküp Allahu Te‘âlâya tevekkül idüp küffâr-ı zillîn top ve tüfenklerine yıkmayup Allahu ekber bir mertebe toplar verdiler ki bir zemân kal‘a-ı tevâzu dehân içinde nâ-bedîd olup ahâli-i kal‘âdan rivayet olunarak ‘asker-i İslâmdan atılan topların heybetinden hisâr içinde olan kefer helâk olup berara ‘ademe giderler idi.”⁴²²

Ser-encâm-ı cadû âhir ne hâle irişür dirken

Hezârân kelleler tûp itdi nâ-geh çarh çevgânı Bâkî, k. 14/18.

“Cadının (düşmanın) akıbeti sonunda ne olacak derken felek çevgânı ansızın binlerce kelleyi top etti (top gibi fırlattı).”

Beyitte felek çevganının birden bire binlerce kelleyi top edişi ifadesiyle ölü sayısının çokluğu anlatılmaktadır. Nitekim önce top atışlarıyla tereddüt yaşayan

⁴¹⁹ Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e.**, c II, s. 579.

⁴²⁰ Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e.**, c II, s. 581.

⁴²¹ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 76.

⁴²² Dâ‘î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 34.

İslam askerleri sonunda düşman kuvvetleri üzerine top atışlarına rağmen hücumla geçince binlerce kâfir askeri öldürülmüştür:

“İslâm mücâhidleri ve ‘asker-i sâhib-kırân bahâdırları cûş u hûrûş idüp zatlarında mûnderic olan ve fevr-i şecâ‘at ve tefrît-i şehâmetleri zâhir ve hûveydâ olup dahî tevekkelnâ ‘ale’llahi ekber deyüp birbirin küffâr-ı bed-girdâr üzerine at salup asla top ve tüfenklerine iltifât itmeyüp yürüdüler. Kâfirlerin alayına sürdüler yetişüp koçlar gibi uruşup ve arslanlar gibi deştiler. [40a] ve kâfirleri hazân yaprağı gibi döküp kırdılar.”⁴²³

Komaran ve Ulkuvar Fethi

Her kal‘anun sürüp komayup kâfirin kovar

Kalmadı hep Komaran Ulkuvar feth Nev’î, k. 10/12.

“Her kalenin kâfirini sürüp kovar; Komaran, Ulkuvar (dâhil) fethedilmedik hiçbir yer kalmadı.”

Beyitte geçen Ulkuvar, kaynaklarda doğrudan geçmemekle birlikte Komaran ile birlikte zikredilmektedir. Yanık veya Yanıkkale adıyla anılan kale fethedilir⁴²⁴ ondan sonra Komaran’ın fethine gidilir.⁴²⁵ Ayrıca Yanık Kalesi’nin Gülvar (Macarca Győr) denilen yerde bulunduğu⁴²⁶ göz önüne alınırsa Yanıkkale ile Ulkuvar’ın aynı kale olduğu söylenebilir. Şair Nev’î’nin Gülvar ismini şiirde Ulkuvar şeklinde de kullanmış olabileceğini de dikkate almak gerekir:

“Ve vaktâ kim Tuna suyunun öte cânibleri ya‘nî sevâhilinde olan kal‘alar Belgrad ve Tımaşvar ve Sigetvar ve Budin ve Gülvar ... ehl-i İslâm elinde feth ve teshîri müyesser olup memâlik-i İslamiyyeye lâhik olacak ahâli-i kal‘a her biri bir yerde perîşân olup âhir gelüp Eğride cem‘ olup ma‘mûr idüp ve etrâfına muhkem varoşlar bina eylediler.”⁴²⁷

Ulkuvar Kalesi, Selânikî Mustafa Efendi’de “Vulkovar” şeklinde geçer. Kanuni dönemini anlattığı satırlarda kalenin fethinden bahseder. Kale, Yanık ve Komaran yakınlarında bir yerde bulunmaktadır. Askerler Yanık ve Komaran

⁴²³ Dâ‘î-i Fakir, **Târih-i Engürüs**, s. 53; s. 60.

⁴²⁴ Câfer İyânî, **Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs**, s. 105.

⁴²⁵ Câfer İyânî, **a.g.e.**, s. 109.

⁴²⁶ Câfer İyânî, **a.g.e.**, s. XXVIII.

⁴²⁷ Dâ‘î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 35.

Kalelerine doğru gidiyorken yönlerini Ulkuvar yönüne çevirmeleri ferman olunur. Bu şekilde yapılması planlanan köprü Ulkuvar yönüne bağlanır, kale geçilir ve Sigetvar'a doğru yol alınır:

“Kal‘a-i Egri fethine togrı deryâ-hurûş ‘asker cûş idüp revân olmuşken ve ‘asker-i mansûrenün niçesi köpriyi geçmiş iken ve belki Kal‘a-i Yanık ve Komaran etrâfına akın virilüp mukarrer buyurulmuş iken fi‘l-hâl niyyet ü ‘azîmet tahvîl olunup agrık ve ‘askere çavuşlar muhkem tenbîh eyleyüp “Köpri Vulkovar Kal‘ası öninde baglansun.” diyü fermân olunup isti‘câl üzre dönüldi. Ve üçüncü konakda leşker-i zafer-penâh gelüp yetişdi. Külli izdihâm ü kesret ile cem‘iyyet oldı. Ve her ordu ordu-yu hümâyûndan dahî ziyâde ni‘met-i ferâvân ile memlû’ olup erzân bahâ üzre on akçadan ziyâde arpa satılmayup et ve ekmek râygân, emn ü emân nihâyetde idi. Ve birkaç gün içinde köpri dahî tamâm olup yapıldı. (13b) ... Ve ertesi köpri geçilüp ümerâ-i serhadd-i mansûre haberleri geldi ki... teveccüh-i hümâyûn ve ‘azîmet Sigetvâr Kal‘ası üzerine mukarrer buyuruldu.”⁴²⁸

Yelkenliler; Askerî Taktikler

Dil-âverler oyunlar oynadı küffâre ol gün kim

Gören bâzîçe-i takdîrün oldı deng ü hayrânı Bâkî, k. 14/19.

“Yiğitler o gün türlü oyunlar oynadı (tuzaklar kurdu), takdirin oynunu gören kişi şaşkın ve hayran kaldı.”

Çıkup yelkenlüler Rûmî siperden bâdbânlarla

Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı bahr-i ‘ummânı Bâkî, k. 14/20.

“Yelkenliler (yelken biçimli başlıklı askerler) uzun parlak kalkanları ile beyaz yelkenlerini açmış yelkenli gemiler gibi ortaya çıkıp yine engin denizlerin dalgalanması nasıl olur gösterdiler.”

Nehengâsâ dil-âverler ‘adûyı yutdılar gitdi

‘Aceb deryâ imiş hakkâ bu leşkerghâh-ı ‘Osmânî Bâkî, k. 14/21.

“(Yelkenli) yiğitler timsah gibi düşmanı bir anda yuttular. Bu Osmanlı ordusunun yeri gerçekten de acayip (tehlikelerle dolu) bir derya imiş!”

⁴²⁸ Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, c. I, s. 22-23; c. II, s. 635.

Bakî'nin kullandığı “Yelken” kelimesi, “Osmanlı askerlerinin başlarına taktıkları bir tür serpuş için kullanılmaktadır. Burada ‘Yelkenliler’ ile askerler kastedilmiştir. Beytin birinci mısraında geçen ‘Rûmî Siper’den kasıt ise Osmanlı askerlerinin savaşta kullandıkları uzunca (dikdörtgen ya da oval) kalkanlar olmalıdır. Çünkü bu şekildeki kalkanlar gemilerin yelkenlerine benzemektedir.”⁴²⁹

Beyitlerde askerlerin türlü canbazlıklar, cesaret örnekleri, kahramanlıklar, askeri oyunlar ve tuzaklar sergiledikleri ifade edilmiştir. Alıntıladığımız metin Haçova Meydan Muharebesinden beyitleri destekleyen bazı sahneleri anlatmaktadır:

“Hulâsâ-i kelâm budur ki meydân-ı rezmîn ser-fîrâzı ve mahall-i m‘ârekenin merd-i mümtâz, yâ‘nî Hazret-i İbrâhim Pâşâ-yı gâzî kendülerini [38b] âlet-i rezmle âreste ve sag ve solların mühimmât-ı cenkle pîrâste bi‘t-tamâm zîb u zinetle âheste âheste muhabbetle bir semed-i sabâ refât-ı düldül misâl bir şehbaz ata suvar olup şecâ‘atle süvâr ve er meydâne girüp hizmet-i şerîflerinden cân ve bâş fedâ kılur. Yarar dilâver agaları ile zât-ı şerîflerinden merkur olan sadvet ve salâbet-i nümâyân ayılup kah yeniçeri alayına ve kah topçular semtine ve cerrâhîler safına cevelân eyleyüp her bir alaya at sürüp isti‘mâlet virüp her birine türlü türlü mansıblar ve dirlikler eyleyüp va‘adler idüp bu kadar iki taraftan top ve tüfenk atılup cenk ü cidâl-i kemâlinde bizzat hücum ve ikdâm ve ihtimamların görüp temâşâ iden gâzîler merd-i mümtâz mübârezeler gayrete gelüp bir bir meydâna girmege nevbet degmezdi. Zirâ Pâşâ hazretleri bu kadar cüretle ve hücumlar ide [39a] dahî kendüler farig olduklarına rızaları olmayup kirve kirve cenge ikdâm idüp gergi gibi yoldaşluklar ve hüneler gösterüp cümleden ziyâde hâzinedâr başı Mehmed Aga ol gün pâşâ-yı iklim-güşânın önünde hayli fedâîlikler ve hüneler idüp efendisi ugruna dîn-i İslâm şerefine cân ve baş nisâr ettigü cümle ‘asker mâbeyninde meşhûr beyân ve gününden ‘ayândır.”⁴³⁰

Haçova Zaferi

Bi-hamdi’llâh refîk oldu yine tevîk-i Rabbânî

Muzaffer kıldı sultân-ı cevân-baht-ı cihânbânı Bâkî, k. 14/1.

“Allah’a çok şükür ilahî yardım yine yoldaş oldu ve dünyanın bekçisi, bahtlı bahtiyar Sultanına zaferler kazandırdı.”

⁴²⁹ Muhammed Nur Doğan, **Bâkî**, İstanbul, Şule Yayınları, 1998, s. 39. Ayrıca bkz. Doğan, “Bakî’nin Şiir Aynasında Osmanlı Hayatından Renkli Akisler”, **a.g.e.**, s. 254-255.

⁴³⁰ Dâ‘î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 52, 57-58.

Beyitte geçen zafer hakkında net bir bilgi verilmediği için Eğri fethi'nin dışında bir zaferi örnek olarak almayı tercih ettik. Eğri fethinden sonra Avrupa'nın müttefik kuvvetleriyle girişilen Haçova Meydan Muharebesi de zaferle sonuçlanır. Savaşı, aşamalarıyla anlatan Dâ'î-i Fakir'den zaferin anlatıldığı son aşamaya ait satırlarını alıntılıyoruz. Zafer öncesi kâfir askerleri fırka fırka kırılır. Kaçabilenler ise geride her şeylerini bırakıp kaçarlar:

“Andan sonra emr üzere küffâr ‘askerin fırka fırka kırmaga meşgul oldular. Ordu-yu hümâyûn içinde kırılan kâfir leşinden yayan âdemler çıkmaga kâdir olamazlar idi. Sahrada ve eger ordu-yu hümâyûn içinde ol kadar kâfir kırılmıştır. Kim Hasbinallahu te‘âladan gayri kimesne bilmez. Velhasıl âkıbet-i bakiyyetü’s- suyûf olanlar yaralanmış hanâzir sürüsü gibi yüz döndürüp karar-ı firâre tebdîl idüp içlerine şahin-i kebir-veş fırka sürüsü gibi perîşân olup kendi taburların kadir olmayup dahî taburlarından bu kadar zahireleri ve emvali erzakları ve top ve tüfenkleri ve bi’l-cümle cephaneleri yerli yerinde kalup bırakup kaçtılar. Hiçbir yerde karar itmeyüp gittiler.”⁴³¹

Ganimet ve İhsan Dağıtılması

Gâzîlerün açıldı gözi gönli buldı çün

Devrinde zîb ü fer zafer ü i‘tibâr feth Nev’î, k. 10/11.

“Fetih, devrinde ziynet ve süs, zafer ve itibar bulduğu için gazilerin gözü gönli açıldı.”

III. Mehmed, Haçova zaferinden sonra gerek gazilere gerekse fakir fukaraya bolca hediye ve atıye dağıtır:

“... Gelüp sultân-ı gazâyân Sultân Mehmed Hân Gâzî huzuruna yettiler. Tatarda tan-ı ri‘âyetler ve güne güne hürmetler ve ‘izzetler ve mansıblar ziyâdesine mazhar düşüp sa‘âdet fi’d-dâreyn buldular ve pâdişâh-ı cihân [53b] ve halîfe-i zamân dahî bu fütuhât cümleinin ve bu gazâ-ı nusret-ı melîk ve ganîmet bî-pâyânın hamd ü firâvâyân ve senâ-ı Sübhân ve şükr-i Yezdân şükrânesine nice fukarâ ve zu‘afâ-yı sadâkat ve in‘âm ve ihsân u

⁴³¹ Dâ'î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 61.

firâvân olup müstahık olan mücâhidîn fî sebili'llâh olan gâzîlerde mansıblar, dirlikler ve ziyâde-i lutuflar idüp cümle gâzîler mer'î kılınup ve muhassalî'l-merâm olup...”⁴³²

Beyitte savaşa katılan gazilerin fetih ve zaferle birlikte ganimet elde ettikleri ifade edilmektedir. Haçova zaferinden sonra kaçan askerlerden geriye kalan mal ve kadın, elbise ve zahireler; üç dört yüz pare mevzun toplar ve darb-zenler vs. ele geçirilir:

“...‘Asker-i küffâr u füccâr kaçup giderken ‘asker-i Tatar ve Rûmili ‘askeri ve ‘asker-i encâmı şumârdan yarar dinç yedeklere binüp dahî daglar caniplerine varınca kurup ve kırup arabalar içinde olan mal ve kâfir beylerinin hatunları ve yarar esbabları ve zahireleri dökülüp kaldığından gayri alâ musanna‘ ve murahham ve makbûl onar bin filorilik, üç dört yüz pare a‘lâ mevzûn toplar ve darbuzanlar ve kalun bumalar ve zibâ batluşkalar saçmaları ma‘mûr abadan cephaneleri...”⁴³³

Bayram Kutlaması

Gûşuma çalınsa ol kûs-ı beşâret subh-dem

Ya'nî ‘îd olsa gelüp dîdâra nevbet subh-dem Nev'î, k. 36/1.

“Sabah vakti müjde davulunun sesi kulağıma gelse, yani sabah vakti nevbet (sıra) sevgiliye gelip bayram olsa.”

Sûre-i Feth okuyup üstüne üfürse sabâ

Açılıp dergâh-ı şâh itse kerâmet subh-dem Nev'î, k. 36/2.

“Saba, Fetih Suresini okuyup üstüne üflese, padişahın sarayı açılıp sabah vakti keramet gösterse.”

Mihr ile meh meş'al-efrûz-ı der-i dîvân olup

Âyet-i Nûr u Duhân itse kırâet subh-dem Nev'î, k. 36/3.

“Güneş ile ay sabah vakti divan kapısında meşale taşıyıp Duhan ve Nur ayetleri okusa.”

Matla‘-ı bâb-ı hümayûndan şeh-i ‘âlem-penâh

⁴³² Dâ‘î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 61.

⁴³³ Dâ‘î-i Fakir, **a.g.e**, s. 62.

Eylese hurşîd-veş izhâr-ı tal‘at subh-dem Nev’î, k. 36/4.

“Âlemin sığındığı Padişah, hümayun kapısının ufkundan sabah vakti güneş gibi doğsa (hümayun kapısının girişinden güzel yüzünü gösterse).”

‘Aks-i nûr-ı behcet-i hurşîd-i rûy-i şâhdan

Geyse dîvân ehli hep bir tâze hil‘at subh-dem Nev’î, k. 36/5.

“Padişahın güneş yüzünün güzelliğinin nurunun aksinden divan ehlinin hepsi, sabah vakti taze bir hilat giyse.”

Kimine dâmen nasîb olsa kimine âstîn

Dest-bûsa kılsa her üftâde himmet subh-dem Nev’î, k. 36/8.

“Kimine etek kimine yen nasip olsa, sabah vaktinde her düşkün el öpse.”

Beyitlerde bayrama dair bazı uygulamalara değinilmiştir. Bunlar, nevbet, Kur’ân okunması, padişahın iştirakı, yeni elbiselerle divan ehli ve bayram atiyeleridir. Beyitlerde özellikle bayramda divan üyelerinin yeni elbiselerle divana katılımı, bayram ihsanı gibi olaylar göze çarpar. Teşrifatçı Mehmed Efendi, padişahın ve diğer devlet erkanının katılımıyla gerçekleştirilen törenin usûlü, ihsanı ve ziyafeti hakkında bilgi verir.⁴³⁴

Ancak farklı bir uygulama olarak III. Mehmed’in bir bayram kutlamasında bayram ‘ulûfesini daha önce olmadığı kadar fazla verdiğini belirtebiliriz:

*“Ve işbu vâcib-i reşen ‘ulûfesi cidd ü cehd ve sa‘y-i mevfûr ile şeb-i kadrde çıkup halk-ı âleme sebep-i râhat oldu. Yüz seksen yük yalnız Yeniçeri tâ’ifesine virildi. Hiçbir târîhde olmamışdur. Ve bölüklere mukabelesiz salma virilüp tesliyet olundu.”*⁴³⁵

⁴³⁴ Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi, **Defter-i Teşrifât**, s. 70 ; s. 174-177.

⁴³⁵ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. II, s. 684. Ayrıca bkz. Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi, **a.g.e.**, s. 78; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s. 201-211.

2. BÖLÜM: ŞEHZÂDELER ve SULTANLAR

2.1. ŞEHZÂDE AHMED (ö. 1512-1513)

Ol şeh kim odur fazl ü kemâlât ile meşhûr

Lutf u kerem ü bahşış ü hilm ile muhallâ Münîrî, k. 21/38.

“O padişah, fazilet ve olgunluğuyla meşhurdur. Lutuf, cömertlik, ihsan verme ve hilm ile müzeyyendir.”

Kemalpaşazâde, “Hilâfet dürcinün gevherleri, sa‘âdet burcınun achterlerini beyân eyler” başlığı altında Sultan II. Bayezid’in şehzâdelerinden kısa kısa bahseder. Şehzâde Ahmed hakkında genel olarak zikrettiği vasıflar, beyitlerde geçen cesaret, cömertlik, adalet, iyi ahlak gibi özelliklerini desteklemektedir:

“Üçüncisi şehzâde-i cihân-bahş u cüvân-baht, âfitâb-ı sitâre-sipâh, mâh-i âsümân-taht, şihâb-ı sinân ve kavs-i kuzâh-ı kemân u bark-ı şemşîr, mâh gibi ‘âlem-ârâ vü mihr gibi cihân-gîr, sûretde Yûsuf, sîretde Muhammed, erşed ü emced ü es‘ad, Sultân Ahmed ki, ‘adâletde cihânun Nûşîrvânı, sahâvetde cân-ı Hâtem ana sâni, şecâ‘atde devrânun Rüstem-Dâstânı, mehâbetde zamânun Sâm-Nerîmânıdır.”⁴³⁶

Cevher-i tîg-i to-râ bînem ü pindâred dil

K’ez dem-i hasm be-mânde eser-i efşânest Münîrî, k. 24/33.

“Ben kılıcının cevherini (menevişini) görüyorum gönlümse düşmanın fişkırان kanunun izinin kaldığını düşünüyor.”

Beyitte, Şehzâde Ahmed’in cesaretine ve savaşçılığına dair övgüde bulunmaktadır. Genel itibariyle böyle kabul edilse de beyitteki vasfının aksine aşağıdaki alıntı yaptığımız metinde, Şehzâde Ahmed’in cesaret konusundaki zaafiyetine dair bir olay anlatılmaktadır. Birçok kronik eserde geçen bu tarihî vakıayı Nihâdî’nin tarihinde de görmekteyiz. Metne göre Kızılbaşların bastırılması için Sultan Bayezid, Ali Paşa’yı görevlendirmiştir ve Şehzâde Ahmed’in de Ali Paşa’ya destek olması gerekmektedir. Ancak Şehzâde Ahmed cesaret gösteremeyip yardıma

⁴³⁶ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 55.

gidememiş ve Ali Paşa mücadelede şehit düşmüştür. Hatta yeniçeriler bunu bahane göstererek Şehzâde Ahmed'in korkaklığını ileri sürmüş ve padişah olarak Yavuz Sultan Selim'i istemişlerdir:

“...Hemândem yeniçeri dilâverleri çünkü erkân-ı devletin Sultân Ahmed'i karâr verdiklerini ma'lûm idicek cümleten bir yere gelüp eyittiler ki: 'Sultân kulu uğraşında, Sultân Ahmed, 'Alî Pâşâ'ya imdâda cür'et idemeyüp havfından eyâletine çekilüp gide. Andan bir merdâne-cünbüş zâhir olmayup bu ma'küle tenperver olan makâm-ı hilâfete neden istihkâk buluruz. Saltanata lâıyk olan Sultân Selîm isteriz, gayrısını kabul etmeziz' diyerek ittifâkla kalkup...”⁴³⁷

Şehzâde Ahmed'in bastırmakta yetersiz kaldığı, bu sebeple bir çok tahribata sebep olan Kızılbaşların taarruzlarını Yavuz Sultan Selim, Trabzon Sancağından duyar ve kuvvetlerini toplayarak Kızılbaşların üzerine yürür. Kızılbaşların tümünü dağıtır, bazıları ölür bazıları kaçar ve neticede ortalık tekrar huzur bulur. Kemal Paşazâde, Sultan Selim'in “*Şehzâde-i kişver-penâh Sultân Selîm Şâh sipâh-ı cerrârla ılgar itdüğünü, Erzincan diyârında olan gürûh-ı kûh-şükûh-ı Kızılbaş târûmâr itdüğünü beyan eyler*” başlığıyla olayı anlatır:

“Mezkûr hasm-ı meksûr diyâr-ı Âzerbâyçân'a irdükden sonra, başın gözin dirdükden sonra darû'l-mülk-i Tebrîz'e girdükden sonra zimâm-ı ihtimâmı Erzincân tarafına döndürdi. ... Ol diyârın tagı ve taşı Kızılbaşla lâlezâr oldu. Şehzâde-i kişver-penâh Sultân Selîm Şâh haberdâr oldu. Peleng-i âteş-âhenîn-i hışm-kîn gibi dürüldi ve büküldi, haşem-i pür hışm ü kîni deryâ gibi cûş idüp taşı döküldi.

Beyt-i fârisî

Peleng-i ân zamân pîçed ez kîn-ı hîş

Ki nahcîr bî-ned be-bâlîn-i hîş

Seyl-âb pür-şitâb ve sehâb-ı âteş-tâb gibi hayl-i cerrârla darû'l-mülk-i Tarabuzun'dan çıkup şemşîr-i cihân-gîrle bark-vâr geldi ol diyâra girdi. ... Erdeşir-ikdâm şâhzâde-i Behrâm-gulâm mihr-i cihângîr gibi hücûm idüp tulu' idince, tahammûl eyleyemeyüp nücûm gibi târûmâr olup gitdiler. Ol tünd-huyaların yolları üzerinde köpri vardı, anı geçe tururken hayl-i seyl-pûyla 'adû-yı kine-cûy ardlarından irdi, bugazların dirdi, ördek ve kaz sürüsüne şehbâz-ı tîz-pervâz girür gibi girdi, mevc-i tîg-i mîg-günle zavrak-ı vücûdların garka virdi. İrden sebük-

⁴³⁷ Nihâdî, *Târîh-i Nihâdî*, s. 40.

bâr olup kaça bilen kaçdı kurtuldu. Bâkî bed-kirdârlarun kimi ele girüp tutuldu, kimi öldi. Şâhzâde-i kâmkâr ol diyârı hâr u hâşâkdan tekrâr pâk idüp gamâm-ı intikâmdan yagan kan bârâniyle sahn-i hâki nemnâk idüp sâlim ü gânim döndi gitdi, gelüp makâmında ârâm itdi.”⁴³⁸

Yönetim Sınırları

Hazret-i şâh-ı cihân u Hüsrev-i sâhib-kırân

Hazret-i sâhib-kırân u hâsıl-ı devr-i zamân Münîrî, k. 27/12.

“Dünyanın şahı, kutlu hükümdar; bahtiyardır ve zamanının yegânesidir.”

În resm-i saltanat ki der-în milket-i cihân

Pîr-i felek ne-dîd ki ân nev-cüvân nihâd Münîrî, k. 25/20.

“Bu cihan mülkünde o genç şehzâdenin ortaya koyduğu saltanat nişanını feleğin piri (Zühal) bile görmemiştir.”

Beyitlerde Şehzâde Ahmed’e padişaha yaraşır iltifat gösterilir, oysa Sultan Ahmed bir şehzâdedir ve henüz dünya padişahı olacak bir pâyeye erişebilmiş değildir. Bunun altında yatan sebep olarak İshak Çelebi’nin deyimiyle kendisine karşı yapılan “küllî intisap”tır:

“Hudâvendigâr Hazretlerinin "Tâbe serâhû" der-i devletinde olan ol bî-basîret ve kûtâh nazarlar kendülere Sultân Ahmed cânibinden vâki‘ olan hüsn-i iltifât ile magrûr olup zikr olan şehzâdeye intisâb-ı küllî itmişlerdi. ... Her zamânda ‘atebe-i ‘ulyâda kapısı bendelerinden âdem eksik degil idi. Her biri bir nice gün durdukdan sonra cem‘i murâdâtın görüp tedbîr-i memlekete müte‘allik haberi meserret eseri kendüye bedreka-i râh idinüp kemâl-i ri‘âyetle murzil hâl avdet eylerdi.”⁴³⁹

Sultan II. Bayezid’in Şehzâde Ahmed’e Daha Çok Değer Vermesi

Tıfl-ı şâh-ı çemenest û ki be-gehvâre-i sebz

Ber-ser-i kasr-ı zeberced şode handân gonca Münîrî, k. 23/2.

“Çemen şahının bebeği olan gonca, zebercetten yapılmış sarayın başında (bahçede) gülüp açılmıştır.”

⁴³⁸ İbn Kemâl, **Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter**, s. 259-260.

⁴³⁹ İshak b. İbrahim, **Selîm-nâme**, s. 25.

Münîrî, bu beyitle Sultan II. Bayezid'in Şehzâde Ahmed'e daha çok değer verdiğine işaret etmek istemiş olabilir. Ayrıca Şehzâde Ahmed'in sarayda yetişmiş olmasına da değinilmiştir. Sarayın başında gülüp açmasıyla Şehzâde Ahmed'in tahtın varisi oluşuna veya Padişah tarafından bu şekilde görüldüğüne ima edilmiştir. Nitekim tarih kaynaklarında bu anlamda geçen bilgilere rastlamaktayız. Anonim bir tarihte bu sevginin herkes tarafından malum olduğu belirtilmiştir:

“Bu cânibde Hazret-i Hüdâvendigâr-ı magfiretpenâh ‘aleyhi rahmetu’llahi kendünün evlâd-ı emcâdından Sultân Ahmed’e -ki Amasıya diyâr-ı hükümetini tefvîz eylemişdi-muhibb-i übbehet-i hüsvânîden nesâyim-i eltâf şâmilü’l-eknâf sultânı riyâz-ı âmâline mütenessim olmadan hâlî degildi. Kesret-i evlâd u ensâbı olduğu cihetden vüfûr-ı şefkati ve mezîd merhameti vardı. Serîr-i saltanata velî’ahd eylemek emr-i ma’hûd olup zikrolan ma’nâ mir’ât-ı zamîrinde [20b] sûret-pezîr olmuş[u].”⁴⁴⁰

Şehzâde Ahmed'in Taht Kavgası

Fî'l-mesel Yûsuf-ı Mısrîst fütâd'est be-çâh

Ki keşed zahmet-i habs ü gam-ı zindân gonca Münîrî, k. 23/4.

“Gonca, kuyuya düşmüş Hz. Yusuf gibi hapis zahmeti ve zindan kaygısı çekmektedir.”

Beyitlerde Şehzâde Ahmed'in gönlünün daralmasına ve zindan kaygısı çekmesine işaret edilmiştir. Huzurunun kaçması Yavuz Sultan Selim'in Rumeli'ne geçmesi dolayısıyla meydana gelir. Çünkü mesele taht meselesidir ve tahta en büyük aday kendisiyken böyle bir gelişme huzurunu kaçıır. Ayrıca tahtın Yavuz Sultan Selim'in eline geçmesi durumunda kendisinin sürülme, zindana atılma veya öldürülme ile karşı karşıya kalması da söz konusudur:

“Ol Şehriyârın Rûmili'ne geçmesi çün mukaddime-i devlet ve mebâdî-i saltanat belki fî'l-hakîka mebâdîden matlûba hareket itdi. Karındâşı Sultân Ahmed'in sem'ına yetişdikde be-gâyet perîşân hâl ve muztaribü'l-ahvâl oldu. Gâh engüşt-i tehayyûri dendân-ı tehassürle güzîde idüp gâh dest-i hayreti zânû-yı hasrete urup mezîd-i infî'âl ile ve kesret-i melâl birle bî-sabr ü mecâl oldu. Ol şâhbâz-ı bülend-i pervâzın âşiyân-ı saltanat savbına teveccühinden tâyir-i hâtır-ı remîde olup huzûrı ucdı. Sevâkin-i behcet ve sürur ki emâkin-i

⁴⁴⁰ Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osmân (1481-1512)*, s. 168.

dâru's-saltanat hâtırında bunca zamândan berü ikâmet idüp ehl-i huzûr olmuşlardı. Müsâferet-i ihtiyâr diyâr-ı gurbete düşmek sevdâsında oldu. Bâ-rusûm-ı humûm-ı gumûmla eyle mahmûm olmuşdı ki cânındaki harâretten mürğ-ı dili bî-tâkat olup hiç bir cânibe pervâz itmege mecâli kalmamışdı.”⁴⁴¹

Şehzâde Ahmed'in Meclisi

Düzer çengini turmaz şöyle Zühre

Velî yok bezmüne ırmege zehre Münîrî, Mes. 2/19.

“Zühre, durmaz şöylece çengini akort eder; ancak meclisine, ulaşmaya cesareti yoktur.”

Lâle der-bezm-gehî-i ‘ayş-ı to efrûhte şem‘

Âteş ender-zed ü şod micmere-gerdân gonca Münîrî, k. 23/28.

“Lale, senin yiyip içmek için meclis kurduğun yerde mum yakmış. Gonca da ateş yakıp buhurdan döndürmüştü.”

Şehzâde Ahmed'in Meclisi herkese açık bir mekân değildir. Ancak kendi ashabı, ahababı ve devlet erkânı girebilmektedir. Bunların yanında meclisinde musiki icrası olduğundan dolayı hanende ve sazendeler girebilmektedir. Ayrıca meclisine danışacağı kişileri toplayıp onlarla bir konuda istişare ederken bir yandan da ikram sunmaktadır:

“Âhir kendü ashâb u ahabâbını da‘vet idüp bezme götürdi. Def‘-i gam ve izâle-i elem için kadeh per-dâz olmaga agâz eyledi. Reşehât-ı bâde gunçe-i hâtır-makbûzun tazeleyüp bir kaç kadeh tenâvül itdüğünden sonra kerem olup merdânelik izhâr itmegiçün ‘arûs-i [31a] bedî‘u’l-cemâl-mekâlden benân-ı beyânla nikâhı götürüp didi ki...”⁴⁴²

2.2. ŞEHZÂDE ÂLEMŞAH (ö. 1502)

Gök câmesini mâh niçün egnine alur

Ya ak ridâsını niye atar yire şihâb

Revânî, Mers. 1-II/2.

⁴⁴¹ İshak b. İbrahim, *Selîm-nâme*, s. 54-55.

⁴⁴² İshak b. İbrahim, *Selîm-nâme*, s. 55.

“Ay, gök gömleğini neden sırtına alır; ya yıldız, beyaz örtüsünü neden atar.”

Mutrib eliyle çeng niye saçını yolar

Def gögsini döğüp ne içün iniler rebâb Revânî, Mers. 1-II/6.

“Çeng çalgıcının eliyle neden saçını yolar? Def neden göğsünü döğür, rebap niçin inler?”

Osmanlı’da çalışma alanımızda iki tane Şehzâde Âlemşâh ile karşılaşmış bulunmaktayız. Bunlardan biri II. Bayezid’in 1502 (?) yılında vefat eden oğlu diğeri III. Murad’ın 1595’de vefat eden oğludur. Ancak bu şiiri yazan şair Revânî’nin ölüm tarihi 1523 olduğundan buradaki şehzâdenin II. Bayezid’in oğlu olan Âlemşâh olduğunu söyleyebiliriz. Revânî, Âlemşâh’ın vefatına mersiye yazmıştır ancak herhangi bir tarih düşmemiştir. Kemal Paşazâde, Âlemşâh’ın ahlakından, görev yerinden bahseder ve vefat tarihini belirtir:

“Altıncısı şehzâde-i gerdûn-gulâm Hüsrev-i Behrâm-intikâm u keyvân- Cem-câh u ‘âlem-penâh merhûm Sultân Âlemşâh idi ki, bir müddet vilâyet-i Menteşe’ye vâli olup ol havâlide eyâlet itdükden sonra Saruhan vilâyetini ihtiyâr idüp Magnisa’ya vardı. Ol memleketde emâret ederken târîh-i hicretün dokuz yüz sekizinde (908/1502) vefât idüp gül gibi taht-gâhını ve lâle gibi külahını yile viridi.”⁴⁴³

Lütfi Paşa, Şehzâde Âlemşâh’ın vefatını 909/1503 olarak belirtir:

“Andan sonra Sultân Bâyezid nice zemân kendü halinde olup tururken nâgehân Şehzâde Sultân ‘Alemşâh vefâtı haberi geldi. Hicretin tokuz yüz tokuzunda (3) (909/1502)”⁴⁴⁴

2.3. ŞEHZÂDE BÂYEZİD (ö. 1560)

İy şâhzâde ‘İşkî didi livâna târîh

Mâh-ı nev oldı râyet Sultân Bâyezîde Aşkî, Muk. 21/7.

⁴⁴³ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 55-56.

⁴⁴⁴ Lütü Paşa, *Tevârî-i Âl-i Osmân*, s. 195. Feridun M. Emecen de Âlemşâh’ın vefat tarihini 1503 olarak vermiştir. Bkz. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I Bâyezid (II), Yavuz, Kanunî*, s. 49.

“Ey şehzâde! Aşkî, sancağına tarih olarak Mâh-ı nev oldu râyet Sultan Bayezid’e (=Yeni ay Sultan Bayezid’e sancak oldu) dedi.”

Beyitte Şehzâde Bayezid, nereye tayin edildiği belirtilmeden sadece sancağa çıkışı söylenmiştir. Adı geçen Şehzâde, Sultan I. Süleyman’ın oğludur. Matrakçı, Karaman’a vali tayin edildiğini belirtmiş ancak gönderilme tarihini vermemiştir:

*“...dürr-i ummân-ı şehriyâr ve mihr-i âsumân-ı tâbdârı mahz-ı lutfullahü’l-mecîd oğlu Şehzâde Sultân Bâyezîd tâle bekâhu ve nâle menâhu hazretlerine Karaman vilâyetinin eyâletini ve emaretini tefvîz idüp virdi.”*⁴⁴⁵

2.4. ŞEHZÂDE KORKUD (ö. 1512)

Gonca hem-yânçe ile altun götürür hâcevâr

Gül kalender gibi itdi cümle varın der-miyân Revânî, k. 24/6.

“Gonca, hoca gibi kese ile altın götürür, gül kalender (bir sufi) gibi bütün varını ortaya döktü.”

Zer-nişân tîgün ‘adûnun başına odlar yakar

Anun içündür ki âhından olur ‘âlem duhân Revânî, k. 24/19.

“Altın süslemeli kılıcın düşmanın başında ateşler yakar, bunun için (düşmanın) ahından dünyanın her yanı duman olur (sislenir).”

Şol kadar in‘âm kıldun lutf idüp ‘âlemde kim

Dürr ü la‘l ile doludur kîse-i deryâ vü kân Revânî, k. 24/25.

“Dünyada karşılıksız o kadar çok ihsanda bulundun ki deniz ve maden ocaklarının keseleri inci ve mercan ile doludur.”

Kemal Paşazâde, “Hilâfet dürcinün gevherleri, sa‘âdet burcınun ahterlerini beyân eyler” başlığı altında Sultan II. Bayezid’in şehzâdelerinden kısa kısa bahseder. Şehzâde Korkud için saydığı vasıflarda, ilim, hikmet sahibi olması ve cömertliği ön plana çıkmaktadır ki bunlar, beyitlerde geçenlerle örtüşmektedir:

⁴⁴⁵ Matrakçı, *Süleyman-nâme*, s. 59.

“Dördüncisi şehzâde-i nâhîd-bezm, hurşîd-i gerdûn-‘azm, Çemşîd-i Ferîdûn-hazm, sâhib-i tîg u ‘alem, nâsîb-ı tûg u ‘alem, kâmi‘-i zulm ü sitem, câmi‘-i lutf ü kerem, çeşm ü çerâg-ı cihân Hazret-i Korkud Hân’dur. Letâyîf u ma‘ârifün dürr ü yâkûtına ki, kût-i dil u kuvvet-i cândur, zihn-i vakkâd u tab‘-ı nakkâd, hikmet-âmuz-ı cihân-efrûz, bahrle kândur.”⁴⁴⁶

Sultan Korkud’un Teke diyarında görevlendirildiğini anlatan Kemal Paşazâde, göreve gönderilme sebebini izah ederken Sultan’ın göreve liyakatini sayar ve bu çerçevede beyitlerde anlatılan kahramanlığına değinir. Teke’de Şah İsmail’in destekçileri bulunmaktadır ve onların zabt u rabt altına alınması gerekmektedir. Bunun için de en uygun isim Sultan Korkud’dur:

“...Cenâb-ı kâm-yâb-ı Hazret-i hilâfet-misâbdan, mes’ûli mebzûl buyrılıp mezbûr Teke vilâyeti ol hümâ-himmetün sâye-i ri‘âyetinde ve havza-ı himâyetinde dâhil oldu. Riyâset-i kâmile sinün siyâset-i şâmile siyle ol diyâr mazbût olup etrâf u eknâfına bâl-i ikbâlî mebsût olup âsâr-ı envâr-ı ‘adliyle deycûr u şerr ü şûr zâyil oldu. Ayag üzerine gelen serkeşleri yürütmeyüp fi’l-hâl pâymâl eyledi. Kimseye boyun egmeyen gerdan-keşler tav‘an ve revân emrine imtisâl eyledi. Dâdiyle bilâd ü kurâyı âbâd eyleyüp adıyla ehl-i fesâd u gavgâyı korkutdı. Mülhid-i i‘tikâd(u) müfsid-nihâdların kimi kırılıp kimi ırılıp ol diyâr (Tohtuşdı) karâr tutdı. Mukîm ü müsâfir huzûr bulup râhat oldu, ol iklimün nâhiyeleri emn ü emân toldı.”⁴⁴⁷

Sultan Korkud’un beyitlerde geçen sufi, kalender derviş tarafını ve bir gonca gibi sırlara vakıf olduğunu Kemal Paşazâde’nin şu satırlarında daha net görürüz:

“...Merâd-ı murâda irmege Edhem gibi semend-i sülûke süvâr olup nahcîr-gâh-ı vâridât-ı ilâhîye girüp maksad-ı avın onda bulup şîr-i nefsün gulû-gîri olan kemend-i takvâ ile Şiblî-vâr şikârın aldı. Sırr-ı Bâyezîdî zuhûr idüp Bestâmî ma‘rifetde sâhib-i makâm olmaga himmet kılup Bagdâd-ı cihânda Kerhî gibi ma‘rûfken bî-nâm ü nişân olmaga ragbet kılup Zü’n-nûn gibi Mısır-ı kesretten çıkıdı, bahr-i vahdete taldı. ‘Înân-ı cihân-sitân-ı emâretten elin çeküp urmag ve tutmak safâsından geçdi. ...”⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 55.

⁴⁴⁷ İbn Kemâl, *a.g.e, VIII. Defter*, s. 233-234.

⁴⁴⁸ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 265-266; s. 265-268.

2.5. ŞEHZÂDE MAHMUD (ö. 1507)

Tayyib ahlâkıyîçün ‘anber-i ter geydi siyâh

Bezm-i garrâsı içün odlara yandı micmer Revânî, Mers. 2-III/5.

“Taze anber, güzel ahlakı için siyaha büründü; buhurdan, aydınlık meclisi için ateşlere yandı.”

Şu denlû virdi cihâna karâr tîgün kim

Zemîn arkası üstine yatup itdi huzûr Revânî, k. 7/18.

“Kılıcın dünyaya o kadar (güzel bir) ölçü verdi (ki bundan dolayı) yeryüzü, sırt üstüne yatıp huzur duydu.”

Ağlamag ile kızıl kana boyandı sancak

Kendüyi pâreledi katlanımadı bayrak Revânî, Mers. 2-IV/8.

“Sancak ağlamakla kızıl kana boyandı; bayrak, dayanamadı ve kendini parçaladı.”

Revânî, Şehzâde’ye sunduğu kasideden sonra mersiye de yazmıştır. Şehzâde, vefatında sancak görevindedir. Nitekim, sancak ait olduğu zatın ayrılığına dayanamayarak ağlamaktan kızıl kana boyanmıştır. Kemal Paşazâde II. Bayezid’in şehzâdesi olan Şehzâde Mahmûd’un bazı vasıflarını belirttikten sonra vefatından da bahseder. Ayrıca vefat ettiği zaman Manisa’da sancak tahtında olduğunu da belirtir:

“Beşincisi şehzâde-i kamer-kemer gevher-i tab‘ında-manzar, dürc-i hüner, bedr-i sipihr-i kemâl, ahter-i burc-ı celâl, safha-i tîg-ı mâ-i meskûb ve hatt-ı hıttîsi zıll-ı memdûd, mahâsin-i ahlâkla mahbûb, ehâsin-i evsâfla mevdûd, mecma‘-ı lütf ü menba‘-ı cûd, merhûm u magfûr Sultân Mahmûd. ... Mezkûr şehzâde Hazret-i pâdişâh-ı hilâfet-dest-gâhun müddet-i saltanatında İsfendiyâr memleketinde ve Saruhan vilâyetinde takriben yigirmi yıl emâret itdi. Magnisa diyârında şehriyâr-ı kâmkârken ma‘mûre-i mezbûrede taht-gîr ü tâc-dârken târîh-i hicretün dokuz yüz on üçünde (913/1507) gâr-ı zahmetden dâr-ı râhata rihlet itdi.”⁴⁴⁹

Şehzâde Mahmud’un idaresi altında bulunan yerler emn ü eman altında ve huzur içindedir:

⁴⁴⁹ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 55.

“... Bunun nazâyiri cür’etlerinün nihâyeti yogdı. Mesel-i sâyir gibi şecâ’atı şâyi’di. Meydân-ı rezmde sinân-ı bârkı bârk-ı sârık-ı âsümân, bezmde kendüsi bedr-i lâmi’di. Hazret-i Pâdişâh-ı hilâfet-penâh saltanat taht-gâhında ‘urûc idüp tebâşîr-i subh-ı sa’âdetiyle âsümân-ı memleketi pür-nûr kılıcak ana İsendiyâr ili emâretin virmişdi. Mezkûr ma’mûre emn ü emânla tolup ‘adl u dâdiyle bilâdı âbâd olup musâfiri ve mücâviri huzûr bulup ol iklîm-i kadîm-i ‘azîmün mukîmleri himâ-yı himâyetine girmişdi.”⁴⁵⁰

2.6. ŞEHZÂDE MEHMED (ö. 1543)

Felekler varsun târîh olupdur

Tavâfa türbe-i Sultân Mehemed Aşkî, Muk. 5/5.

“*‘Felekler Sultan Mehmed’in türbesini tavaf etmeye gitsinler.’ sözü Sultan Mehmed’in vefatına tarih olmuştur.*”

Vermek olmazmış benim cânım cihâna râzlar

Mâtem etsin taht-ı Magnîsâdaki yaylaklar Hayâlî, Mers.3.

“*Ey benim canım! Dünyaya sırlar verilmezmiş. Yas tutsun Manisa tahtındaki yaylalar.*”

Şehzâde Mehmed, ülkeler fetheden Sultan I. Süleyman’ın oğludur. Naaşı için bir türbe yapılmıştır. Vefatındayken Manisa Sancağındadır. Hayâlî’nin “Yas tutsun Manisa’daki yaylalar” ifadesi bunu göstermektedir. Vasıfları itibariyle saltanata en layık ve şehzâdelerin seçkinirken ve saltanatta ömür sürmeden vefat etmiştir:

“Merâti’-i ‘izz ü devleti sehâb-ı cûd u re’fet ile şâdâb ve merâti’-i mülk ü milleti gamâm-ı in’âm u ma’delet ile sîrâb idüp ravza-i saltanatda keşîde-bâlâ oldukda Magnisa’ya sancâga çıdukda evâ’il-i bahâr-ı ‘ömrinde henûz nev-şükûfte vü handân iken ol nihâl-i kâmrânı çiçek çıkarup bahâr-ı ‘ömri hazân ve şükûfe-i hayâtı sarsar-ı fenâ ve tündbâd-ı memât ile rîzân oldu.”⁴⁵¹

Saltanat gülzârının virdün o verdine halel

⁴⁵⁰ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 262.

⁴⁵¹ Kınalızâde, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 97-98.

Gonca-veş gamdan girîbânın şehün çâk eyledün Aşkî, k. 43-II/3.

“Saltanat bahçesinin o gülüne zarar verdin; padişahın yakasını kederden gonca gibi yırttın.”

Ömrünün baharında vefat eden Şehzâde Mehmed’in ardından Sultan Süleyman dâhil bütün halk, derin bir hüzne kapılmıştır. Özellikle Manisa halkı kendisini güçsüz ve gönlü yaralı hissetmektedir:

“Vâlid-i mâcidi sâhib-kırân-ı me’âlî-müşâhedün mezbûra mahabbet-i tâm ve şefkat ü ‘atûfet-i mâ-lâ-keîâmı olduğundan cenâzesini İstanbul’a götürüp câmi‘-i şerîf ve medrese vü ‘imâret binâsına fermân-ı hümâyûn olmuştur. Hâlâ cenâzesi anda medfûn rûh-ı pür-fütûhı enva‘-ı du‘â-yı gufrâna makrûndur. Merhûm Sultân Süleymân mezbûra mersiye diyüp bu târîhlerini anda derc eylemişdür.

Mısra‘: Şehzâdeler güzîdesi Sultân Mehmedüm”⁴⁵²

Peçevî, Şehzâde Mehmed’in öldüğünde Manisa’da olduğunu, cenazesinin Kanuni tarafından Manisa’dan İstanbul’a getirtildiğini ve Şehzâde adına cami ve türbe yaptırıldığını ifade eder. Kanuni Belgrad fethinden dönerken Edirne yakınında bu acı haberi almıştır. Yalnız caminin Şehzâde’nin ölümünden sonra mı kendi adına yaptırıldığı yoksa daha önceden yapılmaya başlanıp Şehzâde Mehmed’in ölümünden dolayı kendisinin adının mı verildiği konusunda bir tereddüitten bahseder. Ancak dönemin yaşayan tarihçileri Nişancı Celalzâde ve Mustafa Ali Efendi’den dolayı Şehzâde’nin vefatından ve oraya gömülmesinden sonra cami yapımının padişah tarafından ferman buyrulduğunu belirtir:

“Sa’âdetlü pâdişâh-ı ‘âlem-penâh, safâ ve sürûr ile Edirne kurbına nüzûl buyurdıklarında, [102b] (01) bu haber-i mühiş, sem‘-i şerîflerine vâsıl olmakla, fevka’l-hâd mâtem eylediler ve fermân-ı (02) şerîfleri üzre nakş-ı rahmet na‘şî Magnisa’dan İstanbul’a nakl ve tahvîl olunmak (03) buyurdılar ve mâh-ı mezbûrun on sekizinci günü, İstanbul’a dâhil olup Sultân (04) Bâyezîd Câmi‘-i şerîfinde, cumhûr-ı ehl-i îman ve bi’z-zât Pâdişâh-ı ‘alî-

⁴⁵² Kınalızâde, **a.g.e.**, s. 97-98.

şân, namâzın kıldılar. (05) Andan, eski odaların başında ta'yîn olunan mekân-ı latîfde, defn itdiler. Raemetullâhi (06) 'aleyh."⁴⁵³

2.7. ŞEHZÂDE MUSTAFA (ö. 1553)

Şehzâde Mustafa hakkında iki ana unsur öne çıkmaktadır. Birincisi onun hile ve tuzak ile öldürülmesidir. İkincisi ise Şehzâde Mustafa'nın vasıflarıdır.

Fitne ve Hile ile Öldürülmesi

Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı

Ecel celâlîleri aldı Mustafâ Hânı

Yahya Bey, Mers. 8/I-1.

"İmdat! Eyvahlar olsun! Bu cihanın bir yanı yıkıldı; [zira] ölüm eşkıyaları Şehzâde Mustafa'yı aldılar."

Tolundı mihr-i cemâli bozuldu dîvânı

Vebâle koydılar âl ile Âl-i 'Osmânı

Yahya Bey, Mers. 8/I-2.

"Yüzünün güneşi battı, divanı dağıldı. Osmanlı âilesini hile ile günaha soktular."

Geçerler idi geçende o merd-i meydânı

Felek o cânibe döndürdi şâh-ı devrânı

Yahya Bey, Mers. 8/I-3.

"O savaş meydanlarının yiğidini adı geçtikçe çekiştirirlerdi. Felek, zamanın padişahını o [iftiracılardan] yana döndürdü."

Tururdu şâh-ı cihân hiddetiyle nâre dönüp

Otagı haymeleri karlu kûhsâre dönüp

Yahya Bey, Mers. 8/II-3.

"Cihan Sultanı kızgınlığından ateşe dönmüş hâlde duruyordu; otagının çadırları karlı dağlara benziyordu."

Müzeyyen idi bedenlerle ak hisâre dönüp

El öpmege yürüdi mihr-i bî-karâre dönüp

Yahya Bey, Mers. 8/II-4.

"Bedenlerle süslenmiş beyaz bir hisara benziyordu. Yerinde duramayan güneş gibi el öpmeye yürüdü."

⁴⁵³ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (80^b-114^a)**, s. 69; Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 34.

Kara geyürdi Karamana gussa itdi hücûm

O mâhı ince hayâl ile kıldılar ma‘dûm Yahya Bey, Mers. 8/III-3.

“Gam Karaman’a hücum etti kara[lar] giydirdi. O ayı ustaca hilelerle yok ettiler.”

Tolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm

Rızâ-yı Hak ne ise râzî oldu ol merhûm Yahya Bey, Mers. 8/III-4.

“Zehirli yılan [gibi kement] boynuna hale gibi dolandı; o merhum [şehzâde], Allah’ın takdiri ne ise razı oldu.”

Getürdi arkasını yire Zâl-i devr ü zemân

Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyân Yahya Bey, Mers. 8/IV-1.

“Zamanın Zal’i [şehzâdenin] arkasını yere getirdi, Rüstem’in zulmü ile vücuduna zarar geldi.”

Şehzâde Mustafa, tüm Anadolu tarafından sevilen ancak kendisine oynanan oyuna karşı duramayan bir şehzâdedir. Öldürüleceği gün, tuzaktan habersiz bir şekilde babasının çadırına el öpmeye gitmektedir. Ölümünde Rüstem Paşa’nın büyük etkisi vardır. Şehzâdenin ölümüyle birlikte bütün Anadolu, özellikle Karaman büyük bir yasa boğulur. Şehzâde’nin erkânı dağılır.

Hoca Mehmed Efendi *İbtihâcü’t-tevârih*’inde, Şehzâde Mustafa’nın katledilmesinden önce ortaya çıkan fitne ve fesattan bahseder. Ancak burada ilginç olan şey, Hoca Mehmed’e göre Şehzâde Mustafa gerçekten tahta niyetlenmiş ve katledilmeyi hak etmiştir. Bu yaklaşımdan, katli haklı çıkaracak ortamın oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Şehzâde tahta niyetlenmiş ve halkı kendisine derin bağlılıkla sevdirmiştir:

“Târîh-i vilâdeti fehvâsı üzre Hüsrev-i cihân olmak dâ‘iyesi ile hüsrev-i bî-âkıbet olacağın fikr itmeyüp halkı itâ‘atine dâ‘î ve imâle-i kulûba sâ‘î olup mülâtafa ve iltiyâm ile celb-i kulûb-ı avâm ve tahrîk-i silsile-i teveccüh-i enâm itmeğin miyân-ı ‘askerde güft ü şinîd mukaddimâtı bedîd olmuş idi ve elsine-i avâmü’n-nâs medh ü senâsı ile istînâs idüp dil-i nâ-sipâsı muhabbetile dolmuş idi.”⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Hocaşâde Mehmed Efendi, *İbtihâcü’t-Tevârîh*, s. 246-247.

Padişah, şehzâdesi hakkında bazı söylentileri ciddiye almış, katline karar vermiştir. Ereğli'den geçerek Aktepe'ye konakladığı zaman Şehzâde Mustafa da o bölgeye gelir ve yerleştikten sonra devlet erkânı gibi o da Padişah'ın elini öpmek için padişah otağına gider ve otağa girmesiyle kurulan tuzak tahakkuk eder:

“Ve Şevvâl'in yigirmi altısında mevkib-i hümayûn-ı pâdişâhî Ereğli'den geçüp Akdepe nâm menzile nüzûl itmişidi. Şehzâde-i sâde-dil dahî ol mahalle karîb menzile nâzil olup vürûd-ı fermâna muntazır ve sipihr-i bî-mihr mu'âmelesine dîde-i ibret-bîn ile nâzır oldu. ... Ordû-yı şâh-ı cihân-cûya gelince efvâc-ı asâkir-i dü-rûya durup alkışladılar. Dîvân-hâne-i hümayûna karîb mahallde serv-i âzâde gibi piyâde olup vüzerâ önine düşüp dîvân-hâne haymesi öninde selâmladılar. Şehzâdenin derûn-ı otak-ı hümayûna dühûli ile kevkeb-i ikbâlinün ufûli ma'a vâki' olup tegerk-i merg nihâl-i ömrini bî-bâr ve berg eyledi.”⁴⁵⁵

Hoca Mehmed Efendi, katlin gerekli olduğunu ifade etmekle birlikte Şehzâde Mustafa'nın hayatına sebep olarak da Rüstem Paşa'yı gösterir. Ancak bunun gerçekten bilinmediğini, Sultan I. Süleyman'ın bu olaydan sonra Rüstem Paşa'yı azletmesinden dolayı olayın böyle anlaşıldığını belirtir. Kendisine göre gerçek sebep ise Padişah'ın askerden bir taşkınlık çıkmasını önlemektir:

“Bu esnâda ki vüzerâ dîvân-hâne-i pâdişâhîde intizâr üzre idiler, fermân-ı şâh-ı kâm-kârla kapucılar kethüdâsı gelüp hâtem-i vizâreti Vezîr-i a'zam Rüstem Paşa'dan alup müşârün-ileyhe ve vezîr-i râbi' Haydar Paşa'ya 'azl peyâmın îsâl idüp “istirâhat ve huzûr ile me'mûr oldunuz.” deyüp haymelerine revâne eyledi. Ve mühr-i hümayûn emr-i hâkânî ile vezîr-i sâni olan Ahmed Paşa'ya teslîm idüp vizâret müjdesin inhâ eyledi. ... Bu hâdisenin vukû'ını ekser-i nâs merhûm Rüstem Paşa'ya nisbet etmeğin mecârî'-i a'mâl-i isâbet-me'âl-i sultâniden fehm olunan bu oldu ki, ol şeref-i musâheret ile müfâharet iden vezîr-i huceste-tedbîr-i rûşen-zamîrin azli mahzâ eşîrrây-ı leşkerden sıyânet içün ola.”⁴⁵⁶

Katli sonrası büyüğünden küçüğüne herkes feryat figan eder. Öyle ki feryatlar gökyüzüne ulaşır:

⁴⁵⁵ Hocaşâde Mehmed Efendi, **a.g.e**, s. 246-247.

⁴⁵⁶ Hocaşâde Mehmed Efendi, **a.g.e**, s. 247-248; Kınâlızâde, **Tezkiretü's-Şu'arâ**, s. 95.

“Feryâd-ı asâgır u ekâbir kubbe-i âsmân u âşiyân nesr-i tâ’ire-i pîçîde ve sayyâh u surâh-ı evlâd-ı âdem ve girîv ü nâle-i halk-ı ‘âlem sath-ı sımâh keyvân u tev’eme resîde oldı.”⁴⁵⁷

Şehzâde Mustafa’nın Vasıfları

Ferîd-i ‘âlem idi ‘âlim idi ‘âlem idi

Muhammed ümmetine mevti mevt-i ‘âlem idi Yahya Bey, Mers. 8/VI-1.

“Âlemde biricik idi, âlim idi, önder idi. Onun ölümü Muhammet ümmetine âlemin ölümü gibi oldu.”

Ziyâde mâtem idi haylî emr-i mu‘zam idi

Salâh ü zühdi kavî ‘itikâdı muhkem idi Yahya Bey, Mers. 8/VI-2.

“[Şehzâdenin ölümü] büyük bir yas, pek büyük bir hadiseydi. Onun iyiliği, zühdü ve takvası kuvvetli, inancı sağlamdı.”

Meşâyih ile musâhib ricâle hemdem idi

Kerâmetiyle kerîmü’l-hisâl âdem idi Yahya Bey, Mers. 8/VI-3.

“Şeyhlerle sohbet eder, rical ile bir arada olurdu. Kerem ve ihsanıyla yüce hasletlere sahip bir kimseydi.”

Tevâzu ile selâmında hûd müsellemler idi

‘Aceb o bedr-i temâmın ne ‘âdeti kem idi Yahya Bey, Mers. 8/VI-5.

“Onun tevazu ile selam alıp verişi de [herkesçe] bilinirdi. Acaba o tam dolunay [gibi olgun zat]ın ne huyu kötüydü?”

Kınâlızâde Hasan Çelebi, Şehzâde Mustafâ’nın ilim, fazilet ve sair hüneler konusundaki vasıflarını, görevini ve tahta layık bir isim oluşunu saymaktadır. Melek yüzlü padilâhın sancağa çıktığı zaman, çevresi âli ve ekabir şahsiyetlerden oluşmuştur:

“Ol şehenşâh-ı melek-sîmâ büstân-sarây-ı hilâfetde bâlâ çeküp ba‘dehû sancaga çıkdukda ‘atebe-i ‘aliyyesi mahall-i tekbîl-i e‘âlî ve südde-i seniyyesi mu’tekif-i ekâbir ü

⁴⁵⁷ Kınâlızâde, a.g.e, s. 95.

ehâlî olup sît-ı ma‘delet ü celâleti kubbe-i cihânî pürtanîn ve âvâze-i şecâ‘at ü besâleti vâsıl-ı ‘âmme-i mekân u mekîn olmagın...”⁴⁵⁸

Şehzâde Mustafa’nın bir özelliği de ilim, irfan ve sanat ehline büyük ehemmiyet göstermesidir. Hocası Sürurî Efendi’nin sohbetlerinin müdavimidir. Kendisi de şairdir ve Muhlisî mahlasını kullanır. Beyitte faziletine ve tevazuuna vurgu yapılmaktadır. Aşağıda aldığımız mısralarında tevazu ve dünyaya karşı tok olmak öne çıkan unsurlardandır:

“Şehzâde-i mezbûr şu‘arâ vü ehl-i ‘irfâna meyl ü ragbeti olup hâceleri olan Sürurî Efendi’ye müdâm sohbeti olmagla bu fende gerçekten kudret ü mikneti var idi. Bu eş‘âr ol şehir-yârundur.

Şi’r: Rif‘at istersen eger mihr-i cihân-ârâ gibi
Sür yüzün her gün yire eyle tenezzül mâ gibi
Hûş kabâ’ilden degül bâkî bu nakş-ı rûzgâr
Fi’l-mesel dünyâ misâl-i ‘âlem-i rûyâ gibi
Sûzen-i müjgânlarından geçmedi dil-riştesi
Yolda kaldum ey Mesîhâ Hazret-i ‘Îsâ gibi
Pehlûvân-ı ‘âlem olmuş kalb-i istignâ ile
Tôb-ı çarhı dehr elinde oynadur elma gibi
Katreden kemdür vücûdun Muhlisî ammâ ‘aceb
Nazm idüp dürler döker tab‘un senün deryâ gibi”⁴⁵⁹

2.8. III. MEHMED’İN CÜLUSUYLA BİRLİKTE ÖLDÜRÜLEN ŞEHZÂDELER (ö. 1595)⁴⁶⁰

Hep sîneler biryân kamu hep dîdelerde kan kamu

Halk-ı cihân nâlân kamu dil-teng ü hayrân oldu âh Nev’î, k. 44/8.

“Ah! Bütün yürekler kavruldu, bütün gözlerde kan var; bütün halk inledi, gönül sıkıntılı ve suskun ederek kaldı.”

⁴⁵⁸ Kınâlızâde, *Tezkiretü’ş-Şu ‘arâ*, s. 95-96.

⁴⁵⁹ Kınâlızâde, *Tezkiretü’ş-Şu ‘arâ*, s. 95-96.

⁴⁶⁰ Nev’î, *Divan*, s. 57.

Bu saltanat gülzârına Sultân Mehmed Hân yeter

Gül vâir iken bir goncasuz bagrum dime kan oldu âh Nev'î, k. 44/12.

“Bu saltanat bahçesine Sultan Mehmed Han yeter, gül var iken goncasız bağrım kan oldu deyip âh çekme!”

Her kankısı sultan ise biz bende-i fermân ana

‘Âkil dimez kim bu anun yolında kurbân oldu âh Nev'î, k. 44/15.

“Hangisi sultan ise biz onun fermanının kuluyuz, akıllı kimse âh edip neden bu (şehzâdeler) onun (Sultan Mehmed'in) yoluna kurban oldu demez.”

Nevî, III. Mehmed'in cülusuyla birlikte öldürülen şehzâdelerin isimlerini zikretmez. Sadece onların öldürülmelerine duyulan hüznünü ve öldürülmelerinin mantığını ifade eder. Daha sonra ise Sultan III. Mehmed'e dua eder. Nevî, ayrıntıya girmeden şehzâde katlinin Osmanlı kanunu ve ilahî takdir olduğunu, buna itaat etmenin gerekliliğini belirtir. Konuyla alakalı olarak Mustafa Selânikî, III. Murad'ın vefatından sonra on dokuz şehzâdenin öldürülmesini ve birlikte türbeye defnedilmelerini anlatır:

“Yevmü's-sebt fî 17 Cumâdelûlâ, sene 1003. Bu gün yine seherden erkân-ı devlet ü saâdet ile vüzerâ-i 'izâm ve 'ulemâ-i kirâm ve şâyih-i en'âm dahî ma'an dîvân-ı mu'allâya hazır olup cümlesi mütecevvesiz libâs-ı mâtem-pûşîde, yerlû yerinde mukîm ü mütehâyir ve muntazır turup karâr eylediler. Ve mukaddemâ on dokuz nefer şehzâdeler için serviden tabutlar ihzâr olunup ve cenâzelerine lâzım olan esbâb-ı mühimme hâzır u âmâde oldukda içerüde dilsiz ve dinsiz, feryâd u figânların işitmez üzerlerine musallat olup maslahatların bitirüp meyyitlerin gassâllar gasl eyleyüp tekfin olundukdan sonra tabutların mücevvezeler ve sorguçlar ile müzeyyen ü mükemmel idüp her tabutu dörder baltacı ve kapıcı katar idüp kapu oğlanlarıyla iç-agaları Bâb-ı Sa'âdet'den çıkardılar. Erkân-ı devlet âmmeten kalkup karşı varup cenâzeleri Matbah-ı Âmire kapısı önünden Helvahâne kapusına gelince tahtabende musallâlar üstine dizildi. Ve birer birer Şeyhülislâm Bostanzâde Efendi namazların kılup cümle erkân-ı devlet iktidâ eyledi. Ba'dehû masumlar musîbetinün âh u nâleleri dûdû âsumâna çıkdı. Bu âteş ile yanmadık ciger kalmadı. Dîdeler giryân [242b] ve diller büryân cenâzelerin götürüp babalarının ayagı ucuna defn idüp intizâm virdüler. ‘Türbe-i Sultân

Murâd= 1003’ ‘aded-i hurûf târîh vâkî’ olmuştur. ‘Şühedâ-i Âl-i Osmân=1003’ dahî şehzâdelere târîhdür.”⁴⁶¹

Nihâdî’de de öldürülen şehzâdelerin isimleri zikredilmez ancak “On dokuz nefer şehzâdenin şehîd oldukları” başlığı altında onların şehit oluşları ve babalarının yanına defnedildikleri ifade edilir:

“Ve ol âvâz-ı kıyâmet-nişânda Sarây-ı hümayûn içinde olan on dokuz nefer şehzâde bilâ-istihkâk şühedâ zümresine ilhâk olundu. Vâlidleri yanına defn olundular.”⁴⁶²

Bazılarının hocalılığını yapan Nev’î “bu çok sevdiği şehzâdeleri Sultan III. Murad için yazdığı mersiye ve kasidede anmıştır.”⁴⁶³ Şehzâde Bayezid (d. 1586),⁴⁶⁴ Şehzâde Abdullah (d. 1585),⁴⁶⁵ Şehzâde Mustafa (d. 1585) ve Şehzâde Osman (d. 1585)⁴⁶⁶ Nevî’nin hocalığını yaptığı şehzâdelerdendir.

2.9. MİHRİMAH SULTAN (ö. 1558)

Kanı ol küngüre-i tâc-ı sa‘âdet güheri

Kanı ol bârgeh-i lutf u kerem sultânı Bâkî, Mers. 2/I-6.

“*Hani o saadet tacının tepesindeki cevher, hani o kerem ve lutuf sultanın sarayı?*”

Aglan ey hayl-i yetîmân u garîbân aglan

Yâd idüp ni‘met-i Sultânı firâvân aglan Bâkî, Mers. 2/II-8.

“*Ağlayın ey yetimler ve garipler topluluğu! Sultanın nimetini hatırlayarak ziyadesiyle ağlayın.*”

Bakî, Mihrimah Sultan’a yazdığı mersiyesinde onun hâmilik, cömertlik taraflarına işaret eder. Sultan’ın cömertliğine mesnet olarak Mustafa Selânikî’nin zikrettiği bir hayır işini gösterebiliriz:

⁴⁶¹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. II, s. 435-436.

⁴⁶² Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 74.

⁴⁶³ Nev’î, **Divan**, s. 57.

⁴⁶⁴ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, c. 1, s. 8.

⁴⁶⁵ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. 1, s. 1.

⁴⁶⁶ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. 1, s. 33.

“Ve ismetlü Mihrimâh Sultân -dâmet ismetühâ- hazretleri beş yüz bin altun harc u sarf eyleyüp ‘Arafât nâm cebel-i sahre-i sımâddan niçe mihnet ü meşekkat ile âb-ı zülâl-mânend selsebîl misâl su getürdüp Haremu’llâh içinde icrâ eylediler.”⁴⁶⁷

Sultan ile Bayramlaşma

‘Îd yaklaştı döşensün yine kasr u dîvân

Çıkup eyvân-ı sa‘âdetde buyursun Sultân Bâkî, Mers. 2/III-1.

“Bayram yaklaştı, saray ve divan yine süslensin; Sultan, saadet avlusuna çıkıp emretsin.”

Der-i dergâhına ‘azm eylesün eşrâf-ı diyâr

İşigi hâkine yüzler süre gelsün a‘yân Bâkî, Mers. 2/III-2.

“Memleketlerin ileri gelenleri sarayının kapısına gelsin; yöneticiler eşiğinin toprağına yüzlerini sürerek gelsinler.”

Hala Sultân diyü şeh-zâdeler ikbâl itsün

Gelsün ol lutf u kerem kânına şâd u handân Bâkî, Mers. 2/III-3.

“Şehzâdeler “Hala Sultan” diyerek hürmetle karşılasınlar, o cömertlik ve ihsan menbâına sevinç ve bahtiyarlık gelsin.”

Mihrimâh Sultan’ın sarayına gerek bayramda gerekse diğer zamanlarda şehzâdelerin, sultanların ve ileri gelenlerin geldiği ifade edilmektedir. Bayramın üçüncü günü padişahların Eski Saray’a gelerek oradaki Valide Sultanların ve sultanların vs. bayramlarını tebrik etmeleri adettendi.⁴⁶⁸ Bâkî’nin beyitleri, bu uygulamaya işaret etmektedir.

2.10. SÂFİYE SULTAN (ö. 1605)

Destüne teslîm olunmuşdur makâlîd-i umûr

Senden olmuşdur meger meftûh bâb-ı saltanat Nev’î, k. 6/3.

⁴⁶⁷ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 95.

⁴⁶⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Saray Teşkilatı**, s. 13.

“İşlerin anahtarları eline teslim edilmiştir. Meğer saltanat kapısının açılması sana bağlanmıştır.”

Hall ü akd-i milk ü millet dürr-i dendânundadur

Dillerün cem‘iyyeti zülf-i perîşânundadur Nev’î, k. 24/1.

“Millet ve memleket işlerinin görülüp neticelendirilmesi iki dudağının arasındadır; gönüllerin bir araya gelmesi dağınık saçlarındadır.”

Safiye Sultan, “III. Murâd’ın başkadını olup diğer kadınların özellikle kayınvâidesi Nur Bânu Vâlide Sultân’ın aleyhinde bulunmaları üzerine yalnızlığa çekilmişti. Oğlu III. Mehmed tahta çıkınca mehd-i ulyâ (vâlide Sultân) oldu ve oğullarının vefatında eski saraya gönderildi. Orada 28 Cemâziyelâhir 1014’te (10 Kasım 1605) vefat edip III. Murâd’ın türbesine defnedildi.”⁴⁶⁹

Safiye Sultan’ın devlet işlerine etkisine değinen Nev’î’ye destek olabilecek bir olay Mustafa Selânîkî’de anlatılır. Selânîkî’nin anlattığı olayda, Sâfiye Sultan’ın şefaât mektubuyla sadrazamlık mührü İbrahim Paşa’ya verilir. “*Vâlide-i sa‘âdet-penâh hazretlerinin mektûb-ı şefâ‘atıyla sadr-ı vezâret mührü yine İbrahim Pâşâ hazretlerine fermân olunduğudur.*” başlığı altında anlattığı olayda aynı zamanda Mîrâhurluk ve Kapıcılar Kethüdâlığı makamlarında da aynı etkiyle atamalar yapılır:

“Ve evâsıt-ı şehri Rebî‘ulâhire-i sene-i mezbûrde Kapucılar Kethüdâsı Ahmed Aga ordu-yı hümayûndan Vâlide-i sa‘âdet-testgâh hazretlerine mektûb-ı mergûb-ı sa‘âdet-uslûb-ı Pâdişâhî’yi getirüp murâdât-ı hâtır-ı âtırları ri‘âyeti aksâ-i merâmumdur haberin getürdiler. Ve mukaddemâ Kal‘a-i Egri fethi müjdesiyle gelen Aga Dilsiz murâdât için olan mufasssal mekâtib-i şerîfeleri ile gitmiş bulundu idi. [353a] Cümleden mukaddem mühr-i ‘izzet ve Sadr-ı a‘zamlık yine İbrâhim Pâşâ hazretlerine mukarrer buyurılıp kat‘â hilâfına cevâz gösterilmeye diyü ve Büyük Mîrâhurluk Kapucılar Kethüdâlığı Ahmed Aga’ya virile ve Kapucılar Kethüdâlığı Harem-i muhtereme intisâbı olan Müteferrikalardan Hızır Aga’ya ihsan buyrula dinilmiş imiş. ... Fî evâhir-i Rebîulâhir, sene 1005.”⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, c. 1, s. 37.

⁴⁷⁰ Selânîkî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânîkî**, c. II, s. 649.

Uzunçarşılı, Safiye Sultan'ın III. Mehmed'in zaafı dolayısıyla devlet işlerine çokça karıştığını ifade etmektedir. Sultan III Mehmed'in Eğri seferine hareketinden dönene kadarki süreçte Safiye Sultan'ın devlet işlerine karışması örneklerden biridir. Eğri seferi öncesinde Sultan III. Mehmed, Hoca Sa'deddin Efendi'nin oğlu Esad Efendi'yi Edirne Kadılığından İstanbul kadılığına atamış ancak Safiye Sultan bu atamanın gerçekleşmesine müsaade etmemiştir:

“Üçüncü Mehmed de babası gibi validesine çok riayet gösterirdi. Bu padişahın Eğri seferine hareketinden itibaren avdetine kadar validesi Safiye Sultan devlet işlerine bakmıştı. Hatta üçüncü Mehmed Eğri seferine giderken Hoca Sa'deddin Efendi'nin oğlu Edirne Kadısı bulunan Esad Efendi'ye İstanbul kadılığını vermiş fakat Valide Sultan bu tayini tanımayarak İstanbul kadısı Abdülhalim Efendi'yi değiştirmemiş ve Padişah da validesinin yaptığını kabul eylemişti. Üçüncü Mehmed'in Eğri seferi esnasında İstanbul'daki sadaret kaymakamı Valide Sultan'a danışarak iş görürdü, bu kadın bazı defa Padişah'ın iradesini dahî tadil ederdi.”⁴⁷¹

⁴⁷¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s. 157.

3. BÖLÜM: DEVLET ERKÂNI

3.1. ABDURRAHMAN MÜEYYEDZÂDE, Kazasker (ö. 1516)

Ya'nî ki kâdi-‘asker efendi mu‘în-i dîn

Hûrşîd-i burc-ı şer‘-i Nebî âsümân-ı ‘ilm Revânî, k. 21/4.

“Dinin yardımcısı olan Kazasker Efendi, Peygamber şeriatının burcunun güneşi, ilmin gökyüzüdür.”

Müeyyedzâde’nin kazasker oluşu belirtilir, Nişancı ise bu bilgiyi doğrular:

“Mevlana Abdurrahman Müeyyedzâde Anadolu’ya ve Rûmili’ne faaliyetle kazı‘asker oldu.”⁴⁷²

Rengîn ü sâf la‘l ü güher gibi sözleri

Oldur cihânda bahr-ı me‘ânî vü kân-ı ‘ilm Revânî, k. 21/6.

“Güzel, hoş ve saf; yakut ve cevher (gibi) sözleri, dünyada ilmin kaynağı ve mana denizidir.”

Beyitler, Müeyyedzâde’nin ilmî yönü hakkında övgüde bulunmaktadır. Kazaskerlik’e ait olan “İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden birinin adıdır. Lügat mânası asker kadısı, ordu kadısı demektir. Kazaskerlik çok eski mansıplardandır.”⁴⁷³ tanımı, ilminin derecesi hakkında yeteri kadar bilgi vermektedir. Ayrıca Müeyyedzâde’nin Mehmed Muhyiddin Efendi’ye ilmî ve naklî ilimler öğretmesi ilminin bir kanıtıdır:

“...Müeyyedzâde Efendi’den ‘ulûm-ı ‘akliye ve ‘ulûm-ı nakliye tahsil ile ta‘ayyün eyledikde...”⁴⁷⁴

3.2. ALÎ PAŞA, Hadım (ö. 1511)

Matla‘-ı mihr-i kerem ya’nî ‘Alî Pâşâ kim

⁴⁷² Tevki‘î Mehmed Pâşâ, *Osmanlı Tarihi*, s. 79.

⁴⁷³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c.2, s. 225.

⁴⁷⁴ Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Târih ve Müverrihleri*, s. 40.

Kadri barmagina olmiş meh-i enver hâtem

Revânî, k. 19/12.

“Kıymeti(nin bir göstergesi olarak) parmağına parlak ayın yüzük olduğu Ali Paşa, cömertlik güneşinin doğuş yeridir.”

Ali Paşa, II. Bayezid’in veziriazamıdır. Hadım Ali Paşa olarak bilinir. Saltanattaki vezirlik görevinden dolayı vezaret mührü verilmiştir. Şair sadece tarafsız bir şekilde vezirliğine işaret etmez aynı zamanda Ali Paşa’nın kıymetine değinir:

“Âsitâne-i sa’âdet-âşiyânda mesned-i vezâretde olan erkân arasında ‘Alî Pâşâ -ki vezîr-ia’zam idi- Hüdâvendigâr Hazretleri’nin kadîmü’l-eyyâmdan sâdik hıdmetkârı ve muhlis emekdârı idi. Memleket-i ra’iyyeti bir kaç nefer-i etrâkin bu itdikleri işlerden be-gâyet bî-huzûrdı. Zîrâ ki ol merd-i dilâver be-gâyet gayyûrdı.”⁴⁷⁵

Tevki’î Mehmed Paşa, Hadım Ali Paşa’nın vezarete geçişini 1508 olarak gösterir: “Hadım ‘Alî Pâşâ vezîr-i’azam oldu, fi sene 912 (1508).”⁴⁷⁶

Sadaretle görevlendirilen birine mühür verilmesi konusunda Sultan III. Murad’ın sadrazamlarından Sinan Paşa’ya sadaret görevi verdiği zaman padişah mührünü de göndermesi misal olarak verilebilir:

“Recebü’l-mucîbin on dördüncü günü (14) idi. Kethüdâ bevvâbân Yemişçi Hasan Aga gelüp hatem vezâreti getürüp vezîr-i(15)a’zam ve vekîl-i mutlak-ı pâdişâh-ı ‘âlem oldukları müjdesin yetürdi.”⁴⁷⁷

Himmetünde kuşanur biline altunlu kemer

Devletünde urınur başına efser hâtem

Revânî, k. 19/21.

“(Onun) himmetiyle yüzük beline altın kemer kuşanır, devletiyle başına tac takınır.”

“Beline kemer bağlamak” bir vazife almaya ve vazifenin gereğini yapmaya başlamaya işaret anlamında kullanılan bir deyimdir. Matrakçı Nasuh’ta buna rastlamaktayız:

⁴⁷⁵ İshak b. İbrahim, **Selîm-nâme**, s. 46.

⁴⁷⁶ Tevki’î Mehmed Pâşâ, **Osmanlı Tarihi**, s. 77.

⁴⁷⁷ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (184b-218a)**, s. 91-92.

“Bu cânıbden mûmâ-[16a] ileyh Ahmed Pâşâ kemer-i ikdamı beline bağlayup zıkr olan kal‘anın cânıb-i şimâlinden ve Pojega sancagı beyi Murâd Bey İzvornik sancagı beyi Hızır Bey cânıb-i şarkîyyesinden muhasara idüp...”⁴⁷⁸

3.3. ALİ PAŞA, Semiz (ö. 1565)

Göz kulag oldı ser-â-ser gözedür âfâkı

Bulalı kurb-i vezîr-i şeh-i kişver hâtem Bâkî, k. 19/16.⁴⁷⁹

“Hâtem, memleketin padişahının vezirine yakınlık bulduğundan beri ufukları gözeterek baştanbaşa her yere göz kulak oldu.”

Didüm ki hâlûme rahm eylemez benüm kimse

Meger ki âsaf-ı şehden irişe derde devâ Yahya Bey, k. 26/27.

“Kimse benim halime acımaz derken padişahın vezirinden derdime derman erişti.”

İşigi cümle-i erkâna mesned ü me’vâ

Tapusı zümre-i irfâna maksad-ı aksâ Yahya Bey, k. 26/31.

“Eşiği bütün erkana dayanma ve sığınma yeridir. Huzuru, irfan zümresine nihai bir amaçtır.”

Çerkesler Kâtibi Yusuf, Ali Paşa’nın göreve geliş ve gidişi hakkında bilgi verir, âlim, salih ve halktan insanların onu ne kadar sevdiğine değinir. Bu da göstermektedir ki adaleti ve ihsanlarıyla avamın ve havasın gönlünde yer edinmiştir:

“Eyalet-i Vezîr ‘Ali Pâşâ: Kudûmeş fi beş Şa‘ban sene minh. ‘Adl-i ittisâf sâhibi kimesne idi. Zaman-ı hükümetinde herkes refâhiyyet üzere olduğundan halk ona gayet muhabbet etmişdi. İnfisâleş fi gâyet-i Muharrem sene dokuz yüz altmış bir. ‘Ulemâ ve sulehâ ağlayu ma‘an Ridâniye’ye çıkup du‘â ve senâ ile gönderdiler. Müddeteş sene dört, şehir beş, eyyâm yirmialtı ba‘dehû,”⁴⁸⁰

Avrupa Seferlerine Katılması

⁴⁷⁸ Matrakçı, **Süleyman-nâme**, s. 17.

⁴⁷⁹ Bâkî, Kanuni’den önce Semiz Ali Paşa’ya tanıtılır ve himayesini görür. Bu sebeple buradaki şahıs, Semiz Ali Paşa olmalıdır. (Doğan, **Baki**, s. 15.)

⁴⁸⁰ Çerkesler Kâtibi Yusuf, **Selîm-nâme**, s. 149.

Her şeb diyâr-ı garba şebîhûna gönderür

Re'yün şafakda mihre virüp tîg-ı cân-sitân Nev'î, k. 39/26.

“Fikrin, güneşe şafak vaktinde can alıcı kılıcını verir, (güneşi) her akşam batı diyarına gece baskınına gönderir.”

Nergis-sıfat egerçi ki bîmâr idi tenün

Âfâka çeşm-i ibretün olmışdı dîde-bân Nev'î, k. 39/17.

“Her ne kadar beden nergis gibi hasta olduysa da ibret gözün ufuklara gözcü oldu.”

Beyitte Ali Paşa'nın Avrupa'ya yapılan seferlere katıldığı ifade edilmektedir. Alıntıladığımız metinde Estergon Kalesi'ne düzenlenen sefere katılmıştır. Ali Paşa, çıktığı Batı seferinde hastalanmış ve hastalığının şiddetlenmesi sonrası vefat etmiştir. Vefatından sonra vezaret mührü Lala Mehmed Paşa'ya verilmiştir:

“Ol ecilden Estergon keferesine vehm târi olup Estergon'a muttasıl Depelen Kal'ası'nın varoş ve Sanya Kal'asının ve yine ol günde anınla Estergon beyinde olan kal'alar alındı. Bundan sonra Vezîr-i a'zam “Alî Pâşâ marîz olup gittikçe müştedd oldu. Belgrad'a vâsıl oldukta diyâr-ı âhirete intikâl eyledi. Mühr-i hümayûn Lala Mehmed Pâşâ'ya irsâl olundu.”⁴⁸¹

Acem Seferlerinde Görev Alması

Pür nûr-ı hikmet oldı mezâr-ı Büzürmihr

Mihr-i dirâyetün olalı şarka pâsbân Nev'î, k. 39/25.

“Bilgi, zekâ ve tecrübe güneşin doğuya bekçi olduğundan beri (Nuşirevan'ın baş veziri olan) Büzürmihrin/ Bozorgmihr'in mezarı hikmet nuruyla doldu.”

Ali Paşa, Doğu'ya bekçi olduğu için, hikmet nuruyla doludur. Burada bekçi olmak emniyet, sayış ve huzuru sağlamak olarak algılanırsa Ali Paşa'nın Doğu seferlerine katılması, görev alması beyti desteklemektedir. Ali Paşa, bir Azerbaycan seferine Rumeli Beylerbeyi olarak katılır:

⁴⁸¹ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 82.

“...râyât-ı İslâm-ı nusret-peyâm nassarahumu’llâhu te‘âla ila yevmi’l-kıyâm ile yürüsünler deyu emr olunup emr-i âlişân birle zikr olan beglerbegiler sene hamse ve hamsîn ve tis‘a mi’e Muharreminin gurreinde demur dağlar gibi yirlerinden kopup sîl-i nevbahâr gibi mekânlarından akup gittiklerinden sonra bu cânibde kutb-ı felek-i şehâmet ti ferzânegî ve merkez-i dâire-i şecâ‘at u merdânegî Rûmili Beglerbegisi ‘Alî Pâşâ dâmet meâliyehu dahî emr olundı ki, Rûmili’nin mücâhidân-ı keyvân u ‘azm ve mübârizân-ı behrâm-rezm ile Gelibolu ma‘berinden geçüp gide ol dahî emr-i ‘âlî muktezâsınca sene-i mezbûre Saferinin dördünde dârü’s-saltanat-ı Kostantiniyye-i hamiyet-i ‘ani’l-beliyyeden tabl-ı irtihâli cihet-i intikâle çalup ve sancâğ-ı nusret-eserin açup ‘azîmet gösterdi.”⁴⁸²

3.4. ARSLAN PAŞA, Budin Beylerbeyi (ö. 1566)

Erdşîr-i devr-i ‘âlem Arslan Pâşâ imiş

Erligi nâm-ı şerîfnde dahî peydâ imiş Yahya Bey, k. 30/1.

“Âlemin bu zamanının Erdşîr’i Arslan Paşa imiş, erliği de şerefli şanında (Arslan adında) ortaya çıkmıştır.”

Cûd ile gûyâ ki açılmış dıraht-ı mîvedâr

Akçasın yagma ider bir târik-i dünyâ imiş Yahya Bey, k. 30/6.

“Cömertliği ile sanki bol meyveli bir ağaçtır. Akçesini (varını yoğunlu) yağmalattıran dünya nimetlerinden vaz geçen biriymiş.”

Dinledi akvâlini bildi kiralun âlini

Rây-ı tedbîr ile ‘âmil ‘âlim ü dâna imiş Yahya Bey, k. 30/10.

“Sözleri (tavsiyeleri) dinleyip kralın tuzağını bildi. Tedbirli görüş ile amel eden, âlim ve bilgin imiş.”

Arslan Paşa, Yahyalı Mehmed Paşa’nın oğludur. Babasıyla birlikte birçok fetihlerde bulunmuş ve zaferler kazanmıştır. Beyit, Arslan Paşa’nın hem ‘Paşa’ ünvanını zikretmekte hem de gösterdiği cesaret ve kahramanlığa işaret etmektedir.

⁴⁸² Matrakçı, **Süleyman-nâme**, s. 87.

Peçevî, Arslan Paşa'dan övgüyle söz eder. Hatta babası Yahyalı Mehmed Paşa ile fethettikleri Pojega'nın sancakbeyliği babasının talebi üzerine Arslan Paşa'ya verilir:

“[80b] (01) Eli baglu, cigeri daglu, ekseri cebe ve cûşenlü kâfiri oğlu Arslan Paşa ile rikâb-ı (02) hümâyûna gönderdi. Sa'âdetlü Pâdişâh Edirne'de iken dîvân-ı hümâyûna getürdiler (03) ve bu mukâbelede, Arslan Paşa'ya Pojega Sancagı 'inâyet olındı. Pojega (04) sancak olmak ve Arslan Paşa beg olmak, bunda vâki' oldı.”⁴⁸³

Beyitlerdeki Arslan Paşa'nın olgunluğunun övgüsünün aksine Peçevî'de bazı bilgilere rastlarız. Arslan Paşa, iyi eserler bıraksa da laubali yaratılıştadır ve bazı delice ve laubali davranışlarından dolayı asılır:

“Ba'de Sultân (19) Süleymân Hân Gâzî rahmetullâhi 'aleyh, Sigetvâr seferine geldiği esnâda, küffâr, (20) tabûr-ı menhûsiyla gelüp Kal'a-i mezbûreyi almışlar. Hattâ Budun Beglerbegisi meşhûr (21) ve müte'ârif olan Arslan Paşa ki, Yahyâ Paşazâde Mehmed Paşa'nun oğludur, (22) bir lâubâli güşâde-meşrep adam imiş. Hattâ kendüden ba'z evzâ ki, nakl iderler, (23) Mecnûndan sâdir olmaz böyle bir dîvâne imiş. Ol sebeb ile sa'âdetlü Pâdişâh, (24) Sigetvâr üzerine 'azîmet-i hümâyûnları esnâsında ki, Harsan tell-i refî'a kurbına (25) nüzûl buyurduklarında, otâg-ı hümâyûn öninde, tîg-ı kahr-ı padişahî, zümre-i şühedâyâ (26) ilhâk olunur. Rahmetullâhi 'aleyh.”⁴⁸⁴

Peçevî İbrahim Efendi'nin anlattıklarıyla örtüşen bilgileri Selânikî Mustafa Efendi'nin tarihinde de buluruz. Ayrıca Selânikî'de farklı bir bilgi daha vardır. Buna göre Arslan Paşa'nın Âl-i Osman'a hakaret etmesine Kanunî oldukça kızar ve ölüm fermanını verir:

“... meger mukaddemâ Arslan Pâşâ, Vezîr-ia'zam hakkında nâ-şâyeste kelimât ile çok kadh u zem vechile ırk-ı [16a] saltanatı tahrîk idüp ıgdâb eylemiş imiş. Saâdetlü Pâdişâh-ı gerdûn-vakâr hazretleri mektuplarını gönderüp “Okuyup ihrâk eyleyesin.” buyurmuşlar. Ve “Benüm saltanatum hil'atı senün eginündedür, ana leke kondurmak isteyenün vücûd-ı nâ-pâki sahîfe-i 'âlemden gidüp cezâsı virilmek gerekdür, emrüm yirine getüresin.” buyurmuşlar ...”⁴⁸⁵

⁴⁸³ Peçevî İbrahim, **Peçevî Târîhi (80^b-114^a)**, s. 9.

⁴⁸⁴ Peçevî İbrahim, **Peçevî Târîhi (80^b-114^a)**, s. 60.

⁴⁸⁵ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 26.

3.5. AYAS PAŞA, Rumeli Beylerbeyi (ö. 1560)

Şâh ile kılsa alaylar bağlayup ‘azm-i gazâ

Kûh u deşti al bayraklarla eyler lâlezâr Aşkî, k. 36/26.

“Alaylar oluşturup padişahla gazaya gittiğinde, dağı ovayı kırmızı bayraklarla lale bahçesine çevirir.”

Ayas Paşa (Üçüncü Vezir), Mohaç Meydan Muharebesinde Sultan I. Süleyman ile savaşa katılmıştır.⁴⁸⁶ Beyitte iki konu dile getirilmektedir. Birisi Ayas Paşa’nın Sultan I. Süleyman ile gazaya çıkmasıdır ki aşağıya alıntıladığımız metin Rodos’un fethi hazırlıklarının anlatıldığı bir metindir ve Ayas Paşa bu seferde Sultan ile birlikte görev almıştır. Diğer ise dağı ovayı kırmızı bayraklarla kırmızıya boyama konusudur ki Osmanlı vezirlerinin bayrakları kırmızıdır. Vezir, alaylarını kırmızı sancak altında toplamıştır bu da her tarafı gelincik bahçesine çevirmiştir:

“Rûmili Beglerbegisi Ayas Pâşâ dahî leşker-i bîkayas ve ümerâ-yı gazâ-istînâs ile hasbel-me’mûr Gelibolı mi’berinden [92b] ‘ubûr idüp yevm-i mezbûrda mu’asker-i hümayûna mülhak olup ol sahrây-ı dilârânun cânib-i şarkîsinde konup gûnâ-gûn bayraklar ile ol fezây-ı meserret-efzâyı nümûdâr-ı lâle-zâr itdi. Ve gürûh-ı enbûh ve kemâl-i ihtîşâm ve şükûh ile ol menzil-i dil-âvîzde karâr itdi.”⁴⁸⁷

Matrakçı Nasuh’un *Süleyman-nâmesi*’nde Kanunî Sultan Süleyman’ın yanında Ayas Paşa’nın Anadolu Beğlerbeyi olarak Canberd Gazali’ye karşı Şam’da yapılan savaşa katıldığını görmekteyiz:

“...dergâh-ı âsmân-iştibâh-ı Pâdişâh-ı cihân-penâha ihtisâsı olan Şehsüvâroglı Alî Beg ile Anadolu Beglerbegisi Ayâs Pâşâ sag tarafında ve Karamân Beglerbegisi sol tarafda ve sâ’ir havâss-ı mevâkib-i pür-uded ve kevâkib-i bî-‘aded ‘alem-i âlem-gîr-i sultânî ve livâ-yı nusret-ihtivâ-yı hâkânî sâyesinde her fevc deryâ-yı mevc-pâyesinde karâr idüp...”⁴⁸⁸

Ayas Paşa, Sultan I. Süleyman ile Rodos fethine de katılmıştır:

⁴⁸⁶ Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, s. 209. (BA, D.BRZ, nr. 20611’deki Kayıtlara Göre Savaşa Katılan Osmanlı Vezirleri, Ricali ve Sancak Beyleri Listesi)

⁴⁸⁷ Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcû’t-Tevârîh**, s. 94.

⁴⁸⁸ Matrakçı, **Süleyman-nâme**, s. 25.

“Rûmili Beglerbegisi Ayas Pâşâ ol kişverin leşker-i bî-kıyâsı ile sâbıkâ mezkûr u mezbûr olan vech üzere Gelibolı Bogazı’ndan ‘ubûr u mürûr itmişti. Ol dahî Sultân-ı ‘âlemden mukaddem hadem u haşemle ma‘mûre-i mezkûreye gelüp bilesince olan ât u âdem fezâ-yı hurrem ve hevâ-yı hoş-demde sürûrla huzûr itmişti. Mâh-ı Şa‘bânın haftasında [51a] Şâh-ı heft-kişver, mâh-ı aheth-sipâh, Sultân-ı âsumân-bârigâh sayir leşker geldi irdi.”⁴⁸⁹

3.6. CAFER ÇELEBİ, Tacizâde, Tuğrayî (ö. 1515)

Sadr-ı dîvân-ı fesâhat ya‘nî Tuğrâyî k’anun

Yok durur bir habbece hilmi yanında kûhsâr Revânî, k. 8/16.

“Hilmi yanında dağın bir hububat tanesi kadar olamadığı Tuğrayî, çok güzel konuşma divanının kalbidir.”

Âfitâb-ı evc-i himmet âsumân-ı fazl u ‘ilm

Mâh-ı burc-ı ‘akl u dâniş server-i gerdûn-vekâr Revânî, k. 8/17.

“(Cafer Çelebi), himmet doruğunun güneşi, ilim ve fazilet göğü, akıl ve ilim burcunun ayı, felek gibi vakarlıların efendisidir.”

Bikr-i fikre ‘anberîne hatt-ı eş‘ârun olup

Sa‘îdine mîm-i nazmun halkası oldu sivâr Revânî, k. 8/19.

“Şiirlerinin hattı, orijinal fikre anber kokusu; bahtiyarlara nazmunun mimi, bilezik halkası oldu.”

Beyitlerde, Tacizâde Cafer Çelebi’nin ilmi, ahlakı ve şairliğine değinilir. Cafer Çelebi hakkında Kınalızâde’deki malumat, beyitlerde geçen bilgileri doğrulamaktadır. Kınalızâde, Cafer Çelebi’nin ilimle olan yakınlığı, Sultan I. Selim’e nişancı oluşu ve şiirinin olgunluğu hakkında bilgi sunar:

“Beyne’l-enâm ve cümle-i havâss u ‘avâm içinde Tâcizâde dimekle meşhûr ve tevkî‘-i tamâm-ı iştihârı sahîfe-i felek-i devvâr ve tûmâr-ı rûzgârda mestûrdur. Babası sâhib-i seyf iken kendüsü tarîk-i ehl-i kaleme ‘âzîm ve merhûm Hâcî Hasanzâde’den mülâzım olup medâris-i şerîfede ifâde-i ‘ulûma müdâvim olmuştur. Mahmûd Pâşâ müderrisi iken tûmârı

⁴⁸⁹ Kemal Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 139.

âmâl ve menşûr-ı ahvâli tigrâ-yı garrâ-yı iltifât-ı pâdşâh ile muvakkâ‘ ve tâc-ı pür-ibtihâc-ı hâli yevâkît-i ‘inâyât-ı sultâniyye ile murassa‘ olup sâhib-kırân-ı zemîn ü zemân Sultân Selim Hân’a nişâncı olmagla pür-‘unvân ve emsâl ü akrânı miyânında tigrâ-misâl sâhib-i nâm u nişân olmuştur. ... Merhûm-ı merkûmun kelâm-ı mensûrî manzûmından nice merâtib ile gâlib ve gazeliyâtından kasâ‘id-i fesâhat-simâtı râcih ve Fârisî inşâsı Türkî inşâsından a‘lâ idügi ehli katında zâhir ü vâzıhdur. Egerçi eş‘ârı sâde vü güşâdedür lâkin sûz-ı ‘ışkdan âzâdedür.”⁴⁹⁰

Taşköprülüzâde, fazilet ve kemâl ehli âlimlerden biri olarak gördüğü Tacizâde’nin ilmini, vazifesini ve şiirini över:

“Devrin fazilet ve kemâl ehli âlimlerinden biri de Tâcizâde Molla Cafer Çelebi’dir. Merhumun babası, Amasya’daki emirliği döneminde Sultan İkinci Bayezid’in işlerinin idaresinden sorumluydu. O ise ilim öğrenmeyi arzu ediyordu. Bu yüzden Molla İbn Hacı Hasan, Molla Kastalânî, Molla Hatibzâde ve Molla Hocaâde gibi bilginlerden ders aldı. İlmi ve faziletleri dört bir yana yayıldığında Sultan İkinci Bâyezid kendisini İstanbul’daki Mahmud Paşa Medresesi’nin müderrisliğine tayin etti. ... Türkçe şiirleri vardır. Şiirleri oldukça güzel ve şiir ehli arasında makbuldür. Ayrıca ehli arasında kabul gören nesirleri vardır.”⁴⁹¹

3.7. CELÂL ÇELEBİ, Musâhib-i Sultan II. Selim Han (ö. ?)

Cenâb-ı mahrem-i şâh-ı zamâne mîr-i Celâl

Güzîn-i zümre-i mevcûd u zübde’-i makdûr Nev’î, k. 22/34.

“Zamane padişahının mahremi olan Celâl Çelebi, var olan seçkinlerin ve takdir olunanların en seçkinidir.”

Çekildi şark u garba sefâyîn-i nazmun

Sana musahhar olaldan basît-i milk-i buhûr Nev’î, k. 22/38.

“Açık denizleri ele geçirdiğinden beri nazmunun gemileri şark ve garba gittiler (şiirlerin her yerde okunuyor).”

⁴⁹⁰ Kınalızâde, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 202-204.

⁴⁹¹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku’n-Nu‘mâniyye*, s. 251-252.

Beyitte Celal Çelebi'nin Sultan II. Selim'in musahibi olduğu belirtilmiştir. *Nihâdî Tarihi*'nde Sultan II. Selim'in cülusu anlatılırken Celal Bey'den Musâhib Celal Çelebi olarak bahsedilir:

“...Rivâyet olunur ki Vezîr Mehmed Pâşâ, Hüdâvendigâr hazretlerinin vefat ittikleri sâ‘at hemân râz-dâr kadîmî mekâtüs-i kâtib-i esrâr Feridun Bey’e vâris-i mülk olan Şehzâde Sultân Selîm Hân cânibine ‘ale’l-‘acele mektûp gönderüp bir vechle ılgâr eyledi ki Sigetvâr’dan Kütahya’ya sekizinci günde vâsıl oldu. Megerki şehzâde şikârda idi. Hemân ol cânibe irişüp mektûpları teslîm eyleyüp mefhûm ne ise selâm olıcak, fi’l-hâl Hoca ‘Atâullah Efendi’yi ve Musâhib Celal Çelebi’yi isteyüp hemân ol ılgâr ile Kütahya’ya gelüp devre nısfında kalkup İstanbul’a doğru Kadıköyü’ne nüzûl buyurdular.”⁴⁹²

Sultan II. Selim'in tahta cülusunu anlatan Selânîkî'de de Celal Bey, müsahip ünvanıyla satırlardaki yerini alır:

“...Ve yanlarınca olan Lala Hüseyin Pâşâ’ya ve Mevlâna Hoca ‘Atâullah Efendi ve Musâhib Celâl Beg ve sâ‘ir agaları ve tugları ve alay bayragı ve yedekleri ve solakları ile seherden kuşluk vaktinde şehr-i Rebî‘ulevvelin on dördüncü Dü-şenbih gün Üsküdar iskelesine gelüp sa‘âdet ü ikbâl ile nüzûl ü iclâl buyurup..”⁴⁹³

3.8. FERHAD PAŞA, Veziriazam (ö. 1594)

Pâşâ-yı şâh-ı ekrem ya’nî vezîr-i a’zam

Serdârlık müsellemler yok kimsenüñ ‘inâdı Vecdî, k. 24/2.

“Cömert padişahın paşası olan Veziriazam (Ferhad Paşa)’nın serdarlık hakkıdır ve buna kimsenin itirazı yoktur.”

Şol denlû renk virdi ‘A‘câma tîg-ı tîzi

Kızıl başını Şâhun kara kana boyadı Vecdî, k. 24/9.

“Acem memleketine keskin kılıcı o kadar çok renk verdi ki, Şah’ın kızıl başını kara kana boyadı.”

⁴⁹² Nihâdî, *Târîh-i Nihâdî*, s. 65-66.

⁴⁹³ Selânîkî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânîkî*, c. I, s. 42. Ayrıca bkz. Ahdî, *Gülşen-i Şu‘arâ*, s. 83; İpekten, *Edebî Muhitler*, s. 121.

Beyitlerde, Ferhad Paşa'nın veziriazamlığı, kahramanlığı, cesareti, vakarı ve Doğu ile Batı seferlerine katılması ifade edilmiştir. Paşa, Sultan Süleyman zamanında Batı seferlerine katılır. Nihadî'nin tarihinde Sigetvar Seferinde, üçüncü vezir olarak karşımıza çıkar:

“Hemân ol gün Vezîr-i sâlis Ferhâd Pâşâ ve Anadolu Beylerbeyisi [57a] Zal Pâşâ kal'a-yı mezbûrenin kolundan Vezîr-i hâmis Mustafa Pâşâ kendü birâderi Rumili Beglerbegisi Şemsi Pâşâ sol kolda meterisler kazmaga ta'yîn olunup ve kudemâ-yı 'askerin ser-defterini tâ'ife-i Yeniçeri ile agaları olan Alî Aga bu iki tarafın mâ-beynine girdiler.”⁴⁹⁴

Ferhad Paşa, III. Murad'ın cülusundan sonra vezaretle serdar olur:

“Ve yine işbu 990 senesinin âhiri şehr-i Zilhiccenün üçüncü gün ki yevmü'l-erbi'â idi, Yeniçeri Agalığından sûr-ı hümayûnda ref' olunan Ferhâd Aga, Rûmili Beglerbegisi olup birkaç kerre defter itdükden sonra mesned-i vezâret ile müşerref buyurılıp hemân ol esnâda diyâr-ı Şark seferine me'mûr olup 'asker-i İslâm-penâha serdâr-ı sipeh-sâlâr olmak fermân olındı.”⁴⁹⁵

Selânikî Tarihi'nde Ferhad Paşa'nın Kızılbaş askerlerinin Tebriz Kalesi'ne saldırması karşısında Sultan III. Murad tarafından serdar tayin edilerek Tebriz'e gönderildiğini görürüz:

“...evâhir-i Muharremü'l-haram, sene 994'de sa'âdetlü Pâdişâh-ı dîn-penâh-e'azze'llâhu ta'âlâ ensârahû ve eyyede saltanatehû- hazretleri tekrâr Vezîr-i şecâ'at-şi'âr-ı bâ-vakâr [95b] Ferhâd Pâşâ -edâme'llâhu ta'âlâ iclâlehû- hazretleri “Gayret-i dîn-i mübîn için bu denli mihnet ü meşakkat ihtiyâr olunmuşken hebâ olmasun, 'asker ve hazîne pâdişâhlara nâm ve nâmûs içündür.” diyüp yine serdâr-ı asâkir-i mansûre olmak fermân eyleyüp...”⁴⁹⁶

Eflak ve Boğdan Seferi

Eflakı itdi teshîr Bogdanı kıldı ta'mîr

Ol mîr-i nîk-tedbîr feth itdi bu bilâdı Vecdî, k. 24/11.

“O güzel tedbirli emir, bu beldeleri fethetti; Eflak'ı zaptetti, Boğdan'ı imar etti.”

⁴⁹⁴ Biga, *Târîh-i Nihâdî*, s. 64-65.

⁴⁹⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, c. I, s. 138.

⁴⁹⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Tarihi*, c. I, s. 165; c. I, s. 174-175.

Târih-i Nihâdî’de, Ferhad Paşa’nın Eflak’a gönderildiği ifade edilir:

“Zikr-i Kal’a-yı Eflak. Çün Ferhad Paşa mesned-nişîn-i vezâret olup eşkiyâ ve Eflak def’ine me’ mûr olup mühimmât-ı sefer ahvâline iştigâl idi.”⁴⁹⁷

3.9. FERİDUN BEY, Nişancı (ö. 1583)

Degüldür mâh-ı nev re’y-i münîrin dehre ‘arz eyler

Reîs-i münşiyân-ı defter-i dîvân-ı ‘Osmânî Nev’î, k. 49/9.

“Görünen yeni ay değildir; Osmanlı divan defteri münşilerinin reisi, senin parlak fikirlerini zamaneye arz eder.”

Beyit, Feridun Bey’in nişancı olduğunu ifade etmiştir. Feridun Bey’in bu görevini Sultan I. Süleyman’ın vefat haberiyle ilgili alıntıladığımız bölümde görürüz. bkz. s. 89-90.

Suhandânlıkda Vassâf-ı zamân tab‘-ı güher-pâşı

Sadefdür sanki mürvârîd-i elfâza kalemdânı Nev’î, k. 49/12.

“Güzel söz söylemekte zamanın Vassâfî gibi cevher saçan tabiattadır. Kalemliği söz incilerine sanki bir inci kabuğudur.”

Beyitlerde Feridun Bey’in kalemi, söz ustalığı üzerinde durulmuş, bu unsur üzerinden methiyeler sergilenmiştir. Feridun Bey’in nişancı olduğu malumdur ve adının geçtiği birçok olayda bu ünvan ile anılmıştır. Feridun Bey’in meşhur *Münşeâtü’s-selâtîn* adlı eseri, 9 Şevvâl 982’de Veziriâzam Mehmed Paşa eliyle Sultan III. Murad’a sunulur. Eser hakkında Mustafa Selânikî aşağıdaki bilgileri aktarır:

“Ve Nişancı Feridun Beg -dâme uluvvehû- niçe yıllar cidd ü sa’y ile cem‘ eyledüğü nâmeleri ve Âl-i ‘Osmân’un -rahimehumu’llâhu ta‘âlâ vâki‘ olan seferlerde ve konaklarda eyledükleri hüsn-i re’y ü tedbîr ve a’dâ-i dîne gönderdükleri nâme-i hümayûnları ve a’dâ-yi dîn ü millet tarafından südde-i sa‘âdetlerine gelen nâmeler ki ibtidâ-i saltanat-ı ‘Osmân Hân

⁴⁹⁷ Nihâdî, *Târih-i Nihâdî*, s. 74.

Gâzî'den ilâ hâze'l-ân üç yüz yıllık zemânun vâkı'âtı nesyen mensiyyen metrûk olup perîşân olmışken, niçe yıllar mukayyed olup kavâbil-i rûzgâr ile ezkiyâ ve erbâb-ı tab'ı ri'âyet ü hürmet ile cem' eyleyüp bin sekiz yüz seksen nâme ve konak defterleri ile getürüp ve saltanat cânibinden kefare ve Kızılbaş ve diyâr u garb u şark hâkimlerine virilen 'ahd-nâme-i hümayûnlar ki her pâdişâhun devlet ü saltanatı devrinde ahvâl-i mülke müte'allik umûr-ı devlet yazılup beyâza çıkup ukalâ-i cihân ve 'urefâ-i devrân mislin ve nazîrin görmemiş ve işitmemiş, mutâla'ası kûtü'l-kulûb ki her bir saltanat bir cild olmak üzere Pâdişâhumuz - halleda'llâhu hilâfetuhu- saltanatına gelince on bir kıt'a ya'nî on bir cild olup cümlesin cild-i vâhide koyup iki yüz elli cüzden mütecâviz bir acîmü'l-hacm bir kitâp oldu. Mükellef harc ve hüsn-i hatt ile Vezîr-i a'zam Mehmed Pâşâ eliyle cenâb-ı Pâdişâhiye îsâl olundu. Fî şehri şevvâl, sene 982. 'Münşeâtü's-selâtin' diyü tesmiye olundu, ki 'aded-i hurûf târih-i sene vâkı' olmuştur."⁴⁹⁸

3.10. HASAN PAŞA, Tiryaki (ö. 1611)

Hasan Pâşâ kulun hüsn-i tedârûkle muvaffakdur

Vezâret birle kıldun Rûm ilinün mîr-i mîrânı Vecdî, 27/22.

"Vezirlik göreviyle Rumelinin beylerbeyi yaptığın Hasan Paşa kulun, güzel tedarikleriyle işinde başarılıdır."

Budin gâzîleriyle kıl havâle hayl-i küffâra

Ne ceng eyler kilâb ile gör ol şîr-i neyistânî Vecdî, 27/23.

"Budin gazileriyle kâfirler guruhuna yönel! O sazlığın arslanı köpeklerle nasıl savaşıyor, gör."

Beyitlerde Tiryaki Hasan Paşa'ya vezirlik payesinin ve Rumeli Beylerbeyiliğinin verilmesi, Budin gazileri ile birlikte Avrupa ile savaşa girmesi ifade edilmiştir. *Nihadî Tarihi*, Hasan Paşa'nın Rumeli Beylerbeyiliğine atanmasını aşağıdaki satırlarda ifade eder:

⁴⁹⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, c. I, s. 110.

“Bin on iki Ramazân-ı şerîfinin gurreinde Vezir-i a‘zam Ali Pâşâ müşâvere için [72b] ‘akd-i meclis idüp Haleb Valisi Nasuh Pâşâ vezâretle celâlî eşkıyâsı def‘ine me’mûr oldu. Rumili, Tiryâki Hasan Paşa’ya virildi.”⁴⁹⁹

Hasan Paşa’nın vezaretle Rumeli Beylerbeyi olmasına Mehmed er-Rûmî’nin *Nuhbetü’t-tevârîh*’inde de rastlarız:

“Ve dahî mâh-ı mezbûrun yigirmi beşinci gününde vezâret ile Rumeli Beglerbegisi olan Tiryâki Hasan Pâşâ yerine bi’l-fîl yeniçeriler ağası olan Nakkaş Hasan Pâşâ Rumeli Beğlerbeğisi olup...”⁵⁰⁰

3.11. HAYDAR PAŞA, Rumeli Beylerbeyi (ö. 1595-96)

Basdı kadem çü Hayder Pâşâ vezârete

Togrulıg ile bekledi Bâb-ı Sa‘âdeti Aşkî, Muk. 22/1.

“Haydar Paşa vezirlik makamına gelince Bâbüssaâde’yi doğrulukla bekledi.”

Tevki‘î Mehmed Paşa’da Haydar Paşa’nın vezaretiyle ilgili aşağıdaki bilgi bulunur ancak çıkış tarihi yer almaz: “Harem-i hâssdan vezâret ile çıkdı. Sonra Rûmili’nde sancak beyi olup vefat etti.”⁵⁰¹

3.12. İBRAHİM PAŞA, Maktul (ö. 1536)

Üngürüs iklîmine girü havâle olmaga

Eyledi peydâ halîl-i şâh-ı nîk-ahter livâ Yahya Bey, k. 17/13.

“Macaristan ülkesine tekrar yönelmek için iyi talihli padişahın dostu sancak kaldırdı.”

Cümle rûh-ı enbiyâ nasrun min’allâh okıyup

Bu gazâ içre tutar İshâk Peygamber livâ Yahya Bey, k. 17/17.

⁴⁹⁹ Nihâdî, *Târîh-i Nihâdî*, s. 81.

⁵⁰⁰ Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü’t-Tevârîh*, s. 476.

⁵⁰¹ Tevki‘î Mehmed Pâşâ, *Osmanlı Tarihi*, s. 127.

“Bütün peygamberlerin ruhu ‘nasrun mina’ allâh’ okur, bu gazanın içinde İshak Peygamber ise sancağı tutar.”

Yahya Bey, İbrahim Paşa’nın Doğu ve Batı’ya olan etkisini, gazalara katılımını ve gazalardaki dinî hissayatı ön plana çıkarır. Aşağıdaki metnimizde İbrahim Paşa’nın Padişah’ın izniyle Mısır’a sefere çıktığını görmekteyiz:

“Ol eyyâmlarda târîh hicretin sene dokuz yüz otuzunda idi ve bunlardan sonra Vezîr-i a‘zam İbrahim Pâşâ Pâdişâh-ı ‘âlem-i penâh hazretlerinden icâzet alup diyâr-ı Mısır’a rûy-ı deryâdan hayli ‘asker ile revâne olundukda deryâ seferi el vermeyüp vilâyet-i Anadolu’ya çıkup Rumili’nin mal defterdârı İskender [Çelebi ile] ve bölük ağalarından ‘Ulûfecibaşı Hızır Aga ile ve Çavuşbaşı Sûfî-zâde Mehmed Aga ile vilâyet-i Mısır’a müteveccih oldular.”⁵⁰²

Kemâl Paşazâde, Mohaç gazasını anlatırken İbrahim Paşa’nın gazaya katılımını onun kahramanlığıyla birlikte ifade eder. Mısır Doğu’da katıldığı seferlerden biriyle Mohaç Batı seferlerinden biridir:

“Çekdi leşker Engürûs üstine sultânı

Kaynayup cûş eyledi deryâ-yı ‘ummân-ı gazâ

...

Âsas-ârâ-yı saf-ârâ-yı Erdeşîr-i şîr-dîl

Ya’nî (İbrahîm) Pâşâ mîr-mîrân-ı gazâ

Cümle küffârın itdi hamlesin bir anda red

Yeğdürür bin yıl ‘ibâdetden o bir ân-ı gazâ”⁵⁰³

İbrahim Paşa’nın tedbirleri sayesinde Osmanlının eli altındaki yerler korunmuştur:

“Emîr-i saf-der vezîr-i Âsaf-der, sâhib-i sâyib-rây, nâsıb-ı livâ-yı nusret-ârây Hazret-i İbrahîm Pâşâ-yı kişver-güşâyın tedbîr-i dil-peziyle etrâf-ı memâlik ü eknâf-ı mesâlik vech-i melhûz üzerine mahfûz oldu.”⁵⁰⁴

⁵⁰² Anonim, *Târîh-i Âl-i Osmân (1299-1549)*, s. 317-318.

⁵⁰³ Kemal Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter*, s. 195.

⁵⁰⁴ Kemal Paşazâde, *a.g.e, X. Defter*, s. 217.

İbrahim Paşa'nın Düğünü

İbrahim Paşa'nın düğününde öne çıkan unsurlar, Sultan Süleyman'ın katılımı, düğünün Atmeydanı'nda yapılması, meydanın mumlarla aydınlatılması, misafirlere ziyafet verilmesi, havai fişek gösterileri yapılmasıdır.

Vezîr-i a'zam İbrâhim Pâşânın düğünüdür

Ziyâfet etmek için da'vet etti Şâh-ı Devrânı Hayâlî, k. 14/15.

“Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın düğünüdür. Ziyafet vermek için zamanın padişahını davet etti.”

Gözüm tuş oldu eylerken seher vaktinde seyrânı

Semend-i nâza binmişlerdi dolmuş At Meydânı Hayâlî, k. 14/1.

“Seher vaktinde etrafı temaşa ederken gözüm, naz atına binmişlerle dolmuş olan At Meydanı'na ilişti.”

Dem-i sûrnâ sadâ salmış be-mehterhâne-i çarha

Dögülür kûslar güm güm kurulmuş taht-ı sultânî Hayâlî, k. 14/2.

“Zurnanın nefesi bu feleğin mehter takımına ses vermiş; kösler güm güm dövülür. Sultanlık tahtı kurulmuş.”

Giceyi gündüze katup safâ vü zevk kılmaga

O bezmin yakdılar her gûşesinde şem'-i tâbânı Hayâlî, k. 14/12.

“Gece gündüz eğlenmek için o meclisin her köşesinde parlak mum yakdılar.”

Şu denlü âsumânîler atıldı her yanadan kim

Şîrâr-ı âsumânîlerle çarhın doldu dâmânı Hayâlî, k. 14/13.

“Her yandan o kadar havayı fişek atıldı ki gökyüzünün eteği kıvılcımlarla doldu.”

Sözü çün istimâ' itdüm o rind-i pâk meşrebden

Bu şi'ri okuyup oldum bu bezmin bir gazel-hânı Hayâlî, k. 14/17.

“Sözü o temiz huylu, kalender kişiden işittiğimde bu şiiri okuyup meclisin bir gazel okuyucusu oldum.”

İçildi ni'metün ardınca sükkerî şerbet

Halâvetinde nitekim nigâr-ı tab‘-ı selîm Yahya Bey, Tb, 6/III-3.

“Nimetlerin ardından tatlılığı/kıvamı, selim tabiatı gibi güzel şekerli şerbet içildi”

Yukarıda tespit etmiş olduğumuz beyitlerde Sultan I. Selim’in kızı ve Sultan I. Süleyman’ın kızkardeşi ile Pargalı ve Maktul gibi lakaplarla anılan Veziriazam Makbul İbrahim Paşa’nın düğünü konu edinmektedir. 22 Mayıs 1524 (18 Recep 930) tarihinde yapılan düğün, 15 gün devam etmiştir. Beyitlerde anlatılan düğüne ait olaylar ve özelliklere alıntılanmış olduğumuz aşağıdaki metinde rastlamaktayız. Beyitlerde geçip rastladığımız başlıklar şunlardır: Padişah Sultan I. Süleyman’ın düğüne davet edilmesi, düğün merasiminin At Meydanı’nda yapılması, düğünde mehterhanelerin kurulup zurna ve köslerin çalınması, düğünde ziyafet verilmesi, meydanın süslenmesi, düğünü seyretmeye bütün ahalinin gelmesidir:

“Ber-mûceb-i izn-i hümayûn-ı sultânî vezîr-i âsaf-nazîr İbrahim Pâşâ tertîb-i esbâb-ı velîme-i izdivâca iştigâl gösterüp İstanbul’da Atmeydânı nâmı ile meşhûr olan fezây-ı meserret-efzâyâ nâzır olan sarây-ı dil-ârâsını makdem-i şeref-tevem-i pâdişâhîye sezâ-vâr olmagiçün ‘arûs-ı pür-pîrâye gibi ârâste idüp ber-muktezây-ı icâzet-i ‘aliyye-i şâhi, sultân-ı cihân-penâhı sûr-ı pür-sürûrına da‘vet idüp pâdişâh-âne düğün eyledi. Ve ol sâha-i fesîhü’l-mesâhayı hîzâne-i âmirede mahzûne olan münakkaş vü dil-küşâ çadırlar ve sâye-bânlar ile tezyîn- ve ziyâfet olunanların makâmlarını ta‘yîn idüp câ-be-câ suffeler ve tahta bendler [134b] peydâ ve temâşâ idenleri evzâ‘-ı garîbe ve tertîbât-ı acîbe ile vâlih ü şeydâ etdiler. Etrâf ü cevânibinde mehterhânele kuruldu. Ve rûz u şeb tabl-ı şâd-mânî uruldu. Nezdîk ü dûrda olan büyût u dûr ve menâzil ü kusûr üzre tahta bendler yapıp nişîmen-i zurefâ ve encûmen-i ‘urefâ oldu. Ve nişîb ü firâz seyrâncı ile doldu. Sene selâsin Receb’inün on sekizinci (18 Receb 930 / 22 Mayıs 1524) günü idi ki Vezîr-i sâlis Ayas Pâşâ’yile yeniçeri agası ‘âmmeten kul tâ’ifesiyle âstâne-i devlet-âşiyâne savbına revâne olup niyâz çehresin hâk-i zarâ‘ate kodılar ve pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerini düğüne okudılar. Bâb-ı sa‘âdetden yeniçeri agasına hil‘at-ı fâhire atâ buyurulup girü Atmeydânı’na geldiler. Agaya tekrâr pâşâ cânibinden dahî hilkat çıkup at ve âlât ihsân olundu. Yeniçeri tâ’ifesine şeker şerbeti mebzûl ve herkes-“Yiyiniz içiniz...”-mâ’idesine dest-res bulmaga meşgul olmuş idi. Ve hîta-i elfâz u hurûfa sığmaz zurûfile ol mahall-i vasî‘ dolmuş idi. Sâ‘ir bölükler dahî ‘alâ hasebi’t-tertîb bâlâ [135a] ve nişîbde iclâs olunup her gün bir bölük agaları ve kâtib ve kethüdâları ziyâfet olundılar. Leyl ü nehâr ber-vech-i istimrâr mevâ‘id-i pür-avâ‘id döşenüp bisât-ı neşât yayıldı. Ve ol düğünün her günü bir yevm-i îd-i sa‘îd sayıldı. Bir gün dahî ehl-i

hıref ü sanâyi‘ ziyâfet olundı. Receb’ün yirmi altıncı (26 Receb 930 /30 Mayıs 1524) gününde ulemây-ı şehîr ü etrâf ve sâdât u eşrâf ziyâfet olunup mollalar dânişmendleri ile ve meşâyih-i kibâr müridân-ı mücâhedet-şî‘ârlarıyla mecâlis-i müte‘addide emkine-i mu‘ayyenede oturup et‘ime-i gûnâ-gûn ile rivâyet olundılar. İttifak ol rûz-ı meserret-endûzda devha-i saltanat ve ikbâlden bir nihâl-i müsmirü’l-âmâl nümâyân ve sipihr-i câh u celâlden bir kevkeb-i ferhunde-fâl tâbân oldu ki semâ-i sümûvvi sîmâ-i saltanatdan ol ahter-i hümâyûn-peykere benzer bir kamer tulû‘ itmemişdür ve şecer-i meserret-eser-i hilâfetden ol nev-bâve-i bâğ-ı ümîd gibi bir semer bitmemişdür.”⁵⁰⁵

İbrahim Paşa’nın Vefatı

Gün gibi evvel beni dünyaya sultân eyledin

Sonra döndün sâye-veş hâk ile yeksân eyledin

Başımı çevgân-ı mâh-ı nevle galtân eyledin

Neyledin ey çarh-ı hûnî neyledin kan eyledin Hayâlî, Mur.1.

“Beni güneş gibi önce dünyaya sultân eyledin; sonra döndün, gölge gibi yer ile bir eyledin (yok ettin). Başımı yeni ay çevgeniyle yuvarladın. Neyledin ey kanlı felek? Neyledin, kan eyledin.”

Şiirde, Veziriazam İbrahim Paşa’nın katlinden önce dünyaya sultan edilişine ve sonra da hak ile yeksan oluşuna işaret edilmiştir. Celalzâde Mustafa’dan alıntıladığımız satırlarda saltanata olan yakınlığından bahsedildikten sonra Sultan Süleyman’ın gazabına maruz kalmak suretiyle katline değinilir:

“İbrâhîm Paşa ibtidâ-i neş‘e-i devlet ve ‘unfuvân-ı zuhûr-ı sa‘âdetinden tâ sefer-i Bagdâd’a gelince kemîne kâtib-i Dîvân-ı pâdişâhî olmagın evkât-ı ‘ubûdiyyetde bir dem hizmetden hâlî vü güm olmayup dâyimâ niyyeti cânib-i hayra masrûf, her zemânda ‘azîmeti kemâl-i ‘adle (221b) ma‘tûf idi. ... Lâ-cerem İbrâhîm Paşa’nın ahvâl-i mefsedet-meâli rây-ı ‘âlem-ârâ-yı hüsrevânide zâhir ü ma‘lûm olmagın mazhar-ı gazab-ı sultânî vâki‘ (222a) olup mâh-ı şerîf-i Ramazânın yigirmi ikinci gecesi dâyire-i hayâtına rakam-ı memât çekilüp vahşet-serây-ı fenâ ki, güzer-gâh-ı nihândır, anda mestûr u pinhân oldu.”⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ Hocaîade Mehmed Efendi, **İbtihâcû’t-Tevârîh**, s. 128-129.

⁵⁰⁶ Celâl-zâde Mustafa Çelebi, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, s. 382-384; Tevki’î Mehmed Pâşâ, **Osmanlı Tarihi**, s. 127.

İbrahim Paşa'nın dünyaya Sultân edilmesi kapsamında veziriazam ve mîr-i mîrân-ı Rumili makamına getirilmesi gösterilebilir. Veziriazamlık Sultan II. Mehmed'in koyduğu kanunlar çerçevesinde padişah'tan sonraki en kıymetli ve kudretli makamdır. Dolayısıyla Osmanlı Devletinde veziriazam olmak dünyaya sultan olmak gibi tarif edilmiştir. Bu tespit, Fatih Kanunnâmeleri'nde ifade şu şekilde ifade edilmiştir: "Bilgi ki evvelâ vüzerâ ve umerânın başı vezir-i a'zamdır. Cümle'nin ulusudur. Cümle umurun vekîl-i mutlakıdır. Ve malımın vekili defterdarıdır. Vezir-i a'zam cümleye nâzırdır ve oturmada ve durmada ve mertebede vezir-i a'zam cümleden mukaddemdür."⁵⁰⁷

Bu makamlara getirilişini Celalzâde Salih'in ifadelerinde görmekteyiz:

"Her âyîne rây-ı enver-i husrevânîsinde sâyirlerden anun meziyet-i 'akl [72b] ve idrâk ve metânet-i zihn-i pâkine alâ-vechî'l-kemâl i'timâd ve i'tikâdı müstahkem olup henüz içeri hizmet-i süreyyâ-ictimâ'ında iken vezîr-i a'zam ve mîr-i mîrân-ı Rûmili idüp taşra çıkardı. Bu iki dürr-i girân-bahâyı 'akd-i nazm-ı âlemiyânîçün 'akd-i gerden-i kadr-i ser-eifrâzî kılmagile Süleymân-ı zamâna Âsaf-ı devrân oldu."⁵⁰⁸

3.13. İBRAHİM PAŞA, Damad (ö. 1602)

Saâdetle gelen iy dil meger ol sadr-ı a'lâdur

Mücâhid fî sebîli'llâh İbrâhim Pâşâdur Nev'î, k. 25/1.

"Ey gönül! Saadetle gelen meğer o yüce sadrazam, Allah yolunda cihad eden İbrahim Paşa'dır."

Beyit, İbrahim Paşa'nın Allah yolunda cihat etmesinden bahsetmekle seferlere katıldığına işaret etmektedir. Seferlerinden biri, Eğri Seferidir. III. Mehmed'in Eğri Seferine katılması için ikna eden Sinan Paşa'nın vefatından sonra

⁵⁰⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. 1, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990, s. 318.

⁵⁰⁸ Celalzâde Salih, *Târîh-i Sultân Süleymân*, s. 180.

Damat İbrahim Paşa yerine tayin edilir⁵⁰⁹ ve sefere katılır. Vezirler çeşitli bölgelerde hareket halindeki orduya ulaşırlar:

“Bunun ucundan nice yıldır ki seferlerde fütûhât vukû‘a gelmeyüp yok yere bunca hazîne ve mûhimmât hebâyâ gider. Böyle olmaktan ise merhûm ceddiniz Sultân Süleymân Han tarzı üzere biricik, bâri siz de bi’z-zât ‘azîmet buyurup bir senede nice yıllık futûhât zuhûruna sebep olur ve kefer ve fecere hırâsân olur. Bu bâbda Hoca Sa‘âdeddin dahî bu tedbîrde karîn olup bi’z-zarûre pâdişâhı sefere meyl itdürüp Egri seferine ‘azîmet-i pâdişâhı olmanın temâm-ı mûhimmât-ı seferi görüp tekmîl üzere iken Sinan Pâşâ’ya dahî ömr vefa etmeyüp kantara-yı cihândan ‘âlem-i bekâyâ irtihâl ittiler. Sonra İbrahim Pâşâ ile teveccüh olundu.”⁵¹⁰

Dâî-i Fakir, İbrahim Paşa’nın bu özelliğini kendi dilinden ifadelerle eserine almıştır. Bu ifadeler, İbrahim Paşa’nın seferlere cihad ruhuyla çıktığını göstermektedir. Çünkü kendi can ve başını gazadan gazaya İslam için feda ettiğini belirtir:

“İbrahim Pâşâ ki kendülerinin metrisleri vaki‘ olan merkad-i şerîflerin işâret idüp “Eger bu za‘îf-i bende şehâdet nasip ola bu mevzî‘-i mübarehesde defn idesiniz deyüp dahî buyrulurki [21b] ben cân ve başımı dîn-i Muhammed -sallallâhu ‘aleyhi ve sellem- yoluna fedâ fi sebîli’l-hücûm gâzâdan gazâyâ rızâ-ı muhassıl el merâmımdır imdi. Ey gâzîler ve ey âhret karındaşları ve ey yeniçeri yoldaşları ve ey çavuş agaları ve ümerâ-ı serdaşlar bilin ve âgâh olun ki padişâhımız bugünden kal‘anın fethini murâd itmişlerdir. Cümlelizden ma’mûl olunan budur dînimiz gayreti için bilâ ‘avdet ve ‘arz-ı cân ve (Miden fi sebîli’llâh gazâlar idüp dünya ve âhiret sa‘âdetini bulasuz.”⁵¹¹

Avrupa Seferleri

Nitekim subh-ı sâdık sancagın ref‘ eyleyüp hurşîd

Seherden feth-i milk-i zulmet-i garba müheyyâdur Nev’î, k. 25/23.

“Subh-ı sâdık (güneşin doğmadan önceki aydınlığı) gibi onun sancağını güneş kaldırmış, henüz seher vaktiyken batının karanlık ülkesini feth hazırlanmıştır.”

⁵⁰⁹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. II, s. 583.

⁵¹⁰ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 76.

⁵¹¹ Dâ‘î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 39.

Şecâ'at vasfın ol kılmışdı harb-i kal'ada isbât

Ki ceng-i tîg ana nisbet neşât-ı câm-ı sahbâdur Nev'î, k. 25/12.

“Kılıç savaşı kendisi için şarap kadehinin (verdiği) bir keyif olan İbrahim Paşa, cesaret özelliğini, kale savaşında ispat etmişti.”

Beyitte İbrahim Paşa'nın yiğitliğini Avrupa'da gerçekleşen bir kale savaşında ispat ettiği ifade edilmiştir. Şair Nev'î'nin işaret ettiği kale savaşı vezir olduğu zaman gündemde olan Eğri Kalesi'nin fethidir. Koca Sinan Paşa'nın aniden ölümüyle yerine damad İbrahim Paşa geçmiş ve III. Mehmed'in planlamış olduğu Avusturya seferine katılmıştır.⁵¹²

“Amma destûr-ı dâna ve müşîr-i 'aklîm-i gûşe [20b] ya'nî hâzret-i Vezîr-i a'zâm İbrahim Pâşâ şehriyâr-ı encüm sipah ve hüdâvendigâr gibi perah-ı hazretlerinin hücûm-ı bî amânen iz'ân edecek erkân-ı devlet ve umerâ-yı valâ-yı memlekette onları da'vet idüp Mehmed Pâşâ oğlu Hân Pâşâ hazretleri Rûmili gâzîleri yine Anadolu dilaverleriyle kal'a-ı mezbûrun şimâl tarafında olan metrisden puriş ideler.”⁵¹³

3.14. İSKENDER ÇELEBİ, Defterdar (ö. 1535)

İskender-i zemâne vü makbûl-i pâdişâh

Serdefter-i mevâlî-i sultân-ı bahr ü ber Yahya Bey, k. 25/26.

“(İskender Çelebi), zamanın İskender'i ve padişahın muteber gördüğü biridir; deniz ve karaların Sultanının erkânının en ileri gelenidir.”

Gönlü ganî vü kadri bülend ü sahî-vücûd

Yokdur cihânda fazl u kemâl ile ol kadar Yahya Bey, k. 25/28.

“Gönlü zengin, kıymeti yüksek ve cömerttir. O kadar fazileti ve kemali olan kimse dünyada yoktur.”

Yahya Bey, İskender Çelebi'yi defterdarlık göreviyle zikreder. Şiirde geçen “padişahın makbulü” ifadesi, aldığı görevlerdeki başarısından kaynaklanmaktadır.

⁵¹² Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 226.

⁵¹³ Dâ'î-i Fakir, *Tarih-i Engürüs*, s. 38.

İskender Çelebi farklı görevlerde bulunsa da defterdarlığı ile öne çıkar. İbrahim Paşa, çıktığı bazı seferlere kendisini de götürür. Bunlardan biri de Mısır'dır:

“Ol eyyâmlarda târîh hicretin sene dokuz yüz otuzunda idi ve bunlardan sonra vezîr-i a‘azam İbrahim Pâşâ Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinden icâzet alup diyâr-ı Mısır’a rûy-ı deryâdan haylî ‘asker ile revâne olundukda deryâ seferi el vormeyüp vilayet-i Anadolu’ya çıkup Rumili’nin mal defterdârı İskender [Çelebi ile] ve bölük ağalarından ‘Ulûfecibaşı Hızır Aga ile ve Çavuşbaşı Sûfî-zâde Mehemmed Aga ile vilâyet-i Mısır’a müteveccih oldular.”⁵¹⁴

3.15. İVAZ EFENDİ, Kazasker (ö. 1586)

Şeh-i İslâma kâdî-‘askersin

‘İlm ü fazl ile mîr-i mih-tersin Vecdî, Mes. 3/5.

“İslam padişahına kazaskersin, ilim ve fazilet ile uluların başısın.”

Sultân Murâd Hâna kâdî-i kuzât oldun

Tûmâr-ı kerem sana menşûr ola sultânım Vecdî, k. 10/6.

“Sultan Murad Han’ın baş kadısı oldun. Ey Sultanım, cömertlik tomarı sana ulaşsın”

Eslâf mürûr itdi anlardan ‘İvazsın sen

Ahlâfa keremler kıl me’cûr ola sultânım Vecdî, k. 10/5.

“Öncekiler gittiler, sen onlardan İvaz’sın (onlara bedelsin). Sultanım, sonrakilere lutfet, sevap olsun.”

Beyitler, İvaz Efendi’nin Sultan III. Murad’ın kazaskeri oluşuna, ilmine faziletine ve cömertliğine değinir. *Selânikî Tarihi*’nde, İvaz Efendi’yi 596/1587 yılında Rumeli Kazaskeri olarak görürüz:

“Ve sene-i mezbûre Zilka‘desinün evâ’ilinde Rûmili Kadı‘askeri Molla İvaz Efendi za‘f-ı hâl ile birgün Dîvân-ı âlîde sadrında otururken ıztırâb galebe itmeğe bî-mecâl evine gitdi. Ve birkaç gün bî-hûş u bî-tâkât hidmet itdükten sonra hükemâ vü etibbâ ale’l-ittifâk

⁵¹⁴ Anonim, *Târîh-i Âl-i Osmân (1299-1549)*, s. 317; s. 336-337.

“İlâc-pezîr olmaz, za‘f-ı pîri gâlibdür, sinni doksandan mütecâvizdür.” didükleri ecilden Kadî‘askerlik Bahâeddînzâde’ye fermân olundu.”⁵¹⁵

3.16. KASIM PAŞA, Güzelce (ö. 1541?)

Kuruda yaşda yoldaşlık idüp Hızır-âsâ

Yapdı bir köprü Şata Hazret-i Kâsım Pâşâ Yahya Bey, k. 31/1.

“Hazret-i Kasım Paşa, karada ve denizde Hızır gibi yoldaşlık ederek Şat’a bir köprü yaptı.”

Şat-ı Bagdâda şeref viridi bu cîsr-i ‘âlî

Kehkeşândur sanasın gökde olupdur peydâ Yahya Bey, k. 31/2.

“Bağdat’ın Şat’ına bu yüksek köprü şeref verdi. (Onu) gökte ortaya çıkan samanyolu sanırsın.”

Güzelce Kasım Paşa, “II. Bâyezid’in kölelerinden birinin oğludur. Saraydan yetişip rikab ağalıklarında bulundu. 922’de (1516) Hama mutasarrıfı, sonra ardından Adana ve Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi oldu. ... 929’da (1523) Mısır valisi”⁵¹⁶ oldu. Hama ve Mısır görevlerindeyken Bağdat’a zikredilen köprüyü yaptırmış olabilir. Ancak incelemiş olduğumuz kroniklerde köprü yapımını tespit edemedik.

3.17. MEHMED PAŞA, Cerrâh (ö. 1604)

Te’sîr-i sinânun senün iklîm-i ‘Arabda

Mısır ehli bilür Yûsuf-ı Ken‘ân-ı ‘adâlet Nev’î, k. 5/26.

“Arap ülkelerinde mızrağının etkisini, Mısırlılar Kenanlı Yusuf’un adaleti olarak bilirler.”

Âfâka cenâbundan eser bâd-ı mürüvvet

Cûdunla yagar ‘âleme bârân-ı ‘adâlet Nev’î, k. 5/4.

⁵¹⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Tarihi*, c. I, s. 174; Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü’t-Tevârih*, s. 383-384.

⁵¹⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 3, s. 875.

“Ufuklara büyüklüğünden müriyyet rüzgârı eser, cömertliğiyle dünyaya adalet yağmuru yağar.”

Cerrah Mehmed Paşa, Arap ülkeleri ile olan münasebetiyle ön plana çıkarılmıştır. Hoca-zâde Mehmed Efendi, Mehmed Paşa'yı Bağdat emirlerinin emiri namıyla zikretmekte, Arap ülkeleri üzerindeki tasarrufuna işaret eder:

“Emîrül-ümerâ-i Bagdâd olan Mehmed Pâşâ ‘asker-i zafer-vifâk-ı ‘Irak ile üzerine varup hüsn-i ittifâk ve feth ü teshîri hıdmetinde teşmîr-i sâk eyleyüp ‘ale’l-ittisâl ceng ü cidâl ve harb u kıtâl ile düşmen-i haybet-me‘âle göz açdırmamak bâbında yasaklar eyledi.”⁵¹⁷

Cerrah Mehmed Paşa'nın cömertliği, hüner sahiplerini ve tüm ihtiyaç sahiplerini kapsamaktadır. Âlimler, onun sofrasında öncelik sahibidirler. Çocukları Osman ve Pîrî Beyleri sünnet için herkesi davet eder. Ulema ve fuzala hususî ilgi görürler:

“...‘Osmân Beg ve Pîrî Beg hazretlerini, sünnet itmek için âlî cem‘iyyet ziyâfet tedârük buyurup velîme-i ‘azîme eyleyüp mukaddemâ, ulemâ-i dîn ve güzîn-i ehl-i yakîn gurûhunu ziyâfet murâd eyledüklerinde, kanûn-ı kadîm üzre rikâb-ı hümâyûn agaları da‘vete varup ve merâtib üzre müteferrika ve çaşnigîr ve çavuş agalar okuyucu gezüp tenbîh eylediler. Ve Sarây-ı ma‘mûrelerinün müferrah u mergûb cây-ı latîflerini zî-kıymet fâhir esbâblar ile dört ve beş mahal mekânları tertîb ü tezyîn ile döşeyüp evvelâ a‘lemü’l-‘ulemâ’i’l-mütebahhirîn Hoca-i Şâh-ı cihân Mevlânâ Sa‘deddîn Efendi hazretleri...teşrîf ü ziyâfet olundu. Bir günde beş mahalde başka başka i‘zâz u ikrâm u ihtirâm ile ta‘zîm u tekrîm ile ri‘âyet olundılar.”⁵¹⁸

Avratpazarı'ndaki camii ve hamam cömertliğini gösteren örneklerdir:

“Ve dikilitaş ki şehir-i İstanbul'un güzîde mümtâz yeridür, kurbında müceddeden binâ olunan Vezîr-i müşîr-i lâ-nazîr Mehmed Paşa hazretlerinün Câmi‘-i şerîf ve ma‘bed-i

⁵¹⁷ Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcû't-Tevârîh**, s. 272-273.

⁵¹⁸ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. II, s. 690-691.

latîfî bi-inâyeti'llâhî te'âlâ ve ve hüsn-i tevfikîhî -kemâl ü letâfet ü metânetde yapılp itmâm oldı.⁵¹⁹

3.18. MEHMED PAŞA, Lala, Sokolluzâde (ö. 1606)

Kindür ol kân-ı sehâ ya'nî Mehemmed Pâşâ

Ol ki âsâr-ı senâsıyla doludur elvâh

Nâtıkî, k. 4/16.

“Levhalar, cömertlik kaynağı olan Mehmet Paşa'nın övgüsünün eserleriyle doludur.”

Bezmdede dest-i 'atâ bahşı çü deryâ bezzâl

Rezmdede gerden-i a'dâya hüsâmı seffâh

Nâtıkî, k. 4/18.

“Mecliste ihsan elinin bağışı derya gibi çoktur; savaşta keskin kılıcı, düşmanın boynuna kan dökücüdür.”

Mehmed Paşa'nın cömertliği ile birlikte düşman karşısındaki üstünlüğü, kahramanlığı övülmektedir. Bu vasıflarına, kazanmış olduğu bazı zaferler örnek gösterilebilir. Estergon Kalesi'nin ikinci fethi,⁵²⁰ Lala Mehmed Paşa tarafından gerçekleştirilir. Fetihte bizzat bulunan Peçevî İbrahim Efendi, Lala Mehmed Paşa'nın gerçekleştirdiği fethi anlatır. Fetih uzun süren top atışları, gazilerin saldırıları neticesinde ve Peçevî İbrahim'in arabuluculuğuyla gerçekleşir. Peçevî, fetih gecesinde bulunduğundan için her detayı olduğu gibi aktarır. Ancak biz sadece fetih gecesinin anlatıldığı bazı satırları almış bulunmaktayız:

“...Nısfu'l-leylden mukaddemce (05) idi. Budin'ün yeniçeri agası 'Osmân Aga kolından el-amân diyü feryâd u figân (06) eylemişler ve vîre ahvâlin söyleşmege adam istemişler. Çün bu haber-i meserret-i eser vezîr-i a'zam (07) sem'ine deger hamd-ı Hâlîkiçün idüp “Adam gönderürüz.” dir. Bu 'abd-i fakîr 'Abdi (08) Kethüda ile ol gice orduda bulındum 'Abdi Kethüda'ya dahî gelüp tebşîr itdiler. (09) Ma'ıyyet ile huzurlarına varduk.

⁵¹⁹ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 366.

⁵²⁰ İkinci kez fethinden önce kaybedilişini hatırlamak gerekir. Mustafa Selânikî, Estergon'un muhasara altındayken yardım gelmeyişi, kalenin bütün vüzerânın ortak fikri olarak teslim edilmesi gerektiğini anlatır. Hatta kalenin teslim edilişinde sebebi bulunan herkesin siyaset ettirilmesi için ferman dahi çıkarılır. (Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. II, s. 510-511.)

Mübarek başların kaldırıp bu fakîre hitab (10) eylediler. “Hiç ‘uhde ki lâzım degül iken kal‘a virmekde ve küffâr ile vire söyleşmekde (11) gâyet tehâlûkûn var idi. Bu kerre dahî var vire söyleş.” ... Fakîr dahî dört beş adamum ile girdüm ve kal‘adan çıkmaları (24) ahvâlîn söyleşdüm ve anlar kal‘a aldukda bize soyledüklerin bir kaç mertebe ziyâde (25) söyledüm ve nice cefâlar eyledüm. ... Andan sonra merhûma varup (06) tafsîl-i ahvâl itdüm. Çünkim müjde için Âsitaneye gidecek idüm. ... Uşta Estergon’un icmâlen fethi böyle vaki‘ olmışdur. Kendü sergüzeştümüz (22) olmagla bir mikdâr iksâr olındı.”⁵²¹

Hocazâde Mehmed Efendi, eserinde tarih düşürerek Estergon’un fethini anlatır. Şiirin son beytindeki ebced hesabında 851’e denk gelen “Leşker-i küffâr”ı, 1865’e denk gelen “hısn-ı Üstürgon”dan çıkardığımız zaman elde edilen hicrî 1014 tarihi (miladî 1605-1606) Estergon Kalesi’nin ikinci kez fethediliş tarihini verir:

“Müjde-i feth irişüp dergâh-ı Sultân Ahmede
Feth-i ebvâb oldu baht-ı meymenet makrûndan
...
Didi târihin Mehemed mülhem olup gaybdan
Leşker-i küffâr çıkıdı hısn-ı Üstûrgondan”⁵²²

3.19. MUSTAFA ÇELEBİ, Nişancı Celâlzâde (ö. 1567)

Şâ‘ir-i sihr âferîn-i pür-füsûnsun eylesen

Bir işâret barmagunla ser-fürû eyler kalem Âşık Çelebi, k. 7/26.

“Öyle efsunlu bir sihirbaz şairsin ki işâret parmağınla bir işâret etsen kalem başını eğer.”

Ser-defter-i efâzıl u ser-hayl-ı ehl-i cûd

Ser-halka-i ekâbir ü serdâr-ı serverân Yahya Bey, k. 27/9.

“(Nişânî Bey), faziletliilerin en ileri geleni ve cömertler zümresinin, ekabir halkasının başı ve efendilerin efendisidir.”

Bir hûbdur ki ‘âşıkıdur ehl-i ma‘rifet

⁵²¹ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (284^b-317^a)**, s. 71-78.

⁵²² Hoca Mehmed Efendi, **İbtihâcû’t-Tevârîh**, s. 13.

Bir zâtdur ki câkeridür cümle nüktedân

Yahya Bey, k. 27/12.

“Öyle bir sevgilidir ki marifet ehli onun aşığıdır ve öyle bir kişidir ki bütün nüktedanlar onun kölesidir.”

Âşık Çelebi ve Yahya Bey’in beyitlerinde Nişancı Celâlzâde Mustafa, görevi, şairliği ve cömertliğiyle ön plana çıkmaktadır. Seydi Bey, Irakeyn Seferinde vefat edince yerine nişancı olarak tayin olunmuştur. Mahlası “Nişanî” şeklinde yayılmıştır:

“... Rûz-be-rûz ebkâr-ı efkârı cilve-i cemâl ile çihre-küşâ olur ve kılâde-i le’âl efzal-i mütevâlî-i şâh-ı memâlik-penâh ile cilve-nümâ olur. Her söylediği söz dürr-i manzûm gibi şi’r ve her yazdığı lü’lü’-i menşûr gibi inşâ olur. ... İttifâk Seydî Beg-i merhûm ‘Irâkeyn seferinde fevt olup yerine Nişancı olup mevkı’-ı dest-i dîvân olur ve hâmesi gibi beyne’l-akrân müşârûn ileyh bi’l-benân olur. Kandî-i merhûm

Târih

Mustafâ bin Celâl tevki’î

diyü târih didi. Ol zemâna dek münşâ-yı inşâ itdükleri ma’lûm ammâ eş’âr ile şi’ârların iş’âr itmezlerdi. Ammâ ol vaktden beri matla’ları ve gazelleri elsün ü efvâhda cây-gîr ve mahlasları Nişânîlikle şâyi’ olup şi’rleri şöhret-pezîr oldu.”⁵²³

Şairlere ve sanatkârlara çokça atiyeler verir, kapısını herkese açık tutar ama özellikle irfan ehline daha da ilgi gösterir:

“Şu’arâ vü zurefâ nazîrlar diyüp cevâ’iz-i seniyye ve sıla vü ‘atiyyeleriyle çok kimesne ber-murâd oldu, niçe gamgînler dil-şâd oldu. Sâhasından sehâb feyz bulurdu ve idrârâtından deryâ gayz bulurdu. Dest-i kerem-pâşından pence-i hurşîd zer-nişânlık ve kefi kifâyetinden deryâlar dür-efşânlık te’allûm iderdi. Her bezmün mutrib ü mugannîsi anun bezli vasfı ile bezlegûlık idüp şi’riyle terennûm iderdi. Kapısı vufûd-ı halk-ı etrâfa masâf husûsan tavâ’if-i ehl-i irfân-ı ‘urbân-ı Haremeyn’e metâf idi.”⁵²⁴

3.20. MUSTAFA PAŞA, Kızıl Ahmedli (ö. 1568)

Mustafâ Pâşâ ki lutfından hacildür kâ’inât

Nesli nesl-i evliyâdur aslı Hâlid bin-Velîd

Yahya Bey, k. 29/14.

⁵²³ Âşık Çelebi, *Meşâirü’s-Şu’arâ*, c. 2, s. 870-872.

⁵²⁴ Âşık Çelebi, *Meşâirü’s-Şu’arâ*, c. 2, s. 870-872.

“Kâinatın lütfundan mahcup olduğu Mustafa Paşa’nın nesli evliya neslidir, aslı Hâlid bin Velîd’dir.”

Bu dilâverlik ana ırs ile itdi intikâl

Hem şecâ‘atta ferîd ü hem sehâvette vahîd Yahya Bey, k. 29/15.

“Bu yiğitlik ona aileden ırsî olarak intikal etti. O kahramanlıkta benzersiz, cömertlikte tektir.”

Yahya Bey, Mustafa Paşa’nın neslini, yiğitliğini ve güzel ahlakını över, Halid bin Velid gibi yiğit bir zatın soyundan gelişini, derviş meşrep olduğunu vurgular. Şemsî Ahmed Paşa’nın kardeşi ve Halit b. Velid soyundan olan Mustafa Paşa’nın kahramanlığını görmek için Malta kuşatmasındaki hal ve hareketlerine bakabiliriz. Selam Çavuşu Yügrük Abdi Çavuş’u, Malta kuşatması hakkında bilgilendirmek için kardeşi Şemsi Ahmed Paşa’ya gönderdiği zaman, kardeşi ile Selam Çavuşu arasında geçen konuşmaya göre Mustafa Paşa, top ve tüfenge karşı sakınmadan göğsünü germektedir:

“Ve mektûb okunup hâl u mekâl ma‘lûm olduktan sonra Şemsî Pâşâ hazretleri “Çavuş Aga! Yâ kardındaşum dahî ne hâl üzredür.” didiler. “Sultânüm karındaşınız bir vechile dilîr ü bahâdur, server dilâverdür ki kâbil-i vâsf u beyân degüldür.” didi. “Âşikâren top ve tüfeng atıldığı yerlerde göğsin gerüp turur, hây Sultânüm neylersin didigümüzçe mukadder ise sakınmanun ne fâidesi var, mukadder degülse hod ne zarar ider diyüp kemâl mertebe teveccüh ü tevekküldedür ki şerh olunmaz...”⁵²⁵

3.21. OSMAN PAŞA, Özdemiroğlu (ö. 1585)

Cenâb-ı Sadr-ı a‘zam Hazret-i ‘Osmân Pâşâ kim

Uyandı şem‘-i tîğîndan çerâğ-ı bezm-i ‘Osmânî Nev’î, k. 48/5.

“Kılıcının mumuyla Osmanlı meclisinin kandilinin yandığı zat, yüce Sadrazam Hazret-i Osman Paşa’dır.”

Sezâvâr-ı sadâret rûkn-i dîn sermâye-i devlet

⁵²⁵ Selanikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, c. I, s. 9-10.

Nizâm-ı Ehl-i sünnet ‘avn-i millet Âsaf-ı sâni Nev’î, k. 48/7.

“(Osman Paşa), sadaret makamına layık, dinin direği, devletin sermayesi, Ehl-i sünnete nizam veren, milletin yardımcısı olan İkinci Âsaf’tır.”

Beyitlerde Osman Paşa’nın vezareti ve vasıfları anlatılmaktadır. Buna göre Osman Paşa, temiz vasıflı, cesur, Osmanlı’ya çok hizmetlerde bulunan, Ehl-i sünnet çizgisinde biridir. Mustafa Selânikî Efendi, “Kıssa-i Osman Pâşâ bin Özdemir Pâşâ” başlığı altında Osman Paşa’nın kısaca Sultan I. Süleyman döneminde yükselişinden ve meziyetlerinden bahseder. Osman Paşa da babası Özdemir Paşa gibi Habeş Vilayeti ve Yemen bölgelerinde beylerbeyliği görevlerinde bulunur:

“Mahrûsa-i Mısır’da Osmân nâm bir ferzend-i dilbendi mütevellid olup ve ol diyâr, dirliğinde kalup giderek sancak begliğiyle ser-efrâz u mümtâz olup zât-ı izzet-sımâtında şecâ’at u şehâmet-i cibilliyesi ve sahâvet ü mürû’et ü kerem huy u hasleti olmagın merhûm babası âdemleri dağılmayup devlet ü saltanat cânibinden her ne hıdmete konuldu ise ikdâm u ihtimâm üzre hakkından gelüp “el-Veledü sırrı ebîhi” fetvası mûcibince kendi dahî Habeş’e beglerbegi olup ve vilâyet-i Yemen fetreti mukarrer olup feth-i cedîde muhtâc oldukda Serdâr-ı ‘asker-i mansûre dahî Yemen’e vâsıl olmadın ol diyâr muhâfazasına me’mur olup...”⁵²⁶

İran Seferleri

Revânı cân gibi hıfz itmege bürc-i beden yapıdun

İmâret eyleyüp Şîrvân’ı virân itdün Îrânı Nev’î, k. 48/16.

“Revân’ı cân gibi korumak için bedenden sur yaptın. Şîrvân’ı imar eyleyip İran’ı viran ettin.”

Yıkup bâb-ı hadîdi hiddet-i bâzû-yı bâ-zûrî

Yeniden yapıd sed Ye’cûc-i hasma tîg-ı bürrânı Nev’î, k. 48/6.

“Kudretli pazusunun gazabıyla demir kapıyı yıkıp keskin kılıcını, düşman Ye’cucuna yeniden set yaptı.”

⁵²⁶ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 74-75; ayrıca bkz. Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (184^b-218^a)**, s. 40.

Osman Paşa, Osmanlının Şark seferlerinde görev alır, üstün yararlıklar gösterir. Aşağıdaki metinde, şiirin işaret ettiği kahramanlık ve yararlıkları görürüz:

“Pes ol ma‘den-i şecâ‘at ve menba‘-ı mürüvvet ‘Osmân Pâşâ’nın sît-i neberdi ve muhârebesi ve sadâ-yı salâbet-i mukâtelesi rû-yı zemîne bir vech ile münteşir ve müştehir oldu ki bu dilâverliği me‘ârik-i devrânda ve bu bahâdırılığı mefâvız-ı zamânide hergîz ins ü cân görmüş degüldür.”⁵²⁷

Osman Paşa, Kızılbaşlara karşı mücadele eder, birçok kalenin alınmasını sağlar. Şirvan’da vezir olarak kalır. Bazı savaşları sayıca az olmasına rağmen askerî taktiklerle zaferle sonuçlandırır:

“Ve ol sâl-ı ferhunde-falda mânend-i şîrân belde-i Şirvan’a vezâret şartı ile ‘Osmân Pâşâ ibn-i Özdemir Pâşâ istedigi kadar ‘asker-i zafer-peymâ ile ve Hân-ı Tatar birâderi ile ırsâl olunup ve serdâr-ı nâm-dâr Kars Kal‘ası üzerine varup az müddette teshîrden sonra içine mîr-i mîrân koyup andan Kal‘a-yı Tiflis’e ‘azîmet eylediler. İçinde mahsûr olan melâ‘in hücûma tahammül idemeyüp kal‘ayı teslim eylediler. ... Kızılbaş-ı bed-ma‘âşın hanlarından İmâm Kulu Han elli bin Kızılbaş ile [62a] Bâb-ı hadîd’e gelip ‘Osmân Pâşâ ile mukâteleye ‘azm eyledikte merkûm Osman Pâşâ ber-mûcebi fehvâ el-harbü hud‘atün re’y-i sâhib fikr-i sâkıb yanında olan asker-i kalîli kesîr göstermek için ‘asker-i İslâm’ı bir kûh-ı ser-bülendin etrâfını ihâta itdürüp mütevâsilen devr ittirmekle tâ‘ife-i Kızılbaş, cedîden ‘asker-i bî-kıyâs geldi zan idüp tavâf-ı devrân iden ‘asker-i İslâm gerü ol nümâyân olan ‘asker idüğün bilmek ile ol tâ‘ife-i nesnâsın kalblerine havf sâri olup geldikleri tarafa girîzân olmagile cünûd-ı ehl-i îmân anları ta‘kîb idüp bir mertebe kurmuşlardır ki bu galebe ile zafer bir ser-‘askere müyesser olmamıştır.”⁵²⁸

3.22. RÜSTEM PAŞA, Veziriazam (ö. 1561)

Şefkat ü rahmı ziyâde kerem ü lutfu kesîr

Mazhar-ı cûd u sehâ muslih-i ahvâl-i zamân

Yahya Bey, k. 22/33.

“Şefkat ve merhameti bol, cömertliği ve iltifatı çoktur. Cömertlik ve iltifatın mazharı zamanın şartlarının ıslah edenidir.”

⁵²⁷ Selmân, *Câmi‘u’l-Cevâhir*, s. 67.

⁵²⁸ Nihâdî, *Târîh-i Nihâdî*, s. 70-71.

Vezîr-i a‘zam-ı sâhib-kırân-ı ‘Osmânî

Ziyâfet itdi emîrâne Şâh-ı Şîrvânî

Yahya Bey, k. 23/1.

“Kutlu Osmanlı veziriazamı, Şirvan Şahı’nı emirlere yaraşır biçimde ağırladı.”

Şükür Hudâya ki bir kulu pâdişâhumuzun

Mutî‘i olana eyler bu denlü ihsânı

Yahya Bey, k. 23/23.

“Allah’a şükür ki padişahımızın bir kulu kendisine itaat edene bu kadar çok ihsanda bulunur.”

Kılıç murassa‘ u hançer bi-‘aynihî meselâ

Nücûma oldu mukârin hilâl-i nûrânî

Yahya Bey, k. 23/13.

“Mesela süslü kılıç ve hançer tam anlamıyla nurlu ay gibi yıldızlara yaklaşmış oldu.”

Virildi değme belikler kuşansa rûz-ı kıtâl

Kanatlu şâhîn ider gâzîyân-ı meydânı

“Öyle hediyeler verildi ki savaş günü kuşansa meydanda savaşan gazileri kanatlı şahin haline getirir.”

Çekildi Hazret-i Elkâs önine el-kıssa

Neye ki tâlib ü râgıbdur âdemün cânı

Yahya Bey, k. 23/20.

“Özetle insanın canı neyi ister neye meylederse, hepsi, Hazret-i Elkas’a sunuldu.”

Rüstem Paşa hakkındaki beyitlerde önce dinî hassasiyetleri ve cömertliği vurgulanır, daha sonra ise Elkas Mirza’ya verdiği hediyelerden örnekler sunulur. Celalzâde Mustafa, *Tabakâtü’l-memâlik* adlı eserinde Rüstem Paşa’nın iyi yönlerinden bahseder. Bunlar beyitte geçen hususlarla örtüşmektedir. Birkaç sayfa saydığı vasıflarından birkaçını burada alıntılıyoruz:

“Müşârün-ileyh Rüstem Paşa kâr-şinâs-ı ma‘âlî-istînâs olup makâdir-i nâsa vâkîf, hakâyık-ı ahvâl ü umûra dânâ ve ‘ârif, bârân-ı mekremeti ifâzasıyla riyâz-ı kulûbı berâyâ muhazzar, reşehât-ı cûd u himmeti ifâdesiyle hadâyik-i âmâl-i re’âyâ tâze ve terdir. ... evkât-ı salât-ı mefrûza ve mesnûnede edâ-i ferâyize kâyim ü dâyimlerdir. ... kırâat-ı âyât-ı beyyinât-ı nâ-mütenâhî birle kesb-i sürûr iderler. Sâlisen zebân-ı şerîfleri pâk olup

fuhşıyyâtdan mâsûndur. ... Râbi‘an evâmir-i şer‘-i pâk-i Resûle mutî‘ ü münkâd olup ma‘lûmları olduğu husûsda hilâf-ı şer‘-i kavîm bir işe rızâları fehm olunmaz.”⁵²⁹

Elkas Mirza’ya verilen hediyeler beyitlerde sıralanır. Peçevî, önce Sultan I. Süleyman’ın hediyelerini, ardından başta Sadrâzam Rüstem Paşa olmak üzere diğer devlet erkânının verdiği anlatır:

“İrtesi, bu in‘âm (21) şükûrânesine tekrâr gelüp dest-bûs idicek, cenâb-ı Padişahîden (22) envâ‘ nevâziş ve iltifâta mazhar düşmekle fi‘l-cümle dehşeti zâ‘il olup (23) tekellüme kudret hâsıl itdi ve karındaşı Şâh Tahmâsdan şekvâ idüp (24) sa‘âdetlü Pâdişâhı, ‘Acem seferine azm ü imrâ eyledi ve yine bundan sonra cânib-i (25) Pâdişahîden vüzerâ ve vükelâyâ ziyâfeti ve ri‘âyeti fermân olunup evvelâ (26) Sadr-ı a‘zam Rüstem Paşanın in‘âmât ve teşrîfatı, ta‘rîf ve tavsîfden (27) müstagnîdür.”⁵³⁰

Elkas Mirza’ya bu hediyeler itaat etmesi karşılığı verilir. Yahya Bey’in “*Padişahımızın bir kulu, kendisine itaat edene bu kadar ihsanda bulunur ifadesi*”, Rüstem Paşa’nın hediye verme gerekçesini belirtir. Peçevî, Elkas Mirza’nın Şah Tahmas’tan kaçıp Sultan I. Süleyman’a sığınmasına değinir:

“(14) Hazret-i Pâdişâh-ı vâlâ-câh, mahrûsa-i Edirne’de gâh seyr ve şikâr, gâh sarâ-yı Cennet-(15)fezâsında kutb-ı ‘âlem-vâr ber-karâr iken, Şâh-ı Tahmas’un birâder-i kihteri Elkâs Mîrza (16) Şîrvân vilâyetinde vâli olup ve lâkin ba‘z evzâ‘ı, şâh-ı güm-râhun hilâf-ı (17) marzîsi üzerine ‘asker çekmege tahkîk itdüğü, Elkâs Mîrza’nun (18) mesmû‘ı olduğu anda mülk-i Şîrvan’ı bıragup birkaç hevâ-dârlarıyla bir müddet (19) serserî gezüp kârında hayrân-ı mütehayyir iken ‘âkıbet sâ‘ik-i takdîr-i ‘inân (20) ‘azîmetin Deşt-i Kıpçak’dan cânib-i Kırım’a sevk itmegün, Kırım’dan bir sefîneye girüp (21) Karadeniz Bogazı’na vusûl bulduğu, ma‘rûz-ı şeh-r-yâr-ı gerdûn-ı vakâr olıcak bir sarây-ı (22) dil-güşâyâ inzâl ve zâd ü zevâdesinde ihmâl olunmamak fermân olunup ve kendüler (23) dahî devlet ve ikbâl ile Edirne’den kalkup dârü’d-devle el-seniyye-i mahmiyye-i (24) Kostantiniyye’ye teveccüh-i müveccih buyurdılar.”⁵³¹

Şehzâde Mustafa’nın Katlinde Rol Oynaması

⁵²⁹ Celâl-zâde Mustafa Çelebi, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, s. 694-695.

⁵³⁰ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (80^b-114^a)**, s. 75; Lutfî Paşa, **Tevârih-i Âl-i Osman**, s. 301.

⁵³¹ Peçevî İbrahim, **a.g.e.**, s. 73.

Niçe yıl zelzele-i mihnet ile sendeledi

Koca şeytân gibi bir kimseye âdem dimedi Yahya Bey, Tb. II/5.⁵³²

“Nice yıl zahmet zelzelesi ile sendeledi, koca şeytan gibi hiç kimseye insan demedi (insan yerine koymadı).”

Ehl-i îmândan akan kan ile doldu Karaman

Bir dem içinde dem-i âdeme gark oldu cihân Yahya Bey, Tb. III/2.

“Karaman iman ehlinden akan kan ile doldu. Bir anda dünya insan kanıyla taşı.”

Rüstem Paşa, Şehzâde Mustafa’nın katlinde rol aldığı için Sultan I. Süleyman tarafından görevinden uzaklaştırılır. Bu süre zarfında doğal olarak çeşitli mahrumiyetler çeker. Bunu izah için Yahya Bey, zahmet zelzelesine maruz kaldığını ifade etmektedir. Hoca Mehmed Efendi, Rüstem Paşa’nın askerın taşkınlığını önlemek için görevden azledildiğini bildirir:

“Bu esnâda ki vüzerâ dîvân-hâne-i pâdişâhîde intizâr üzre idiler, fermân-ı şâh-ı kâm-kârla kapucılar kethüdâsı gelüp hâtem-i vizâreti Vezîr-i a‘zam Rüstem Paşa’dan alup müşârün-ileyhe ve vezîr-i râbi‘ Haydar Paşa’ya ‘azl peyâmın îsâl idüp “istirâhat ve huzûr ile me’mûr oldunuz.” deyüp haymelerine revâne eyledi. Ve mühr-i hümayûn emr-i hâkânî ile vezîr-i sâni olan Ahmed Paşa’ya teslîm idüp vizâret müjdesin inhâ eyledi. ... Bu hâdisenin vukû‘ını ekser-i nâs merhûm Rüstem Paşa’ya nisbet etmeğin mecârî‘-i a‘mâl-i isâbet-me’âl-i sultâniden fehm olunan bu oldu ki, ol şeref-i musâheret ile müfâharet iden vezîr-i huçeste-tedbîr-i rûşen-zamîrin ‘azli mahzâ eşirrây-ı leşkerden sıyânet içün ola.”⁵³³

Beyitlerde ifade edilen Rüstem Paşa’nın elinin kanda oluşu, Karaman’ın akan kan ile dolması ve onun kavgasının alimlerle olması hususları için Şehzâde Mustafa’nın katlinde oynadığı role atıfta bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 213-216.

⁵³² Divan’da Rüstem Pâşâ’ya yönelik olduğu yazmamakta ancak bir diğer nüshası Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın kütüphanesindeki bir mecmuada (T) “Hicv-i Yahyâ Beg Berâ-yı Rüstem Pâşâ” başlığıyla bulunmaktadır. (Mehmed Çavuşoğlu, *Yahya Bey Divanı*, s. 169.)

⁵³³ Hocaşâde Mehmed Efendi, *İbtihâcü’t-Tevârîh*, s. 247-248.

3.23. SİNAN PAŞA, Cağalazâde (ö. 1605)

Bi-hamdi'llâh yerin buldı vezâret

Oturdı sadre ol sâhib-sa'âdet

Cülûsı oldu Şa'bânun beşinde

Hezâr ü çâr idi târîh-i hicret Vecdî, k. 2/1-2.

“Allah’a hamd olsun ki, o mutluluk sahibi Paşa sadaret makamına oturunca, vezirlik makamı yerini buldu. Makama gelişi, hicrî 1004 yılı, Şaban ayının beşinde idi.”

Vezîr-i a‘zam-ı Sultân Mehemmed

Re’is oldu Muhammed ümmetine Vecdî, k. 22/5.

“Sultan Mehmed’in veziriazamı, Muhammed (aleyhisselam) ümmetine baş oldu.”

Beyitler, Sinan Paşa’nın vezareti ile ilgili bilgi sunmaktadır. Kendisinden özetle bilgi veren Peçevî, vezaretine değinir:

“(08) Egre taburı muhârebesi irtesi vezîr-i a‘zam olup kırk günden sonra ma‘zûl (09) olduğu ba‘de bunların ‘asr-ı humâyûnlarında ‘Acem’e serdâr olup inhizâmı ve ol (10) gam ile muteveffâ olduğu bâlâda sebak itmişdür.”⁵³⁴

Sinan Paşa’nın Katıldığı Seferler

Açdı Yemen diyârın yümn itdi iştiâhın

Kesr eyleyüp ‘adûyı feth itdi Hulku’l-vâdı Vecdî, k. 25/11.

“Yemen memleketini açıp şöhretini uğurlu kıldı. Düşmanı kırıp Hulkulvâd’ı fethetti.”

Diyâr-ı şarka gider yâ meger Sinân Pâşâ

Virildi şâh-ı cihândan livâ vü tîg u kemer Nev’î, k. 16/15.

“Sinan Paşa doğu bölgesine gideceği için dünya padişahından kendisine sancak, kılıç ve kemer verildi.”

Ale’s-sabâh ki serdâr-ı leşker-i hâver

Sipâh-ı Rûm ile kıldı diyâr-ı şarka sefer Nev’î, k. 16/1.

⁵³⁴ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (184b-218a)**, s. 131.

“Sabaha karşı doğu askerinin komutanı, Rum askeri ile doğu diyarına sefere çıktı.”

Beyitlerde Sinan Paşa’nın Acem diyarına sefere gönderildiği ve burada giriştiği mücadele anlatılmıştır. Alıntıladığımız metinde Sinan Paşa’nın, Acem’de Kızılbaşlarla mücadele etmesi için Sultan III. Murad tarafından görevlendirildiğini, Sinan Paşa ve adamlarının görevi hakkıyla yerine getirdiklerini görmekteyiz:

“...vezîr-i dil-pezîrim ve müşîr-i müşterî-tedbîrim Sinan Pâşâ-yı kişver-gîr ve kal’a küşâsın. Şöyle ma’lûmun ola ki, seni ve ol dil-u câniyle yolumda pûyân ve rızâ-yı saadet-iktizâmı cûyân, dilâverân-ı ‘arsa-i Türk-tâzî ve hizebrân-ı ma’reke-i serbâzı ya’nî gâzî kullarum [31b] Hazret-i Rabbulâlemîn celle şânuhuya tapşırıp sana koşdum ve dîn ü devlet ve milk ü millet düşmeni olan Kızılbaş-ı bed-me’âş kam’i içün namzed idüp gürûh gürûh leşker-gâh-ı bâ-şukûh suyuna revâne itdüm. Ve esbâb-ı ceng u peykâr-ı âmâde ve zâd-u zevâdelerin melhûzdan ziyâde idüp levâzımların müheyyâ eyledüm. Tâ ferâğ-ı hâtır ile me’asker-i hümayûnumda hâzır ve her hususda re’yi maslahat-pîrâyı memleket-ârâ ki tâbî’ u nâzır olalar. Şimdiye degin siyânet-i beyzâ-i dînde, yed-i beyzâ gösterüp himâyet-i hamîyyet-i İslâm ve ri’âyet-i nik-nâm idüp hidemât-i lâzimededen rû-gerdân olmadıkları ma’lûm ve ugru-i hümayûnumda bâş u cân fedâ itmekden ibâları olmadığı mefhûmum olmuştur.”⁵³⁵

Sinan Paşa, Rum askerleriyle Doğuya sefere gitmiştir. Sinan Paşa Rumeli Beylerbeyi olduğu için kendi kumandası altındaki askerler Rum askerleri şeklinde adlandırılmıştır:

“...Ve sol kolda Rûmili Emîrû’l-ümerâsı Sinan Pâşâ zîr-i fermânda olan beyler ile saff bağlayup âyin-i ‘Osmânî üzre ‘askerin ardı ve önü top arabaları ile sedd olunup Gavri-i bed-endîş bu tertîb[i] [41a] göricek ‘âlem-i hayrete vardı.”⁵³⁶

Sinan Paşa’nın görevlendirildiği yerlerden biri de Mısır Beylerbeyiliği’dir. Sinan Paşa, Mısır ile mücadelede de büyük yararlıklar gösterir:

“...Mukaddemâ Sinan Pâşâ altı bin mikdârı süvâr ile ilerü gönderilüp istiklâl-ı ahvâl-i Çerâkise içün ta’yîn olunmuş idi. Tomanbay-ı gec-rây dahî otuz bin [43b] cündî ile hâric-i Mısır, fezâ-yı Ridâniyye dimekle ma’rûf mahalle niyyet-i kıtâl içün musır olup durduğunu ve

⁵³⁵ Hoca Sadeddin Efendi, **Münşeat**, s. 229-230.

⁵³⁶ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 47-48.

Adiliye nâm mahalde hendekler kesüp Mısır'dan İskenderiye'den top getürtüp yol üzerine kurduğunu dergâh-ı felek-iştibâha arz olundu.”⁵³⁷

Alup Yanık Hisârı'n ehl-i nârun

‘Aceb od saldı küffârın içine Vecdî, k. 22/8.

“Cehennem ehlinden Yanık Kalesi’ni alıp kâfirlerin içine yaman bir ateş saldı.”

Senündür her kaçan ise Komârân

‘Azâb itsün ‘adû-yı mâr-ı dîne Vecdî, k. 22/16.

“Her ne zaman olursa olsun Komaran senindir. Din düşmanı yılana azap etsin.”

Yüzi suyu ile tursun yanında hançer ü tîgun

Sinân'ın gönder ok gibi alur Eflak u Bogdanı Vecdî, k. 27/19.

“Hançer ve kılıcın yüzünün suyu ile yanında dursun. Sinan'ını ok gibi gönder, Eflak ve Boğdan'ı alsın.”

Beyitlerde genel anlamda Sinan Paşa'nın kahramanlığı anlatılmış, Yanık Kale, Komaran, Eflak ve Boğdan'ı aldığı belirtilmiştir. Her iki kale de Eğri seferindeyken alınır. Sinan Paşa'nın Eğri seferine katıldığı ve gösterdiği yararlıktan dolayı Eğri Beylerbeyiliğine münasip görüldüğü bilinmektedir:

“Deryâ-yı hakîkât-ı iklîm-güşâ İbrâhîm Pâşâ Allahümme yessîrhu hazretleri şehriyâr-gerdûn iktidâr hazretlerinin rikâb-ı hümayûnların tutup kerr u ferle otag-ı hümayûna mürâcât kılınup kal'â dahî gün-be-gün merammât-ı imârât-ı itmâme irişüp üç bin cedîd kul ve ‘asâkir-i menşûreden kifâyet mikdârı muhafâzaya ta'yîn olunup ve hazîne ve cephâne ve zâhire vü yat ü yarag bi't-tamâm ve'l-kemâl tedârik olunup Budin beglerbegliginden ma'zûl Sûfî Sinan Pâşâ Kal'â-ı Eğri'ye beglerbegi nasb idüp...”⁵³⁸

Ancak Nihâdî, Dâ'î-i Fakir'in ifade ettiği Sinan Paşa'nın Eğri fethinden sonra elde ettiği makamın gösterdiği yararlıktan değil, padişah karşısında kendini övmesi neticesinde verildiğini belirtir:

⁵³⁷ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 50.

⁵³⁸ Dâ'î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 47.

“Cigalazâde lâf u güzâf ile pâdişâh-ı ferhunde-evsâf huzûruna gelüp “Bu yüz aklığına ben sebeb oldum.” deyu iddi‘â etmekle kendüye vezâret-i uzmâyı ikrâr itdürdi. Ma‘ahazâ ibtidâ çarhadan firâr ve semt-i Tatar’a güzâr andan sudûr eylemişti. Âhir mühr-i vezâreti İbrâhîm Pâşâ’dan aldırup Cigalazâde vezîr olmuştur. Haddizâtında eger kal‘a fethi eger tabur fethi İbrâhîm Pâşâ zemânında vücûda gelmiş iken Cigalazâde’nin lâf u güzâfıyla vezârete nâ’il olması zulm-i mahz idügüne şüphe yoktur.”⁵³⁹

Sinan Paşa Sarayı

Zemîninde nakş-ı zamânı görünmüş

Ne sâfî zemîn ü ne nakş-ı dil-ârâ Nev’î, k. 2/2.

“Sarayın zemininde zamanın nakşı görünür; nasıl saf bir zemin ve nasıl gönül alıcı bir nakış.”

Beyitlerde Sinan Paşa’nın sarayının süslemeleri ve nakışları övülür. Mustafa Selânikî Efendi, sarayın yapılışını ve süslemelerini detaylarıyla anlatır:

“Sene 990 Şa‘bânü’l-mu‘azzamında kasr-ı bî-şebîh ü nazîr üstâdân elinde zîb ü zîver ile itmâm ve tekmîl buldı. Taşrasınun mutallâ ‘alemleri dikilüp şa‘şa‘asına tâb-ı nazar tâkat getürmege elden meded umup ve bir vechile letâfet baglayup mergûp olmuştur ki diller şerh u beyânında âcizdür. Ve içerüsi Kâşî-kârî mukarnas ve hal-kârî zer-endûd nakışlar ile ârâste olup harîr kalîçeler duhte nihâlîler ve zer-ender-zer bâlînler ve murassa‘ ve mücevher zî-kıymet cevâhir ve lü’lü’ ile top âyîneler ve âvîzeler ile pîrâste ve tezyîn olundukda ...”⁵⁴⁰

3.24. SİNAN PAŞA, Koca (ö. 1596)

Bulup ‘ahdinde erbâb-ı ma‘ârif rütbe-i rif‘at

Çıkardı çarh eyyâmında çarha ehl-i ‘irfânı Nâtıkî, k. 5/7.

“Zamanında marifet sahipleri rütbece yükseldiler, (öyle ki) felek, irfan ehlini onun günlerinde çarha (en yüksek makama) çıkardı.”

Diyâr-ı Musula pertev bıraktı bir güneş tal‘at

Kim envârıyla mahv itdi zalâm-ı zulm-i ‘udvânî Nâtıkî, k. 5/4.

⁵³⁹ Nihâdî, **Târîh-i Nihâdî**, s. 78.

⁵⁴⁰ Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 244.

“Bir güneş yüzlü güzel, Musul bölgesine bir ıfık saçtı, öyle ki ışııyla düşmanın zulüm karanlığını ortadan kaldırdı.”

Beyitler, Koca Sinan Paşa’nın yüksek rütbelerde bulunduğunu ve Musul bölgesine katkı sağladığına değinir. Koca Sinan Paşa, Mısır, Şam ve Halep gibi yerlerde valilik yapmıştır. Musul, bu eyaletlerde görev yaparken hizmet verdiği yerlerden biridir:

“Mısır ve Şâm ve Haleb gibi güzîde (05) menâsıba vüsûlünden sonra vezîr oldu ve bi’l-cümle beş def’a vezîr-i a‘zam zevi’l (06)-iktidâr ve beş def’a dahî serdâr-ı ‘asâkir-i nusret-şi‘âr olup ‘asr-ı Selîm Hân’da (07) Yemen ve Tunus ve Hulku’l-vâd serdârlığında fütûhât-ı memâlik-ı mezbûreye muvaffak olmağla (08) sürûrû’l fevâd ‘avdet etdi. Ba‘de ‘Acem’e serdâr oldıkda eğerçe vezîr-i a‘zam dahî (09) oldu. Velâkin beyhûde vardı geldi ve iş mahremdi diyü ma‘zûl oldu.”⁵⁴¹

3.25. SİYAVUŞ PAŞA, Kanijeli (ö. 1602)

Seni bu sadr-ı sa‘âdette görüp târîhi

“Yirine cânumuz oturdı” didi cümle cihân Nev’î, k. 59/13.

“Bütün dünya seni saadet tahtında görünce “Yerine oturdu canımız” diyerek vezaret tarihini söyledi.”

Gülşende olup gül yine serdâr-ı çemenzâr

Şarka çekilür leşker-i ezhâr-ı çemenzâr Nev’î, k. 19/1.

“Gül, gülbahçesinde yine çemenliğin komutanı oldu. Çemenin çiçekten askerleri Doğuya çekilir.”

Nev’î, “Yerine oturdu canımız” diyerek Siyavuş Paşa’nın vezarete geçmesinden dolayı duyulan sevinci ifade etmiş hem de bu şekilde tarih düşmüştür. Siyavuş Paşa, üç defa vezarete gelmiştir.⁵⁴² Atamalar, 1582, 1586, 1592 tarihlidir.

⁵⁴¹ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (184^b-218^a)**, s. 39.

⁵⁴² Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (184^b-218^a)**, s. 39-40.

Katip Çelebi, Siyavuş Paşa'nın üçüncü kez sadarete gelişini gerekçesiyle anlatır. Bu atama Ferhad Paşa'nın azli sonucu gerçekleşir:

“Sebeb-i ‘azl-i Vezîr-i a‘zam Ferhâd Pâşâ ve Sadâret-i Siyavuş Pâşâ. Mukaddemâ Erzurum ahâlîsi nevbetci yeniçeriler ta‘addisinden şikâyet itmekle, “Kalkup odalarına geleler” diyü emir gönderilüp Erzurumlu emre magrûr olup yeniçerileri bilâ-imhâl ihrâc için hücûmları harb u fesâda mü‘eddî oldukda birkaç nefer düşüp odalarına feryâd-nâme gelmekle Cumâdelâhirenin yirminci günü yeniçeri Dîvân’da şorba yimeyüp “Bizi kırmaga emir gönderilmiş. Pâdişâh hazretleri bu hâlden âgâh mıdır?” diyü şûr u gavra itdikleri vâsıl-ı sem‘-i humâyûn oldukda vezîr-i a‘zama hatt-ı şerîf gelüp bu kaziiyenin aslı su‘âl olundu. Ferhâd Pâşâ, “Takayyüd olunmamak ihtimâli ile agalarından şikâyetleri var idi, def‘ olundu.” diyü cevâp gönderdikde Yeniçeri Agası Satırcı Mehmed Aga derhal ‘azille gûşmâl olup yerine Harem’den Silahdâr Halîl Aga çıktı. Ba‘dehû hünkâr hakikat-i hâle vâkıf oldukda vakt-i ‘asr idi, Ferhâd Pâşâ’yı kızb ihtiyâr itdüğüçün ‘azille ta‘zîr ve üçüncü def‘a Siyavuş Pâşâ’yı makâm-ı sadâretde cây-gîr eylediler.”⁵⁴³

3.26. ŞEMSI PAŞA, Kızılâhmedli (ö. 1580)

Bahş-ı in‘âmın ider deryâ-yı ummânı hacîl

Feyz-i ihsânun kılur ebr-i bahârı şermsâr Nev’î, k. 15/15.

“Senin ihsanların okyanusları utandırır; cömertliğinin feyzi, bahar bulutlarını mahcup eder.”

Kılmasan ragbet ‘aceb mi cevher-i eş‘âruma

Çün olur beglerde envâ-ı cevâhir sad hezâr Nev’î, k. 15/17.

“Şiirimin cevherine iltifat etmemene şaşılmaz, çünkü beylerde binlerce çeşitli cevherler olur.”

Şair, Şemsi Paşa'nın kendi cevherine iltifat etmemesi halinde şaşmayacağını çünkü Paşa'nın binlerce cevhere sahip oluşunu ifade eder. Şemsi Paşa'nın şairliği ve şairlikteki marifeti malum olduğundan buradaki “cevher” ifadesi Paşa'nın

⁵⁴³ Kâtip Çelebi, **Fezleke Tahlil ve Metin**, Haz. Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 220. 1582 tarihli vezaret tayini için bkz. Selânikî Mustafa Efendi, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 168.

şairliğine işaret olarak alınabilir. Alıntıladığımız metinlerde, daha çok nesebinin Halid b. Velid'e dayandığına, çok cömert olduğuna ve şairliğine değinilir:

“Ol âftâb-ı burc-ı kemâl ve mâhtâb-ı câh u celâl eş‘âr-ı dürer-bârda gevher-şi‘âr Şemsî mahlas ihtiyâr itmiş. Pâdişâhımızun devâm-ı devletinde ve eyyâm-ı sa‘âdetinde hâlâ ‘izzet ü hürmetle Rûmili beglerbegisidür. Kevkeb-i tab‘-ı mustakîmi âsmân-ı ma‘rifetde mâh-ı tamâm gibi tâbân ve gevher-i zihn-i selîmi ma‘den-i fasâhatde mihr-i dırâhşân gibi rahşândur ve hadd-ı zâtında pâk-neseb ü ‘âlî-hasebdür. Zîrâ ki ecdâd-ı büzürg-vârı ve âbâ-yı ferhunde-âsârı ashâb-ı seyyîd-i yevmü‘l-va‘id olan Hâlid bin Velîd neslindendür. Cân u dilden samîm-i kalbden rûz ü şeb hıdmet-i pâdişâh-ı vâlâ-güher ve musâhib-i Sultân-ı felek-destgâh zerre perver atduğu azharu mine‘ş-şemsdür. Ebyât-ı ‘âşıkânesi gün gibi meşhûr-ı ‘âlem ve kelimât-ı rindânesi pesendîde-i benî âdem ve şu‘arâ içre sâhib-dîvândur.”⁵⁴⁴

Âşık Çelebi, “Lâ-cerem şi‘r söyledi, gazel didi ve dil-berler vafnı gâyet güzel didi.”⁵⁴⁵ ifadesiyle, Beyânî ise “Şâ‘ir-i mâhir sâhib-i dîvândur.”⁵⁴⁶ ifadesiyle şairliğine değinir.

Nev‘î’nin aksine Peçevî İbrahim Efendi, “Şiirlerinin ne övülecek kadar iyi ne de büsbütün kötü olduğu”nu söyler:

“Selîka-i şi‘riyesi dahî ne lâyıf tahsîn ve ne külliyyetle kâbil-i nefrîn bir vikâye (16) nazm etmiş ve Ebussu‘ûd ‘aleyhi rahmetlû-dûd merhûma imzâ etdirmiş. Beş yüz (17) beyt mikdârı vardır.”⁵⁴⁷

3.27. YAHYA PAŞA, Malkoçoğlu, Rumeli Beylerbeyi (ö. 1506)

Hazret-i Pâşâ vezîr-i mu‘teber Yahyâ k’anun

Dâyimâ rây-ı şerîfî zînet-i dünyâ olur

Revânî, k. 5/6.

“İsabetli görüşleri, daima dünyanın süsü olan, kendisine itibar edilen vezir Hazret-i Yahya Paşa’dır.”

⁵⁴⁴ Ahdî, *Gülşen-i Şu‘arâ*, s. 35.

⁵⁴⁵ Âşık Çelebi, *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ*, c. 3, s. 1438.

⁵⁴⁶ Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 98.

⁵⁴⁷ Peçevî İbrahim, *Peçevî Tarihi (184b-218a)*, s. 33.

Âsafâ deryâ olur bir katreye kılsan nazar

Himmet itsen zerreye mihr-i cihân-ârâ olur Revânî, k. 5/7.

“Ey Vezir! Bir damlaya nazar etsen derya olur; zerreye himmet etsen dünyayı süsleyen güneş olur.”

Revânî, Yahya Paşa’nın vezir ve hamiyetperver oluşuna, görüşlerinin faydasına işaret etmiştir. *Sicill-i Osmânî*’de Yahya Paşa’nın valilik, beylerbeyiliği ve vezirlik görevlerinde bulunduğunu, cesaret ve cömertlik gibi vasıflara sahip olduğunu ve fetihlerde bulunduğunu görürüz:

“II. Mehmed’in (Fâtih) kullarındandır. Enderûn’dan yetişerek 885’de (1480) Bosna beyi oldu. 886 (1481) Rumeli Beylerbeyi oldu. ... II. Bâyezîd’e damat oldu. 909’da (1503/04) üçüncü defa Rumeli valisi oldu. 910’da (1504/05) vezîrlikle kubbenişin olup 912’de (1506/07) vefat eyledi. Fetihleri çok, hayırları bol, sadık, cesur, gayretliydi.”⁵⁴⁸

3.28. YUSUF PAŞA, Budin Beylerbeyi (ö. 1590)

Niçe geldi Budine ol bî-dîn

İdelüm bir birin ‘ayân u beyân Vecdî, k. 16/7.

“O dinsizler Budin’e nasıl geldiler, bir bir ayan beyan açıklayalım.”

Nedâj oğlu didükleri mel‘ûn

Niçe bin kelb ile idüp tугyân Vecdî, k. 16/8.

“Nedaj oğlu dedikleri melun, binlerce köpek ile taşkınlık yaptı.”

Bin gurûr ile ol gürûh-ı kerîh

Çayıra ‘âzim oldılar ol ân Vecdî, k. 16/9.

“Binlerce gurur ile o kötü sürü, o an meydana yöneldiler.”

Pür-silâh u giyimlü ‘asker idi

Kimisi atlu idi kimi yayan Vecdî, k. 16/10.

“Kimi tam teçhizatlı silahlı ve giyimli asker, kimi atlı ve yaya idi.”

⁵⁴⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. 5, s. 1675.

Haber olunca cünd-i İslâma

Geldi toldı guzât ile meydân Vecdî, k. 16/11.

“İslam askerinin haberi olunca gaziler geldiler, meydan gazilerle doldu.”

Önine düşdi ‘asker-i dînün

Serv-i serdâr zümre-i mîrân Vecdî, k. 16/13.

Ya‘nî begler begisi Budinün

Mîr Yûsuf-nazîr-i Mısır-ı cihân Vecdî, k. 16/14.

“Beyler zümresinin ve komutanların başı, yani dünyada benzeri Mısır’da olan Mir Yusuf, Budin Beylerbeyi, din askerinin önüne düştü.”

Sındı kâfiri o dem bi-‘avni’llâh

Şöyle kim bakmadı kışına kaçan Vecdî, k. 16/17.

“Allah’ın yardımıyla o an kâfiri öyle bir kırdı ki kaçan askerler ardına bile bakmadı.”

Beyitler, Yusuf Paşa’nın Budin Beylerbeyi olduğuna ve Budin’de giriştikleri bir çarpışmaya dikkat çekmiştir. *Selânikî Tarihi*’nde Yusuf Paşa, vezir ünvanı ile karşımıza çıkar ve beyitte anlatılan çarpışmaya bizzat katıldığını görürüz. Buna göre düşman topluluğu kimi atlı, kimi yaya, ellerinde tüfekleri ile Peşte yakasında çayıra çıkan İslam askerlerinin atlarını basıp götürmeye kalkarlar. Yusuf Paşa komutasındaki askerî birlik Peşte yakasında onları yakalar ve çoğunu kırıp geçirirler, kaçanlar da ardına bakmadan kaçıp giderler:

“Ve evâhir-i şehri Ramazân-ı şerîfede Budin Beglerbegisi Yusuf Paşa hazretlerinden Âsitâne-i sa‘âdete arzlar ve mektûplar gelüp serhadd-i mansûrede Peşte yakasında leşker-i İslâm atları çayıra çıkmışken a‘dâ-i dîn üç bin nefer atlı ve iki bin nefer yaya tûfengendâz ile ‘ale’l-gafle gelüp çayırdaki atları basup sürüp girdüğü mesmû‘ olduğu gibi fi’l-hâl Beglerbegi mevcûd olan ‘asker ile kendüzi bi’z-zât binüp küffâr-ı haksârı ta‘kîp idüp bi-inâyetu’llâhi ta‘âlâ yetişüp melâ‘în-i bî-dîn sürdüğü atları bırakup ve atlusu kaçup yayası meydânda kalup ve beş altı yüz kâfir tu‘me-i şemşîr olup ve ma‘adâ demürlü horyat diri kâfir esîr ve der-

zencîr olup on dokuz alay bayragı tabl u nefirleriyle ve başlarıyla Dîvân-ı mu‘allâya geldi.”⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ Selânikî Mustafa Efendi, **Selânikî Tarihi**, c. I, s. 189.

4. BÖLÜM: ÂLİMLER, ŞEYHLER, ŞAİRLER

4.1. ÂŞIK ÇELEBİ (ö. 1572)

‘Âşık ibn-i ‘Aliyy-i Nattâ’î

Bende-i kemterîn-i âl-i ‘abâ Âşık Çelebi, k. 2/17.

“*Ehl-i beytin en kemter kulu olan Aliyy-i Nattâ’înin oğlu Âşık(ım).*”

Âşık Çelebi’nin nesebini ve babasının adını, *Meşâirü’ş-Şuarâ* tezkiresinin “Ali” maddesi altında görmekteyiz:

“Bu fakîre pederdür. Seyyid Nattâ‘ demekle ma‘rûf Seyyid Mehemed’ün oğlu Seyyid Zeyne’l-‘âbidîn’e mezkûr piserdür.”⁵⁵⁰

Herkesün bir mesnedi vü bir şefâ‘at-hâhı var

Bendenün bâb-ı Muhammedle Hadîs-i Erba‘în Âşık Çelebi, k. 11/100.

“*Herkesin bir dayanağı, bir şefa‘at vesilesi var. Kulunun (dayanağı ise) Muhammed kapısıyla Kırk Hadis’tir.*”

Yalnız şî‘r ü inşâdan dem urmaz ‘Âşık-ı şeydâ

İder hem da‘vâ-i fazl u kemâl u ‘ilm ü ‘irfânı Âşık Çelebi, k. 3/47.

“*Gerçi tutkun Âşık, sadece şîir ve nesirden bahsetmez. Hem kemal ve fazilet hem de ilim ve irfan konusunda iddiada bulunur.*”

Beyitlerde şîiri, fazileti ve hüneri gibi konular ön plana çıkarılır. Beyânî, fazilet ve irfan ehli oluşunu ve şîirinin aşıkane ve rindane olduğunu belirtir. Eserinden dolayı Sultan II. Selim Han’dan iltifat görmüştür:

“Sâlik-i mansıb-ı kazâ olmışdur. Kuzât içinde fazl u ‘irfânla meşhûr her ciheti ma‘mûrdur. Fenn-i inşâda a‘lâ şî‘rde a‘lâdan a‘lâdur. Kitâb-ı mezbûrını Sultân Selîm Hân-ı Sâni ünvânıyla mu‘anven idüp ithâf itdükde makbûl-ı tab‘-ı selîmleri olup niçe müddet kazâ-

⁵⁵⁰ Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şuarâ*, c. 2, s. 1119; Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 111.

yı Üsküble ref' idüp sene tokuz yüz yetmiş altıda civâr-ı mülk-i müte'âla intikâl eylemişdür. Eş'ârî âşıkâne vü güftârı rindânedür."⁵⁵¹

Âşık Çelebi, kendi şiiri ve vasıfları hakkında bilgi de vermektedir. Sanatının olgunluğuna başkaları inanmasa bile bu, kendisine bir hakikattir:

"Bu fakîr ü hakîr ve "ednâ mine'n-nakîr" bâdiye-i 'ışkun cur'a-nûşî ve zâviye-i şevkun hırka-pûşî, encümen-i 'ulemânun keşş-gerdânî, çemen-i zurefânun cârû-keşânî, hırmen-i şi'rün hûşe-çînî, süfre-i inşânun rîze-güzîni, hân-ı belâgatün nevâle-berdi, sâgar-ı fesâhatün çeşende-i dürdi. ... İnşâda dahî gerçi "ahsenü'ş-şi'ri ekzebuhu" kelâmun hüsn ü kabîhine mihek idi. Ammâ benüm inşâm ahsen idüğü kime yalansa bana gerçek idi. Ve bi'l-cümle bu cümle defter olınsa pâyanında mezkûr olsam olurdu. Kasr-ı ma'rifetün tâk-ı eyvânında olmazsa seng-i âstânında mestûr olsam olurdu."⁵⁵²

Revâ mıdur ki zamân-ı 'adâletünde ola

Rasûle müntesib olan müşevveşü'l-ahvâl

Âşık Çelebi, k. 5/15.

"Senin adaletle hükmettiğin zamanında Resul'e müntesip olanın halinin karmakarışık olması layık mıdır?"

Müfettişlikde sa'y u vâfir irsâliye gönderdüm

Yolumı urdı ol yolsuz göreyüm hışma ugraya

Âşık Çelebi, k. 13/32.

"Müfettişlikte gayret edip bol bol mektup gönderdim. Yolumu kesen o yolsuz, inşallah gazaba uğrar."

Âşık Çelebi, beyitlerde kadılık görevinden ve haksızlığa uğradığından bahsetmektedir. Haksızlıklar, daha çok kadılık göreviyle alakalı suçlama ve ithamlar neticesinde görev yerinin değiştirilmek suretiyle sürgüne gönderilmesi şeklindedir. Önce Serfice Kazası'na tayin edilir. Bazı fitnecilerin şerriyle Narda Kazası'na gönderilir. Burada da bir müddet görevden sonra Manavgat'a sürülür. Bütün çabalarına rağmen bu tayinlerin önüne geçemez:

⁵⁵¹ Beyânî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 111-112.

⁵⁵² Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şu'arâ*, c. 1, s. 240-242; Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 218.

“ ... Tâ ol zemâna dek ki takdîr-i Hudâ ve sevk-i kaza Kazâ-yı Serfice sadaka olunup evvelinde ‘âyîne-i zâhirde sırr-ı fethu’llâh tal’atin gösterdi. Ve âhirinde ba’z-ı erbâb-ı bugz igvâ vü ıgrâsıyla şerrun kabbahahu’llallah sûretin gösterdi. ... Bu esnâda Narda Kazâsı sevk olunup Hikmet Allâh’un dilden bî-ihyâr bu gazel sâdır oldu. ... Zemân-ı sehl kalîlû’l-mehl geçmedin bir iki meysûm-ı gayşûm ıgrâsıyla ve şeyâtîn-i insden niçe nâ-cinsün ıgvâsıyla ashâb-ı celâlün biri ve erbâb-ı mecd ü me’âlün en kebîri bî-mûcib ü bî-günâh ve bilâ-da’vâ vü bilâ-güvâh cürm ü ma’asiyet itmedin ... Bu bende de icrâ idüp maksat-ı re’s ve mahtid-i istînâs-ı Rûmili iken Anatoli’da dâr-ı evgâd-ı Manavgad’a sevk eyledi. ... Ne şefâ’at fâ’ide itdi ne ma’zeret bana zulm u gadr itdi.”⁵⁵³

4.2. AŞKÎ (ö. 1576)

Üsküdar’da Ev Satın Alması ve Evinde Meşk Edilmesi

Pâdişâh-ı berr ü bahrün kılduğu ihsân ile

Üsküder kurbında aldum bir makâm-ı hoş-hevâ Aşkî, Muk.1/8.

Âb u gilden anda yapdum husrevâ bir tekyegâh

Ki eyleye âsâyişi geldükçe ashâb-ı safâ Aşkî, Muk.1/9.

“Karaların ve denizlerin padişahının kıldığı ihsanla Üsküdar yakınlarında havadar bir yer satın aldım. Hükümdarım! Safa ashâbı geldikçe huzur bulsun, dinlensin diye orada kerpiçten bir tekke yaptım.”

Aşkî, Padişah’ın ihsanıyla Üsküdar’da bir ev yaptırır. Ev, şairlerin ve ariflerin sohbet mekânı olur:

“Cânib-i Üsküdar’da deryâya müşrif müşerref bir ferrûh u ferah-bahş kenârda mesken ve şükûfezâr-ı cennet-âsâda nişîmen tutdı. Zurefâ-yı erkânun sohbetgâhı ve sâ’ir yârânun melce’ ü penâhı oldu. Gâh ekâbir bezmiyle reşk-i felek gâh mahbûblar cem’iyle mecma’-ı cem’-i melek oldu. Gâh şu’âra muşâ’aresiyle güm güm ötdi gâh ‘ulemâ âvâzı kâinâtı tutdı.”⁵⁵⁴

Mevlevî

⁵⁵³ Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu‘arâ*, c. I, s. 250-253.

⁵⁵⁴ Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu‘arâ*, c. 2, s. 1087-1090.

Ayrulıktan inlerüz ney gibi her dem zâr zâr
Şems önince eylerüz gâhî semâ'ı zerrevâr
Mesnevîyle ma'nevîdür nutkumuz leyl ü nehâr

Şemsden yakduk çerâg-ı 'ışkı Mevlevîlerüz Aşkî, k. 74-VI.

"Ayrılık derdiyle her an ney gibi yana yakıla inleriz. Bazen bir zerre gibi güneşin (Hz. Şems'in) önü sıra sema ederiz. Gece gündüz Mesnevîyle Manevî'den konuşuruz. Aşk meşalesini Şems'ten yaktık, Mevlevîleriz."

Aşkî, Mevlevî olduğunu ifade eder. Alıntıladığımız metinde de evinde sema edildiği bilgisi verilmektedir:

"... gâh mutribler nagmesi vü sâzlar elhânı Zühre'ye felek bakımından bakdurdı gâh sûfîler hây u hâyı âftâba derâ'a vü taylasânın bıraktıdurup semâ' itdürdi."⁵⁵⁵

Yeniçeri

Şâhun atı önince ruh üzre

Her gazâyı piyâde eyler idüm Aşkî, Muk. 2/4.

"Her gazaya padişahın atının önü sıra yaya olarak katılır, yüzümün üstünde sürünürdüm."

Aşkî, yeniçeridir. Sultan Süleyman ile birçok sefere katılır. Şiirde Aşkî'nin Sultan'ın önünde yüzü üzre yürüdüğünü ifade eder. Dokuz yüz altmış üçte hastalanıncaya kadar askerlik vazifesini yerine getirir:

"İstanbûl mukâbelesinde vâkı' olan Üsküdar nâm kasabadandır. Babası dergâh-ı mu'allâ yeniçerilerinden imiş ve kendü de ol bölükde iken nâgâh gerdiş-i devr-i felekden tokuz yüz altmış üçde teninde bir 'ârıza peydâ olmuş. Hıdmetinde kusûr ve zahmetle rencûr olduğu ecilden 'ulûfesin kesmişler. ... Pâdişâh-ı cihân a'nî Sultân Süleymân-ı zamâna bu gazel bahâne olup tekâ'üd tarîkı ile on akçe ihsân buyurmuşlar."⁵⁵⁶

⁵⁵⁵ Âşık Çelebi, **Meşâirü's-Şu'arâ**, s. 1087-1090.

⁵⁵⁶ Ahdî, **Gülşen-i Şu'arâ**, s. 229.

4.3. ATAULLAH EFENDİ, Hâce-i Sultan Selim (ö. 1571)

Hâce-i pâdşâh-ı zıllu'llâh

Ber-heme halk şod 'atâu'llâh Vecdî, Mes. 4/1.

“Allah'ın gölgesi olan padişahın hocası (Ataullah Efendi), bütün halka Allah'ın hediyesi olmuştur.”

Beyit, Ataullah Eendi'nin padişah hocası olduğu bilgisine yer verir. Hocalığını yaptığı padişah, Sultan II. Selim'dir.

Mehmed Süreyya, Atâullah Efendi'yi Atâî Ahmed Efendi ismiyle kaydeder, II. Selim'in hocası olduğu bilgisine yer verir:

“Birgili'dir. Müderris, 954'de (1547) Rüstem Paşa'nın medresesi bitiminde oraya müderris oldu. 957'de (1550) Şehzâde Selim'e (II.Selim), muallim oldu. 974'de (1566), padişah hocası olmuştur. 11 Safer 976'da (5 Temmuz 1571) vefat etti.”⁵⁵⁷

4.4. BÂKÎ (ö. 1600)

İrdi Selmâna sözi şi'ri kemâlin buldı

Lutfuna kaldı eyâ husrev-i sâhib-dîvân Bâkî, k. 2/37.

“Bâkî'nin şiirleri Selmân'a erişti (Selam kadar güzel şiirler yazmaktadır) ve şiiri kemalini bulmuştur. Ey divan sahibi padişâh! Artık gerisi, senin lütfuna kaldı.”

Belâgat kûsın urdum husrevâne heft kişverde

Suhan menşûrına çekdüm bu gün tigrâ-yı Hâkânî Bâkî, k. 5/33.

“Belâgat kôsünü yedi iklimde padişaha yaraşır şekilde vurdum; bugün söz şöhretine Hakan tuğrasını çektim.”

Bâkî, şiirini ve şöhretini över ve Padişah ve devlet adamlarından ihsan talebinde bulunur. Şair, özellikle Sultan I. Süleyman'ın iltifatına mazhar olup şöhrete kavuşmuştur. Şöhretinin yaygınlığını ifade eden Ahdî, Bâkî'yi doğrular:

⁵⁵⁷ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, c. 1, s. 331.

“... ol bülbül-i gülzâr-ı suhan ve tûtî-i şeker-şikenün eş‘âr-ı pür-sûzı ve ebkâr-ı dil-efrûzı meşhûr-ı ‘âlem ve manzûr-ı dîde-i benî âdemdür. ‘Ale’l-husûs tarz-ı gazelde mânend-i Hilâlî elfâzı lâmi‘ ve darb-ı meselde Seyfî gibi nass-ı kâtî‘ ve üslûb-ı kasîdede tarz-ı Ümîdî selîs ü hem-vâr ve ma‘ânî-i hası bî-şümâr kemâl-i şöhreti bir hadde ki pâdişâh-ı bülend-himmet ve Sultân-ı sa‘âdet-mend-i pür-şevket hazretlerinün gûş-ı hûşına ebyât-ı dil-firîbi ve kelimât-ı garîbi irişince ahvâlin tecessüs itmişler.”⁵⁵⁸

Âşık Çelebi’nin Bakî’nin ilimde, belagatta ve şiirde ulaştığı nokta hakkında söyledikleri Bakî’nin beyitleriyle uyumaktadır. Buna göre her ilimden nasip almış, özellikle belagatta yüksek bir dereceye sahiptir. Şiirleri, mana ve nazm açısından pak ve nefistir:

“... Ve her gûne ‘ilm ü kemâlden behreverdür. Ne ân ki âsmân-ı sipîhr-i kelâm-ı belâgat-encâmı derece-i ‘ulyâsı vardır belki mantık u kelâmı dem-i Mesîhâ’sı vardır. ... Şi’ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr ü pürkâr, rengîn ü çeşnidâr; elfâzı selîs, ma’nâsı nefîs, nazmı pâk ve mefhûmı sûznâkdur. ... Zâtî merhûm ki dünyâda bir zâtıdır, şi’r gayra nisbet ‘arızî ve ana nisbet zâtîdür. Dir idi ki şi’rün devri sürildi ve şu‘arânun defteri düridi. Ammâ ol nesne ki dehân-ı dil-ber gibi bahs-ı gâ’ib olup verâ-yı revâk-ı kümûnda bâkîdür, ana sebeb zuhûr-ı tab‘-ı Bâkî’dür. ... Şi’ri tekellüfden berî ve tasallüfden ‘ârî gûyâ ki ‘âlem-i gaybdan lisân-ı tercemân-ı kuds ile bunun zebânına şöyle dinilmiş cârîdür.”⁵⁵⁹

Bakî, ihsan talebinden bahseder ancak detaylara girmez. Alıntılarımız metinde, otuz akçeye Silivri’deki bir medresede ve İstanbul’daki Murad Paşa Medresesi’ndeki vazifeleri şunlardır:

“Ber mûcib-i hükm-i şâhî ve ber-muktezâ-yı takdîr-i İlâhî kasabâ-i Silivri’de otuz akçe bir medrese sadaka buyruldu. Hakkâ budur ki silsile teselsül bulalı bir dânişmende böyle ri‘âyet ü ‘izzet olup sa‘âdet bulmamışdır. Hâlâ İstanbul içinde Murâd Pâşâ Medresesi’ne bedeli ile getürdiler.”⁵⁶⁰

Beyânî, Bâkî’nin mesleği, görevi hakkında bilgi verir ve Sultan I. Süleyman’ın iltifatına mazhar olmasına değinir:

⁵⁵⁸ Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, s. 67-68.

⁵⁵⁹ Âşık Çelebi, **Meşâirü’ş-Şu‘arâ**, c. I, s. 409-412.

⁵⁶⁰ Ahdî, **a.g.e.**, s. 67-68.

“Der-sıfateş: Evâ’il-i ömrinde sarrâc imiş. Ba‘dehû dânişmend olup merhûm Şeyhü’l-islâm Ebu’s-su‘ûd Efendi’nün oğlu Mehmed Çelebi’nün dânişmendi olup ba‘dehû kendüye irtibât idüp ba‘dehû eş‘âr-ı zarîf ile merhûm Sultan Süleymân’un makbûli olup çok ihsânlar idüp hattâ mülâzemeti ile ma‘an bir medrese ihsân idüp...”⁵⁶¹

4.5. EBUSSUUD EFENDİ, Şeyhülislam (ö. 1574)

Ebû Hanîfe-i sâni Ebu’s-su‘ûd ol kim

Fezâ’il içre efâzıl olupdur ana ‘ıyâl Bâkî, k. 21/15.

“Faziletlerin en faziletlisi, ona nispetle çoluk çocuk olan Ebussuud, İkinci Ebu Hanîfe’dir.”

İtdi tefsîrün senün nesh-i tefâsîr-i selef

Nitekim Kur’ânla nesh oldu suhuf-ı evvelîn Âşık Çelebi, k. 12/13.

“Kur’anla önceki suhupların yürürlükten kaldırılması gibi senin tefsirin de geçmiş tefsirleri yürürlükten kaldırdı.”

Eger ‘ilm-i tefâsîri hadîsün olmasa Keşşâf

Meşârikle Mesâbih olmaz idi gün gibi peydâ Âşık Çelebi, k. 1/18.

“Eğer sözün tefsir ilimlerini keşfetmese (Keşşâf), Meşârik ve Mesâbih gün gibi ortaya çıkmazdı.”

Beyânundur bedî‘ ile ma‘ânî bâbına Miftâh

Kelâmun rûh-perver mantık-ı ‘Îsâ durur gûyâ Âşık Çelebi, k. 1/19.

“Miftâh, bedî’ ile ma‘ânî konularını açıklar. Sözlerin sanki İsa’nın sözleri gibi can bağışlar.”

Medhini kılma Mutavvel ko sözi Telhîs it

Kimde var bulmaga ol bahr kenârını mecâl Âşık Çelebi, k. 6/26.

“Methini uzatma (Mutavvel) sözü bırak kısa tut (Telhis). O denizin kenarını bulmaya kimde güç var?”

⁵⁶¹ Beyânî, Tezkiretü’ş-Şu‘arâ, s. 30-31.

Ebussuud, kaynaklarda Hâce Çelebi veya Hoca Çelebi olarak da geçmektedir. Yukarıdaki beyitlerde Ebussuud Efendi'nin ahlakının yüceliği, ilminin derinliği, eşrafın sultanı ve ikinci Hanife'dir. Ebussuud Efendi'nin hem tarikat ehli hem de ilm-i zâhire vâkıf olan babasından ve Şeyhülislam İbni Kemâl'den ders almış olması onun ahlakına ve ilmine delil olarak gösterilebilir. *el-Keşşâf*⁵⁶² adlı Zemahşerî'ye ait tefsir eserini ve Kadı-i Beyzavî tefsirini incelikleriyle ve bütün derinliğiyle anlamada oldukça mahir oluşu, tefsir ilimindeki derinliğini desteklemektedir. Ayrıca Ebussuud Efendi'nin *Makâidü't-tarrâf fî evveli sûreti'l-Feth mine'l-Keşşâf* adlı eseri, *Keşşâf*'ın anlaşılmasında Ebussuud Efendi'nin rolüne işaret eden beyti destekler.

*Mutavvel*⁵⁶³, *Telhis*⁵⁶⁴ ve *Miftah*⁵⁶⁵'in sözcük anlamlarından yararlanarak Ebussuud'un belâgattaki derinliği belirtilir ve bu iki eserle olan ilişkisine de işaret edilir. Alıntıladığımız metinler, beyitte ifade edilen bilgileri doğrulamaktadır. Ahdî, Ebussuud Efendi'nin vasıflarını zikrederken Kadı Beydavi, İmam Ebu Hanife ve İmam Şafi ile kıyaslama yoluna gider:

“Hulasâ-i erbâb-ı vücûd ve zübde-i ashâb-ı fazl ü cûd Mevlânâ Ebu's-Su'ûd eban 'an ceddin dürlü ma'ârifle meşhûr ve ahlâk-ı kerîme ile makbûl-i tabâyî'-i cumhûrdur. Müddet-i medîd ve 'ahd-i ba'îddür ki pâdişâh-ı devrân ve Sultân-ı ehl-i îmân ve Süleymân-ı mekânun zamânında 'ulemâ-yı ins ü cân ve re'îs-i fuzalâ-yı cihân ve muktedâ-yı pîr ü cevân a'nî Hazret-i müftî-i zamândur. Ol zât-ı 'azîmü's-sıfât kemâlât-ı bî-nihâyet ile Hazret-i Ebû Hanîfe-i sâni ve ol menba'u'd-derâcât ma'lûmât-ı bî-gâyetle müfessir-i âyât-ı Rabbânî ve

⁵⁶² Tam adı *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*'dir. Bazı kaynaklarda *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîli'n-nâtık an dekâiki't-te'vîl* veya sadece *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl* adıyla zikredilir. Zemahşerî Adliye fırkasına mensup âlimlerin bir tefsir yazması hususundaki ısrarlarının yanısıra hayatının son döneminde Mekke'de mücavir olarak bulunduğu sırada Emir Ebu'l-Hasan İbn Vehhas'ın da isteği üzerine eserini h. 526 (m. 1131/1332) yılında yazmaya başlamış ve iki yılda bitirmiştir. (Ali Özek, “el-Keşşâf”, *DİA*, c. 25, İstanbul 1988, TDV Yayınları, s. 329-330.)

⁵⁶³ *el-Mutavvel*, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazânî'ye (792/1390) ait bir belâgat kitabıdır. El-Mutavvel'den sonra onun özeti olan el-Muhtasar'ı yazmıştır. Medreselerde en çok okutulan eserlerdendir. (Şükrü Özen, “el-Mutavvel”, *DİA*, c. 40, İstanbul 1988, TDV Yayınları, s. 303.)

⁵⁶⁴ *Telhis*, Kazvînî Hatîb'in (ö.739/1338) Sekâki'nin (ö.626/1229) *Miftahu'l-ulum* adlı eserinin belâgatla ilgili üçüncü bölümünün *Telhîsü'l-Miftâh* adıyla meydana getirdiği muhtasarıdır. (Mehmet Sami Benli, “Miftahu'l-Ulum”, *DİA*, c. 30, İstanbul 1988, TDV Yayınları, s. 20.)

⁵⁶⁵ Miftâh ile *Telhîsü'l-Miftâh* adlı esere atıf yapılmaktadır ki *Miftah*'ın geçtiği beyit edebî sanatlar hakkındadır.

şârih-i ehâdîs-i Mustafâ ve vâris-i ‘ulûm-ı Nebevî’dür. Hattâ Kur’ân-ı ‘azîm-i fasâhat-âyât-ı mu‘ciz-nişân ve Furkân-ı kerîm-i belâgat-ı gâyatı celîlü’ş-şâne bir tefsîr-i bî-nazîr-i Şâfi ve şerh-i dil-peziir-i vâfi kılmışdır ki Keşşâf-ı müşkil-küşâ hâll-i hakâyıkında hayrân ve Kâdî-i Beyzavî fehm-i dekâyıkında ser-gerdândur.”⁵⁶⁶

Beyânî, ilmi, fazileti ve bazı eserleri hakkında bilgi verir, Sultan I. Süleyman’dan iltifat gördüğünü belirtir:

“Nâm-ı şerîfi Ebû’s-Su’ûddur. İskilib nâm kasabadandır. Kutbü’l-‘ârifin Şeyh Yâfesînün ferzend-i emcedidür. Mü’eyyedzâdeden mülâzım olup İnegöl’de otuz akçe müderris olduktan sonra medâris-i mu‘teberenün ve menâsıb-ı âliyyenün birinden birine nakl idüp aslâ ‘azl u tahlîl itmemişdür. Sahndan Burusa’ya andan İstanbul’a kâdî olup andan kâzî’asker andan müftî olup bir gün ma’zûl olmamışdır. Bâb-ı sa‘âdetine intisâb müftehir-i zeviyü’l-elbâb olmışdır. Sene sülûs ve seb‘în ve tis‘a mi’ede tefsîr-i şerîfi Sultân Süleymân Hân’a virüp vazîfesi altı yüz akçe olup yazlık u kışlık ta’yîn olunmuşdır. Râkımü’l-hurûf tefsîr-i şerîfini yazmagla ve mukâbele itmekle niçe müddet âsitânesine hıdmet ile ve kendülerinden mülâzemet ile behremend olmışdır.”⁵⁶⁷

Ebussuud Efendi, ilimde İkinci Ebu Hanîfe olarak görülmektedir. Bu, ilimdeki derinliğini gösterdiği gibi Ebussuud Efendi’nin Hanefî mezhebi anlayışıyla fetva verdiği ve içtihatla bulunduğunu da gösterir:

“Uzun yıllar ilmiye ve devlet teşkilatında görev yapan, medresede okutulan klasik fıkıh literatürünün yanısıra içtimâî şartları, devletin yapısını, işleyişini ve günlük problemleri de yakından tanıma imkânı bulan Ebussuud Efendi, karşılaşılan problemleri Hanefî mezhebi içindeki farklı görüş ve yorumlar arasında tercih ve tahrîciler yaparak çözmeye çalışmıştır. Bu yönüyle onun Hanefî hukukçularının yaptığı müctehidler tasnifi içinde (bkz. Leknevî, s. 81) “ashâbü’t-tahrîc” ve “ashâbü’t-tercîh”, hatta biraz zorlama ile “meselede müctehid” grubu içinde yer aldığı söylenebilir.”⁵⁶⁸

Nücûm içinde Süreyyâ terâzû ile yürür

⁵⁶⁶ Ahdî, *Gülşen-i Şu‘arâ*, s. 34-35.

⁵⁶⁷ Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 60-61; Karakuş, *Tevki‘î Mehmed Pâşâ, Osmanlı Tarihi*, s. 187.

⁵⁶⁸ Akgündüz, “Ebussuud Efendi”, *DİA*, s. 367.

Ki sâdır olmaya eyyâm-ı devletinde vebâl

Bâkî, k. 21/19.

“Süreyya, yönetimi zamanında herhangi bir vebal oluşmasın diye yıldızlar içinde ölçülü yürür.”

Mecmûa-i Deavât adlı kitabında bir kadıya hüküm verme konusunda yaptığı tavsiyelerinde onun vebal endişesiyle ne kadar ölçülü davrandığını görmekteyiz. Tam bir tedbir, akıl yürütme için olunması gerektiği ve tam bir mülâhaza etmeyince bir tarafa yönelmemek gerektiğini tavsiye eder:

“Beher hususta kemâl-i tedebbür ve tefekkür ve her ahvâlde nihâyet-i taakkul ve gâyet-i teemmül üzere olup mülâhaza-i tâm etmeyince, bir cânibe cereyân etmeyesin[iz]. Ve ol diyârda temekkün eden ‘ulemâ-i kirâm ve meşâyih-i izâm ve fukarâ-yı enâm ile müşâvere-i tâm eyleyüp cemî‘-i umûrunda Hz. Hakk’a tevekkül ve Hz. Risâletpenâh’a tevessül... ediniz.”⁵⁶⁹

Lü’lü’-i manzûm boynı baglu çâker nazmuna

Bende-i halka-be-gûşı nesrünün dürr-i semîn

Âşık Çelebi, k. 12/16.

“Manzum inciler, boyunları senin nazmına bağlı askerlerdir. Çok değerli inci ise nesrinin kulağı küpeli köleleridir.”

Ebussuud Efendi’nin şairliği de son derece övgüye değer kabul edilir. Değerli söz incileri onun nazmına esirdirler:

“... nazm-ı mevzûn-ı belâgat-meşhûn mânend-i dürr-i meknûn sahîfe-i rûzgâra kalem-i güher-bârlarından zuhûra gelüp mestûr ola. Şöyle ki kasâyid-i mû‘ciz-nişânları reşk-i Sahbân u Hassân ve inşâ-yı bedîyü’l-beyânları gayret-i Vassâf u Hâce-i Cihân’dur. Bu kıt‘a-i zîbende-me’âl anlarundur ki mâsadak-ı hâl ve şâhid-makâldür.”⁵⁷⁰

4.6. EMRÎ ÇELEBÎ (ö. 1575)

Şâ‘ir olup kişi söz söylemege ey Emrî

Bizdeki tab‘ gerek sencileyin gûl olmaz

Bâkî, Kıt. 11/1.

⁵⁶⁹ Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 350.

⁵⁷⁰ Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 35; Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 60-61.

“Ey Emrî! Kişinin şair olup söz söylemesi için bizdeki tabiat gerek senin gibi beceriksiz (birinden şair) olmaz.”

Kaldı bucakda eskidi dîvânun Emriyâ

Söz yok egerçi bî-bedel ü bî-nazîrdür Bâkî, Kıt. 15/1.

“Ey Emrî! (Şiirinin) bedelsiz ve benzersiz oluşuna söz yok; zira divanın bir köşede kaldı, eskidi.”

Beyitlerde Emrî’nin şiiri eleştirilmesine rağmen onun şiiri genellikle beğenilmiştir. Tezkirelerde Emrî, şiirleri güzel, nazmı eşsiz ve hoşça manalar ortaya koyan bir şair olarak nitelendirilmiştir. Ahdî, Emrî’nin insanı hayrette bırakacak derecede tarih düşürmede ve muammada mâhir, belagatte kâmil olduğunu belirtir:

“Edirnevî’dür. Lutf-ı tab‘ ve safâ-yı zihn ile mevsûf ve fûnûn-ı mu‘ammâda mahâretle Mîr Hüseyinî gibi ma‘rûf ve kemâl-i tahayyülât birle Şeyh Kemâl Hucendî ve mazmûn-ı belâgat-meşhûn ile Dervîş-i Dehkî ve hüsn-i edâ-yı dil-efrûz ile Hasan-ı Dehlevî ve ma‘nâ-yı dakîk-i pür-sûz ile Rûm’un Hüsrevî-i Kendî. Hakkâ budur ki eger Rûm’a tarz-ı mu‘ammâyı küşâyîş virmese kimse tahsîl ü tekâmîl idüp ol fende ad çıkarmaz idi ve her bir mu‘ammâsının ‘akdinde ve hallinde ‘akl-ı ‘ukde-küşâ agız açamaz ve remz ü imâsı şöyle musanna‘ u muhayyel vâkı‘ olmuşdur ki şihâb-ı zamân görse engüşt-i hayret-der-dehân kalup hayrân olur.”⁵⁷¹

Âşık Çelebi de Sehî ve Ahdî gibi Emrî’nin şiirlerini beğenmiş ve hatta sair ilimlerde de kemâlatına ve maharetine değinmiştir. Şiirin “zer-dûz”ı (sırma işleyicisi) olarak tanıtmıştır. Öyle ki ortaya koyduğu manalara daha önce hiç dokunan olmamıştır:

“İnsâf budur ki her fennün ki zer-dûzı vardır, fenn-i şi‘rün zer-dûzı Emrî Çelebi’dür. Her ilmin ki mû-şikâfı vardır, miyân-ı şu‘arâda ‘ilm-i nazmun kılı kırk yarar müdekkıkı Emrî Çelebi’dür. ... Târîhün envâ‘ında hîç bir târîhde dinilmedük târîhler diyüp hadd-i ‘icâze varmışdur.”⁵⁷²

⁵⁷¹ Ahdî, a.g.e., s. 89.

⁵⁷² Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’s-Şu‘arâ**, c. 1, s. 359. Ayrıca bkz. Beyânî, **Tezkiretü’s-Şu‘arâ**, s. 22-23.

4.7. HAYÂLÎ (ö. 1557)

Sühan bezminde ben bir rind dürd-âşâm kopdum kim

Me‘ânî câminı içmekde oldum Câmî-i sâni

Hayâlî, k. 14/29.

“Ben, me‘ânî/manalar kadehini içmekte ikinci Cami olup söz meclisinde tortu içen bir kalender olarak meydana çıktım.”

Hayâlî, kendisini söz/şiiir meclisinde tortu çeken bir kalendere benzetir ki kalendirîdir. Ancak bu kalenderîliği İstanbul’a gelince İstanbul Kadısı Sarı Gürz tarafından fark edilir ve Uzun Ali adında birine verip Hayâlî’nin tahsilini ve isti‘dâdı üzre kemâlâtını sağlar:

“Gamze gibi uc illerden iç illere ‘azîmet ider iken henüz ‘aks-i ebrûsı âyîne-i ruhsârına düşmüş ve gird-i leb-i şîrînine mûrçe-i hatt düşmüş idi ki Baba ‘Alî Mest-i ‘Acemî ki zemânında ser-halka-i Kalenderiyân ve bende-i halka-be-gûş-ı Hayderiyân olup âvâz-ı zencîri niçe ‘âkıllı mecnûn eyler ve na‘l-ı halka-i gûşı piyâde ‘azm-ı râh eylese ‘arsa-i felekde seyr-i mâh-ı nev’e na‘al-ı bâzgûn eyler. ... Bir gürûh-ı enbûh-ı pür-şükûh-ı kalenderân ve cemâ‘at-ı ser-bürehnegân-ı bî-ser ü sâ mân ile Yenice’ye ugraduklarında Hayâlî bunların dîd ü vâ-dîdinden zevk ve dakk u lakklarında izhâr-ı şevk idüp kûçeklerine ‘ışk-bâzlıklar idüp... İstanbul’a geldüklerinde Sarı Gürz merhûm ki umûr-ı şer‘de salâbeti ve beyne’n-nâs ilkâ-yı ru‘b u mehâbeti menkûldür, İstanbul kâdîsi bulunup bunun gibi perî-peyker gulâm-ı emred bu Râfızî-i çün dîv ü dedün yanında turmak ne meşrû‘ ve ne ma‘kûldür diyü Hayâlî’yi Baba ‘Alî Mest’ün yanından alup şehir muhtesibi Uzun ‘Alî dimekle ma‘rûf kimesneye emânet virüp Hayâlî dahî tahsîl-i ma‘rifete meşgûl olur.”⁵⁷³

Beyânî, “Unfuvân-ı cevânîde ser-halka-ı zümre-i kalenderiyân olup”⁵⁷⁴ sözüyle Hayâlî’nin kalenderîliğine değinir.

Hayâlî mülk ü suhanda aceb mi olsa emîr

Ki verdi Husrev-i mülk ü suhan ana menşûr

Hayâlî, k. 1/27.

⁵⁷³ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, c. 3, s. 1541-1542.

⁵⁷⁴ Beyânî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, s. 63.

“Hayâlî, söz ülkesinde reis olsa şaşılır mı? Zira söz ülkesinin Husrev’i (padişahı), ona ferman verdi.”

Sonra geldimse Necâtîyle Nevâyîden ne gam

Hâr evvel ser zened ez şâh u ba’d ez hâr gül Hayâlî, k. 12/24.

“Necatî ile Nevaî’den sonra geldiysem bunda ne var? Zira dalda önce diken biter, sonra gül.”

Ben ol bâzil-i feyz-i suhanem Rûmda kim

Reşha-i kilkim eder lücce-i ummâna kerem Hayâlî, k. 15/14.

“Kaleminin damlası engin denize lutfeden biri olarak ben, Anadolu ülkesinde sözün bereketini bol bol veririm.”

Hayâlî’ye göre kendisi, şiir ehlinin en önde gidenidir; söz ülkesinin padişahıdır; Necâtî ve Nevâyî’den sonra gelir ve onlara nispetle konumu, gülün dikene olan konumu gibidir. Dolayısıyla her ikisinden de şiir bakımından daha iyi bir makamdadır. Öncekilerin ve sonrakilerin arasında şiir ve fen sahasındaki kudreti hepsinden ziyadedir. Bunların neticesindendir ki sözleri kalıcıdır. Ayrıca Hayâlî’ye göre şairliği Anadolu sınırlarında kalmıştır. Bundan dolayı da sözün bereketini Anadolu ülkesinde bolca verir. Ahdî’de şöhretinden bahsedilmekle beraber sınırlarına dair bir bilgi verilmez. Sadece Acem şairleri gibi bilindiğine işaret edilir:

“... Ol tûtî-i şekeristân-ı elhânî ve ol bülbül-i gülzâr-ı ma’ânî’nün hayâl-i tab‘-ı pâki nihâyetde ve letâfet-i zihn-i sâfî gâyetde fûnûn-ı şi‘re kâdir ve her bir fende üstâdân-ı mütekaddimîn ü müteahhirîn gibi mâhîr kuvvet-i muhâfazası fevka’l-hadd ve sohbet-i hâssı pesendîde-i nîk ü bed ve zarâfeti gamzedâ-yı dil-i mahzûn ve esnâ-yı musâhabetde her bir sözi dürr-i meknûndur. el-Hak elfâz-ı nefis-i pâk ile Rûm’un Hâfız-ı Şîrâz’ı ve edâ-yı selîs-i bülend ile şu‘arânun ser-fîrâzı ve dikkat-i hayâlde tahayyülât-ı kemâl ile mevsûf ve sanâyi‘-i şi‘rde şu‘arâ-yı ‘Acem gibi rengîn-makâl ile ma‘rûfdur. Ol yegâne-i cihân ve ferzâne-i zurafâ-yı zamânun kemâl-i şöhreti bir mertebede vâkı‘ olmuşdur ki kâbil-i tahrîr ve imkân-ı takrîr degüldür. Zîrâ ki eş‘âr-ı âbdârı ve nazm-ı dürrer-bârı bî-hadd ü lâ-yu‘addur.”⁵⁷⁵

⁵⁷⁵ Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, s. 137-138.

Âşık Çelebi, “...zülf ü gîsû medhinde şâne gibi bârîk fikrlere ve dûr u dîrâz sevdâlara el karup ... her gün gazelleri meşhûr-ı âfâk ve kemân-ebrûlara bağladuğı şi‘rler ‘âlemde tâk olur.”⁵⁷⁶ sözleriyle Hayâlî’nin şiirinin orijinallîğine ve şöhretine dikkat çeker.

Beyânî’nin “*Memâlik-i Rûm’un melikü’ş-şu‘arâsı ve mecâlis-ârâsıdır.*”⁵⁷⁷ ifadesine göre, Hayâlî’nin şöhreti Rum sınırlarında kalmıştır.

Hâsılı ömrümü bîmarlığum itdi tebâh

Pâdişâhım bana vaktidür idersen tîmâr Hayâlî, k. 2/17.

“Hûlasa, hastalığım, ömür boyu kazandığımı mahvetti. Padişahım, şimdi beni iyileştireceksen zamanıdır.”

Bu kasîde umaram komaya yirde yükümi

Üştür ihsân ide şeh geçen ihsân şekil Hayâlî, k. 8/31.

“Umarım, bu kaside yükümü yerde bırakmaz; Padişah, geçmişte yaptığı ihsanlar gibi deve bağışlar.”

Şiirinin yüceliğinden dolayı Sultan I. Süleyman’ın dikkatini celbeder, sarayına dâhil olur, sarayında şiirler arz eder, türlü ihsanlara nail olur. Hayâlî, ihsan talebinde bulunurken geçmişte yapılan ihsanlara da atıfta bulunur. Hayâlî, önce İskender Çelebi’den ondan sonra İbrahim Paşa’dan daha sonra ise Padişah’tan himaye görür:

“Kâlenderhâne-i gurbet ü seyâhat yetîm-veşlerinün velîsi olan İskender Çelebi, Hayâlî’yi ma‘lûm idinüp dîraht-ı bahtın reşahât-ı sehâb-ı nevâzişiyle terbiye eyler. Andan halîl-i pâdişâh-ı mihmân-perver-i müsâfirân, ziyâfet-hâne-i lutf u kerem İbrâhîm Pâşâ’ya vasf idüp nihâl-i âmâlin harîm-i bâğ-ı ferâğ-hâtırda nesîm-i lutf-ı ‘amîmi ile tenmiye eyler. Serverler içre gerden-efrâzlığından birisi budur ki boynından halka-i Kalenderîsin çıkarup tavr-ı zerrîn geçürdi. Hayâlî dahî mengûş-ı Haydarî’den bedel kulağına halka-i bendegî

⁵⁷⁶ Âşık Çelebi, **Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ**, c. 3, s. 1542.

⁵⁷⁷ Beyânî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, s. 63.

geçirüp zencîr-i kayd-ı zilletden âzâd olup boynı bağlı kulu olmağı revâ gördi. ... İbtidâ ‘ulûfe virdiler. Ba‘dehu tîmâr virdiler yine ze‘âmet itdiler. Her gazel ü kasîde virdükde bahşîş ü ihsânlarla ri‘âyet itdiler, ze‘âmeti yüz binden ziyâde oldu. Gün geldükçe şem‘-i ikbâlî pertev-i iltifât-ı şâhî ile ziyâde oldu.”⁵⁷⁸

4.8. KEMAL PAŞAZÂDE (ö. 1534)

Nazm u nesrini gören didi zihî mîr-i kelâm

Biri i‘cazdur anun birisi sihr-i helâl

Yahya Bey, k. 18/7.

“Nazım ve nesrini gören, ne güzel sözün efendisi dedi. Onun biri muciz birisi sihr-i helaldir.”

Bahr-i ‘ilmün güheri ya‘nî re‘îs-i ‘ulemâ

Müftî-i dehr ebü’l-fazl-ı cihân İbn-i Kemâl

Yahya Bey, k. 18/21.

“Zamanın müftüsü ve dünyanın en faziletlisi İbn Kemâl, ilim denizinin cevheri yani âlimlerin reisidir.”

Kemal Paşazâde beyitlerde ilmi, fazileti, ahlakı ve eserleri ile ön plana çıkar. Taşköprülüzâde, Kemal Paşazâde’nin ömrünü ilme adanmasının arka planındaki olayı anlattıktan sonra ilmi, fazileti, şeyhülislamlık gibi görevleri ve eserleri hakkında bilgi verir. Bu bilgiler, beyitleri doğrulamaktadır:

“Kemal Pâşâzâde, temel ilimleri gençliğinde okumuştı. Adı geçen Molla’dan sonra Molla Kastalânî, Molla Hatibzâde ve Molla Muarriüzâde gibi âlimlerden ders aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra sırasıyla Edirne’deki ‘Alî Bey Medresesi’ne, ardından Üsküp Medresesi’ne, Edirne’deki Çift medreseden birine, Sahn Medreseleri’nden birine ve Edirne’deki Bayezid Medresesi’ne tayin edildi. ... Merhum zamanının tamamını ilme ayıran insanlardandı. Gece gündüz ilimle meşgul olur, mübarek zihnine gelen her şeyi yazardı. Gece gündüz sakinleşir, fakat onun kalemi durmak bilmezdi.[378]”⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ*, c. 3, s. 1542-1544. Ayrıca bkz. Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 63; Ahdî, *Gülşen-i Şu‘arâ*, s. 137-138.

⁵⁷⁹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku’n-Nu‘mâniyye*, s. 281-284.

İbni Kemâl, nazım ve nesirde güçlü bir âlimdir. Hem şiirleri hem de ilmî eserleri bulunmaktadır. *Keşşâf* üzerine haşiyeleri vardır ve *el-Hidâye*'nin bazı bölümlerini şerh etmiştir:

“Muğlak ancak önemli konularla ilgili birçok risale yazmıştır. Yazdığı risâlelerin sayısı yüze ulaşmaktadır. Telifleri sırasında sonunda yaklaştığı ama vefatı sebebiyle tamamlayamadığı güzel bir tefsiri vardır. *Keşşâf* üzerine haşiyeleri vardır. *el-Hidâye*'nin bazı bölümlerini şerhetmiştir. ... Merhum, Farsça ve Türkçe nesir ve nazım yazımında çok güçlüdür. Gülistân kitabına benzer formda Farsça yazdığı *Nigâristân* adlı bir eseri vardır. Osmanogullarının tarihine dair Türkçe yazdığı tarih kitabı vardır. Metin ve ifade bakımından çok güçlü bir eserdir. Fars dili üzerine de bir kitabı vardır. Eserlerinin tamamı ilim ehli arasında kabul görmüştür. Kemal Paşazâde, güzel ahlak sahibi, edebli, akıllı, anlatım gücü yüksek bir âlimdi. Yazdıkları çok büyük kabul görürdü. Bunun sebebi, maksadını çok özlü bir şekilde anlatabilen bir dile sahip olmasıydı.”⁵⁸⁰

Ana şâdam ki mekânında mekân itdi beni

Âdemün gelmez imiş gönline cennetde melâl Yahya Bey, k. 18/27.

“Şuna seviniyorum ki beni mekânında ağırladı. Meğer insanın gönlüne cennette can sıkıntısı gelmezmiş.”

Yahya Bey, onun yayabaşı rütbesindeyken hocası Kemal Paşazâde'nin çadırında başında börtü [başlık] ve otağası [tuğ, çelenk] bulunduğu hâlde ayak üzerinde ona bir kasidesini okuyup takdim etmiştir. Çok beğenilen bu kasidenin tekrar tekrar okutturulduğu o toplantıda, Kanunî'nin meşhur şairi Hayâlî Bey eserin bazı beyitlerini tenkit ederek şairi küçük düşürmeye çalışır:

“... Yine ‘ulemâ-ı fuzalâ hâzır ve Hayâlî dahî ol meclisde ser-halka-i Kalenderân gibi dâ'ire-i sohbetde bile dâîr idi. Yahyâ Beg yayabaşı börtü ü otagasıyla girüp monla merhûm nâmına bir kasîde virüp okıdı ki matla'ı budur.

Matla'

Fazl ile Rûmda bir dânedür ol mihr-i kemâl

Mâh-rûlar yanagında nitekim nokta⁵⁸¹-i hâl

⁵⁸⁰ Taşköprülüzâde, **a.g.e**, s. 281-284. Ayrıca bkz. Âşık Çelebi, **Meşâirü's-Su'arâ**, c. I, s. 294-295.

⁵⁸¹ Yahya Bey Divanı'nda “dâne” şeklinde geçmektedir. Bkz. Yahya Bey, **Divan**, k. 18/1.

Erbâb-ı meclis olan fuzalâ husûsan Hazret-i monlâ-yı merhûm pesend idüp tekrâr okıtdı. ... Hayâlî incinüp ba‘zı ebyâta dahl kasd itdükçe etrâfdan cevâplar virüp âzürde-hâtır itdiler.”⁵⁸²

4.9. MEHMED EFENDİ, Bostanzâde, Şeyhülislam (ö. 1598)

Gül-i bâg-ı hüner Bostanzâde

Ki ana ‘ilm ü hikmet şîr-i mâder Nev’î, k. 20/17.

“İlim ve hikmetin kendisine ana sütü olduğu Bostanzâde, hüner bağının gülüdür.”

Hüdâvend-i ‘atâ vü cûd u ihsân

Emîr-i sadr-ı fazl üstâd-ı ekber Nev’î, k. 20/18.

“İhsan, cömertlik ve atiyenin efendisi, fazilet tahtının emiri ve en büyük üstattır.”

Beyitlerde, Bostanzâde Mehmed Efendi’nin ilim, fazilet ve cömertlik yönlerine işaret edilir. Bostanzâde, III. Murad’ın vefatıyla tahta yeni oturmuş III. Mehmed’in ziyaretine gelenler arasındadır ve III. Murad’ın cenazesini kıldırıştır. Müfti ve şeyhülislam vasıflarıyla zikredilir:

“Ve a‘lemü’l-ulemâ’i’l-mütebahhirîn Müftilenâm ve Şeyhülsîlâm Bostanzâde Efendi...cenâzeyi, Dîvân-ı mu‘allâda Helvâ-hâne önünde musalla gibi bir tahta-bend üstine vaz‘ eylediler. Müftilenâm Bostanzâde Efendi geçüp cenâze namazına alâ mâ-faraza’llâh tekbîr eyleyüp cümle iktidâ olunup...”⁵⁸³

Selânikî, Bostanzâde Efendi’nin görevine ve faziletine değinir:

“Ve bu esnâda Müftilenâm ve Şeyhülsîlâm a‘lemü’l-‘ulemâ efdalü’l-fudalâ Mevlâ’l-mevâlî Bostanzâde Mevlâna Mehmed Efendi -dâmet fezâiluhû- hazretlerine yüz akça terakkî fermân olundu. ... Fî 26 cumâdelâhire, sene 1003.”⁵⁸⁴

⁵⁸² Âşık Çelebi, **Meşâirü’ş-Şu‘arâ**, c. I, s. 675-676.

⁵⁸³ Selânikî Mustafa Efendi, **Selânikî Tarihi**, c. II, s. 434-435.

⁵⁸⁴ Selânikî Mustafa Efendi, **a.g.e.**, s.456.

4.10. MEHMED EFENDİ, Karamanî⁵⁸⁵ (ö.?)

İfzâl ü ‘atâ bahri Mehemmed Çelebi kim

Ol dürr-i safâ-bahşa budur ebr-i güher-zâ Nev’î, k. 2/22.

“Neşe bahşeden inci, cevher yağdıran bir bulut olan Mehemmed Çelebi, fazilet ve ihsan denizidir.”

Hâsıl-ı ‘ömr-i girân-mâye-i Şeyhü’l-İslâm

Pertev-i lutf-ı Hudâ nûr-ı hüda revnak-ı dîn Bâkî, k. 26/10.

“Şeyhülislam’ın kıymetli ömrünün ürünü, Allah’ın lutfunun aydınlığı, Allah’ın nuru ve dinin güzelliğidir.”

Beyitlerde Mehmed Efendi (Çelebi), faziletiyle ve halkının yüceliğiyle ön plana çıkar:

“İstanbul’ı dur. ‘Abdülkerimzâde dimekle ma‘rûf ve ehâlî-i kibâr ve mevâlî-i ‘âlfî-mikdâr içre ehliyyet ü mevlevîyyet ile mevsûf sâbikan pâdişâh-ı dîn-perver ve şâhenşâh-ı heft-kişverün ‘asâkir-i muzaffer-âyînine Anadolu kâdî‘askeri olmuş hâlâ ol ûmûr-ı pür-hatardan dûr düşmüştür. Hadd-ı zâtında tab‘-ı safâ-âyîni cânib-i nazma mâyil ve zihn-i pâki edâ-yı hûb ile pesendîde-i şu‘arâ ve güzîde-i fusahâ olup ‘ulemâ-yı ‘izâm içre nazm-ı belâgat-nizâm ile şöhet-i tâm bulmuşdur. Zîrâ ki zebân-ı Türkî ve Fârisî’de gazeliyyâtı bî-hadd ve lisân-ı ‘Arabî’de kasâyid-i pür-fevâyidi lâ-yu‘addur.”⁵⁸⁶

Sefer-i milk-i Hitâdan mı gelür Hâce-i Şâm

Ki tolu nâfe-i müşg oldı kamu dâr u diyâr Nev’î, k. 23/4.

“Şam’ın Hocası Hıta ülkesi seferinden mi gelir? Zira bütün şehirler, beldeler misk kokusu doludur.”

Mehmet Çelebi diye de anılan Mehmed Efendi’nin Şam Hocası oluşundan, ilim, ahlak ve faziletinin yüceliğinden bahsedilir. Nev’î, 23. Kasidesinde Mehmed

⁵⁸⁵ Davut Pâşâ Medresesinde hoca olan “Ahaveyn” adlı iki kardeşten biri. Nevi 1550 yılında İstanbul’a gelerek bu medresede bu hocalardan ders almıştır.

⁵⁸⁶ Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, s. 54.

Çelebi şeklinde bir ifade kullanmış olmasından dolayı Mehmed Çelebi ile aynı kişi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Nev'î, yazdığı başka bir kasidesinde Mehmed Çelebi ismini kullanmaktadır. Mustafa Selânikî Efendi, II. Selim döneminde 975 tarihinde bazı kadıların atamalarından bahsederken “*Şâm Haleb Kadısı Ma'lûlzâde Mehmed Çelebi'ye...virildi.*”⁵⁸⁷ demek suretiyle Mehmed Çelebi'nin Şam Kadısı olduğunu ifade etmiştir. Ahdî'de geçen vasıfları da şiirde anlatılanlarla uygunluk göstermektedir:

“Müftî-i zamân ve zübde-i cihân ve Sultân-ı fuzalâ-yı kirâm ya'nî şeyhülislâm Monlâ hazretlerinün büyük oğludur. ... Pâdişâh-ı nîk-nâm ve Sultân-ı hûb-fercâmun eyyâm-ı devlet-encâmında kâdî-i Şâm olmuş idi. Bu denlü fazl ü kemâl ile yine rind ü lâubâli şûrb-i meyden hâlî olmayup sâhib-meşreb kimesne idi.”⁵⁸⁸

4.11. MEHMED DEDE, Üryânî (ö. 1591)

Gördüm önünde tahta-i remlin felek-misâl

Eşkâl-i bürc-i encümi zeyn eylemiş ana Yahya Bey, k. 24/14.

“Önünde felek gibi olan remil tahtasını gördüm ki yıldız burçlarının şekillerini ona süs etmiş.”

Üryânî Mehmed Dede, şiirde remmâl olarak görünmektedir. *Sicill-i Osmani*'de reml ile alakasına değinilmemiş ancak bazı bilgiler eşliğinde Yahya Bey'in *Gülşen-i Envâr*'ında da kendisinden bahsettiği belirtilmiştir:

“Yergögülü'dür. Mukaddemât-ı 'ulûmu tahsille cezbe-i ilâhiyeye mazhar oldu. Uryân olarak Mısır'a varıp nice yıllar ot ve yaprakla tekmîl-i riyâzat eyledi. Sonra Gülşenîzâde Ahmed Efendi “Hüner insan olmaktır, hayvan gibi otlamak değildir.” diye halini keşfedip orada tekmîl-i tarîkat ederek Anadolu'ya geldi. Sılasında ikamet ederek Mesnevî okuttu. 999'da (1591) vefat etti. Yergögü'de defnolundu. Âlim, zâhiddi.”⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, c. I, s. 67.

⁵⁸⁸ Ahdî, *a.g.e.*, s. 54; Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 199.

⁵⁸⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. III, s. 1023.

4.12. MUHYİDDİN ÇELEBİ, Fenârizâde (ö. 1548)

Makarr u mesken ü me'vâ-yı zümre-i 'ulemâ

Mu'in-i dîn-i Nebî ya'nî bâb-ı Muhyiddîn Yahya Bey, k. 19/27.

"Nebî'nin dininin yardımcısı olan Muhyiddin'in kapısı, âlimler zümresinin sığınma, karar yeri ve meskenidir."

Celâl ü Seyyid ü Câmî vü Şeyh Sâ'deddîn

Sipihr-i mâh-ı kemâlünde oldılar Pervîn Yahya Bey, k. 19/33.

"Celâl, Seyyid, Câmî ve Şeyh Sâ'deddîn, senin dolunayının gökyüzünde Ülker yıldızı oldular."

Beyitler, Fenârizâde Muhyiddin Efendi'nin ilminden, âlimler zümresinin sığınağı oluşundan ve dine yaptığı katkılardan bahsetmektedir. Fenârizâde'nin kazaskerlik görevi, mezkur vasıfalarına mesnet teşkil etmektedir. Çünkü kazaskerlik, "İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden birinin adıdır. Lügat mânası asker kadısı, ordu kadısı demektir. Kazaskerlik çok eski mansıplardandır."⁵⁹⁰

Ayrıca Muhyiddin Çelebi'nin ilmi ve fazileti hakkında Taşköprülüzâde'nin aktardıkları beyitlerin işaret ettiği bilgileri doğrulamaktadır:

"Sultân Selîm devrinin fazilet ve kemal ehli, ilmiyle âmil âlimlerinden biri de Molla Muhyiddin Mehmed b. 'Alî b. Yusuf Bâlî b. Molla Şemseddin Fenârîdir. Merhum, gençliğinde babasından okumuştur. Babasının vefatından sonra Molla Hatibzâde'den, ardından Molla Efdalzâde'den ders almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'daki 'Alî Pâşâ Medresesi'ne tayin edilmiştir. Oradan Bursa'daki Sultân Mehmed Medresesi'ne, oradan da Sahn Medreseleri'nden birine nakledilmiştir. Daha sonra sırasıyla Edirne ve İstanbul Kadılığı görevlerine getirilmiş, bilahere önce Anadolu Kazaskerliği, sonra Rumeli Kazaskerliği görevlerine atanmıştır. Yaklaşık on beş yıl kazasker olarak görev yapmıştır. Sonunda bu görevden alınarak yüz elli dirhem yevmiye bağlanmıştır."⁵⁹¹

⁵⁹⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c.2, s. 225.

⁵⁹¹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 285; Kazaskerlik görevi için ayrıca bkz. Mustafa Âlî, *Câmî'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr*, s. 281.

4.13. MÜNİRÎ (ö. 1520)

Selmân be-în kasîde eger gûş mî-zened

Dâned ki dâd-ı Hak be-kesî hem-çonân dehed Mûnîrî, k. 17/56.

“Eğer Selman bu kasideyi dinleseydi, Allah vergisi oldu mu böylesi olacağını bilirdi.”

Mûnîrî’nin şiirinin Allah vergisi, olgun bir şiir olduğunu görürüz. Kınalızâde’de II. Bayezid’in oğlu Şehzâde Ahmed’in çevresindeki şairlerden olduğu, arif ve olgun bir şahsiyet sahibi olduğu belirtilmiş ancak tanınmış biri olmadığını ifade etmiştir. Farsça ve Türkçe iki divanı vardır:

“Kasaba-i Amasiyya’dandır. Cenâb-ı Sultân Bâyezîd Hân evlâd-ı emcâdından Sultân Ahmedün şâ’ir-i medh-hânıdur. Türkî vü Fârisî Dîvânı vardır. Lâkin niçe zemândur ki kelimâtının bedr-i mûnîrî matla’-ı enzâr ve ufk-ı bâl-i erbâb-ı i’tibârdan garîb olmagla ednâ lem‘ası zâhir ü sâkıb degüldür.”⁵⁹²

4.14. NEV’Î (ö. 1599)

Kemâl-i kudretümi dûr-bîn olan anlar

Zamâne nâkıs iderse ne gam hilal-âsâ Nev’î, k. 1/32.

“Gücümün kemalini uzağı gören anlar, zamane (vasıflarımı) hilal gibi eksiltirse üzülmeye değmez.”

Kadrüm egerçi zerreden eksik zamânede

Fazlum velîk gün gibi bulmuşdur iştiâr Nev’î, k. 13/38.

“Eğer kıymetim bu zamanda zerreden eksik ise de faziletim gün gibi şöhet bulmuştur.”

Nev’î, kendi faziletini ve olgunluğunu başkalarının eksiltme çabalarına rağmen yüksek derecede olduğunu söyler. Hatta faziletinin başkaları tarafından da

⁵⁹² Kınalızâde, Tezkiretü’ş-Şu‘arâ B Kısım, s. 307-308.

bilindiğini vurgular. Dönemin kendisinden yaşça küçük büyükleri henüz doğmamışken kendisi, Padişah sarayında mülazimlik görevinde bulunur:

“Mezkûr şehre müte‘allik oldukları nev‘an ana dâl ve asl u neseble dervîş-hilkat ve âdemî-sîret nîkû-hısâl ve zât-ı şerîfî fezâyil-i kudsiyye ile ârâste ve ‘unsûr-ı latîfî fûnûn-ı kemâlât-ı ünsiye ile pîrâstedür. Ve zihn ü zekâvet ile beyne‘l-akrân yegâne-i zamâne ve fehm ü firâset ve dânişmendlikde bî-bahâne müselleme-i ehl-i ‘irfân ve pesend-i merdüm-i cihândur. Tab‘-ı mustakîmi envâ‘-ı ‘ulûma şâmil ve her bir nev‘-i ‘ilmün mütâla‘asında kâmil...”⁵⁹³

Benüm sen nazmımı iller kelâmına kıyâs itme

Piyâz ile kaçan bir ola bûy-i ‘anber-i sârâ Nev’î, k. 4/17.

Dizilmekte berâberdür egerçi sîr ile gevher

Velîkin kanda sîr ü kanda kadr-i lû‘lû‘-i lâlâ Nev’î, k. 4/18.

“Sen, benim nazmımı başkalarının sözüyle karşılaştırma. Soğan ile saf, katıksız anberin kokusu ne zaman bir olmuştur. Her nekad sarımsak ile cevher dizilmekte benzeseler de sarımsak nerde incinin kıymeti nerde?”

Nev’î, bu iki beytinde kendi şiirini överken başkalarının şiiriyle kıyaslama yapar. Kendi şiirinin yüceliği konusunda övgülü sözler sarf eder. Âşık Çelebi, çok orijinal manalara sahip olduğunu belirterek şiirini över:

“Niçe şişe-i hayâl-i hâssı tîr-i dikkat-i tab‘ ile dilmişdür ve niçe nâ-süfte gevher-i ma‘nâyı rişte-i nazm-ı mû-şikâfına dizüp ilmişdür. Edirne’de Sultân Bâyezîd medresesinden mülâzım olup hâliyâ menâsıb-ı tedrîsün birindedür.”⁵⁹⁴

Ahdî, Nev’î’nin kasidelerinde fesahat ehlinden, mesnevî tarzında ve gazelde de da oldukça iyi olduğunu ifade eder:

“...ve ol tûtî-i şîrîn-zebân ve ol bülbül-i gülşen-i cân üslûb-ı kasâyidde fusahâ-yı mütekaddimîn gibi kemâl ile mükemmel ve tarz-ı mesnevîde hikâyâ-yı latîfle yârândan fâyık ve reng-i gazelde ma‘ânî-i nazm edâsına mutâbıkdur.”⁵⁹⁵

⁵⁹³ Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, s. 288.

⁵⁹⁴ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ**, c. 2, s. 903.

Ben sâye-veş mülâzim-i dergâh-ı şâh idüm

Gün gibi togmamışdı bu ‘asrun ekâbiri Nev’î, k. 56/10.

“Bu çağın büyükleri daha güneş gibi doğmamışken ben gölge gibi padişah sarayının mülazimiydim (müdavimiydim).”

Nevî’nin mülazimlik mesleği, “Zümre-i mülâzimîndendür.”⁵⁹⁶ ifadesiyle Ahdî; “Edirne’de Sultân Bâyezîd medresesinden mülâzim olup hâliyâ menâsıb-ı tadrîsün birindedür.”⁵⁹⁷ ifadesiyle Âşık Çelebi tarafından doğrulanır.

4.15. REVÂNÎ (ö. 1523)

Vasfunda tâze nazmumı Sa’dî görüp didi

Ya Gülsitân ola bu yâhod Bostân ola Revânî, Sur. VI/6.

“Onun tarzında güzel şiirimi Sadi görünce bu şiir ya Gülistan ya da Bostan olmalı dedi.”

Gûş ur Revânî bendenün ey şeh kelâmına

Kim silk-i nazma düzdi nice lü’lü’-i hoş âb Revânî, Sur. I/42.

“Ey padişah, Revani kulunun sözüne kulak ver ki şiir ipine nice güzel inci dizdi.”

Revânî, kendi şiirini Sadi’nin şiirleri gibi güzel görmekte ve inciye benzetmektedir. Revânî’nin şiiri hakkındaki görüşleri, kendisi dışında da kabul görmüştür. Âşık Çelebi, Revânî’nin şiirlerini mestâne ve levendâne bulur:

“Lâ-cerem eş’ârı dahî mestâne vü şâhid-perestâne ve edâları levendâne ve ezilişleri derdmendânedür ammâ âhir-i vaktinde sâgar-ı meclis gibi câm-kâm-ı müdâmı şikest itmiş ve sâkî elinden ayak yirine şeyhden el alup sâgar-ı tevbe ile cânın mest itmiş.”⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ Ahdî, *Gülşen-i Şu‘arâ*, s. 288.

⁵⁹⁶ Ahdî, *a.g.e.*, s. 288.

⁵⁹⁷ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 903; Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 217.

⁵⁹⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ*, c. 3, s. 1390.

Göz yaşı mâcerâsını ‘arz itmege sana

Yazdum kapunda surh ile bir beyt-i âbdâr Revânî, k. 4/24.

“Gözyaşı serüvenimi sana söylemek için kapında kırmızı mürekkeple parlak bir beyit yazdım.”

Cihânda lutfun eli saçmasaydı sîm ü zeri

Görür mi idi ‘aceb kîsesinde zer gonca Revânî, k. 28/23.

“Cömertlik elin dünyada altın ve gümüş saçmasaydı acaba gonca, kesesinde altın görür müydü?”

Revânî, perişan halini arz etmek için padişah kapısına gelir, sarayına girer; padişahтан ihsan alır ve ancak bu sayede altın görür. Revânî, bir yolsuzlukla ithamına kadar Sultan Bayezid’e hizmet eder ve ihsan almıştır. Revânî’nin Sultan I. Selim’den de birçok nimete gark olur; ancak bir dönem bazı sıkıntılara maruz kalır, ardından tekrar Padişah tarafından davet edilir. Revânî’nin şiirinden zikrettiği sıkıntılar, bu döneme rastlamış olabilir:

“...O sebebdan Revânî dahî ol zümrede dâhil-i emsel-i emâsîl imiş. Nâ-gâh beşeriyet hasebi ile kendüden bir bâdire-i nâdire sâdır olup mesâdir olındukda emlâk ü esbâb ve ‘abîd ü devâb satılup tîg gibi ‘uryân kalur. Sultân Selîm âstânesinden gayrı bâba rûgerdân olmak kasd itdükde Sultân Selîm, ‘akabinden âdem gönderür Revânî’yi döndürür. Mülâzemetde taksîrinden ve selâmlamakda te’hîrinden ‘özü idüp bu gazeli dimişdür.

Gazel

Ne ‘aceb gerdiş-i ‘âlem ne ‘aceb devr-i felek

Bir iki demde yile vardı otuz yıllık emek”⁵⁹⁹

4.16. SADEDDİN EFENDİ, Şeyhülislam (ö. 1599)

Suhan-dân u hüner-bîn ü hüner-mend ü suhan-perver

Reîs-i ehl-i fazl üstâd-ı Sultân hâce-i ekrem Nev’î, k. 34/6.

“(Sâdeddin Efendi) Söz ustası, hüner avcısı, marifetli, söz öğreten, fazilet sahiplerinin başı, Sultan’ın üstadı ve cömert bir hocadır.”

⁵⁹⁹ Aşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ*, c. 3, s. 1386; Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 73-74.

Şuâ'-ı cevher-i re'yün fûrûg-ı efser-i şâhî

Leâl-i hüsn-i tedbîrün nizâm-ı 'âlem ü âdem Nev'î, k. 34/2.

“Görüşünün cevher ışığı, padişahın tacının ışığıdır. Güzel tedbirinin incisi, insan ve âlemin nizamıdır.”

Peçevi İbrahim Efendi, III. Mehmed dönemi bilginlerini anlatırken Sadeddin Efendi hakkında bigi verir ve onun ilmi, fazileti, padişahlarla olan yakınlığından ve onlar üzerindeki etkisinden bahseder. Alıntıladığımız metin, Sadeddin Efendi hakkında beyitlerde geçen vasıfları doğrulamaktadır:

“Pes merhûmun zamân-ı şerîflerinde hocalık (20) ‘üvânıyla iştiharda ve cânib-i humâyûnlarından fevka’l-had ragbet ve i’tibarda idiler. (21) Padişâh-ı magfûr ya’nî Sultân Mehmed merhûm serîr-i devlet-masîra cûlûs buyurduklarında (22) asıl hocaları olan Nevâlî Efendi merhûm olmuş idi. Yine hocalık şerefi (23) ve pâyesi kendülere mukarrer olup ‘asr-ı Murâd Hân’dan ziyâde muvakkar ve mu‘azzez (24) ve mukerrem oldılar.”⁶⁰⁰

Dâ’î-i Fakir, “Nu‘mân-ı sâni ya’nî Hoca-yı Sultân Murâd Hân Molla Sa‘deddin Efendi...”⁶⁰¹ ifadesiyle Sultan Murad’ın hocası vasfıyla zikreder.

Beyitte, Hoca Sadeddin Efendi’nin görüşünün pâdişâh için çok değerli olduğu, insanların ve toplumun düzenini sağlamada etkili olduğu ifade edilmektedir. Sadeddin Efendi’nin Haçova Savaşına karar verilmesinde ve padişahın savaştan geri çekilmemesi konusundaki görüşleri etkili olmuştur.⁶⁰² Alıntıladığımız metinde, Sadeddin Efendi’yle memleket ve millet işlerinde ve hatta saltanatın mahrem konularında istişare edildiğini görürüz:

“... müsteşâr-ı umûr-ı mülk ü millet ve mahrem-i esrâr-ı mesâlih-i saltanat olmagla o asr-ı bahîrû’n-nasrda müte‘ayyin olmuş iken ...”⁶⁰³

⁶⁰⁰ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi (284^b-317^a)**, s. 59.

⁶⁰¹ Dâ’î-i Fakir, **Tarih-i Engürüs**, s. 29; Mehmed Cemâleddin, **Osmanlı Târih ve Müverrihleri**, s. 37.

⁶⁰² Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, s. 233.

⁶⁰³ Mehmed Cemâleddin, **Osmanlı Târih ve Müverrihleri**, s. 37.

4.17. ŞERİFEZÂDE EFENDİ, Edâyî (ö. 1574)

Safha-i mihr ü mâh evrâk-ı çarha sıgmaya

Yazsa vasfin tîr-i defter-dâr-ı sultân-ı şeref Âşık Çelebi, k. 8/11.

“Şerefli Sultanın defterdarının kılıcı, özelliklerini yazsa güneş ve ayın sayfa-
ları feleğin yapraklarına sığmaz.”

Divan Edebiyatında *Edebî Muhitler* adlı eserinde Haluk İpekten, Edayî ile Şerifezâde (ö.982/1574) isimlerini aynı kişi için zikrederken⁶⁰⁴ Âşık Çelebi, “Edâyî-i Za‘îm” veya “Edâyî Şerîfe-zâde” şeklinde zikretmiştir.

Beyitte defterdarlığı zikredilir. Nitekim Âşık Çelebi, kasidesini Şerifezâde defterdar olduğu zaman sunmuştur.⁶⁰⁵ Âşık Çelebi, Şerifezâde’nin görevinden ve vasıflarından bahseder:

“Hazîne kâtiplerinden ve ol zümrede kemâl-i ma‘rifet sâhiblerinden idi. ... Mazbûr Edâyî Şerîfezâde -ki hakkâ erbâb-ı dîvânun revnakı ve hakk-ı istihkâk-ı devletün müstehakkı idi- ana kasd-ı intisâb eyledi. ... Lâ-cerem bir zamân küttâb-ı hızâne-i pâdşâhda dâhil ve müsvedde-i ahvâl u âmâli beyâza çıkmaga vâsıl oldu. ... Hâliyâ zu‘amâdan ve şu‘arâ-yı küremâdan idi.”⁶⁰⁶

Kınalızâde’den, Şehzâde Mustafa’ya Manisa valisiyken intisap ettiğini, Piyale Paşa’nın meclislerinde bulunduğunu ve kapudan dairesinde timar defterdaryken öldüğünü öğrenmekteyiz:

“...İstanbul’a gelüp zümre-i küttâb-ı hazîne-i Sultân-ı kâmyâbdan oldukdan sonra Âsaf-ı Berhiyâ-safâ Hazret-i Piyâle Pâşâ’nun meclis-i dil-güşâsında câm-ı mürüvvet ü ‘atâsından mest-i mütemâyil ü zerrevâr ol âftâb-ı pür-envârdan istifâde itmekle menâsıb-ı ‘âliyyeye vâsıl olmuş idi. Kapudân yanında tîmâr defterdârı iken sene isnâ ve semânîn ve

⁶⁰⁴ İpekten, *Edebî Muhitler*, s. 105.

⁶⁰⁵ “Defterdar olduğunda virildi. Envâ-ı esâ’et u ehânet câ’ize sadaka itdiler.” Âşık Çelebi, *Divan*, k. 8.

⁶⁰⁶ Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’s-Şu‘arâ*, c. 1, s. 325.

tis'a mi'ede 'âlem-i bekâya sülûk itmekle nâmı azfâr-ı fenâ ile defter-i bekâdan hak olındı.⁶⁰⁷

4.18. VECDÎ, Filibeli (ö. 1599)

Bi-hamdi'llâh kim geldün Peçuya

Sanasın teşne-diller irdi suya Vecdî, k. 21/1.

“Allah’a şükür ki Peçu’ya geldin, gönlü susamışlar suya erişti sanırsın.”

Zebûn itdi sefer Vecdî kulunu

Mecâli kalmadı âh u enîne Vecdî, k. 22/27.

“Sefer, Vecdî kulunu öyle güçsüz bıraktı ki inlemeye dahi takati kalmadı.”

Mehmed Süreyya, Vecdî'nin tam adını Vecdî Adurrahman Efendi (Dervişzâde) olarak zikreder ve III. Mehmed devrinin başlarında vefat ettiğini kaydeder.⁶⁰⁸ Beyitlerinden Avrupa seferlerine katıldığı anlaşılmaktadır. Ancak incelediğimiz eserlerde, kendi şiiri dışında bu bilgiyi dayandıracak bir malumat bulunmamaktadır.

4.19. YAHYÂ BEY, Taşlıcalı (ö. 1582)

Arnavud aslıdur ol taşlı yerün şebbâzı

Asdı eflâke meh-i nev gibi tîg-ı hüneri Yahya Bey, k. 7/36.

“Yeni ay gibi hüner kılıcını feleklere asan, o taşlı yerin yiğidinin aslı Arnavut'tur.”

‘Anılur ‘âlemde Yahyâ gibi ad u sânumuz

Begligümüz var bizüm nazm iledür ünvanımız Yahya Bey, Mus. 11/V-3.

“Dünyada adımız, şanımız Yahyâ olarak bilinir; beyliğimiz var ve ünvanımız şiirledir.”

İki oğlum vâr benüm ehl-i kemâl ü dindâr

⁶⁰⁷ Kınalızâde, *Tezkiretü's-Şuara*, s. 122-123.

⁶⁰⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 5, s. 1654.

Hıddeti bî-had yarar mânend-i şemşîr-i hadîd Yahya Bey, k. 29/23.

“Olgun ve dindar olan iki oğlumun öfkesi, keskin kılıç gibi sayısız fayda sağlar.”

Âşık Çelebi, nesebi ve memleketi hakkında bilgi verirken Yahya Bey’in kendi ifadelerini kaynak olarak gösterir. Bunun dışında bir kaynak göstermez.⁶⁰⁹ Ayrıca beyitte Yahya Bey’in dindar iki oğlunun olduğunu görürüz. Âşık Çelebi, tezkiresinde Âdem adındaki oğlundan övgüyle bahseder:

“Oğlı adı Âdem virmişdür. Ol sebebden gerçi oğlı âdem kendü atadur ammâ yanında Âdem ata zamânından beri kâbiliyetde bunun oğlı gibi ogul oldu demek hatâdur.”⁶¹⁰

Yârumuz Hızır-ı Nebî yardımcımız Allâhdur

Şâhumuz Sultân Selîm ibn-i Süleymân Şâhdur Yahya Bey, Mus. 21/V-1.

“Arkadaşımız Hızır Nebi, yardımcımız Allah, şahımız Süleyman Şah’ın oğlu Sultan Selim’dir.”

Taşlıcalı Yahya Bey’in ölüm tarihi 1582 olarak bilinmektedir.⁶¹¹ Şiirde kast ettiği padişah II. Selim, 1566’da tahta geçip 1574’e kadar tahtta kalmıştır. Bu bilgiler ışığında *“şahımız Süleymân Şah’ın oğlu Sultân Selîm’dir.”* ifadesiyle Yahya Bey’in II. Selim’in dönemini yaşadığını söyleyebiliriz.

Zâhir oldu gök yüzinde kevkeb-i dürrî gibi

Bahr-i nazmumda olan lutf-ı kelâmum gevheri Yahya Bey, k. 8/29.

“Nazmımın denizinde olan kelamımın lutf cevheri gökyüzünde inci yıldızı gibi ortaya çıktı.”

Şâdmânem ana kim ikrâm ider ehl-i kemâl

Cevherî kadrini bilmez kimse illâ cevherî Yahya Bey, k. 8/30.

⁶⁰⁹ Âşık Çelebi, **Meşâirü’ş-Şu‘arâ**, c. I, s. 672.

⁶¹⁰ Âşık Çelebi, **a.g.e.**, c. I, s. 677.

⁶¹¹ Şentürk, “Taşlıcalı Yahya”, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, s. 391.

“Şuna sevinmekteyim ki kemal ehli ikramda bulunur (şiiirimin hakkını teslim eder), (nitekim) cevher sahibinin değerini cevher sahibi olandan başkası bilmez.”

Mîve-i şâh-ı vücûd olduğu için nazmum

Yagdurur ta'n taşın başuma haylî cühhâl Yahya Bey, k. 18/33.

“Nazmum varlık padişahının (Allah'ın) meyvesi (lütüf) olduğu için cahiller, başuma bir hayli kınama taşı atarlar.”

Âşık Çelebi, Yahya Bey'in sürekli ilimle ve şiirle meşgul olduğunu, ordu görevindeyken dahi şiir ve sanat ehli insanlarla yakınlık kurduğunu ifade eder. Aynı zamanda İbrahim Paşa ve İskender Çelebi'ye kasideler sunduğunu ve Hayalî ile çekişmesini de anlatır:

“Gülistân okırken bülbüller ile sebekdâş idi. Sarı külâh yirine başında şu'le-i âteş-i 'ışk-ı fazl yanardı ve otabaşı mu'allim-i 'ilm ü hünerdi. Ta'lîm-hâneyi mu'allim-hâne bilüp kapuya çıkınca her bâbdan der-i ma'rîfet üzerine güşâde idi ve buçuğı artmak yirine günden güne kemâl ü irfânı ziyâde idi. ... Ferzîn gibi yayabaşı oldu 'arsa-i şî'rün dahî yeksüvârı ve ser-âmed şâ'irlerin pâdâşı oldu. İbrahim Pâşâ ile İskender Çelebi'ye garrâ kasîdeler ve gazelhâ-yı güzîde ve kıt'ahâ-yı pesendîdeler viridi. Şu'arâ-yı asr ile mutâyebeler belki mulâkabeler ve muhâdeseler belki mubâhaseler idüp Hayâlî ile mu'ârazalar ve mu'âdâtlar ve Zâtî vü Rahmî ile münâzaralar ve cühâd u muhâcâtları şâyi' ü meşhûr oldu.”⁶¹²

Âşık Çelebi, Yahya Bey'in yazmış olduğu bir kaside vesilesiyle Rüstem Paşa'nın ihsanlarından da bahsetmektedir. Ancak daha sonra yapılan teftişle, ki bu teftiş Rüstem Paşa'nın kasıtlı teftişleridir, verilenler geri alınmıştır:

“Bu kasîde Rüstem Pâşâ'nın sem'ine vâsıl oldukda ragmen li'l-Hayâlî lâ li-hubbi 'Alî Yahyâ Beg'e Ebî Eyyûb-ı Ensârî tevliyetini virüp Van seferinden geldüklerinde Kapluca tevliyetin 'ale'l-'akab Orhan tevliyetin yine Fevrî Bolayır tevliyetin sehl zemân geçmedin İstanbul'da Sultân Bâyezîd tevliyetin virdiler. Ba'dehû cüz'î nesneyi şehâne ihsânlarından rücû'a bahâne idüp tevliyetden 'azl ve teftişler itdürüp ırzın bezl itdiler. Âhir yigirmi yidi bin akça ze'âmet virüp ceddin hezl itdiler.”⁶¹³

⁶¹² Âşık Çelebi, **Meşâirü's-Şu'arâ**, c. I, s. 672-673.

⁶¹³ Âşık Çelebi, **a.g.e.**, c. I, s. 677; s. 675-676.

Hızır-veş hâzır olup cümle gazâlarda şehâ

Niçe bin dürlü kazâ savdı bu sînem siperi Yahya Bey, k. 7/37.

“Ey padişah! Hızır gibi bütün gazalarda hazır olmak suretiyle siper olan bu sinem binlerce kaza savdı.”

Yahya Bey’in Veziriazam Makbul İbrahim Paşa’ya İrakeyn Seferi dolayısıyla yazdığı 17. kasideden aldığımız bu beyitte Yahya Bey’in de aynı seferde bulunduğunu anlamaktayız. Âşık Çelebi’nin *Meşâirü’ş-şu‘ârâ*’sından alıntıladığımız bölümler, beyitlerdeki bilgileri doğrular ancak katıldığı seferler hakkında bilgi vermez. Yeniçeri Kâtibi Şehâbeddin Bey’e öğrenci olan Yahya Bey, piyade olarak birçok sefere iştirak eder:

“Ol ‘asrda yeniçeri kâtibi olan Şehâbüddin Beg’e şâkird olup sâyesinde hoş geçerdi. Sâ’ir yeniçerilere olan teklîfâtıdan mu‘âf u müsellemler idi; gördüğü şâire enîs, bulduğu münşîye hem-dem idi. Tüfengi kâf-ı kemâl ü veznesi hâ-yı hüner, hâmesi harbe vü kalem-terâşî teber idi. Piyâde niçe sefer idüp kat‘-ı mesâfe-i nat‘-ı merâtib kıldı. Ferzîn gibi yayabaşı oldu ‘arsa-i şî‘rûn dahî yeksüvârı ve ser-âmed şâ‘irlerin pâdâşî oldu.”⁶¹⁴

Âşık Çelebi, tezkiresinin “Hayâlî-i Ma‘rûf” maddesinde Hayâlî ile Yahya Bey arasındaki çekişmeyi izah eder ve bu çekişmede Hayâlî’ye hak verir. Çünkü çekişmeyi başlatan Yahya Bey olmuştur. Yahya Bey, Van Seferindeyken bir kaside sunar ve Hayâlî’ye de dokunur, başka şiirlerinde de Hayâlî’yi hicveder:

“Yahyâ Beg husûsında dahî mecbûrdur ve dahî lâzım geldiği cihetden ma‘zûrdur. Hakkâ ki Hayâlî Beg ol hicvlerde mazlûmdur, ‘el-bâdî ezlem’ idüğü ehl-i hakka ve erbâb-ı insâfa ma‘lûmdur. Yahyâ Beg’e Hayâlî Beg’ün agzı dili tokınmaz iken Yahyâ Beg Van Seferi esnâsında merhûm pâdşâha bir kasîde ithâf idüp... Bu kasîde ebyâtında bî-takrîb evvel bu ta‘rîzle Hayâlî’ye mezemmeti telmîh ü telvîh itdi.

Beyt

Bana olaydı Hayâlî’ye olan hürmetler

Hak bilür sihr-i helâl eyler idüm şî‘r-i teri

⁶¹⁴ Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-şu‘ârâ*, c. I, s. 672-673.

... Bununla dahî kanâ‘at itmeyüp Işıklar nacagı oldugın başına kakup cerrârlığın yüzine urup tahkîr itdüğün tasrîh ü tevzîh itdi.”⁶¹⁵

Ze‘âmetüm delü gönlüm gibi harâbe iken

Kanâ‘at ile şehâ beklerim o vîrânı Yahya Bey, k. 5/48.

“Ey padişah! Zeametim deli gönlüm gibi harabe olmasına rağmen kanaat ile o viranı bekliyorum.”

Su üzre nakş-ı sabâ gibi yazısı çıkmaz

Böğürdelende Sava suyudur iki yanı Yahya Bey, k. 5/49.

“Böğürdelen’de iki yanı Sava Suyu vardır; saba rüzgarının su üzerinde meydana getirdiği karışıklıklar/ dalgalanmalar gibi yazısı okunmaz.”

Karaca Tag ulusu Kara Haydar-ı Remmâl

Murâd idinmüş işitdüm Livâ-yı Çingânı Yahya Bey, k. 5/50.

“İşittiğime göre Karaca Dağ’ın ileri geleni Remmal Kara Haydar, Çingan Livasını talep etmekteymiş.”

Yahya Bey’in talep ettiği yeri talep eden Haydar Remmâl, şiirde Karaca Dağ’ın ileri geleni olarak zikredilir. Âşık Çelebi, tezkiresinde bir miras meselesinde kadıların verdiği kararlara rıza göstermeyip tekrar dava açmasından bahseder:

“Ammâ remmâlün kıssası budur ki Remmâl Haydar inkılâb-ı reml gibi birbirinden nâşî ve dûr u dirâz u mütemâşî mîrâsa müte‘allık bir da‘vâsı zuhûr idüp niçe fasl olunmadukda ve niçe kâzî vü hâkim eskidüp remmâl hîç bir kazâya rızâ vormeyicek Celâl-zâde Nişancı Beg bu beyti didi ki

Beyt

Ârzû-yı vasl bende sende cevri-bî‘aded

Da‘vi-i remmâle benzer kim nihâyet bulmadı”⁶¹⁶

⁶¹⁵ Âşık Çelebi, **a.g.e.**, c. 3, s. 1554-1555.

⁶¹⁶ Âşık Çelebi, **Meşâirü’ş-Şu‘arâ**, c. 3, s. 1553.

Cihân turdukça tursun pâdişâh-ı Âl-i ‘Osmânî

Ki ihyâ eylemişdür bu mekân-ı kân-ı ihsânı Yahya Bey, Mus. 2/IV-1.

“İhsan kaynağı olan bu mekânı ihya eden Osmanlı ailesinin padişahı dünya durdukça var olsun.”

Muhît-i bahr-i vahdetdür dili var her vilâyetden

Akıtdı kendüye enhâr-veş efrâd-ı insânı Yahya Bey, Mus. 2/IV-3.

“İnsanları nehirler gibi kendisine akıtan bu mekân, her vilayetten bağılı olan vahdet denizidir.”

Beyitlerde, Eyyûb el-Ensârî makamının Osmanoğulları sayesinde ihya olduğu ve insanların bu makama akın ettiği ifade edilir. Eyyüp Sultan Türbe ve Camii’nin Osmanlı padişahlarınca cülustan hemen sonra ziyaret edilmesi Mustafa Selânikî’nin ifadesiyle “kanûn-ı kadîm”dir. Ziyarete ise bol bol sadaka dağıtılır. Sultan II. Selim cülustan sonra ziyaretini gerçekleştirir:

“Ve kanûn-ı kadîm-i ‘Osmânîyân üzre türbeler ziyâretine çıkup evvel Hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî -radiya’llâhu ta’âlâ anh- den ibtidâ idüp selâtîn-i Âl-i ‘Osmân ecdâd-ı izâmları -rahimehümu’llâhu ta’âlâ- türbelerine varup her türbede otuzar bin akça tasadduk buyurmuşlar.”⁶¹⁷

Sultan III. Murad da cülusundan sonra Ramazan ayının 22. günü Çarşambasında Eyyüp Sultan’ı ziyaret eder:

“Yevmü’l-erbi‘â fî 22 şehr-i Ramazânü’l-mübârek. Bu rûz-ı firûzda sa‘âdetlü Pâdişâh hazretleri âbâ vü ecdâd-ı kirâmları türbe-i şerîfeleri ziyâretine niyyet ü ‘azîmet eyleyüp kayık ile Hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî aleyhi rahmetü’l-Bârî’ye varup...”⁶¹⁸

4.20. ZEKERİYYA EFENDİ, Şeyhülislam (ö. 1593)

Saf-ı ashâb-ı fazla muktedâdur

İmâm-ı A‘zam eydürsem revâdur Vecdî, Mes. 9/38.

⁶¹⁷ Selânikî Mustafa Efendî, **Târîh-i Selânikî**, c. I, s. 43.

⁶¹⁸ Selânikî Mustafa Efendî, **a.g.e.**, c. I, s. 105-106.

“Fazilet ashabının safına imamdır, İmam-ı Azam Ebu Hanîfe dersem münasiptir.”

Hall itdi müşkilât-ı kitâb-ı Hidâye’yi

Tevfîk-i lutf-ı Hak’la o sâhib-vakâr-ı şer‘ Vecdî, k. 7/8.

“O şeriat vakarının sahibi, Hakk’ın lutfuyla Hidaye kitabının sorunlarını çözdü.”

Tahallus itmege çün oldı Meylî

N’ola nazm ile nesr olsa tufeylî Vecdî, Mes. 9/39.

“Meylî’yi mahlas olarak kullanmaya meyli olduğu için nazım ve nesir ona sığınca buna şaşılmaz.”

Şeyhülislam Zekeriyya Efendi’nin ilmî derinliği, ahlakı ve devlet kademesindeki görevi dile getirilmektedir. Kınalızâde, Zekeriyya Efendi’nin ilmî pâyesine, ahlakî yönlerine, devlet kademesindeki görevlerine ve Meylî mahlasıyla şiirler yazdığına değinir. Ayrıca beyitte geçtiği üzere, Şeyhülislam Zekeriya Efendi, *Hidaye* adlı esere şerh yazmış ve daha önce çözülemeyen meselelere çözüm getirebilmiştir:

“Meylî: ... zât-ı hamîde-fi’âl ve hazret-i sûtûde-evsâf u hısâl sâbık-ı meydân-ı fazl u kemâl sadr-nişân-i mecâmî‘-i mekârim ü efdâl fart-ı merâhim ve eşfâk u meziyyet-i istihâl ü istihkâkla mümtâz-ı gülşen-i ‘ulûm-ı ma‘ârif ve büstân-ı kemâlât u letâ’ifde mânend-i serv-efrâz tab‘-ı bülendi kulle-i Kâf-ı hakâ’ik ve hevâ-yı fezâ-yı dakâ’ikda Hümâ-pervâz olup ruhsâr-ı mübârekinde fehâ’il-i devlet-i nûr-ı âftâb-ı ‘âlî-menzilet gibi rûşen ü mübîn meydân-ı fazl u ‘irfânda emsâl ü akrânından mezîd musâbakatı olduğu tahrîrât-ı latîfe ve mü’ellefât-ı şerîfesi gibi delâ’il-i kâtî’a ve berâhîn-i sâtî’a ile müdellel ü müberhen olan Zekeriyyâ Efendi Hazretleridir. ... Ba‘dehû Üç Şerefeli medresesi ile nâm u nişân bulup teşrîf-i Sahn-ı Semâniye ile pür-‘unvân oldukdan sonra iftihâr-ı Âl-i ‘Osmân sâhib-kırân-ı zamân kâsir-i tâc-ı ehl-i bagî vü ‘udvân olan merhûm Sultân Selîm Hân medresesinde müştagil müdârese-i ‘ilm ü edeb iken kâdî-i medîne-i Haleb olmuşlar idi. ... *Kitâb-ı Hidâye*’ye Hidâyet-i Rabbânî ve ‘Înâyet-i Subhânî ile bir şerh-i tahrîr itmişdür ki gâyetde makbûl u mergûb ve nihâyetde pesendîde vü hûb olup şürûh-ı mukaddemeyi ahkâm-ı pîşîn gibi mensûh itmişdür.”⁶¹⁹

⁶¹⁹ Kınalızâde, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 326-330.

Mustafa Selânikî, Zekerîyya Efendi'nin vefatını anlatırken kendisinden müftilenâm ve şeyhülslâm olarak bahseder:

“Ve kâ‘ide-i devlet üzre dergâh-ı sa‘âdet-destgâh çavuşlarından on beş muhteşem çavuş ta‘yîn olup âlemü’l-‘ulemâi’l-mütebahhirîn yenbû‘u’l-fazl ve’l-yakîn Şeyhülslâm ve Müftilenâm Zekerîyyâ Efendi hazretlerin evinden alup önüne düşüp ta‘zîm u ihtirâm ile Dîvân-ı âliye getürdiler.”⁶²⁰

4.21. ZEYREKZÂDE EFENDİ (Molla Paşa Çelebi) (ö.?)

‘İlm ile hayr-ı halef olduğun için selefe
Kevkeb-i bahtun irişdi bugün evc-i şerefe
Sende mevcûddurur devlet ile fazl u kemâl

İrdi şânunla şehâ Üç Şerefe üç şerefe Vecdî, Naz. 4/1-2.

“Selefine ilim ile hayırlı halef olduğun için talih yıldızın bugün şeref burcuna erişti. Sende saadet, fazilet ve kemal vardır. Ey sultan! Senin şanıyla Üç Şerefe (Üç Şerefeli Camii) üç şerefine erdi.”

Vecdî, Zeyrekzâde olarak zikrettiği şahsın ilim, fazilet ve kemaline değinir. Molla Zeyrek'in Taşköprülüzâde'de adı geçen iki oğlu bulunmaktadır. Bunlar Molla Paşa Çelebi ve Molla Muhyiddin'dir. Bunlardan Molla Paşa Çelebi Edirne'deki Çift Medrese'den birine tayin edilmiştir. Şair Vecdî, Üç Şerefeli Medresesi demekle Edirne'de bulunduğuna işaret eder:

“Devrin âlimlerinden biri de Molla Paşa Çelebi b. Molla Zeyrek'tir. Merhum, zamanın âlimlerinden okuduktan sonra bazı medreselerde müderrislik etmiştir. Bilahere Üsküp Medresesi'ne oradan Bursa'daki Manastır Medresesi'ne, oradan Edirne'deki çift medreseden birine tayin edilmiş ve Sultan Selim devrinin başlarında bu görevindeyken vefat etmiştir. Zeki, münâzara bakımından güçlü, öğrencileri eğiten bir âlimdi. Çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Devrin tanınmış müderrislerinden biridir. Allah'ın mağfireti üzerine olsun.”⁶²¹

⁶²⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Tarihi*, c. I, s. 322-323.

⁶²¹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 299.

SONUÇ

“Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri” göstermiştir ki şiir, tarihî değeri ve tarih kaynaklığını haizdir. Klasik şiirimiz, tarihi yalın ve gerçek düzlemde sunmaz. Kendi sanat özelliklerine göre dönemi tahkiye ve tasvir eder. Bu anlayışla baktığımız zaman şiirin sunduğu tarih anlayışına gerçek dışı demek mümkün görünmemektedir.

Klasik şiirin sunduğu tarihî veriler başta mübalağa olmak üzere birçok sanatlarla süslenerek sunulmaktadır. Şiirde geçen tarihî verilerde bazen mantık dışı bilgiler, olaylar ile karşılaşabilmekteyiz. Bilimsel tarihî veriler gibi istatistikî değerler sunmamaktadırlar. Ancak her şeyden önce şiir, içinde geçen şahıslar, olaylar ve mekânların varlığı hakkında bilgi vermektedir. Bazen şiirde geçtiği halde kronik kaynaklarda rastlanılmayan olaylar, isimler ve mekânlar çıkabilmekte, bazen şiirde sadece varlığından haberdar olduğumuz unsurlar hakkında kronik kaynaklarda detaylarıyla bilgiler bulunmaktadır. Bu, bizleri klasik şiir ile tevarihin birbirinin mütemmim cüzü olduğu sonucuna götürmektedir.

Bu çalışma, sunduğu veriler ışığında bizi bir devrin olaylarını ve şahıslarını tamamen sevmek ve nefret etmek hatasından kurtarır. Şahısları ve olayları yargılamak yerine onları ortaya çıkaran sebepleri dönemin şartlarını dikkate alarak incelemek ve üzerinde derin analizler yapmak gerekliliğini ortaya koyar. Aynı şairin aynı insana yazdığı farklı dönemlerdeki şiirler, insanın olaylar karşısındaki değişkenliğini göstermektedir.

Şiir sürekli olarak olayları duygusal bir atmosferde, bazen derin hüznü ve bazen de büyük sevinç veya hamaset içinde sergilemektedir. Bu üslup şiirin, dönemin toplum ve idarecilerinin olaylar karşısındaki tutum ve tavırlarını dile getirmesi açısından önemlidir. Bu tutum ve tavırlar, ayrıca onların ifadesi olan şiirsel üslup bizi olayların arka planındaki sebeplere, özellikle psikolojik gerçekliğe götürmektedir. Bu gerçeklik, şiire konu olan toplum veya milletin *duygu tarihine* ışık tutmaktadır. Zamana ve şartlara göre değişen olaylar ve değer hükümlerinden sonra

maziden bize kalan bu *duygu*, klasik şiirimizin diliyle maziye canlandırır ve toplum şuuruna heyecan ve şevk verir. Bu sayede geçmişten bugünüme, klasik şiirimiz kanalıyla bize ait dünya görüşünün kodları sirayet etmektedir diyebiliriz.

Çalışmamız, tarihin basit olaylar yığınınından ibaret olmadığını, bugünüme kadar süren zincirin halkaları olduğunu göstermektedir. Mısralarla tarihin arka planına geçiş yapar, bu hisle sürüklendiğimiz noktada *tarih şuuru* ile karşılaşırız. Şiir, tarihî parçaları manalı bir bütün haline getirerek bizi *tarih şuuruyla* tanıştırır. Bu şuurlu bakışla toplumun duygusal niteliğini, ihtiyaçlarını, ruh hallerini ve motivasyonlarını idrak ederiz. Tarihten bu yana yaşayan milletlerin ve devletlerin yaşam biçimlerine yön veren saikler ve olaylar karşısında takındıkları tutum ve davranışlar bu tespitimizin en önemli dayanağıdır. Osmanlı tarihinde ortaya çıkan olaylar ve onlara verilen tepkiler bugün benzer olay ve fikirlere karşı toplumların ortaya koydukları tepkiler için en önemli referans kaynakları olmuşlardır. İsimleri değişse de aynı kökten veya soydan gelen toplum ve devletler, tarihteki rollerini aynı çizgi üzerinde devam ettirmektedirler. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Safevîlerle yaşadığı mücadele bugün yöntem ve araçların değişmesi suretiyle devam etmektedir.

Divanlara ve tevarihlere baktığımız zaman, farklı ülkelerden, şehirlerden veya katmanlardan olsalar da Osmanlı'nın ortaya koyduğu insan modelinin benzer hassasiyet ve estetik ölçülerine; ortak refleks ve tavra sahip olduğuna şahit oluruz. Bu benzerliği, şiirin dilinde görebildiğimiz gibi tevarihlerde de görürüz. Öyle ki şiiri yazan şair ile tarihi yazan müverrih aynı şahıs intibasını ediniriz.

Şiirde ve tevarihlerde karşımıza çıkan cemiyet, fert ve padişah/devlet, kendilerine mahsus bir yapı oluşturmuşlardır. Cemiyet ve dolayısıyla fert padişahın ekmeğini yer, din ve devlet için hizmet eder; padişahın bizzat kendisi de din, devlet ve cemiyet için vardır. Cemiyetin huzurunu, emniyetini ve asayişini sağlamak padişahın görevidir. Çünkü müslüman olsun olmasın bütün bir halk, padişaha ilahî bir emanettir. Padişah bu emaneti, şer‘-i şeriften sapmadan büyük bir hassasiyetle muhafaza etmekle sorumludur.

Zikrettiğimiz yapı içerisinde toplum ve saltanat arasında “itaat” anlayışı etrafında kuvvetli bir bağ oluşur. Başka inanç ve anlayışlar için kör düğüm veya gizem olan bu ilişki ağı bizim için son derece net ve anlaşılır bir yapıdır. Tevarihlerde görürüz ki bir hükümdar yoksa insanlar tam anlamıyla kendini bulamaz, huzurlu yaşayamaz ve belki de hepsi yok olup giderler. Bundan dolayı padişahın varlığı vacip olur ve ona mutlak itaat etmek gerekir.

Padişaha duyulan rağbet ve itaat, iktidarın padişaha Allah tarafından verilmiş olmasından dolayıdır. Bu ise İslamla birlikte devam eden Türk devletlerinin “kut” anlayışının bir yansımasıdır.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı’nın sağladığı “birlik” sadece kutsal sebeplerle oluşturulmuş bir birlik değildir. Bu, altında kutsal sebepler taşımakla birlikte her şeyiyle düşünülmüş ve organize edilmiş bir faaliyetin neticesidir. Bu birlik, Osmanlı’da var olan toplumların duygu, çıkar ve inançlarının da birliğini ifade etmektedir. Osmanlı Devleti bu birlik sayesinde hangi ırktan ve dinden olursa olsun sosyal aktörlerin belirli bir sorun etrafında birleşmiş olarak, aynı duygu ve inançları besleyerek yekvücut hareket etmelerini sağlamıştır. Böyle birlik ile bireyler, toplumun ortaya koyduğu değer ve normları içselleştirmiş, benimsemiş ve böylelikle toplumsal bir şuurda buluşmuşlardır.

Osmanlı’daki birliğin alt yapısını oluşturan ortak şuur için Osmanlı İmparatorluğu, sınırları içinde muhtelif etnik grupları bir araya getirmiş, genel bir Kanûn-i Osmânî ile bir arada tutmuş, sistemli bir şekilde istenilen noktaya getirmiştir. Bu yapıya en çok katkı sağlayanlardan iki tanesi Divan şiiri ve tevârih-i Âl-i Osmanlardır. Zira Divan şiiri ile tevarih, taşıdıkları ortak duygu ve düşünce ile ortak bir şekilde toplum ve insan duygusuna hitap etmektedirler.

Klasik şiir ve tevarihler bazen padişahların aldığı kararlara gerekçe temin ederek destek olmuşlardır. Bu karar birinin infazına dair olsa da tavır değişmemiştir. Bunların en başında Şehzade Mustafa’nın katlidir ki bu olayda dahi Şehzade Mustafa’nın padişaha karşı bazı kötü niyetli insanlarla beraber olduğu yazılmıştır. Ancak bu tavrın genel bir kural olmadığını da hatırlamamız gerekir ki bunun en önemli

ve en büyük örneği Taşlıcalı Yahya Bey'in *Şehzâde Mustafa Mersiyesi*'dir. Yine Arslan Paşa'nın katlinin gerekçelendirilmesi de tespitimizi desteklemektedir. Arslan Paşa, cesareti ve başarılarıyla şöhrat bulmuşken katli sonrasında biraz laubali olduğundan, Devlet-i âli hakkında ileri geri konuşmasından ve bir kale muhasarasındaki başarısızlığından dolayı katledildiği iddia edilmiştir.

Şiirde zikredilen vasıflar, toplumun yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Bu vasıflar, ismi zikredilen şahıslara ait olmakla birlikte toplumun da taleplerini ve beklentilerini taşırlar. Bu değerler, arkalarında toplumun desteği bulundukça bizde kuvvetle yer eder, fakat bu destek zayıflayınca değişmeye veya aşınmaya müsaittir. Bu konuda Yavuz Sultan Selim'in tahta oturmasında yeniçerilerin talebi ve katkısı ile III. Mehmed'in Haçova Seferi'ne katılmasında ilmiyenin de dahil olduğu toplumsal talep örnek olarak gösterilebilir. Her iki olay, tevarihlerde gerekçeleriyle birlikte haklı talepler olarak anlatılmaktadır. Her ikisinde de arka planda toplumsal bir mutabakatın varlığından söz edilebilir.

Divan şiirinde karşımıza çıkan olayların kaza ve kader saikiyle sürüklenmesi tarihlerde de karşımıza çıkar. Gerek şiirlerde gerekse tarihlerde elde edilen zaferlerde ve alınan mağlubiyetlerde daima kader fikri hâkimdir. Ancak hayata böyle bir bakış açısının varlığı, Osmanlı'nın yaşadığı hayat içerisinde, yaptıklarını ve yapamadıklarını, imkân ve sınırlarını reel düzlemde değerlendirmede anlamına gelmemelidir. Bilakis her hareketini en ince ayrıntısına kadar tüm yönleriyle tetkik etmekten geri durmaz. Hem şairin mısralarında hem de müverrihin satırlarında şahıslar ve olaylar bu tedbirli oluşlarıyla zikredilir ancak kader rüzgârı, olayların akışındaki yerini daima korur. Tarihlerde görürüz ki yenilgilerde derhal ulemaya ve evliyaya sebep-i hikmet sorulur ve varsa bir hal çaresine bakılır.

Çalışmamız, şiirin ve tevarihin birbirini tamamladığını, birbirinin bazı noktalarda mütemmim cüzleri olduğunu göstermektedir. Şiir bir şahsın bazı yönlerini genel ve mübalağalı olarak sunar; ancak tevarih anlattığı ve tasvir ettiği olaylarla şiirde zikredilen özelliklerin zihnimize detaylarıyla daha dengeli yerleşmesini sağlar. Bu açıdan tevarih, muhtemel kafa karışıklığına veya yanlış anlamalara mani

olur. Bu konuda Yavuz Sultan Selim’i misal olarak gösterebiliriz. Birçok yerde “Yavuz” lakabına münasip şekilde acımasız tasvirlerle karşımıza çıkan Sultan Selim, tevarihlerden öğreniriz ki hususî hayatında doğrudan devleti ilgilendirmeyen hatalara, devleti ilgilendiren hatalara verdiği tepkinin aynısını göstermez.

Tezimizde ortaya çıkan, şiir ve tevarihle ortak olan bir unsur da “sadakat” ve “liyakat” kavramlarıdır. Şiir ve tevarih bir şahsı överken onu padişaha “sadık” ve iltifatına “layık” bir kul vasıflarıyla över. Bu, Osmanlı’nın ortaya koyduğu yönetim anlayışının temel ölçülerindendir. Aynı zamanda Allah’a da gösterilmiş olarak telakki edilen sadakatten sonra padişaha yakın olmak için liyakat sahibi olmak gerekir. Padişah, hatalarından, ihmalkârlığından veya kötü niyetinden dolayı en yakınındaki insanı bile gözden çıkarabilmektedir. Bu kişi kendi oğlu bile olsa tavır katiyen değişmez. Sadakatini ve liyakatini gördüğü insanın da elinden tutması ise ortak bir tavidir. Osmanlı’nın bu vasfı *iltimastan* ayrı tutulmalıdır. Zira *iltimasta* esas olan liyakat değil, yakınlıktır.

Osmanlı’nın makam tevdi etmekteki liyakat hassasiyeti adalet duygusunun bir neticesidir. Zira gerek vazife tevdiinde gerekse toplumla olan ilişkilerinde adalet ölçüsü ön plana çıkar. Bundan dolayı, şiirde ve tevarihlerde adalet vasfıyla övülmeyen kimse yoktur. Toplumla olan ilişkilerinde adaletin bir göstergesi olarak Yeni Saray’ın, bugünkü adıyla Topkapı Sarayı’nın, ulaşılmazlık ve kutsallık gibi sebeplerle halkın ulaşamayacağı bir yere inşa edilmesine rağmen saray, adalet arayanlara daima ulaşılabilir bir menzildir.

Şiirde ve tevarihle, şahısların ve toplulukların yaşadıklarıyla örülen bir insan ve toplum tipinin ortaya çıktığına değinmiştik. Bu “tip”, zamanla oluşur ve varlığını idame ettirir. “Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri”, şairlerin ve müverrihlerlerin diliyle beş yüz yıl önce yaşayan “biz”e ait olan “tip”i resmetmektedir. Bu ise doğrudan kimliğimizin altında yatan özellikler yani *iç benlik* anlamına gelmektedir.

Tarihin kesintisiz akışında bugün yaşayan insan, ait olduğu milletin *iç benliği* ile yaşar ve ne kadar isterse istesin bu *iç benlik*ten sıyrılamaz. Dolayısıyla maziye

bakarken kendisine bakar ve kendini tanır. Çünkü geçmişte yaşadıklarının içinde ait olduğu toplumun değişmez kimliğini biçimlendiren olgular saklı olduğunu görür. İnsan ebedî kimliğine ait bu olguların bilincinde olmasa da onu taşımaktadır ancak bilinç ile birlikte o olgular zaman ve imkâna bağlı olarak aktif ve tayin edici pozisyona dönüşmektedir.

Kim olduğumuz düşüncesiyle baktığımız zaman 16. yüzyıldan bize akseden bu resimde devlet, toplum ve insan tipiyle tanışır, onların sevinç ve hüznü dolu hayatlarının bütününe şahit oluruz. Bu şahadet, böylece bir ayna vazifesi görüp bizi bize gösterir. Gerek fert gerekse cemiyet olarak asırlardan bize sirayet eden, hâlâ yaşattığımız hususiyetlerimizle karşılaşırız. Bu sayede bir *millet hayatının* geçmişte yaşanmış ve tarihe gömülmüş hayat olmadığını, bilakis hayatın ve zamanın akışı içinde bir noktayı oluşturduğunu; halkaya sonradan katılan toplulukların millet hayatından süzülen his ve fikirleri devraldığını idrak ederiz. Bu idrak, insanı ait olduğu milletle bütünleştirir.

Son olarak Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri adlı tezimizde tespit ettiğimiz ve incelediğimiz isimleri aşağıda sıralamaktayız. Sıralamayı bölümlere göre yapmış bulunmaktayız.

Padişahlar: II. Bayezid (886/1481-918/1512), I. Selim (918/1512-926/1520), Kanunî Sultan Süleyman (926/1520-974/1566), II. Selim (974/1566-982/1574), III. Murad (982/1574-1003/1595), III. Mehmed (1003/1595-1012/1603).

Şehzâdeler: Şehzâde Ahmed (ö. 918/1513), Şehzâde Âlemşah (ö. 908/1502), Şehzâde Korkud (ö. 918/1512), Şehzâde Mahmud (ö. 913/1507), Şehzâde Mehmed (ö. 950/1543), Şehzâde Mustafa (ö. 960/1553), Şehzâde Bayezid (ö. 967/1560), III. Mehmed Tarafından Öldürtülen Şehzâdeler (Şehzâde Mustafa, Osman, Bayezid, Abdullah) (ö. 1003/1595).⁶²²

⁶²² III. Mehmed tarafından öldürülen şehzâdeler için bkz. Nev'i, **Divan**, Haz. Nejat Sefercioğlu, Ankara, Akçağ, 2001, s. 57.

Sultanlar: Mihrimah Sultan (ö. 965/1558), Safiye Sultan (ö. 1014/1605).

Devlet Erkânı: Abdurrahman Müeyyedzâde (ö. 922/1516), Hadım Ali Paşa (ö. 917/1511), Semiz Ali Paşa (ö. 972/1565), Ali Pürtek (ö.?), Arslan Paşa (ö. 974/1566), Ayas Paşa (ö. 967/1560), Tacizâde Cafer Çelebi (ö. 921/1515), Musahib-i Sultan II. Selim Celâl Çelebi (ö.?), Veziriazam Ferhad Paşa (ö. 1004/1594), Nişancı Feridun Bey (ö. 991/1536), Tiryaki Hasan Paşa (ö. 1020/1611), Rumeli Beylerbeyi Haydar Paşa (ö. 1595/96), Maktul İbrahim Paşa (ö. 942/1536), Damad İbrahim Paşa (ö. 1010/1602), Defterdar İskender Çelebi (ö. 941/1535), Kazasker İvaz Efendi (ö. 994/1586), Güzelce Kasım Paşa (ö. 948/1533), Cerrah Mehmed Paşa (ö. 1012/1604), Sokulluzâde Lala Mehmed Paşa (ö. 1015/1606), Celalzâde Mustafa Çelebi (ö. 975/1567), Kızılâhmedli Mustafa Paşa (ö. 976/1568), Özdemiroğlu Osman Paşa (ö. 993/1585), Rüstem Paşa (ö. 968/1561), Cağalazâde Sinan Paşa (ö. 1014/1605), Koca Sinan Paşa (ö. 1004/1596), Siyavuş Paşa (ö. 1011/1602), Kızılâhmedli Şemsi Paşa (ö. 988/1580), Malkoçoğlu Yahya Paşa (ö. 912/1506), Budin Beylerbeyi Yusuf Paşa (ö. 999/1590), Şeyhülislam Zekeriyâ Efendi (ö. 1001/1593).

Alimler, Şeyhler Şairler: Karamanî Ahmed Efendi (ö.?), Ebussuud (ö. 982/1574), Âşık Çelebi (ö. 979/1572), Aşkî (ö. 984/1576), Hâce-i Sultan II. Selim Ataullah Efendi (ö. 979/1571), Bâkî (ö. 1008/1600), Emrî Çelebi (ö. 983/1575), Hayalî (ö. 964/1577), Kemal Paşazâde (ö. 940/1536), Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi (ö. 1006/1598), Karamanî Mehmed Efendi (ö.?), Üryani Mehmed Dede (ö. 999/1591), Fenerizâde Muhyiddin Çelebi (ö. 954/1548), Münirî (ö. 927/1520), Nev'î (ö. 1007/1599), Revânî (ö. 930/1523), Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1008/1599), Defterdar Şerifezâde Efendi (ö. 982/1574), Vecdî (ö. 1008/1599), Taşlıcalı Yahya Bey (ö. 990/1582), Zeyrekzâde Efendi (Molla Paşa Çelebi) (ö.?).

KAYNAKÇA

- Ahdî: **Gülşen-i Şuarâ**, Haz. Süleyman Solmaz, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2005.
- Akgündüz, Ahmet: “Ebussuud Efendi”, **DİA**, c. 10, İstanbul, TDV, 1988, s. 365-371.
- Akgündüz, Ahmet: **Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, c. 1, İstanbul, Fey Vakfı, 1990.
- Andrews, Walter G.: **Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Anonim: **Târîh-i Âl-i Osmân (1299-1549)**, Haz. Mustafa Karazeybek, İstanbul Üniversitesi, SBE, Tarih ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- Anonim: **Tevârîh-i Âl-i Osmân (1299-1490)** Haz. Ali Birbiçer, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.
- Anonim: **Tevârîh-i Âl-i Osmân (1481-1512)** Haz. Faruk Söylemez, Erciyes Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kayseri 1995.
- Anonim: **Tevârîh-i Âl-i Osmân (687-920/1288-1514) -İnceleme ve Metin-**, Haz. Alper İğci, Marmara Üniversitesi, TAE, Türk Tarihi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- Anonim: **Tevârîh-i Âl-i Osmân Hikâyet-i Zuhûr-ı Âl-i Osmân (1299-1512) [Transkripsiyon İnceleme Dizin]**, Haz. Sebahattin Köklü, Marmara Üniversitesi, TAE, Türk Tarihi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- Anonim: **XVI. Yüzyıla Ait Anonim Osmanlı Tarihi**, Haz. Uğur Gürsu, Boğaziçi University, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- Armağan, İbrahim: **Toplumsal Yapı, Bilim ve Sanat- Sanatın Toplumbilimsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme-**, İzmir, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 1982.
- Artuk, İbrahim: **Kanunî Sultan Süleymân Adına Basılan Sikkeler**, 2. bs., Ankara, TTK, 2000.
- Âşık Çelebi: **Divan**, Haz: Filiz Kılıç, (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213614/h/asikcelebidivanifilizkiloc.pdf>, 5 Nisan 2012.
- Âşık Çelebi: **Meşâirü’s-Şu‘arâ İnceleme Metin**, c. 1, 2, 3, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

- Âşıkpaşazâde: **Tevârih-i Âl-i Osmân**, Haz. Kemal Yavuz, M. Yektâ Saraç, İstanbul, 2.bs., Gökkubbe Yayınları, 2010.
- Aşkî (Üsküdarlı): **Divan, Tenkitli Metin, Nesre Çeviri Ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları**, Haz. Süreyya Uzun, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- Aydın, Yusuf A.: **XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Baktır, Mustafa: “Hutbe”, **DİA**, c. 18, İstanbul, TDV, 1988, s. 425-428.
- Balivet, Michel: **Bizans ve Osmanlılar: İlişkiler, Karşılıklı Etkileşim, Kalıtım**, Çev. Nedim Demirtaş, İstanbul, Alkım Yayınları, 2009.
- Belge, Murat: **Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür**, 2. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Benli, Mehmet S.: “Miftahu’l-Ulûm”, **DİA**, c. 30, İstanbul, TDV, 1988, s. 20-21.
- Beyânî: **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, Haz: Aysun Sungurhan Eyduran, (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215418/h/metin.pdf>, 20 Haziran 2012.
- Beydilli, Kemal: **Bir Yeniçerinin Hatıratı**, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2003.
- Bilge, Reha: **II. Bayezid Deniz Savaşları ve Büyük Strateji**, İstanbul, Giza Yayıncılık, 2012.
- Bilgin, Azmi: “Türk Edebiyatında Bayramlar ve Nevruz Bayramı”, **Türk Dili**, Ankara, sayı: 617, Mayıs 2003, s. 448-457.
- Bostan, İdris: **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, 2.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2010.
- Boyraz, Şeref: **Surnâme-i Hümayûn’da Folklorik Unsurlar**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004.
- Braudel, Fernand: **Uygarlıkların Grameri**, 3. bs., Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Câfer İyânî: **Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)**, Haz: Mehmed Kirişcioğlu, İstanbul, Kitabevi, 2001.
- Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü**, 5. bs., İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Celâlzâde M. Çelebi: **Selim-nâme**, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.

- Celâlzâde M. Çelebi: **Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik**, Haz. Funda Demirtaş, Erciyes Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009.
- Celalzâde Salih: **Târih-i Mısır-ı Cedîd Adlı Eseri ve Edisyon Kritik**, Haz. Nevzat Erkan, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- Celalzâde Salih: **Târih-i Sultân Süleymân**, Haz. Seyid Ali Topal, Ankara Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Doktora Tezi, Ankara 2008.
- Collingwood, R. G.: **Tarih Tasarımı**, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2010.
- Çerkesler Kâtibi Y.: **Selîm-Nâme, Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi**, Haz. Mehmed Doğan, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.
- Dâ'î-i Fakir: **Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri [Tahkikli Neşir]**, Haz: Nida Millik Akdoğan, Afyon Kocatepe Üniv. SBE, Tarih ABD, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2005.
- Dilçin, Cem: **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara, Türk Dili Kurumu, 1983.
- Doğan, M. Nur: "Bakî'nin Şiir Aynasında Osmanlı Hayatından Renkli Akisler", **Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul, 10-12 Mayıs 2002, s. 250-265.
- Doğan, M. Nur: "Fatih Sultan Mehmed Divanı Üzerine", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul 9-11 Mayıs 2003, s. 250-261.
- Doğan, M. Nur: "Fatih Sultan Mehmet (Avnî)'in Şiirinde Hükümdarâne Duygular", **İstanbul: Şehir ve Medeniyet**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2004, s. 215-223.
- Doğan, M. Nur: "Fatih, İstanbul'u Fethetti; Avnî Mısraları", **Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 29, İstanbul, 2011, s. 16-30.
- Doğan, M. Nur: **Bâkî**, İstanbul, Şule Yayınları, 1998.
- Doğan, M. Nur: **Eski Şiirin Bahçesinde**, İstanbul, Ötüken, 2002.
- Durmuş, İsmail: "Kazvînî, Hatîb", **DİA**, c. 25, İstanbul, TDV, 1988, s. 156-157.
- Durmuşkâhya, Cenk: **Bitkisel Hayat**, Ankara, Tübitak, 2006.
- Düzdağ, M. Ertuğrul: **Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2006.
- Ebussuud Efendi: **Türkçe Mektuplar**, Haz. Abdülkadir Dağlar, Ege Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001.

- Emecen, Feridun M.: “Osmanlı Devleti’nin Batı Politikası (14. ve 16. Yüzyıllar)” **Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi**, Ed.: Mustafa Bıyıklı, İstanbul, 2008, s. 9-25.
- Emecen, Feridun M.: **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I Bâyezîd (II), Yavuz, Kanunî**, İstanbul, İsam Yayınları, 2011.
- Emecen, Feridun M.: **Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- Emecen, Feridun M.: **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, 2. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- Emecen, Feridun: **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- Eraydın, Belgin: **Don Juan De Persia (Oruç Bey)’in Eseri ve Türk Tarihi Açısından Önemi**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.
- Fazlıoğlu, İhsan: **İşk İmiş...**, 2. bs., İstanbul, Klasik Yayınları, 2011.
- Firdevsî-İ Rumî: **Kutb-nâme**, Haz. İbrahim Olgun, İsmet Parmaksızoglu, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Gelibolulu M. ‘Âlî: **Câmi‘u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr Edisyon Kritik ve Tahlil**, Haz. Ali Öztekin, Ankara, TTK, 1996.
- Gelibolulu M. ‘Âlî: **Mevâ‘idü’n-nefâis fî-Kavâ‘idi’l-mecâlis**, Haz. Mehmet Şeker, Ankara, TTK, 1997.
- Gelibolulu M. ‘Âlî: **Teşrifât-nâme**, Haz: Esra Keskinçkılıç Akdaş, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- Genç, Mehmet: “Tarihsel Sosyoloji Üzerine” (Söy: Serhat Toker) **Tarihsel Sosyoloji**, Ed: Elisabeth Özdalga, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2009, s. 63-96.
- Gönel, Hüseyin: **“15.-16.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili”** Gazi Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, Ankara 2010.
- Güngör, Erol: “Millî Tarih Meselesi”, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, 13. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003, s. 59-86.
- Güngör, Erol: **Değer Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, 2. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1998.
- Hayâlî: **Divan**, Haz: Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.
- Hobsbawm, Eric J.: **Tarih Üzerine**, 3.bs., çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı Yayınları, 2009.
- Hoca Mehmed Ef.: **İbtihâcü’t-Tevârih**, Haz: Ahmed Akgün, İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul, 1995.

- Hoca Sadeddin Ef.: **Münşeat**, Haz. Abdurrahman Daş, Ankara Üniversitesi, SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- İbn Kemâl: **Tevârîh-i Âl-i Osmân VII. Defter Tenkidli Transkripsiyon**, Haz. Şerafettin Turan, Ankara, TTK, 1991.
- İbn Kemâl: **Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)**, Haz. Ahmed Uğur, Ankara, TTK, 1997.
- İbn Zünbül: **Vâkı‘ât-ı Sultân Selîm ve es-Sultân Kansu el-Gavri Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi**, Haz. Eman Hayajneh, Erciyes Üniversitesi, SBE, Tarih ABD, Doktora Tezi, Erciyes 2005.
- İbrahim Peçevî: **Peçevî Tarihi (184^b-218^a) Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü**, Haz. Kadir Akıllı, Marmara Üniversitesi TAE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- İbrahim Peçevî: **Peçevî Tarihi (250^b-284^a) Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü**, Haz. Beyhan Dinç, Marmara Üniversitesi TAE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- İbrahim Peçevî: **Peçevî Tarihi (284^b-318^a) Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü**, Haz. Melek Metin, Marmara Üniversitesi TAE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- İbrahim Peçevî: **Peçevî Tarihi (46^b-80^a) Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü**, Haz. Bihter Gürışık, Marmara Üniversitesi TAE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- İbrahim Peçevî: **Peçevî Tarihi (80^b-114^a) Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü**, Haz. Mustafa Özbal, Marmara Üniversitesi TAE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- İdrîs-İ Bitlîsî: **Heşt Behîşt-Hâtîme Metin-İnceleme-Çeviri**, Haz. Orhan Başaran, Atatürk Üniversitesi, SBE, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2000.
- İdris-İ Bitlîsî: **Selîm-nâme (Doğu Anadolu’nun Fethi)**, Haz. B. Yaçın Hatunoğlu, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- İnalcık, Halil: **Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi**, İstanbul, İSAM, 2011.
- İnalcık, Halil: **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, 14. bs., İstanbul, YKY, 2010.

- İnalcık, Halil: **Osmanlılar Fütihat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler**, 3.bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.
- İnalcık, Halil: **Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme**, 3.bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2010.
- İnalcık, Halil, Quataert, Donald: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev. Halil Berktaş, c. 1, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000.
- İpekten, Haluk vd: "XVI. Yüzyıl Tezkireleri", **Şair Tezkireleri**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2002, s. 29-76.
- İpekten, Haluk: **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1996.
- İsen, Mustafa, Horata, Osman: "Tarihî Gelişimi", **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, 3.bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2005, s. 60-175.
- İshak B. İbrahim: **Selîm-nâme**, Haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.
- Karahan, Leyla: **Türkçe'de Söz Dizimi**, 15. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2010.
- Karataş, Aslı: **Avrupa Arşivlerine Göre 16. Yüzyılda Akdeniz Dünyası**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- Karavelioğlu, M. A.: **Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiye**, İstanbul, Titiz Yayınları, 2011.
- Kâtip Çelebi: **Fezleke Tahlil ve Metin**, Haz. Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Kaya, İ. Güven: "Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey'in Bir Kasidesi", **A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı 30, Erzurum 2006, s. 39-56.
- Kemal Paşazâde: **Tevârîh-i Âl-i Osmân X. Defter**, Haz. Şefaettin Severcan, Ankara, TTK, 1996.
- Beyatlı, Yahya K.: **Tarih Musâhabeleri**, 2. bs., İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1991.
- Keşfi: **Selîm-nâme**, Haz. Şefaettin Severcan, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1988.
- Kılıç, Filiz: "Nazım Şekilleri", **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, 3. bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2005, s. 207-250.
- Kınalızâde Hasan Ç.: **Tezkiretü's-Şu'arâ**, Haz. Aysun Sungurhan Eydurhan, (Çevrimiçi), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83504/kinalizade-hasan-celebi---tezkiretus-suara.html>.

- King, Jerry P.: **Matematik Sanatı**, Çev. Nermin Arık, 19. bs., Ankara, Tübitak Yayınları, 2010.
- Koyuncuoğlu, Tülay: “**İbn İyas’ın “Bedâi‘ ez-Zuhûr Fî Vekâi‘ Ed-Duhûr’ Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar**”, Ege Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.
- Kütükoğlu, M. S.: **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1994.
- Lami Çelebi: **Münşeat**, Haz. Hüseyin Karaman, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001.
- Lütfi Paşa: **Tevârih-i Âl-i Osmân**, Haz: Kayhan Atık, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Mahremî: **Şeh-Nâme I. Kısım Yavuz Sultân Selîm Dönemi İnceleme-Metîn-Sözlük-Dizin**”, Haz. Hatice Aynur, İstanbul Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, İstanbul 1993.
- Matrakçı Nasuh: **Süleymân-nâme (1520-1537)**, Haz. Davut Erkan, Marmara Üniversitesi, TAE, Türk Tarihi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- Matrakçı Nasuh: **Süleymân-nâme (1a-95b) Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Haz. Sinan Çukuryurt, Marmara Üniversitesi, TAE, Türk Tarihi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.
- Matrakçı Nasuh: **Süleymân-nâme**, Haz. Ahmed Toklucu, Marmara Üniversitesi, TAE, Türk Tarihi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Mehmed Er-Rûmî: **Nuhbetü’t-Tevârih ve’l-Ahbâr’ı ve Târîh-i Âl-i Osman’ı (Metinleri, Tahlilleri)**, Haz. Abdurrahman Sağır, İstanbul Üniversitesi, SBE, Tarih ABD, Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- M. Cemâleddin: “Hâce Sa’dü’d-dîn”, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri Âyîne-i Zurefâ-**, Haz. Mehmed Arslan, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2003.
- Mehmed Efendi: **İbtihâcü’t-Tevârih Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (II. Cilt)**, Haz. Ahmed Kavurmacıoğlu, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2000.
- Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmanî**, c. 2, Haz. Nuri Akbayan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mutçalı, Serdar: **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 2012.
- Münirî: **II. Bayezit Devri Şairlerinden Müniri: Hayatı, Eserleri ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Haz. Ersen Ersoy,

- Marmara Üniv., TAE, Eski Türk Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Nâtıkî: **Divan**, Haz. Sait Özer, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.
- Necâti Bey: **Dîvân**, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001.
- Necipoglu, Gülrü: **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul, YKY, 2007.
- Nev’î: **Divan**, Haz. Dr. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2160, 1977.
- Nev’î: **Divan**, Haz. M. Nejat Sefercioğlu, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2001.
- Nihâdî: **Târih-i Nihâdî -1b-80a-**, Haz. Hasine Biga, Marmara Üniversitesi, TAE, Türk Tarihi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- Niyazî: **Zafer-Nâme-i ‘Alî Pâşâ** Haz. Hamza Üzümcü, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2008.
- Ökten, Sadettin: **Yahya Kemal’in Rüzgârıyla Duyuşlar ve Düşünceler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2008.
- Öngören, Reşat: **Osmanlılar’da Tasavvuf Anadolu’da Sûfiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)**, 2.bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2003.
- Özdalga, Elisabeth: **Tarihsel Sosyoloji**, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2009.
- Özek, Ali: “el-Keşşâf”, **DİA**, c. 25, İstanbul, TDV, 1988, s. 329-330.
- Özen, Şükrü: “el-Mutavvel”, **DİA**, c. 40, İstanbul, TDV, 1988, s. 299-308.
- Pakalın, M. Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. I, c. II, c. III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Pala, İskender: “Bir Elmanın İki Yarısı: Klâsik Şiir ve Osmanlı Tarihi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı: 3, İstanbul, s. 141-154.
- Pektaş, Mehmet: “XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler”, Gazi Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- Pitcher, D. Edgar: **Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası**, Çev. Bahar Tırnakçı, 3. bs., İstanbul, YKY, 2007.
- Revânî: **Divan**, Haz. Ziya Avşar, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78396/revani-divani.html>.

- Rumlu Hasan: **Ahsenü't-tevârih Şâh İsmail Tarihi**, Çev. Cevat Cevan, Ankara, Ardıç Yarınları, 2004.
- Selânikî Mustafa Ef.: **Târîh-i Selânikî**, Haz: Mehmed İpşirli, c. I, II, 2.bs., Ankara, TTK, 1999.
- Selmân: **Câmi'ü'l-Cevâhir**, Haz. Nazım Yılmaz, Marmara Üniversitesi, TAE, Tarih ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- Sevinç, Pervin: **“955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri (563 nr.)”**, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- Seyyid Halil İbrahim: **Zübdetü'l-Vefâyât (Tahlil ve Metin)**, Haz. Davut Ertiryaki, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000.
- Seyyid M. Rıza: **Rızâ Tezkiresi**, Haz. Gencay Zavotçu, (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83506/zehr-i-mrzâde-seyyid-mehmed-riza-tezkire-i-riza.html>.
- Sucûdî: **Selîm-nâme**, Haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1988.
- Şemseddin Sami: **“Bân”**, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317, s. 276.
- Şentürk, A. Atillâ: **“En Hazin Mersiye'nin Şairi: Taşlıcalı Yahya Bey”**, **Dil ve Edebiyat**, İstanbul, Temmuz 2011, s. 26-41.
- Şentürk, A. Atillâ: **“Taşlıcalı Yahya”**, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, 1. bs., İstanbul, YKY, 1999, s. 391-418.
- Şentürk, A. Atillâ, Kartal, Ahmed: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, 4.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2010.
- Tabib Ramazan: **er-Risale el-Fethiyye er-Radosiyye es-Süleymânîyye**, Haz: Necati Avcı, Erciyes Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kayseri, 1993.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: **“On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri”**, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 2006, s. 573-594.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: **“Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı Sarayı'nda Eğlence ve Meclis”**, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c.4, sayı.1,2007, s.1-15.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: **“Saray Mutfağının Halka Açılan Kapısı”**, **Osmanlı Bankası Voyvoda Caddesi Toplantıları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008, s.4-5. (Çevrimiçi) <http://www.obarsiv.com/pdf/ZeynepTarimErtug080908.pdf>, 1 Mart 2013.

- Tarım Ertuğ, Zeynep: **XVI. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Cülûs ve Cenaze Törenleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Tarlan, Ali Nihad: **Edebiyat Meseleleri**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1981.
- Taşköprülüzâde: **Osmanlı Bilginleri (eş-şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'-devleti'l-Osmâniyye)**, Çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2007.
- Teşrifâtüzâde Mehmed E.: **Defter-i Teşrifâtı (Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)**, Haz. Halil Mercan, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1996.
- Tevki'î Mehmed: **Osmanlı Tarihi**, Haz. Zafer Karakuş, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992.
- Timurtaş, F. Kadri: “Dil ve Gramer İncelemeleri”, **Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)**, Haz. Mustafa Özkan, Ankara, TDK, 1997, s. 61-351.
- Tolasa, Harun: **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001.
- Topçu, Nurettin: **Kültür ve Medeniyet**, 2.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1998.
- Torlak, Hasan: “Boyundan Büyük Bir Kültürel Tarih: Şimşir Ağacı”, (Çevrimiçi) <http://www.bilimvegelecek.com.tr/?goster=1974>, 24 Eylül 2013.
- Tursun Bey: **Târih-i Ebu'l-Feth**, Haz. Mertol Tulum, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977.
- Türkyılmaz, Esra: “Anadolu Şimşirinin (*Buxus sempervirens* L.) Bazı Morfolojik ve Fiziksel Özellikleri”, Gazi Üniversitesi, FBE, Orman Mühendisliği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı: **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, 3. bs., Ankara, TTK, 1988.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı: **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, 3. bs., Ankara, TTK, 1988.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, 6. bs., c. 3, Ankara, TTK, ty.
- Vecdî: **Divan**, Haz. Hasan Kavruk, Bahir Selçuk, (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292405/h/filibeli-vecdi-divani.pdf>, 30 Mart 2013.
- Vergin, Nur: **Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, 6. bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2008.
- Yahya Bey: **Divan**, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Yavuz, Hilmi: “Tarih ve Şiir”, **Kara Güneş**, 2. bs., İstanbul, Can Yayınları, 2003.

- Yavuz, Hilmi: **Yazın, Dil ve Sanat**, 3.bs, İstanbul, Boyut Yayınları, 2005.
- Yavuz, Kemal: “Yusuf Has Hacib ve Kutagu Bilig”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, c. XXXVII, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2009, s. 137-180.
- Yy: **Kânûnî Sultan Süleymân Hân’ın Semendire Sancakbeyi Gâzî Bâlî Bey’e Mektubu Tıpkıbasımı**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2007.
- Zerdeci, Hümeysra: **Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları (Şer‘iyye Sicilleri)**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

ÖZGEÇMİŞ

25.04.1978’de Gaziantep/Nizip’te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Nizip’te tamamladı. 1996-97 eğitim öğrenim döneminde Mısır El-Ezher Üniversitesi Şeria Fakültesinde öğrenim gördü. 1998 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2002 yılında mezun oldu. 2008-2010 arasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı’nda Prof. Dr. A. Azmi Bilgin danışmanlığında “XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri Musiki İlişkisi” adlı tezini tamamladı. Yüksek lisansın ardından aynı enstitüde “Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri” adlı doktora tezini 2014’te tamamladı.

Evli ve iki çocuk babasıdır.